NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

102/103/2003/2004

FŐSZERKESZTŐ

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

SZERKESZTI

TORBÁGYI MELINDA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
FITZ JENŐ
L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
NAGY ÁDÁM
V. SZÉKELY GYÖRGY

CII–CIII. ÉVFOLYAM

2003–2004

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 2004

TARTALOM

Saltzer Ernő 1912– 2003 (Rónaszéki István) 3

TANULMÁNYOK

Redő Ferenc: A számítástechnika szerepének múltja, jelene és perspektívái a numizmatikai kutatásban 5
Prohászka Péter: Elfelejtett római éremleletek IV.: a kis-démi severuskori dénárlelet (1810) 11
Óvári Ferenc: 238-253 között vert római ezüstpénzek statisztikai adatai 19
Tóth Csaba: Az Árpád-kori pénzek ötvözőelemeinek vizsgálata 35
Ernest Oberländer-Târnoveanu: A 13-16. századi magyar pénzverés emlékei nyugaton I. Korabeli itáliai, francia és katalán források 45
Gyöngyössy Márton: A szekszárdi oszporalelet 57
Garami Erika: Az 1920-as évekbeli magyarországi frankhamisítás numizmatikai vonatkozásai 63
Pelbárt Jenő: Egy eredeti francia és egy hamis 1000 frankos bankjegy vízjelének összefüggései 73
Matić Branko: A papírpénz konvertibilitása és rendszere Bosznia és Hercegovina jelenkori pénzein . 83
Raýman János: Klimó György pécsi püspök éremgyűjteménye és numizmatikai tárgyú könyvei 89
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa. (4. rész) 109
Sallay Gergely Pál: Ejtőernyős ügyességi és csapatjelvények Magyarországon, 1939-1945 131

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Pető Mária: Egy magyarszármazású műgyűjtő, műkereskedő és éremhamisító (?) a XIX. század elején 141
Óvári Ferenc: Ismeretlen és nagyon ritka római ezüstérmék a III. század első feléből 143
Prohászka Péter: Egy elfelejtett 5. századi solidus lelet Bukovinából (Starosinetz/Starožinec 1828) .. 147
Prohászka Péter: Régi-új honfoglalás és államalapítás kori bizánci pénzek a Kárpát-medencéből 149
Buza János: Rosenobel 1637. Aranypénzek két kassai hagyatékban 151
Zombori Lajos: Nagykanizsai gabellák 1842-ből 155
Simon László: BUDAVOX–ENTEL – magyar tervezésű telefonérme Argentína számára 157

Könyvismertetések 161
Társulati élet 2002–2003 170
Magyar Numizmatikai Bibliográfia 200–2002 (Balogh Éva – Baloghné Ábrányi Hedvig) 175

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

FŐSZERKESZTŐ

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

SZERKESZTI

TORBÁGYI MELINDA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
FITZ JENŐ
NAGY ÁDÁM
V. SZÉKELY GYÖRGY

CII–CIII. ÉVFOLYAM

2003–2004

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

BUDAPEST, 2004

INHALTSVERZEICHNIS

Ernő Saltzer 1912– 2003 (Rónaszéki, István) 3

STUDIEN

Redő, Ferenc: Computer and Numismatic (englisches Resümee) 5
Prohászka, Péter: In Vergessenheit geratene römische Münzfunde 4. Teil: Der severernzeitliche Denarfund aus Kis-Dém (1810) (deutsches Resümee) 11
Óvári, Ferenc: Statistische Daten der römischen Silbermünzen 238-253 n. Chr. (deutsches Resümee) 19
Tóth, Csaba: Elemental Analysis of Hungarian coins from the Arpadian Period (englisches Resümee) 35
Oberländer-Târnoveanu, Ernest: The 13th–16th Century Hungarian Coinage in the West I. Contemporary Italian, French and Catalan Sources (englisches Resümee) 45
Gyöngyössy, Márton: Der Asperfund von Szekszárd (deutsches Resümee) 57
Garami, Erika: Forged French Francs in Hungary in the mid-1920s (englisches Resümee) 63
Pelbárt, Jenő: Connections of the watermarks of an original French banknote and a forged 1000 Francs (englisches Resümee) 73
Matić Branko: Konvertibilität und System der Papiergeldscheine auf den gegenwärtigen Geldern von Bosnien-Herzegowina (deutsches Resümee) 83
Raýman, János: Münzsammlung und numismatische Bibliothek von György Klimó, Bischof in Fünfkirchen (deutsches Resümee) 89
Berényi, Zsuzsanna Ágnes: Katalog der in der ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen, Teil 4. (deutsches Resümee) 109
Sallay, Gergely Pál: Parachute troop and qualification insignia in Hungary 1939–1945 (englisches Resümee) 131

KLEINERE STUDIEN

Pető, Mária: Ein von Ungarn stammender Kunstsammler, Kunsthändler und Münzfälscher (?) am Anfang des 19. Jahrhunderts (deutsches Resümee) 141
Óvári, Ferenc: Unbekannte und sehr seltene römische Silbermünzen aus der 1. Hälfte des 3. Jahrhunderts n. Chr. 143
Prohászka, Péter: Ein vergessener Solidusfund aus dem 5. Jahrhundert aus Bukowina (Starosinetz/Starožinec 1828) (deutsches Resümee) 147
Prohászka, Péter: Altneue byzantinische Münzen der Landnahmezeit und der ungarischen Staatsgründung aus dem Karpatenbecken. (deutsches Resümee) 149
Buza, János: Rosenobel 1637 – Goldmünzen in zwei Kaschauer Testamenten (deutsches Resümee) . 151
Zombori, Lajos: Nagykanizsaer Gabellas aus dem Jahre 1842 (englisches Resümee) 155
Simon, László: Budavox-Entel – Eine in Ungarn entworfene Telefonmünze für Argentinien 157

Literatur 161
Gesellschaftliches Leben 2002–2003 170
Bibliographie der ungarischen Numismatik 2001–2002 (Balogh, Éva – Baloghné Ábrányi, Hedvig) . 175

Saltzer Ernő
(1912-2003)

Nagyra becsült, jeles társulati tagunktól kellett ismét végső búcsút vennünk.

Saltzer Ernő hosszú és mozgalmas életutat járt be. 1912. június 13-án született a mexikói Durangoban, tanulmányait Szlovákiában végezte, végül közgazdasági diplomát szerzett. Pozsonyban, majd Budapesten dolgozott végzettségének megfelelő munkakörökben.

Édesapja szakmai kiküldetéseinek köszönhetően már gyerekkorában igen sok benyomás érte. Az azték, az amerikai spanyol, a francia és szláv kultúrával való találkozása mélyen befolyásolta látásmódját és megalapozta a változatos szépségek iránti fogékonyságát. Bár családja szász és német gyökerekhez nyúlik vissza, szülei igaz magyarságra nevelték. Nem véletlenül fordult figyelme a sok nemzetiséget magába foglaló Magyarország történelme felé. Érdeklődve olvasott szociológiai és néprajzi műveket, de művészeti irányú kíváncsisága is hamar megmutatkozott. Éremgyűjtő tevékenységének kezdetét a szüleitől kapott azték korongok jelentették, melyek formái és ábrázolásai lenyűgözték, és felkeltették a kisplasztikák iránti érdeklődését. Szakmai főnöke, Pohl Artúr – látva érdeklődését és gyűjtői ambícióit – a pénztörténeti irodalom, és elsősorban az árpád-házi és vegyesházi pénzek gyűjtésére ösztönözte. Ez a tevékenység aztán egész élete meghatározó része lett.

1970-ben a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének, majd 1977-ben a Magyar Numizmatikai Társulatnak is tagja lett. Míg egészsége engedte, állandó résztvevője volt a társulati életnek.

A gyűjtői etika alapelvének tartotta, hogy a gyűjtés nem mehet sem időben, sem anyagilag a család rovására. Szerényen, de mindenkor igényesen élt, nem hajszolta a pénzt, csak akkor költött nemes passziójára, ha egyéb kötelezettségei mellett megtehette.

Az érmék gyűjtése nem elsődleges cél volt számára, hanem eszköz a történelmi és gazdaságtörténeti ismeretei bővítéséhez. Hitte, hogy az anyagi szempontból kis értékkel bíró történeti emlékeket is becsülni és gyűjteni kell, mert ezek is fontos részei a nemzeti múlt örökségének. Erre ösztönzött mindannyiunkat, akik vélt vagy valós gondjainkkal hozzá fordultunk. Felkészült ismeretterjesztő volt, türelmesen, derűs szerénységgel terelgetett bennünket a tartalmas, értelmes gyűjtői tevékenység felé.

Ernő bácsi igazi rendszerező elme volt, melyet könyvei, tanulmányai és cikkei is mutatnak. Elmélyülten kutatta és – amennyire módjában állt – gyűjtötte a pénzmérlegeket és súlyokat, s a numizmatika ezen ágának, a metrológiának elismert és kiemelkedő szaktekintélyévé vált. Több nyelven beszélt, készségesen végzett fordításokat közösségeknek, egyéneknek egyaránt. Eredményes és hasznos kapcsolatokat tartott fenn magyar

és külföldi numizmatikusokkal, gyűjtőkkel, sok szaklapban publikált. Huszár Lajos ösztönzésére összegyűjtötte a szétszóródott, nehezen fellelhető leletleírásokat, a további kutatások elősegítése végett térképen rögzítette, majd könyv formájában ki is adta.

Nem lenne teljes ez a búcsúirat Ernő bácsi igaz becsületességének és emberi tisztességének méltatása nélkül, melyet példával is szemléltethetünk. A háború végnapjaiban, mikor már minden veszve volt, egy kiküldetés során nem a szökést választotta, hanem élete kockáztatásával visszaküzdötte magát tüzérosztályához, felelősséget érezve bajtársaiért, a rábízott beosztottakért. Az esküjének megtartása, a kötelességtudatának jutalma négy év hadifogság volt. Az ehhez hasonló bajtársiasság jellemezte a társulat tagjaihoz, illetve a gyűjtőtársakhoz fűződő viszonyait is, amit a hozzá közelállók személyesen is megtapasztalhattak. Amilyen követelményeket önmagával szemben támasztott, azt várta el másoktól is. Tévedéseit gyorsan belátta, s ha akaratán kívül megbántott valakit, hibája jóvátételéért mindent elkövetett.

Nyugdíjba vonulását követően az érmészkedés napi tevékenységévé vált. Emellett másik kedvelt időtöltése a festés volt. Széleskörű műveltsége, élettapasztalata, nem mindennapi látásmódja változatos témákat eredményezett. Elmélyült ábrázolása nyomán bibliai történetek, napi események, természeti és kulturális kincsek elevenedtek meg képein. Festményeiből sokan részesültünk, szívesen osztotta meg másokkal művészetét.

Élete utolsó évtizedében egyre súlyosbodó betegsége ellenére kitűzött céljait próbálta fáradhatatlanul megvalósítani. Felesége, mély érzésű, hűséges társa odaadó gondoskodása sem tudta megakadályozni, hogy 2003. október 14-én végleg kihulljon kezéből a nagyító és az ecset.

Az őt utolsó útjára kísérő evangélikus lelkész intelmeihez csatlakozva vallom, hogy Ernő bácsi élete, tevékenysége követendő példa kell, hogy legyen, és tisztelendő emlékét kötelességünk megőrizni az utánunk jövő érmész nemzedék számára is.

Rónaszéki István

A számítástechnika szerepének múltja, jelene és perspektívái a numizmatikai kutatásban[1]

Computer and numismatic

Nem sok idő múltán anakronisztikusan hatnak majd azok a testületek, amelyek a számítástechnikai fejlesztések érdekében jöttek létre, a konferenciák, amelyek a számítástechnikai alkalmazásoknak vannak szentelve, és az előadások is, amelyek ilyen címmel hangzanak el, mert korunk a szédítő technológiai fejlődés korszaka, a számítástechnika térhódítása pedig egyik legjellegzetesebb manifesztálódása ennek a folyamatnak. Ha mégis érdemes írásban is rögzíteni ebből a jelenségből valamit, az azért van, mert az említett viharos tendencia mellett, azzal párhuzamosan a természeti törvények következetességével érvényesülnek a magunk fiziológiai korlátai is. Különböző beépített biológiai órák működnek bennünk, és életciklusunk a technológiai fejlődés üteménél mindenesetre sokkal hosszabb távon módosulhat csak. Fontos dolog, hogy ezt tudatosítsuk magunkban. Amennyire nyilvánvaló, hogy a beérett tudományos felismerést és annak gyakorlati eredményeit nem lehet figyelmen kívül hagynunk, éppen annyira nyilvánvaló az is, hogy alkalmazásának korlátai között a legfontosabb éppen élő ember mivoltunkból fakad.

Akkor vagyunk méltóak szakmánk művelésére, ha ezeket a dolgokat nem minősíteni próbáljuk, hanem megérteni a maguk igazi mélységében. Ez az írás igazi tanulságait nem abban hordja, hogy első változatának elhangzásakor milyen kérdésfelvetéseink voltak, és azokra hogyan próbáltunk válaszolni, hanem abban, ahogyan ma, néhány év elteltével tekinthetünk rá.

Amikor a numizmatika számítástechnikai módszereiről szólunk, meg kell értenünk, hogy a számítástechnika immár nem módszer, hogy számítástechnikai módszerek nincsenek, mint ahogyan nem módszer a közlekedés vagy az írás-olvasás sem. Sokkal inkább életforma. Ez nem jelenti azt, hogy mindenkire jellemző, hiszen az ötezer éves írásbeliség sem jellemez minden embert, vagy embercsoportot a földön, még csak nem is értékmérő. Ahol azonban jelen van, átszövi az élet szinte minden területét, és nem regisztráljuk, hogy hányféle módon és formában élünk vele.

Két példával szeretném illusztrálni a fenti, merésznek tűnő állítást.

Az egyik irodalmi, és éppen az írásbeliség határán mozgó népekre utal, olyan emberekre tehát, akik úgy állnak az írás-olvasás alkalmazásával egy az övékénél előbbre járó kultúra árnyékában, ahogyan mi vagyunk a kibernetikával Kelet-Közép-Európa irányain. Látják, hogy az működik, de ők maguk nem értenek még eléggé hozzá. Ezért hol iróniával, hol tisztelettel, hol értetlenséggel veszik tudomásul, hogy ez a dolog másoknál hogyan működik. Maguk és elődeik e nélkül rendezkedtek be és boldogultak egész életükben. Egyszerre vonzó és tiszteletre méltó, de ugyanakkor idegen hiábavalóság is ez a mánia számukra.

Thomas Mann József-tetralógiájában a bölcs, öreg midjáni kalmár jellemzi így Egyiptom bejáratánál, Cel vár alatt a fekete föld fiainak adminisztrációs lelkületét:[2] *„Csak annyi kell, hogy valami írást mutassunk, s Egyiptom fiai megint írhassanak valamit, s továbbküldhessék valahová, ahol újra írhatnak s könyvet vezethetnek. Persze írás nélkül nem boldogulsz; de ha föl tudsz mutatni holmi cserepet vagy tekercset és okmányt, mindjárt földerülnek. Mert hiába mondják, hogy a legfőbb (istenség) náluk Amun vagy Uziri, a szemes; jobban ismerem én őket, igazában Thot az, az írnok. ...* " S ugyanő, amikor József személyében szert tesz egy írástudó rabszolgára, élvezettel próbálja ki a számára ismeretlen technika lehetőségeit: listába véteti vele árukész-letét. Értékelése József munkájáról egyszerre laikus, óvatos és bölcs, hiszen nem tud olvasni, de érzi

[1] A cikk előadás formájában hangzott el a Numizmatika Társulat 1996. február 8.-i rendes évi közgyűlésén. Témáját a Társulat választmánya jelölte ki.

[2] A következő idézeteket Sárközy György fordításában közöljük.

ennek az ismeretnek az igazi értékét: *„Paca nincs benne – mondta – nagyon jó. De látszik az is, hogy a jegyeket élvezettel és szépérzékkel húztad: ékes írás. Remélhetőleg meg is egyezik a valósággal, úgyhogy nem csupán festői, hanem helytálló is. Örvendetes, ha az ember vagyonát ilyen tetszetősen tisztába téve, és különböző portékáit ilyen rendbe szedve láthatja. ... A portéka amott van, de egyben itt is, ... tisztán és áttekinthetően. Olyan az efféle írott lista, mint a Ká, azaz a dolgok szellemteste...”*

Azt hiszem, hogy mi valami nagyon hasonló helyzetben vagyunk korunk új találmányával, a kibernetikával kapcsolatban, s magunkra ismerhetünk a fenti szereplőkben. A különbség talán csak annyi, hogy most sokkal robbanásszerűbb egy új technika elterjedése, mint korábban, és sajnos nincs annyi időnk gondolkozni rajta, mint a midjáni kalmárnak.

Zseniális kutatója, Norbert Wiener, előre látta, hogy az új eszköz tudományos egyetemessége nem lesz nyilvánvaló mindjárt valamennyi kutatási terület számára. De azt is látta, hogy ennek akadálya nem érvényességének korlátaiban, hanem felkészültségünkben, és adataink pontosságában van: *„...A szociológia és antropológia elsősorban információn alapuló tudomány, s mint ilyenek a kibernetika illetékessége alá tartoznak. A szociológiának közgazdaságtan elnevezésű ága, amelyet az különböztet meg a többitől, hogy változóit számokkal is képes jellemezni, tehát szintén a kibernetikához tartozik. ... Mindegyikben érvényesülnek a kibernetika törvényei, még akkor is, ha numerikus számolási módszereik ma még nem eléggé fejlettek ahhoz, hogy a kibernetika teljes matematikai apparátusát hasznosítani lehessen.”*[3]

Látjuk, hogy még Wiener is megmaradt a tudományos kutatásnál. Nem látta, nem láthatta, hogy a kibernetika kilép a tudomány keretei közül, és mindennapi eszközzé válik. Sőt, a digitális technika általánossá válásával egy sor más területen közös nyelv alakul ki a számítógépek és más digitális alapú rendszerek, pl. a mérés- és rögzítés-technika, a kommunikációs technikák, stb. között, és ez megsokszorozza azok felhasználási, érvényességi területét.

Be kell látnunk, hogy ilyen körülmények között nehéz dolog a numizmatika számítástechnikai módszereiről beszélni. Nagyon hamar kiderül, hogy az adott módszer nem specifikusan numizmatikai, és nem is új: tudományszakunk normálisan éli szokott világát, csak más formája van a meghívóknak, másképp működik a karóránk és a telefonkészülék az asztalon, vagy a zsebünkben.

Hogyan vonult be a kibernetika az életünkbe?

Az első számítógépek, amelyeket Magyarországon üzembe állítottak, meglehetősen ormótlan nagy masinák voltak. Az Akadémia budavári épületében, amely egy ideig a SzTAKI otthona volt, telepítettek egy CDC számítógépet, és ehhez a művelethez bele kellett faragni néhány boltívbe, mert különben nem fért volna el a hatalmas téglány alakú gépezet a számára kijelölt helyiségben. Hasonló gép működött az egyetemen is. E masinák mellett külön operátorok, számítástechnikai középkáderek dolgoztak, akik kommunikálni tudtak a géppel, és természetesen programozó matematikusok, akik feladatokat tudtak megoldani rajtuk. A többi szakterület kutatói csak megrendelőkként folyhattak bele ebbe a munkába, és számukra a legnagyobb problémát az jelentette, hogy oly módon fogalmazzák meg kérdéseiket, hogy az érthető legyen egy programozó matematikus számára, azaz matematikailag értelmes problémafelvetés legyen.

Ez a rendszer eleve lehetetlenné tette, hogy az ember egy gép előtt ülve töprengjen, kipróbáljon valamit, ami hirtelen az eszébe jut, interaktív kapcsolatba kerüljön vele, azaz hogy gondolkodását az új technika adta lehetőség megtermékenyítse. Így alig vette észre egy-egy tudományág az új korszak kezdetét. A számítástechnika használata változó nehézségi fokú statisztikai műveletek végrehajtásában merült ki a különböző szempontok szerinti betűrendbe rakástól a statisztikai eloszlások és próbák vizsgálatáig.

Ebből az időből származik az én első ilyen jellegű munkám is: Somogyi Péter az akadémiai nagygépre készítette el azt a programot, amellyel települési éremanyagon lehetett gyakoriságvizsgálatot végezni. A program alkalmas volt arra, hogy az egyes veretek kibocsátási dátumának és a települési anyagban észlelhető előfordulásuk számának függvényében érzékeltesse az éremforgalom változásait a település életében. A kibocsátási dátumok osztályba sorolásánál 5, 10 és 20 éves intervallumokat határoztunk meg, és így alakultak ki azok az ábrák, amelyeket a *Numizmatikai Közlönyben* közöltünk is.[4] Számomra óriási jelentősége volt ennek a

[3] WIENER, N.: *Matematikus vagyok.* Budapest, Gondolat 1968. 292. Az antropológia ezen értelmezésébe a történettudományok is beleértendők.

[4] REDŐ F. – SOMOGYI P.: A datáló érem. *NK* 85-86 (1986) 35-44

munkának, mert ugyanezt kézzel és milliméterpapíron már évek óta végeztem a zalalövői éremanyaggal kapcsolatban, és meglehetősen kedvetlenül láttam neki ábráim átrajzolásának egy-egy átsási idény után, hogy az újabb 60-70 veretet hozzátehessem az előzőekhez. Ez rendszeresen 2-3 heti munka volt, szemben azzal az 5-6 perccel, amelyet most a veretekre vonatkozó adatok beírása, és az új ábra kirajzoltatása jelent.

Nem sokkal ezután kezdődött a személyi számítógépek térhódítása. A magnókazettával és televízióképernyővel működtethető Spectrum és Commodore éreztette meg először az érdeklődőkkel az interaktivitás szépségét, és a számítógéppel való kommunikációhoz szükséges fegyelmet és figyelmet. E korszak jellegzetes szlogenje: „A számítógép nem a vágyaid, hanem az utasításaid szerint működik!" érzékelteti, hogy itt már „quasi amatőrök" is a gép elé ültek, és megkezdték az új szerszámmal való behatóbb ismerkedést.

Az első IBM klónok, ilyen volt a magyar gyártmányú Proper 8, majd a 16, már beépített winchesterrel működtek, mégis elfértek az íróasztalon, nagy jövőjű operációs rendszer működtette őket a DOS, és valóságos tudományos munkaeszköznek voltak tekinthetők. Ha az ember az adatait számokba kódolta, és megtanulta valamelyik programozási nyelvet – mondjuk a basic-et – operálhatott vele.

Így készült el pl. az a programcsomag – Dénes János munkája – amellyel az FMRU máig dolgozik, vagy a nahr-ibrahimi kincs statisztikai dokumentációja Muzsik Gyula közreműködésével. Nem kellett hozzá más, minthogy az egyes veretek jellemzőit egy számsorral leírjuk, és azután értelmes kérdéseket tegyünk fel a gépnek. Pl. Mekkora a technológiai tűréshatár a lapkák súlyának gyártásánál, hogyan oszlanak meg az egyes pozíciók (az előlapok és hátlapok egymáshoz viszonyított iránya) az érmek között? Mekkora a kopás jelentősége a metrológiai következtetések levonásánál adott időszakban, stb. Ezek a kérdések nem váltják meg a numizmatikát, de mégis nehéz korrektül megválaszolni őket, hiszen az adott éremlelet több mint 5000 darabot számlál. Ennyi veretből még átlagsúlyt számolni is meglehetősen időigényes dolog, a szóródásról már nem is beszélve. A grafikonok pedig megmutatták, hogy milyen egyszerű módon lehet következtetést levonni a számítógéppel összesített adatokból.

Az első Properek, Varyterek megjelenése után viharos gyorsasággal terjedtek el a személyi számítógépek, és ezzel együtt egy új, un. felhasználó-barát software nemzedék. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy a számítástechnika kilépett a profi programozók köréből, és az amatőrök piacát csak akkor lehet számottevően bővíteni, ha a programok a nagyközönség számára is érthetőek, emberi nyelven, kódolás nélkül lehet kommunikálni velük. Kialakultak azok az irányok is, amelyekben a fejlesztés érdemesnek látszott. Első helyen a játékprogramok. A kábítószeres „beetetés" technikájával ejtették csapdába a gyanútlan emberiséget a gyártók, és aztán jöttek a mákony keményebb változatai: előbb a szövegszerkesztők, majd az adatbázis-kezelők, és a grafikus programcsomagok. Ezek a fenti sorrendben követeltek mind nagyobb és nagyobb memória és háttértár kapacitásokat, de az emberiség mind nagyobb része került véglegesen a lejtőre, s így a gyártók biztosra mehettek.

Ma már általános a szövegszerkesztők használata, és ha rendelkezésre áll egy lézer printer is, akkor nyomdai minőségű szövegek állíthatók elő. Elfeledkezünk lassan arról, hogy hogyan kellett szerzői és nyomdai ívet számítani, tanulmányainkat lemezen adjuk le a folyóiratoknak. Rutinfeladattá vált egy adatbázis megszerkesztése is, annál inkább, mert ha nem sikerül elsőre, akkor folyamatosan módosítható az adatok sérelme nélkül. Adatainkat táblázatokba szerkeszthetjük, amelyekből aztán különböző típusú grafikonok szerkeszthetők.

Eközben pedig a software-gyártók egyre szélesebb körre igyekeznek kiterjeszteni piacukat. Ez paradox módon azt jelenti, hogy egyre kevesebbet kell tudni ahhoz, hogy valaki a gép elé ülhessen. Néhány évvel ezelőtt úgy kezdtük, hogy programozói tudás kellett hozzá, később bizonyos software-ek utasításkészletét kellett megtanulni, és hibátlanul beírni a gépbe, ma már csak a menüpontokat kell választanunk a *kurzorral*, sőt, egyre általánosabb az *egér* használata. Az operációs rendszerek ennek megfelelően versenyeznek egymással. Pillanatnyilag az ablakos technika diadalmenetét éljük. Olvasni se szükséges immár, mert internacionális piktogrammok között siklik az egér által mozgatható kurzor. Elértük azt a szintet, amelyen az óvodás gyerekek tájékozódnak a létra, katicabogár, napocska ábrájának segítségével a babzsákok, előkék és tréningruhák halmazában.

Mit jelent akkor hát mindez? Merre felé haladunk, tudjuk ezt egyáltalán? Meggyőződésem, hogy igen, és hogy az egyetlen lehetséges irányban, a feladatainkhoz való alkalmazkodás irányában haladunk. S mindez nem munkánk elsekélyesedését, hanem a lényegre koncentrálható energiák növekedését, az érdemi munkára

való idő meghosszabbodását jelenti. Erre pedig szükségünk van, mert sok a tennivaló. Fel kell mérnünk azt az emlékanyagot, amelynek őrzésére, gyarapítására, tanulmányozására szövetkeztünk, és integrálnunk kell munkánk eredményeit a nemzetközi kutatásba.

Ebben a munkában ismét a számítástechnika van segítségünkre. A leginkább preferált terület e vonatkozásban a numizmatikai adatbázisok készítése. Az érmek nagyon alkalmasak muzeológiai adatbázis kiépítésére, mert leírásuk viszonylag jól formulázható, ritkán töredékesek, és eltekintve egyes rendkívüli tárgyaktól egyszerűnek mondhatók.

A komputerizálás hőskorától kezdve vannak kezdeményezések a numizmatikai adatbázisok kialakítására: a spanyol, olasz, angol, német kutatás 15-20 éve foglalkozik ezzel. Magam a londoni numizmatikai kongresszus után – ahol az olaszok bemutatták telefonvonalon lekérdezhető adatbázisukat – meglátogattam Rómában, az állami pénzverdében működő számítógép központot, ahová az adatbázist telepítették, és ahonnan működtették. Alkalmam volt látni a düsseldorfi egyetemen működő adatbázist, és vannak információim a frankfurti, ljubjanai, spanyolországi adatbázisokról is.

Időről időre az egységesítő törekvés jegyében nemzetközi összejöveteleket szerveznek ezzel a munkával kapcsolatban, amelyekben vagy részt veszünk, vagy értesülünk róla, de ezek nem szokták nagyon lelkesíteni a résztvevőket. Ennek az oka az, hogy az összejövetelt szervezők, és a köréjük csoportosuló társaság mindig kénytelen regisztrálni, hogy nincs minden lényeges faktor jelen, és ezért az egységesítő törekvések nem válhatnak általánossá.

Nincs szükség nagyon sok ilyen összejövetelre ahhoz, hogy már a numizmatikai adatbázis szavak hallatára is a fáradtság jelei mutatkozzanak kollégáinkon. Pedig ez nem szükségszerű. Kérem, nézzék el nekem, ha az alkalmat felhasználom az ügy melletti agitációra. Abból indulnék ki, hogy nem kell mindenáron egységesíteni. Pontosabban, hogy amennyi egységesítés elengedhetetlen, azt úgyis mindenki megteszi, hiszen azt maga a feldolgozandó anyag korrekt leírása parancsolja ránk. Nem tudom elképzelni, hogy számottevő különbségek lehetnének abban, ahogyan Stockholmban, Bécsben vagy Barcelonában leírnak egy római veretet. És ami különbség mégis van, azt éppen a számítástechnika modern eszközei és software-ei fogják kiküszöbölni.

Példával szeretném illusztrálni mondanivalómat. Ahogyan azt már érintettem, az FMRU adatbázisának software-e egy basic nyelven írt egyedi program. Nem egyénieskedésből alakult így, hanem azért, mert amikor a munkát a kutatóközösség elkezdte, még nem volt Magyarországon adatbázis-kezelő programcsomag. Mikor jóval később egy pályázati támogatás feltétele lett, hogy ismert adatbázis-kezelő, a mikroISIS legyen az adatbázis formája, készítője konvertálta az adatokat erre a termékre. Ma már a mikroISIS is elavult, és a világszerte legelterjedtebb személyi számítógépeken futó adatbázisok dBASE alapúak. Az adatok azonban felszaporodtak, és már e termék folyamatosan fejlesztett változatai sem elegendőek, ezért a több ilyen adatbázist integrálni képes ORACLE koordinálhatja azokat. Ennek az adatbázis-kezelőnek előnye, hogy létezik UNIX-os változata is, ezért a személyi számítógépek kapacitását meghaladó rendszereken is használható. Folytathatnám tovább, de talán ennyi is elég. Amire a figyelmet szeretném felhívni, az nem az egyre újabb, ismeretlenebb és érthetetlenebb software csomagok neve. Éppen azt szeretném érzékeltetni, hogy programok jönnek, programok mennek, de az adat marad. Másképpen fogalmazva: a MNM első számítógépe, mintegy tíz évvel ezelőtt 2,5-3 millió forintos értéket képviselt, a rajta lévő software-ek néhányszor tízezer forintot, az adatoknak pedig nem is volt áruk. Azóta nagyot változott ezeknek a termékeknek a piaca, és mint igazi piac, a valóságos értékeknek megfelelően. Ma azt mondjuk, hogy egy működő rendszer értékének 1 %-át képviselik a gépek, 9 %-át a rajta működő software-k és 90 %-át a benne őrzött, felhasznált adatok. Egyszer veszítse csak el valaki ezeket, és mindjárt meg fogja látni, hogy mennyit volna képes fizetni azért, hogy valahogy visszaszerezhesse őket. Ne féljünk tehát attól, hogy feleslegés, vagy gyorsan avuló munkát végzünk, amikor numizmatikai adatbázist építünk, hogy egy programhoz való csatlakozással végérvényesen elkötelezzük magunkat, és ezért esetleg elmaradunk valaki mástól. Nem az adatok dolga hogy a kezelő programhoz idomuljanak, hanem fordítva.

Mi dolgunk még ezen a területen?

Az előző témához szorosan kapcsolódva azt kell megszerveznünk, hogy adatainkat használhassák, és mi is használhassuk a másokét. Szolgáltatóvá, és felhasználóvá kell válnunk nemzetközileg. Azt hiszem, hogy most ez a legizgalmasabb része az egész számítástechnikai fejlesztésnek. A világot döbbenetes gyorsasággal hálózzák be azok a vonalak, amelyek hálózatba kapcsolják az egyes gépeket, és amelyeken egyre rutinsze-

rűbben bonyolódik az adatok, információk cseréje. A legutóbbi évben már a televízió és az újságok is felfedezték az INTERNET hálózatot, nem is beszélnék róla többet, van azonban ennek magyar szervezete is, a HUNGARNET, amely a tudományos kutatás számára könnyíti meg a nemzetközi számítógépes kapcsolatépítést. Azt hiszem, hogy a Társulatnak gondolkoznia kellene azon, nem akar-e kilépni erre a porondra.

Én évek óta hálózaton keresztül levelezek rendszeresen Angliába, Hollandiába, az Egyesült Államokba, Szlovéniába. Létesítettem már összeköttetést ausztrál partnerrel is. Kicsit olyan ez, mint amilyen a rádióamatőrség volt annak idején. Ez az összeköttetés olcsóbb, mint a telefon, gyorsabb, mint a posta, és a küldemények mindjárt digitalizált formában állnak rendelkezésre. Ennek az előnyei, pl. egy szerkesztőségben – azt hiszem – eléggé nyilvánvalóak. Ha az elektronikus levelezés rendszerét használjuk, és elérhetők leszünk ezen az úton, meg fogjuk tudni ítélni, mire van szükségünk még a nagy világból, és mit tudunk nyújtani érte.

És most e technokrata dicshimnuszt követően megkérdezhetik tőlem, ahogyan valamelyik kollégám tette az antiochiai verde egy korszakának statisztikai elemzését végighallgatva: és hol marad a humanista kutató? – Rá várnak azok a megoldandó problémák, amelyeket egy gyorsan, hatékonyan dolgozó, széleskörűen kommunikáló rendszer segítségével felvethet, de már csak további történeti ismeretekkel, gyakran széles és szabad asszociatív kultúrával, sőt intuícióval oldhat meg. És ez mindig is az ember sajátja marad.

Redő Ferenc
MTA Régészeti Intézet
1250 Budapest Pf. 14.

COMPUTER AND NUMISMATIC

Summary

At the end of the 1970's, computer technology was released from the workshops of programming mathematics and it has, since then, increasingly conquered scientific research and every aspect of life. The above paper is a science historical retrospection to the road computer technological method has covered in Hungarian numismatics from the role of statistical aid through database construction and the application of graphic solutions until the internet. Social sciences sometimes find it difficult to follow the speed dictated by the existing and ever developing potentials, which is natural. Yet every new technology finds its own sphere of application when it is really needed. This is a principle that prevails with a natural scientific consistency independent of the ideas of the persons who work in the relevant field. The truth of this argument is evidenced by the time that passed from the writing of this paper (it was originally read on the annual meeting of the Numismatic Society in February 1996) until now. The pioneering methods of yesterday have become routine operations in many fields, while other approaches have proved to lead to a dead-end.

The most striking tendency, nevertheless, is that computer technology as such ceased to be a central topic just as literacy or motorization is not considered to be a method pertaining to communication or work although at the very beginning they were only alternatives to the habitual and tried-and-tested oral communication or the human-animal work-power.

In Athens, tyrant Peisistratos' orders were necessary to have Homer's epics, which had been handed down by oral traditions, written down. The recent initiative called world wide web might be its modern analogue.

Elfelejtett római éremleletek IV.: a kis-démi severuskori dénárlelet (1810)

In Vergessenheit geratene römische Münzfunde 4. Teil: Der severernzeitliche Denarfund aus Kis-Dém (1810)

A Kárpát-medence elfelejtett római éremleleteit bemutató sorozatot közel húsz évvel ezelőtt Tóth Endre indította el a Numizmatikai Közlöny hasábjain,[1] majd Torbágyi Melinda ismertetett egy újabb feledésbe merült éremleletet.[2] A levél- valamint adattárakban, újságokban illetve eldugott, többnyire kis példányszámú 18. és 19. századi munkákban számos még feldolgozatlan éremleletről vannak adatok. Ezek közé tartozik az alább bemutatásra kerülő császárkori lelet, amely a 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum története szempontjából is kínálhat érdekes adatokat. A Kárpát-medence legnagyobb közgyűjteményének alapjait Széchényi Ferenc rakta le, felajánlva könyvtárát és közel 3000 darabot kitevő éremgyűjteményét a nemzetnek.[3] A Múzeum gyűjteménye mind ajándékozás, mind pedig vásárlás útján szépen gyarapodott, melynek köszönhetően 1814-ben létrejött a könyvtártól független Érem- és Régiségtár, élén Halitzky Antallal.[4] A kezdeti ajándékozásokat követően az első vásárlás 1811-ben történt, amikor Szüts István egyetemi tanártól húsz tallérért 25 darab római köztársasági pénzt vásárolt a múzeum. Nagy sikerként értékelhető, hogy József nádor – a Magyar Nemzeti Múzeum kormányzója – közbenjárására a bécsi udvar engedélyezte, hogy az előkerült éremleletekből a Múzeum megválthassa a hiányzó érmeket.[5] Ezt megelőzően is érkeztek azonban a Magyar Nemzeti Múzeumba szórvány érmek és leletek egyaránt, amelyekre azonban a szakirodalomban alig találunk utalást, így közzétételük mind a numizmatikai, mind pedig a muzeológiai kutatás szempontjából fontos.

A Magyar Országos Levéltárban József nádor iratai között bukkantam rá azokra az iratokra, amelyek egy 1810-ben a Veszprém megyei Kis-Dém puszta területén előkerült éremleletről számolnak be. A pusztáról Fényes Elek geográfiai szótárában a következők olvashatók: *„Kis-Dém, puszta, Veszprém v.gyében N.-Dém szomszédságában, a rédei gr. Eszterházyaké, és több közbirtokosoké."*[6] A puszta napjainkban a Veszprém megyei Bakonyság közigazgatási határain belül fekszik. A régészeti topográfia adatai alapján eddig csupán középkori településre utaló nyomok, illetve Árpád- és késő-középkori edénytöredékek ismertek.[7] Ugyan Bakonyságról állítólag Julia Mamaea, Septimus Severus és Faustina érmei jutottak a Miháldy-gyűjteménybe a 19. század utolsó harmadában.[8]

A leletről és az előkerülési körülményekről Maximilianus de Ürmény, Fejér megye vice comesének József nádorhoz írt 1811. február 18-án kelt leveléből értesülünk, amelyben beszámol az általa lefolytatott hatósági vizsgálatról. E levelében a lelőhelyről, valamint az előkerülés körülményeiről a következőket írta:[9]

„... Mense Decembri anni modo evoluti in Predio KissDém Hottui Veszprimiensi adjacente Dominum Joannem Meszlényi ejatem Compossessorem prope domum suam residentionalem fossatum ficti curasse, et

[1] TÓTH 1979; TÓTH 1981.
[2] TORBÁGYI 1999.
[3] PALLOS 2002, 224-225.
[4] PALLOS 2002, 226-227.
[5] KOREK 1979, 4.
[6] FÉNYES 1851, 251.
[7] MRT 4., 41.o. 9/3. lelőhely.
[8] MRT 4., 41.
[9] MOL N24 1811 Nr. 436/454.

occasione illa unum e fossoribus corpus aliquod solidum sigone confregisse,quod dum pocnitius examinaretur, everit, quod revera- olla fucrit antiquae formae, nummis, qui statim dignosci non poterant, subseque tamen pro argenteis et romanis agniti sunt, referta.

Dominus Franciscus Meszlényi assessor Cottus hujus in Possessione Velencze degens, frater suprefati Joannis Germanus, paulo pose memoratam nummorum inventionem ex Velencze causa invisendi Fratris ad KissDém procurrit, ibiq nummos hos Nro 53 omnes argenteos sibi a dicto fratre florenis octigentis comparavit, arq secum ad Velencze detulit.

Non abs re futurum ratus, si Celsitudo Vestra Caesario Regia in antecossum idaeam de nummis his quantum possibile magis exactam capere possit, Inventarium eorundem cum adcuram Inscriptionum descriptione per ipsum Dominum Franciscum Meszlényi ficxi procuravi, quod isthic . /. Celsitudini Vestrae Caesareo Regiae demisse advolvo.

Dominus Franciscus Meszlényi nummos hos 53 una cum olla, Museo Nationale pro inhaerente octigentorum florenorum suma cedere paratuses."

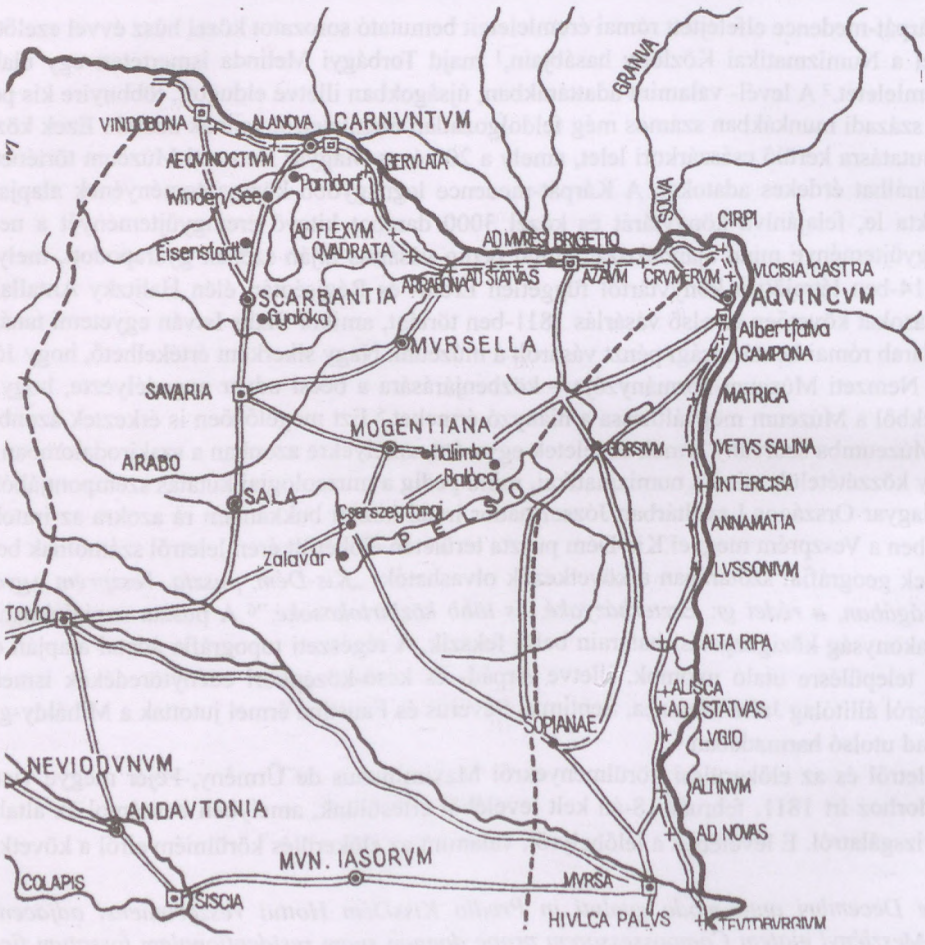

1. ábra

A levélhez volt mellékelve egy a találó – Meszlényi Ferenc – által készített összeírása az érmeknek. E listán az éremfeliratok többé-kevésbé jól sikerült leírása található, amelyet alább közlünk. A feliratok alapján az érmeket a Coins of the Roman Empire in the British Museum kötetei alapján határoztuk meg. Számos esetben a pontos besorolás az éremképek ismerete hiányában nem valósulhatott meg, így a változatok mindegyikére utalás történik. A meghatározás a verettető nevével és uralkodásának idejével, ahol lehet az érem verésének időpontjával és helyével kiegészítve, a feliratok után került elhelyezésre.

Inventarium

Monetarum 53 mense 10bri 1810 in praedio Kis-Dém Incl. Cottui Vesprimiensi ingremiati per eates fossous aggerum repertarum

1°	*IMP. GMOPELSEVMACRINUS AVG.*	Macrinus (217-218)
	PONTIF. MAX. TRPCOSPP	D 217 Roma BMC 31-33, 35-36,38-40
2°	*IVLIA AVGUSTA*	Iulia Domna (+217)
	PVDICITIA	D 198-209 Roma v. Ant BMC 72-74, 196-202, 613-616
3°	*SEVERVS PIVS AVG*	Septimius Severus (193-211)
	PARTMAXP MIRPX	D 202 Roma BMC 383-384
4°	*PSEPTGETA CAES PONT*	Geta (209-212)
	ENTUTIS	D 199-204 Roma BMC 234-239
5°	*IMP ANTONINVS PIVS AVG*	Elagabalus (218-222)
	PMTRP III COS III PP	D 220 Roma v. Ant BMC 179-180, 329
6°	*ANTONINVS PIVS AVG*	Caracalla (198-217)
	INDVLGENTIA AVGGINGTRT	D 201-206 Roma 280-282
7°	*SEVERVS PIVS AVG*	Septimius Severus (193-211)
	PMTREX VI. COS III PP.	D 208 Roma BMC 559-567
8.	*IMP ANTONINUS PIVS AVG M*	Elagabalus (218-222)
	MTRP III COS. III PP.	D 220 Roma BMC 179-180
9.	*IVLIA MAESA AVG.*	Iulia Maesa (+223)
	SAECVLI FELICITAS	D 218-222 Roma v. Ant BMC 79-82, 300
10.	*LSEPTSEVPIRI AVG IMP X*	Septimius Severus (193-211)
	FORTUNAE AVGG	D 197-198 Roma BMC 245
11.	*DIVO SEVERO PIO*	Septimius Severus (193-211)
	CONSECRATIO	D 211 Roma BMC 20-25, 27
12.	*IVLIA AVGVSTA*	Iulia Domna (+217)
	MATER DEVM	D 198-209 Roma BMC 49, 51-55
13.	*SEVERVS AVG PARTMA X*	Septimius Severus (193-211)
	RESTITUTOR VRBIS	D 200-201 Roma BMC 202-207
14.	*SEVERVS PIVS AVG*	Septimius Severus (193-211)
	PMTREX VI. COS III PP	D 208 Roma BMC 559-567
15.	*IVLIA AVGUSTA*	Iulia Domna (+217)
	MATER DEVM	D 198-209 Roma BMC 49, 51-55
16.	*IMP. CMAVRSEVALFYAND AVG*	Alexander Severus (222-235)
	PMTRP II COS PP.	D 223 Roma v. Ant BMC 87-89, 92-98, 101-105, 117-122
17.	*ANTONINUS PIVS FEL AUG*	Caracalla (198-217)
	MONETA AUG.	D 213 Roma BMC 62-63
18.	*D. SEPT. SEV. AVG IMP PART MAX*	Septimius Severus (193-211)
	P VII COS II PP.	D 199 Roma BMC 151
19.	*SEVERVS PIVS AVG*	Septimius Severus (193-211)
	FVNDATOR PACIS.	D 201-210 Roma BMC 330-331
20.	*MPCAELSEPSEV. PRTAVGCOSII*	Septimius Severus (193-211)
	VICTOR AVG	D 194 Ant BMC 396-397
21.	*ANTONINVS PIVS AVG BRIT*	Caracalla (198-217)
	MARTI. PA. CATONI.	D 210-213 Roma BMC 81-86
22.	*ANTONINVS PIVS AUG BRIT*	Caracalla (198-217)
	PMTRPXV. COS III PP.	D 212 Roma BMC 35-46
23.	*IMP CMAVBSEVALECANDAVG*	Alexander Severus (222-235)
	PMAPP II COS. PP.	D 223 Roma v. Ant BMC 87-89, 92-98, 101-105, 117-122
24.	*ESEPTGETA CAES PONT.*	Geta (209-212)

	PRINC. IVVENTVTIS	D 199-204 Roma v. Ant BMC 234-239, 200-202
25.	*IVLIA AVGUSTA.*	Iulia Domna (+217)
	PUDICITIA.	D 198-209 Roma v. Ant BMC 72-74, 196-202, 613-616
26.	*SEVERVS PIVS. AVG*	Septimius Severus (193-211)
	PMTRPXVII. COS III PP.	D 209 Roma BMC 1-9
27.	*ANTONINVS PIVS AVG GERM*	Caracalla (198-217)
	PMIRPXVII COS IIII. PP.	D 214 Roma BMC 91-95, 97-99
28.	*CAES PHRIV. PERTINAVG.*	Pertinax (193)
	[ABITIATE M PORCOS.	D 193 Roma BMC 8-9
29.	*SEVERVS PIVS AVG*	Septimius Severus (193-211)
	LIBERALITAS AVG.	D 201-210 Roma BMC 347-351
30.	*ANTONINVS PIVS AVG.*	Caracalla (198-217)
	VOTA SUSCEPTA. X.	D 214 Roma BMC 524-526
31.	*IMP ANTONINUS AVG*	Elagabalus (218-222)
	FIDES MILITVM.	D 219-220 Roma BMC 128-132, 133-137
32.	*ESEPTGETA CAES.PONT.*	Geta (209-212)
	PRINC IVVENT.	D 199-204 Roma 229-233
33.	*- - ADRIANUS AVG*	Hadrianus (117-138)
	PMTRPC. -	D 117-138
34.	*ANTONINVS AVGUSTUS*	Caracalla (198-217)
	PONTIFEX III.	D 199 Roma BMC 156 ?
35.	*IVLIA MAESA AVG*	Iulia Maesa (+238)
	PUDICITIA	D 218-222 Roma BMC 76-78
36.	*SEVERVS PIVS AVG.*	Septimius Severus (193-211)
	ADVENT AVG C.	D 201-210 Roma BMC 304-306
37.	*IMP ANTONINVS AVG*	Elagabalus (218-222)
	VICTORIA AVG	D 219-220 Roma BMC 169-170
38.	*GMPCMOPELSEY MACRINVS AVG.*	Macrinus (217-218)
	PROVIDENTIA DEORVM	D 217-218 Roma BMC 72-74
39.	*SEPTGEGA CAES.PONT*	Geta (209-212)
	SECURIT. IMPERII.	D 199-204 Roma BMC 240-243
40.	*IMP. ANTONINVS PIVS AVG*	Elagabalus (218-222)
	SACERD DEI SOLIS ELAGAB	D 220-222 Ant BMC 332
41.	*IVLIA AVGUSTA*	Iulia Domna (+217)
	VENUS FELIX.	D 198-209 Roma BMC 85-89
42.	*AUG ANTONINUS CAES*	Caracalla (198-217) v. Elagabalus (218-222) ?
	nb. cum ampulla.	D
43.	*SEV. PERT AVG IMP.*	Septimius Severus (193-211)
	- PACI.	D 197-198 Roma BMC 250-251
44.	*AVG - ANTONINVS CAES*	Caracalla (198-217) v. Elagabalus (218-222) ?
	PRIPELPVI	D
45.	*AVG. IMP. VIIII.*	Septimius Severus (193-211)
	PMTPXI COS VI PP.	D 197 Roma v. Ant. BMC 227-233, 463-465
46.	*IVLIA AVGUSTA*	Iulia Domna (+217)
	- O. REGINA.	D 198-209 Roma v. Ant. BMC 42-44, 196- 202, 602-603
47	*sub littera A.*	
48.	*--- B.*	
49.	*- - C.*	
50.	*- - D. illegibiles*	
51.	*- - E.*	
52.	*- - F.*	
53.	*- - G.*	

Az iratok elolvasását követően József nádor levélben fordult a Nemzeti Múzeum igazgatójához, Miller Jakab Ferdinándhoz. Ebben röviden ismertette a kincs előkerülési körülményeit, valamint a leletet birtokló Meszlényi Ferenc által kért árat, és kérdéseket intézett az igazgatóhoz az érmek megvétele ügyében.[10]

Miller Jakab Ferdinánd 1811. március 8-án kelt József nádornak írt jelentésében számos más lelet mellett kitér a kis-démire is, mellyel kapcsolatban a következőket írta:[11]

„... *qua nunc in Musei nationalis ossuaris asservantur, etiam reannexam Domini Ordinarii Vice Comitis Cottus Albensis Relationem una cum Catalogo proxime ad Kis-Dém effossorum 53 Numorum Romanorum mecum, sine depromendae opinionism, Benigne communicare.*

Equidem non possum non mirari inexpectatam Viri Nobilis Declarationem, quae nec veritati consona est, nec Patriae studium, sed turpissimum quaestum redolet. Olla enim centenis variis Numis plena, non autem 53. tantum obviis sine aliquo raritatis pretio frustis referta, ibidem reperiebatur, quorum omnes ad posteriora Romani Imperii tempora referuntur, quive in regione ad Vetero-Budam, ac Albam regiam frequentius sub ruderibus, aut in agris et vineis singillatim effodiuntur. Ex eadem regione anno superiore Dominus Assessor Vörös 93. Dominus Assessor Vörös 93. Dominus custos Tehel 52. Dominus Concipista Szalay 22. diversi moduli Museo donarunt. Pretio, quod Dominus Assessor Meszlényi 53. frustis/: e quibus septem sunt, quorum epigraphe legi nequit:/ in 800 flor. statuit, accuratuis examinato, singulus Numulus 15. flor. redimendus veniret, quum tamen Pestini Hebraeus numularius Ehrenreich /: qui certa suum quaestum ad cursum, et valorem Schedurum bancalium dirigit:/ sine diferimini Romanorum Imperatorum numos frustatim a 3. fl. Familiarum duntaxat, qui rarissimi sunt, a 10. fl. vendat. Omnem profecto fidem excedit, hanc crabem 800. Rhenensibus comparatam esse. Fortasse scribere voluit 80. florenos. Tantum, et ne obulo plus venditari offerendum, humillime censeo."

József nádor Ürményihez írt 1811. március 14-én kelt levelében a Miller jelentése alapján az érmek áráért a következőt javasolta: a ritkábbak 10, míg a többi 3 forintot ért.[12] Mint Miller jelentéséből értesülünk, Ehrenreich – a pesti zsidó éremkereskedő – szokott ennyit adni a hasonló korú pénzekért. Fontos még a jelentésben, hogy azonos korú érmek gyakran jutottak a Múzeum gyűjteményébe a Dunántúlnak az Óbuda és Fehérvár közötti részéről szőlőkből és épületromokból, amelyek közül néhány adományozást maga Miller is megemlít. Mivel azonban az érmek típusai a gyűjteményben már megvoltak, így a Magyar Nemzeti Múzeum nem tartott igényt megváltásukra.

Az éremlelet – mint arról Ürményi beszámol – 1810 decemberében árokásás közben került elő. Az 53 darab ezüstpénz egy antik – minden bizonnyal agyag – edényben volt. A meghatározás, valamint a korabeli leírásuk alapján az érmek mindegyike ezüst dénár. Az alábbi táblázatban az érmek uralkodónkénti megoszlása látható:

Uralkodó	db	verés időpontja
Hadrianus (117-138)	1	1(117-138)
Pertinax (193)	1	1(193)
Septimus Severus (193-211)	14	1(194), 1(197), 2(197-198), 1(199), 1(200-201), 1(202), 2(208), 1(209), 3(201-210), 1(211)
Iulia Domna (+217)	6	6(198-209)
Caracalla (198-217)	7	1(199), 1(201-206), 1(210-213), 1(212), 1(213), 2(214)
Geta (209-212)	4	4(199-204)
Macrinus (217-218)	2	1(217), 1(217-218)
Elagabalus (218-222)	5	2(219-220), 2(220), 1(220-222)
Iulia Maesa (+ 223)	2	2(218-222)
Alexander Severus (222-235)	2	2(223)
bizonytalan Caracalla vagy Elagabalus	2	2(198-222)
Meghatározhatatlan	7	
Összesen	53	

[10] MOL N24 Nr. 436/454.
[11] MOL N24 Nr. 525.
[12] MOL N24 Nr. 525.

Az 53 érem közül hét darab feliratát a találó – Meszlényi Ferenc – nem tudta elolvasni, így ezek esetében nem tisztázható, hogy 2. századi vagy a Severus-uralkodóház idejéből való denárokról van szó. A kis-démi leletben a Hadrianus denáron kívül, Pertinax dénárjától kezdve a Severus-uralkodóház összes tagjának pénze Alexander Severusszal bezárólag megtalálható. A lelet több mint felét a Septimius Severus uralkodása alatt vert pénzek teszik ki, amely arra mutat, hogy az érmek birtokosa elsősorban ezeket a még jó ezüsttartalmú pénzeket igyekezett tezaurálni. A lelet földbekerülésének szempontjából fontos Alexander Severus két azonos dénárja, amelyeket a záró vereteknek tekinthetünk. Ezeket a rajtuk található hátlapi feliratok – a második tribunicia potestas illetve a második consulság – alapján a 223-as évre datálhatók. Ez az időpont Pannonia északi felének története szempontjából kínálhat fontos információkat. A forrásaink és a rendelkezésünkre álló éremleletek tanúsága szerint Alexander Severus uralkodásának ideje a konszolidáció éveit hozta Pannoniának.[13] A kezdődő barbár mozgalmakra és támadásra ugyanakkor két fontos éremlelet – a börgöndi és az ercsi – mutat, melyek szintén Pannonia északkeleti részéről kerültek elő. A mintegy 587 darabból álló börgöndi lelet Iulia Mamaea 232. évi vereteivel záródik.[14] Hozzá hasonlóan a 386 darab dénárból álló ercsi éremlelet szintén Iulia Mamaea, azonban 231. évi veretével záródik.[15] Ezek alapján feltételezték, hogy 228 és 231 között, illetve ezt követően támadások érték Pannoniát,[16] amelyet számos barbár betörés követett még a 3. század folyamán.

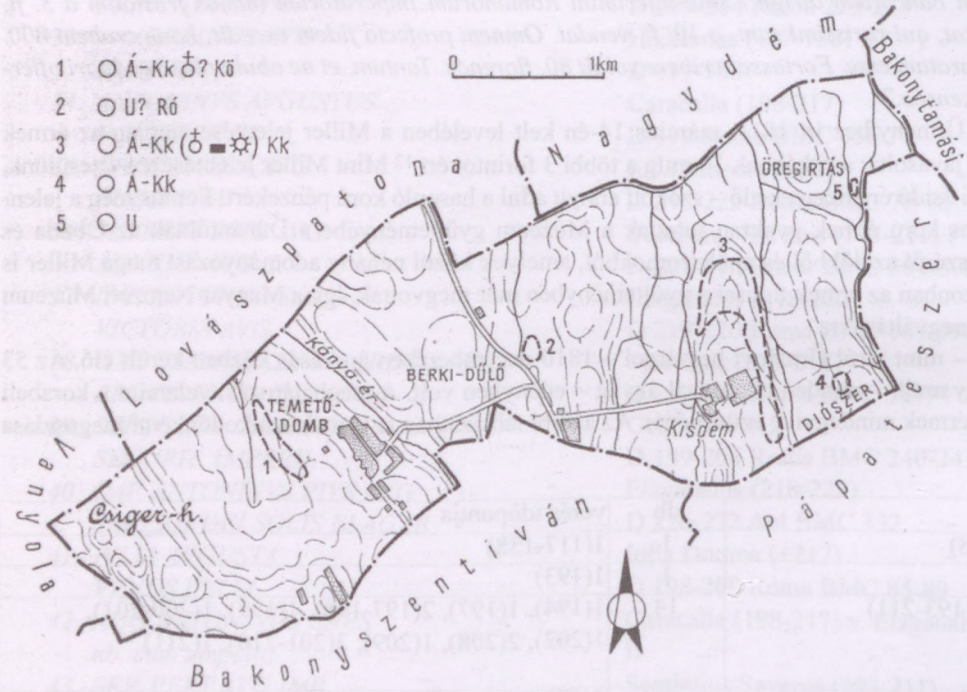

2. ábra

A kis-démi éremleletet 223-ban vagy az azt követő években rejthette el tulajdonosa. Ez arra mutat, hogy Alexander Severus uralkodásának idején már jóval korábban – 223-ban vagy az azt követő években – számolnunk kell egy esetleges barbár betöréssel vagy a közbiztonság megromlásával Pannonia ezen részén.[17] A kis-démi lelet egy másik – azonban nem pénzekből, hanem római szobrokból álló – lelet tekintetében kínálhat új lehetőségeket. Kis-Dém területén a régészeti topográfia elkészítéséhez végzett terepbejárások nem tudtak a római korra utaló település vagy épületnyomokat megfigyelni. Ugyanakkor az adatok alapján az érmek

[13] MÓCSY 1962, 565; PRK 43. vö. ezzel szemben Fitz Jenő számos kis háborút feltételez: FITZ 1962, 106.

[14] RADNÓTI 1937, 24-34; FMRU I., 30-37; MÓCSY 1974, 31.

[15] SOPRONI 196, 9-17; FMRU I., 235-241.

[16] MÓCSY 1974, 31; PRK 43. vö. FITZ 1962, 107, 112, aki két nagy háborút tesz a 231. évre.

[17] FITZ 1962, 107-108. Véleménye szerint 223-226 között elsősorban Pannonia déli részén és Moesia Superior határán lehettek fegyveres összecsapások.

lelőhelyétől északra, mintegy 6 km-re fekvő Nagydém község Répásközte II. lelőhelyén római kori épületek, egy villa gazdaság nyomai voltak megfigyelhetőek.[18] 1906 tavaszán szántás közben itt kerültek elő a már említett római szobrok, egy lararium emlékei, amelynek elrejtését első publikálója a 4. századra helyezte.[19] B. Thomas Edit a lararium ismételt vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy mivel a szobrok egyike sem későbbi a 2. századnál, így minden bizonnyal a markomann-szarmata háborúk (166–180) idején rejthették el őket.[20] A kis-démi éremlelet tekintetében azonban nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy valamikor a Severusok uralkodása idején, talán éppen a 220-as években történhetett a földbekerülésük. A kis-démi 53 darabból álló dénárleletet a környéken élt római személy vagyonának tekinthetjük, amelynek gyűjtését Septimius Severus uralkodása alatt kezdte el. Ugyan az érmek nem jutottak a Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteményébe, azonban Meszlényi leírásának, valamint József nádor irattárának köszönhetően a vizsgálatuk a 21. századi numizmatikai kutatás számára is elérhetővé vált.

Irodalom

BMC — Mattingly, Howard: *Coins of the Roman Empire in the British Museum I-VI.* London 1923-1962.

FÉNYES 1851 — Fényes Elek: *Magyarország geográphiai szótára I-IV.* Pest 1851.

FITZ 1962 — Fitz, Jenő: A Military History of Pannonia from the Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus (180-235) *Acta ArchHung* 14 (1962) 25-112.

FMRU 1. — *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn.* Hrsg. Jenő Fitz. Bonn-Budapest 1990.

KOREK 1979 — Korek József: A 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. *NK* 76-77 (1977-1978) 4-6.

MÓCSY 1962 — Mócsy, András: Pannonia. *PWRE Suppl.* IX. Stuttgart 1962, 516-776.

MÓCSY 1974 — Mócsy András: *Pannonia a késői császárkorban.* Budapest 1974.

MRT 4. — Dax Margit - Éri István - Mithay Sándor - Palágyi Szilvia - Torma István: *Veszprém megye régészeti topográfiája A Pápai és Zirci járás.* Budapest 1972.

PALLOS 2002 — Pallos Lajos: Az Éremtár. In: *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei.* Budapest 2002, 221-275.

PRK — *Pannonia régészeti kézikönyve.* Szerk. Mócsy András - Fitz Jenő. Budapest 1990.

RADNÓTI 1937 — Radnóti Aladár: A börgöndi éremlelet. *NK* 34-35 (1935-1936) 24-34.

SOPRONI 1965 — Soproni Sándor: Az ercsi éremlelet. *NK* 62-63 (1963-1964) 9-17.

B. THOMAS 1964 — B. Thomas, Edit: *Römische Villen in Pannonien.* Budapest 1964.

B. THOMAS 1965 — B. Thomas Edit: *A nagydémi lararium.* Veszprém 1965.

TÓTH 1979 — Tóth Endre: Elfelejtett római éremleletek. *NK* 76-77 (1977-1978) 13-18.

TÓTH 1981 — Tóth Endre: Elfelejtett római éremleletek II. *NK* 78-79 (1979-1980) 13-15.

TORBÁGYI 1999 — Torbágyi Melinda: Elfelejtett római éremleletek III. *NK* 96-97 (1997-1998) 7-17.

Prohászka Péter
ELTE BTK, Budapest

IN VERGESSENHEIT GERATENE RÖMISCHE MÜNZFUNDE 4. TEIL: DER SEVERERNZEITLICHE DENARFUND AUS KIS-DÉM (1810)

Resümee

In den Bänden von Numizmatikai Közlöny wurden mehrmals in Vergessenheit geratene römische Münzfunde von Melinda Torbágyi und Endre Tóth publiziert. Mit diesem Artikel möchte ich diese Reihe fortsetzen. Zwischen den Akten des Ungarischen Nationalmuseums befanden sich Berichte und Briefe über einen Münzfund aus dem 3. Jahrhundert. Der Denarfund kam in 1810 auf dem Gebiet des Einödhofs Kis-Dém im Komitat Veszprém zum Vorschein. Über die Fundumstände hat Maximilian de Ürmény – Vicegespan des Komitats Veszprém – in seinem Brief an Palatin Joseph berichtet. Er legte zu seinem Brief eine Beschreibung der Münzen von dem Finder des Schatzes Ferenc Meszlényi bei. Meszlényi beschrieb aber nur die Münzlegenden und die Münzen wurden mit Hilfe des Katalogs Coins of the Roman Empire in the British Museum bestimmt.

[18] MRT 4., 169. o., 51/2. lelőhely.
[19] B. THOMAS 1965, 23.
[20] B. THOMAS 1964, 282-287; B. THOMAS 1965, 22.

Nach den Berichte wurde mitten im Dezember 1810 bei Aushebung eines Grabens 53 Silbermünzen in einem Tongefäss(?) gefunden. In einer Schrift hat Ferenc Meszlényi die Münzlegenden von 46 Münzen mit der Anmerkung beschrieben, dass die Legenden der übrigen 7 Münzen vollständig unleserlich waren. Wir können aus dem Briefwechsel zwischen dem Palatin und Ferdinand Miller – Direktor des Ungarischen Nationalmuseums – erfahren, daß die Münzen wegen dem häufigen Vorkommnis solcher Münztypen und dem von Meszlényi gebetenen hohen Preis nicht in die Münzsammlung des Museums gelangten.

Mit Ausnahme der Denar von Hadrianus und von Pertinax gehören die beschriebene Münzen zum Kaiserhaus der Severern. Die unleserliche Münzen sind wahrscheinlich Denare aus dem 2. Jahrhundert. Den grössten Teil des Fundes bilden die Münzen Septimius Severus und seiner Söhne. Die Schlussmünzen des Fundes sind die Denare Alexander Severus aus dem Jahr 223. Die Herrschaft Alexander Severus brachte die Jahre der Konsolidierung in Pannonien aber die Münzfunde von Börgönd und Ercsi (mit Schlussmünzen von 232 und 231) zeigen die Unruhen an pannonischen Grenzen Anfang der 230er Jahre. Der Kis-Démer Münzfund zeigt auch an, daß in 223 oder etwas später im nordöstlichen Teil Pannoniens mit Unruhen oder sogar mit einem barbarischen Einbruch rechnen müssen. Bei der Arbeiten der archäologischen Topographie konnte man auf dem Gebiet Kis-Dém keine römerzeitliche Siedlungsspuren beobachten. Aber 6 Km nördlich vom Fundplatz entfernt auf dem Gebiet von Nagy-Dém wurden Siedlungs- und Gebäudereste entdeckt und wahrscheinlich vergrub ein Bewohner dieser Siedlung seine Habe in Kis-Dém in den 230er Jahren.

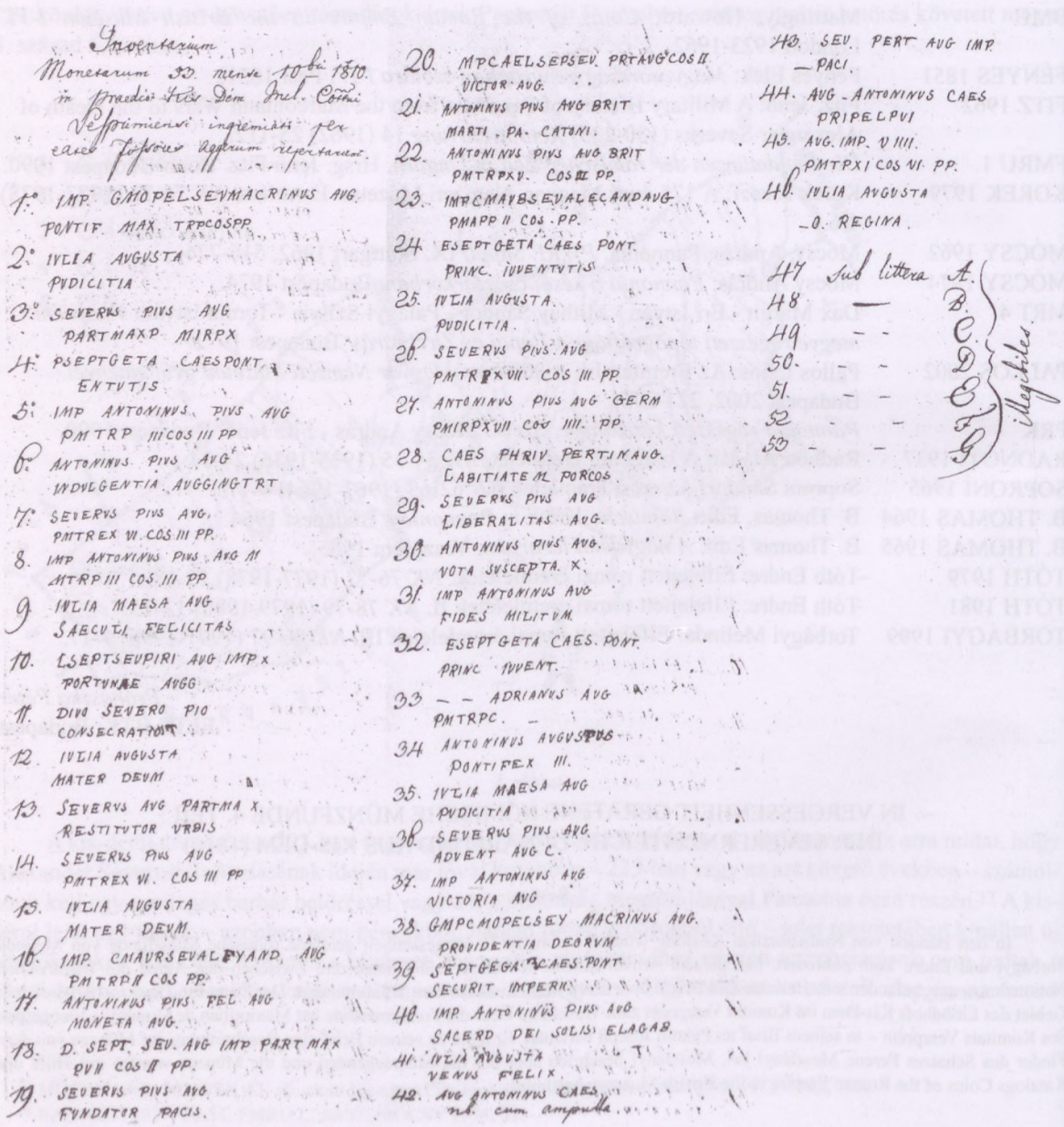

3. ábra

238-253 között vert római ezüstpénzek statisztikai adatai

Statistische Daten der römischen Silbermünzen 238-253 n. Chr.

Már csaknem harminc éve gyűjtöm a III. századi római éremleletek leírásait, amelyek a 238–253 közötti időszak érmeit tartalmazzák. Később áttértem a nagyobb gyűjteményleírások rendszerezésére. E közben összegyűlt nagyszámú – főleg nyugat-európai – aukciós katalógus, kereskedői készletjegyzék is. Ezek azért roppant hasznosak vizsgálataimhoz, mert tartalmazzák az érmek pontos meghatározását. A szakirodalom ugyanis rengeteg olyan leletet (főleg a Balkánról) említ meg, amelyekről gyakorlatilag csak annyit tudunk, hogy hány kilogramm érmet találtak bennük. Legjobb esetben megtudhatjuk mely császárok érmeiből menynyit tartalmazott a lelet. Boris Gerov[1] 348 db leletet gyűjtött össze a Balkánról, amelyeknek csak kis százaléka lett pontosan feldolgozva. Legnagyobb sajnálatomra ezek számomra nem használhatók. A feldolgozott leletek között központi helyet foglalnak el a pannoniaiak. Ezek általában nem túl nagy darabszámúak, 200–2000 db antoninianust tartalmaznak a vizsgált időszakból. Közülük 21-nek a leletleírása áll rendelkezésemre. A Britanniából származó leletek száma nyolc, de köztük van a nagy dorchesteri éremkincs is, amely egymaga 22 ezer pénzt tartalmazott. A germániai leletek száma öt, és köztük is van egy nagy kincslelet, a schwarzenackeri (5255 pénz). A galliai leletek száma kilenc, de ide soroltam egy hispániai leletet is – a serraniait – amely érdekes módon nagyon gazdag Trebonianus Gallus és Volusianus antiochiai vereteiben. Kis-Ázsiából mindössze két leletleírást sikerült begyűjteni, de mindkettő jelentős. A Balkánról 13 leletleírás áll a rendelkezésemre, ezek között van a smederevoi (Szendrői) lelet, amely 8000 db antoninianust tartalmaz a 238–253 közötti időszakból. A balkáni leletek közé soroltam egy kis ukrajnai leletet, a dolinnóit. Az itt felsorolt leletekben összesen mintegy 66.500 db pontosan meghatározott és beazonosított ezüstpénz van a szóban forgó tizenöt éves időszakból . A leletek egy része még a 19. században, illetve a 20. század elején került elő. Ezeket Cohen katalógusának első kiadása alapján határozták meg, ami kissé megnehezítette az egységes kezelést.

Az évek során 23 érmegyűjtemény leírását is összegyűjtöttem, valamint nagyszámú nyugat-európai aukciós katalógust. Ezekben összesen csaknem 11.000 meghatározott antoninianust közölnek. Ezek között a legrégebbi a Wiczay gyűjtemény. Ennek a leírása latin nyelvű és nem hivatkozik katalógusra, hanem minden darabot egyenként leír. Ezeknek az érmeknek az áthatározása a RIC katalógusra nem kis munkát jelentett. Voltak olyan nagy múzeumi gyűjtemények, amelyeknek a 238-253 közötti részét magam határoztam meg. (pl. a Leningrádi Ermitage). A Trau-gyűjtemény leírása nem részletes. Az „olcsó" antoninianusokat csak darabszámra közli, csak a ritkább és jobb darabokat határozza meg az 1935-ös aukciós katalógus. A 23 vizsgált éremgyűjtemény jegyzékét a tanulmány végén közlöm.

Az árverési katalógusok közül felhasználtam a Numizmatikai Társulat régi éremcsere-közvetítési jegyzékeit, a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete és a BÁV listáit. A külföldiek közül elsősorban a bécsi RAUCH cég mintegy 65 db aukciós katalógusát, készletjegyzékeket, valamint W. Bremser által összeállított „Römische Münzen und ihre Preise" 1988 és 1989-es kiadványt. Ez utóbbi egymaga több mint 1000 db antoninianust tartalmaz a vizsgált időszakból. A gyűjtemények és az aukciós katalógusok érmei így is csak 14,3%-át teszik ki a vizsgált éremanyagnak. Ez az arány azonban átlagérték és a különböző császároknál más és más.

[1] GEROV, B.: Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde 101-284. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II. 6. Berlin - New York 1977. 110–181.

A táblázatok értékelése:

Öt táblázatban hat csoportra osztva láthatók a birodalom különböző részein talált leletekben lévő pénzek. Nagyobb mennyiséget képviselnek a britanniai, a balkáni és a pannoniai leletek. A germániai és a galliai csoport kisebb, a kis-ázsiai pedig a legkisebb. Az arányok azonban a vizsgált intervallumban is változnak. Decius uralkodása alatt a balkáni leletek tartalmazzák a legtöbb érmet, míg Gallus uralkodása alatt a pannoniai leletek veszik át a vezető szerepet. Ez alól kivételt képeznek a viminaciumi veretek (6 féle érem csupán), amelyek a balkáni leletekben óriási mennyiségben találhatók. A gyűjteményekről és az aukciós katalógusokról általánosan elmondható, hogy a ritkább és jobb darabok az átlagosnál viszonylag nagyobb mennyiségben szerepelnek bennük, mint a leletekben. Nézzük most részleteiben az egyes császárok táblázatait.

1./ *I. táblázatban* III. Gordianus érmei sorakoznak gyönyörű rendben. Az egyes kibocsátásokon belül nagyon jó a korreláció, azaz az érmek száma a hat officinában közel azonos. Mindaddig elmondhatjuk ezt, míg el nem érünk a RIC 18.-hoz, amelynek a mennyisége 50%-kal meghaladja a másik öt officina érmeinek átlagát. Ennek a magyarázata szerintem a következő: a RIC 18. típusú érmet nem csak Rómában, hanem Antiochiában is verték (RIC 172). Az antiochiai érmek (RIC 168–205) közül a RIC 172-ből verték a legtöbbet. Tapasztalatom szerint csaknem annyit, mint az összes többiből együttvéve. Mivel a régi leleteket a Cohen katalógus szerint határozták meg (Cohen 196.= RIC 18. és RIC 172.), ahol még nem különítették el a két verde termékeit, így a római veretek összekeveredtek antiochiaiakkal. Amikor pedig a Cohen 196-os érmeket áthatározták a RIC alapján, automatikusan a római veretek közé sorolódtak. Ezért nőtt meg a RIC 18. pénzek száma.

A másik észrevételem III. Gordianus denár vereteire vonatkozik. Ezt a megjegyzést is csak a táblázat adatai alapján lehet megtenni. Ha megnézzük a két denár kibocsátást (RIC 111–116 és RIC 127–131), látható, hogy az officinákból kikerült pénzek darabszámai nagyon jól korrelálnak egymással. Csakhogy a házassági veretek közül kihagytam a RIC 128. számút, – a FELICITAS PVBLICA hátlapi feliratút – mivel az egy nagy ritkaság és mindössze három ismert darab létezik belőle, így sehogy nem illik oda. Ezt a darabot nyilvánvalóan tévedésből sorolták ide a RIC összeállítói, mivel nem állt rendelkezésükre elég adat. A RIC 4/3 kötetét ugyanis a szerzők a nagy dorchesteri kincslelet alapján állították össze, amelyben mindössze három darab denár volt III. Gordianustól. Sokkal inkább ebbe a kibocsátásba illik a RIC 81. denár, amelyből 116 db van az összeállításban. Ez közelítőleg megfelel a másik öt (RIC 127–131) átlagának.

III. Gordianus érmei között egyébként négy típus van, (RIC 83, 84, 86, 95.) amely nagyon gyakori. Ezek a negyedik kibocsátásban találhatók. Gyakoriság tekintetében ezeket csak a RIC 88. és a RIC 92. számúak közelítik meg.

Érdekes kérdés az ötödik kibocsátás hármas tagozódása, amely alól csak egyetlen kivétel van, mégpedig a FORT REDVX típus, ahol csak kétféle felirat ismert. Pontosabban ismert egyetlen példány a nagyberki leletből, ahol FORTV REDVX felirat olvasható. Ez egy olyan unikális darab, amelyet még a RIC katalógus sem ismer.

Külön csoportot alkotnak az antiochiai veretek. Nagyon kis csoportot képeznek a RIC 168–205. számú érmek. Ide mindössze 138 db tartozik. Ennek is csak a fele származik leletekből, a másik fele gyűjteményekből ismert. Ezeket stílusjegyeik alapján kis gyakorlattal könnyen meg lehet különböztetni a római veretektől.[2] Ennek ellenére a régi leletleírások nem fordítottak kellő figyelmet rájuk, így sok elsikkadt.

A másik csoportot a RIC 206–219. számú érmék képezik. Ezekről máig kétféle elképzelés létezik. A RIC katalógus „késői antiochiai" vereteknek nevezi ezeket az érmeket, noha a katalógus megjelenése előtt annak egyik szerzője (Mattingly) a plevnai lelet leírásában még viminaciumi veretnek tartotta őket. A „pálfordulást" Pink 1935-ben megjelent cikke okozta, amelyet azonban nem akceptált minden kutató, így jómagam sem. Számos publikált kutatómunkánk végeredményeként kijelenthetem, hogy a RIC 206–219. számú érmek viminaciumi veretek. Egy alapvető érv ez ügyben: az antiochiai veretekre ebben a korszakban a legjellemzőbb a balra néző portré. Ilyet azonban ez ideig még senki nem tudott felmutatni sem ebből a csoportból, sem pedig a Philippus RIC 69–74 számú, ugyancsak antiochiainak nevezett érmei közül.

A nagytekintélyű angol szerzőpárosra (Mattingly-Sydenham) való hivatkozás azonban semmivé válik, mert III. Gordianus RIC 206-218. és I. Philippus RIC 69-74. pénzeinek az antiochiai verdébe sorolásáért Karl Pink a felelős. Ha figyelmesen elolvassuk a Numismatic Chronicle 1935. 94–113. oldalán megjelent tanul-

[2] ÓVÁRI F.: III. Gordianus korai antiochiai antoninianusairól. *Az Érem* (1994):2. 1–7.

mányát, amelyben bizonyítani kívánja ezen érmek antiochiai eredetét, akkor fordítsunk figyelmet a 26. lábjegyzetre, amelyben közli, hogy az angol szerzőpáros őt bízta meg III. Gordianus pénzeinek újrarendezésével, és ő Voettertől nagyon eltérő következtetésekre jutott. Ezek az eredmények jelentek meg aztán a RIC IV/3 kötetében is, vagyis a RIC-ben megjelenő rendszer teljes egészében Pink fejéből pattant ki, amikor „újrarendezte" Voetter elképzeléseit. Így született meg az „antiochiai veret" elmélet, amelyet Pink egyértelműen és megnyugtató módon nem tudott bizonyítani. Végül is így kerültek a RIC IV/3-as kötetébe antiochiai veretekként azok a viminaciumi érmék, amelyek sem stílusukban, sem kémiai összetételükben, sem a veretek struktúrájában nem rokoníthatók a valódi antiochiai veretekkel.[3] Balra nézős változataik nem léteznek, noha éppen ezek jellemzőek az antiochiai veretekre.

A továbbiakban Pink oldalakon keresztül bizonygatja, hogy az első antiochiai pénzverés (238–39) milyen jellegzetességekkel rendelkezik. Maga is felhívja a figyelmet, hogy megjelennek a „jellegzetesen antiochiai balra néző mellképek"(104. old.). Ezt követően pedig nem zavartatta magát attól, hogy a második csoportra ez egyáltalán nem jellemző. Ez ideig ugyanis egyetlen érem sem ismeretes balra néző mellképpel a második csoportból.

A másik problémát I. Philippus „PM"-s érmei okozzák, amelyeket szintén az antiochiai veretek közé sorol Pink, és őt követően a RIC is. A Balkánon a smederevoi leletben 30 db ilyen érem van Pink szerint,[4] ellenben keleten, a nagy duraeuroposi leletben mindössze egy érem van PM-mel. Ezt a tény K. Pink azzal magyarázta (108. old.), hogy a PM-es darabokat, amelyeket Philippus a trónralépése után a perzsákkal azonnal megkötött békeszerződés megünneplésére veretett, a keleti hadszíntérről hazatérő csapatok magukkal hozták, és így ott, ahol előállították őket gyakorlatilag nem maradt belőlük.

2./ *II. táblázat* I. Philippus érmei

Philippus és családjának pénzverése nagyon változatos képet mutat. Míg III. Gordianusnál négy típus volt gyakori, addig itt öt típust jelölhetünk meg. Ezek: a RIC 27b, 28c, 44b, 125c és a 218d. Ugyanakkor több a ritka pénzek száma is a hibrideken kívül. Csak néhány ritka darabot említek: RIC 1, 6, 35b, 66, 73, 128A, 215. Az egyes kibocsátásokon belül a darabszámok nagyon jól korrelálnak, de ez nem is csoda, hiszen 23.450 db Philippus érem összevetéséről van szó. Az érmek eloszlása a birodalom különböző részein erősen eltérő képet mutat. A római veretek közül pl. a RIC 8. és 10. alig fordul elő pannoniai leletekben, míg másutt nem tartozik a ritkák közé. A késő antiochiai veretek megoszlása is rendkívül egyenlőtlen. II. Philippus és Otacilia antoninianusainak mennyisége közel azonos, 3686 illetve 3339 db. Ha II. Philippus vereteinek számából levonjuk az antiochiai darabok számát, akkor az érmek arányszáma még inkább közelít az 1:1-hez. A császár nevével 16.425 db érem található az összeállításban. Ez az arány is jól tükrözi, hogy a császár nevére négy, míg felesége és fia számára csak egy-egy műhely dolgozott. Egyébként Philippus alatt jelölték meg először a pénzverde műhelyeit I - től VI - ig számokkal, illetve görög betűkkel.

3./ *III. táblázatban* szereplő Decius-kori pénzek száma kereken 14.000 db. Ebből 8266 db a császár római verete, 2944 db a császárnő verete, 1645 db Etruscus és 530 db Hostilianus nevére készült. 581 db a Román kívüli veretek száma, amelyeket Decius nevére vertek, és 615 db a Consecratios érem. A RIC 1 – 8 számokhoz tartozó IMP TRAIANVS DECIVS AVG előlap legendájú darabok száma mindössze 213. Még ennél is kevesebb az antiochiai verde termékeinek a száma, mindössze: 62 db. Ehhez társul azonban még Etruscilla 20 db és Hostilianus 101 db antiochiai érme.

A császár nevére hét típust vertek nagy számban. Ezek a következők: RIC 10b, 11b, 12b, 16c, 21b, 28b és 29c. A többi típus gyakorlatilag mind ritka. Akár a római, akár a Román kívüli vereteket tekintjük.

Etruscillának nem sok típust vertek Rómában. Egy-két ritka darabtól eltekintve mindössze ötöt, de ebből két típus nagyon gyakori, mégpedig a RIC 58b. és a RIC 59b. Ezeken a pénzeken kétféle frizurával ábrázolják a császárnőt. A magas hajfonattal és az úgynevezett dauerolt hajjal. Az előbbiről sokan azt tartják, hogy vimi-

[3] ÓVÁRI, F.: Data processing of the result of laser micro-spectral analysis of Roman coins, using a pattern recognition method. In: *Euroanalysis IV.* Helsinki 1981. pp. 149.; uő. Micro-spectral analysis data of Roman coins. *Fresenius Zeitschrift für Analytische Chemie* 87 (1983) 314.; BORSZÉKI, J. – INCZÉDY, J. – ÓVÁRI, F. – GEGUS, E.: Use of pattern recognition methods for the evaluation of analytical data of third century antoninian coins. *AAH* 35 (1983) 87-93.; ÓVÁRI, F. – GEGUS, E. – HALMOS, P.: Chemical analysis of selected antoniniani of emperors Gordianus III and Philippus I and II. *NK* 94–95 (1995-1996) 19–25.

[4] Az eredeti leírásban egyébként 26 db szerepel. Az viszont valószínű, hogy J. Petrovic nem vette észre, hogy négy darabon a mellkép alatt is szerepel PM, így összesen tehát csakugyan 30 PM-es darab van a leletben.

naciumi veret. A kétféle hajjal ábrázolt pénzek aránya közel 1:1. Érdekes, hogy a magas hajfonat kizárólag ezen a két típuson fordul elő, más hátlapokkal soha! Nagyon ritkák az antiochiai veretek.

Etruscusnak több mint húsz pénztípusát sorolja fel a RIC katalógus, de gyakorlatilag csak ötféle fordul elő, a többi mind ritka. Nagyon ritkák az augustusként veretett érmei, és az antiochiaiak.

Hostilianusnál sok típus ismeretes, mert a RIC 174–211. alatt több variáció is szerepel egy katalógus számon belül, így az összes létező variációk száma 90-100 körül van. Különösen nehéz az antiochiai veretek rendszerezése, mert az előlapi feliratnak sok variációja van, amit még a mellkép alatt illetve a hátlapi szelvényben található pontok és számozások is bonyolítanak. Gyakorlatilag azonban csak kétféle Hostilianus éremmel (RIC 177b és 181d.) lehet találkozni. Ezek a leggyakoribbak, ha egyáltalán gyakorinak lehet nevezni őket. A Decius-kori pénzek mennyisége fajlagosan (egy uralkodási évre vetítve) sokkal több, mint bármely más családnál a vizsgált időszakban.

Különösen érdekes a Consecratios sorozat, amelyet Traianus Decius bocsátott ki. Korábban Gallienusnak vagy Volusianusnak tulajdonították a sorozatot, de a plevnai lelet óta tudjuk, hogy Decius verette ezeket az érmeket. Ez a súlyok elemzéséből is világosan kiderül, amelyek alapján a consecratios sorozat darabjainak átlagsúlya Decius vereteihez áll a legközelebb.[5] A sorozat 11 császár nevére, 22 féle antoninianusból áll a kisebb variációktól eltekintve. Ebben az összeállításban 615 db található. Ennek 30%-át a balkáni leletek tartalmazzák, a 23 gyűjtemény pedig 23,4%-ot.

4./ *IV. táblázat* Trebonianus Gallus és Volusianus császároktól 10.630 db érmet tartalmaz. Gallustól 6.492-t, Volusianustól 4.138-at. Ezekből Róma városi veret 2.658 illetve 2.807 db. A szokásostól eltérően Rómában a veretek száma Volusianusnál a nagyobb és Gallusnál, a fő császárnál a kisebb. A viminaciumi érmek óriási mennyiségben tűnnek fel ebben az időben és ezek – leszámítva néhány nagyon ritkát – mindössze hat féle típust képviselnek. Arra hívnám fel a figyelmet, hogy a viminaciumi érmek 67,3%-a a balkáni és a pannoniai leletekben található. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a vizsgált gyűjtemények nagyobb része is pannoniai, akkor kijelenthető, hogy a viminaciumi antoninianusok háromnegyede a Balkánon és Pannoniában található.

Ha összehasonlítjuk Gallus és Volusianus Róma városi vereteit, láthatjuk, hogy Gallusnak 11 olyan éremtípusa van, amelyek 136-345 példányban fordulnak elő. Emellett van 25 olyan típus, amelyek csak 6–88 közötti példányszámban találhatóak. Volusianusnál 13 típus van 141-345 közötti példányszámban, 21 típus pedig nagyon ritka. Ez utóbbiakból összesen 48 db került elő. Érdekesség, hogy amelyik hátlapi felirat az egyik császárnál gyakori, az a másiknál ritka és viszont. Az alábbiakban néhány példával illusztrálom ezt a megállapítást.

Róma városi veretek hátlapi feliratai

GALLVS		VOLVSIANVS	
FELICITAS PVBLICA			
RIC 33,34,34a	512 db	RIC 135	1 db
LIBERTAS AVGG			
RIC 37,38,39	586 db	RIC 188,189,	6 db
PAX AVGG			
RIC 55,56	28 db	RIC 179,180,181,	520 db
CONCORDIA AVGG			
RIC 51,52	15 db	RIC 167-169.	800 db

Az antiochiai érmek soha nem látott gazdagsága tárul elénk Gallus és Volusianus pénzverésében. A 4. táblázatban 1452 db, illetve 283 db antiochiai érem szerepel. Az ezt megelőző 13 éves időszakból összesen nem került elő ennyi keleti veretű darab. Különösen gazdagok antiochiai érmekben a pannoniai, és az egyetlen itt szereplő hispaniai lelet.[6] Ugyanakkor a nyugat-európai árveréseken gyakorlatilag alig bukkannak fel ilyen

[5] ÓVÁRI, F.: On the metrology of antoniniani originating in the 3rd century. In: *Archeometrical Research in Hungary. National Centre of Museums.* Budapest 1988. 177-188.

[6] A nyolc vizsgált galliai leletben összesen 18 db antiochiai érem van Gallustól és Volusianustól, míg a hispaniai Serranaban előkerült lelet 204 db ilyen veretet tartalmaz.

antoninianusok. Úgyszintén teljesen hiányoznak a keleti veretek a két kis-ázsiai, a germániai és a britanniai leletekből, de még a balkáni leletekben is csak csekély számban találkozunk velük.

5./ *V. táblázat* Aemilianus 523 db érmének megoszlását mutatja. Aemilianus - egyes adatok szerint - 253. július 24-től 253. október 22-ig uralkodott, de az előkerült érmeinek a mennyiségéből számolva az adódik, hogy csak 37 napig vertek a nevére pénzeket, ha az érmek verése az előző ütemben folyt.

Az előlapi legendák szerint érmeit két csoportra oszthatjuk. Az IMP CAES AEMILIANVS P F AVG legendájú érmek alkotják a kisebbik csoportot (RIC 14-22.). Belőlük 75 db szerepel az 5. táblázatban. A nagyobbik csoportot alkotja a többi érem (RIC 13), amelyeknek előlapi felirata: IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG. Van még egy rendkívül ritka - egyik csoportba sem tartozó - előlapi felirat, az IMP M AEMIL AEMILIANVS P F AVG.

Az ismert érmek megoszlása viszonylag egyenletes. Zárt gyűjteményekben van a 34%-uk, a pannoniai leletek tartalmazzák 19%-ukat. A kereskedők kezén volt 15%, a britanniai leletekben 11%, a birodalom többi részein pedig ennél is kevesebb Aemilianus érem került elő. Leggyakrabban a következő antoninianusok fordulnak elő. RIC 1, 2b, 3 és 6. Néhány unikális darab is előfordul nagy gyűjteményekben, pl.: MARTI PACIFERO vagy VIRTVS AVGG hátlapi felirattal.

Óvári Ferenc
8201 Veszprém, Pf.: 158.

STATISTISCHE DATEN DER RÖMISCHEN SILBERMÜNZEN 238-253 N. CHR.

Resümee

Die gegenwärtige Arbeit untersucht welche Verteilung die zwischen 238-253 geprägten römischen Silbermünzen auf dem Gebiet des ehemaligen Römischen Reiches haben, sowie wie viele und welche Münzen die grösseren Sammlungen und Auktionen enthalten. Dazu benützte der Verfasser die genaue Beschreibung von 58 grossen Münzfunden, 23 genau bestimmten Sammlungen und mehreren Auktionslisten. Diese Zusammenstellung enthält 76.899 Stücke genau bestimmte römische Silbermünzen aus der oben geschriebenen fünfzehnjährigen Periode. Davon gehören 28.296 St. zu Gordianus III., 23.450 St. zu Philippus, genau 14.000 St. zu Decius und seiner Familie, 10.630 St. zu Gallus und Volusianus, sowie 523 St. zu Aemilianus.

LELETEK

1. Bajót: Jónás E., *OMRTÉ* 2 (1926) 137-54
2. Balozsameggyes: Bíróné Sey K., *ArchÉrt.* 98 (1971) 190-204
3. Budaőrs: Kaba M., *NK* 82-83 (1983-1984) 7-17
4. Carnuntum: Göbl, R., *FMRZÖ* Wien 1976. 89-95.
5. Enying: Éremtár Éremleletek 1881.
6. Gorsium: Fitz, J., *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jarhunderts.* Budapest-Bonn 1978. 687-748.
7. Görgeteg: MNM Éremtár Ltsz.: 244.1876.
8. Apetlon: Göbl, R., *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 5 (1954) 43.
9. Intercisa: Alföldi, M., *NK* 52-53 (1953-1954) 5-8.
10. Intercisa: Barkóczy L., *NK* 54-55 (1955-1956) 3-6.
11. Kistormás: Bíróné Sey K., *FA* 15 (1963) 55-67.
12. Korong: Gohl Ö., *NK* 2 (1903) 39-43.
13. Nagyberek: Gohl Ö., *NK* 12 (1913) 104-108.
14. Pilisszántó: Bíróné Sey K., *NK* 65-6 (1966) 9-11.
15. Szakcs: Kerekes P., *NK* 13 (1914) 145-146.
16. Szalacska IV.: R. Alföldi M., *NK* 50-51 (1951-1952) 7-19.
17. Felsőtengelic: Albekker M. - Bíró Sey K., *NK* 68-69 (1969-1970) 13-23.
18. Tuln: Göbl, R., *NZ* 83 (1969) 7-57.

19. Solymár: Rómer F., *ArchÉrt.* 2 (1870) 77-84.
20. Baalon, lásd Nanterre-lelet.
21. Belgradi Múzeum: Saria, B., *Starinar* 3 (1924-5) 61.
22. Dolinno: Pioro, I. S., *Num.Sfrag.* 5 (1974) 81.
23. Glibovac: Petrovic, J., *Starinar* 3 (1930):5. 88.
24. Jablanica: Vasic, M., *Starinar* 18 (1967) 63.
25. Jagodina-Krusevac: Kubitschek, W., *NZ* 32 (1900) 185.
26. Nikolaevo: Seure, G., *RN* (1923) 111.
27. Plevna: Mattingly, H., *NC* (1924) 210.
28. Réka-Devnia: Musmov, N. A., *Le trésor numismatique de Réka-Devnia.* Sofia 1934. /Annuaire du Musée National Bulgare, Tome V./
29. Sexaginta Prista: Musmov, N.A., *NZ* 11 (1918) 43.
30. Singidunum: Kondic, V., *The Singidunum hoard of denarii and antoniniani (Septimius Severus Valerian)* Beograd 1969. /Muzej Grada Beograd/
31. Smederevo: Petrovic, J., *Starinar* 6 (1931) 32.
32. Üsküb: Kubitschek, W., *NZ* 40 (1908) 37.
33. Beachy Head: Carson, R. A. G., *NC* (1968) 67.
34. Brickendonbury: Evans, J., *NC* (1896) 191.
35. Doncaster: Robertson, A. S., *NC* (1935) 202.
36. Dorchester: Mattingly, H., *NC* (1939) 21-60.
37. Elveden: Carson, R.A.G., *NC* (1954) 204.
38. Lime-Street: Evans, J., *NC* (1882) 57. lásd még: *NC* (1956) 16, 251.
39. Matishall-Norfolk: Carson, R.A.G., *NC* (1969) 129.
40. Hochneukirchen: Polaschek, E. - Land, J., *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 54 (1949-1952) 123-150.
41. Liemersheim: Bernhard, M., *Mitt. Bayerische Num. Gesellschaft* 45 (1927) 49-57.
42. Neuhofen: Bernhard, M., *Mitt. Bayerische Num. Gesellschaft* 45 (1927) 54.
43. Schwarzenacker: Bernhard, M., *Mitt. Bayerische Num. Gesellschaft* 32-33 (1914) 67.
44. Allones: Giard, J B., *RN* (1962) 217.
45. Etaples: Giard, J. B., *RN* (1965) 206.
46. Chatenay-sur-Seine: Giard, J. B., *RN* (1963) 153-158.
47. Nanterre: Le Gentilhomme, P., *RN* (1946) 15-114.
48. Nievre: Fabre, G., R*N* (1958) 190-6
49. Oise: Fabre, G., *RN* (1954) 183-7.
50. Serrania: Gallwey, H. D., *NC* (1952) 335.
51. Totes: Fabre, G., *RN* (1950) 13-52.
52. Yonne: Fabre, G., *RN* (1953) 131-134.
53. Smyrna: Eddy, S. K., *The Minting of Antoniniani A. D. 238-249 and the Smyrna Hoard.* The American Numismatic Society, New York 1967. /Numismatic Notes and Monographs 156./
54. Törökország: Bendall, S., *NC* (1966) 54,
55. Nagyvenyim: Fitz J., *NK* 88-89 (1989-1990) 13-39.
56. Zalaszentgrót: Torbágyi M., *Zalai Múzeum* 8 (1997) 105-114.
57. Mainz: F*MRD* IV/1. Nr. 1164.

GYŰJTEMÉNYEK

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest
Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
Thury György Múzeum, Nagykanizsa
Répásy Gyula gyűjteménye
A szerző saját gyűjteménye

Ermitage, Szent-Pétervár
Catalogue d' une Grande Collection de Monnaies Othon Leonardos, Rio de Janeiro, Partie I. Schulman, Amsterdam 1927 május 31.
ALRAM, M. - DENK, R.: *Die Münzsammlungen der Benediktinerstifte Kremsmünster und St.Paul im Lavanttal.* Wien 1983. /Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum 4./
BORSOS I.: *A pápai Ref. Főiskola éremgyűjteményének leírása.* II. Pápa 1911.
BÖRZSÖNYI A.: *A győri Főgimnázium régiségtárának római érem- és pénzgyűjteménye.* Győr 1903.
CZURDA, B. – DICK, F.: *Die Münzsammlung der Universität Wien.* Wien 1980. /Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum 3./
DARVAS O.: *A soproni Szt. Benedekrendi Főgymnáziumban lévő Herz-féle római pénzgyűjtemény.* Sopron 1903.
DICK, F.: *Die Münzsammlungen der Zisterzienserstifte Wilhering und Zwettl.* Wien 1975. / Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum 1./
ELMER, G.: *Sammlung G. Weifert.* Wien 1929.
GYŐRIK M.: *A pozsonyi ágost. hitv. evang. lyceum dr. Schimko Dániel-féle érem- és régiség-gyűjteményének katalógusa.* Pozsony 1895.
Pannonhalmi Főapátság éremgyűjteménye In: FMRU 2. 320-426.
Sammlung Franz Trau. Münzen der römischen Kaiser. Auction Gillhofer-Ranschburg und Hess, Wien 1935. May 22.
VOETTER, O.: *Collection von Ernst Prinz zu Windischgrätz.* Wien 1900.
WALKER, R.: *The metrology of Roman silver coinage.* BAR. Supl. Ser. 40. 1978. (Ashmolean Múzeum, Oxford)
Michael Wiczay *Musei Hedervarii in Hungaria numos antiquos graecos et latinos.* Vindobonae 1814.

AUKCIÓS KATALÓGUSOK, KERESKEDŐI KÉSZLETJEGYZÉKEK STB.

H. D. RAUCH aukciós katalógusok (65 db), valamint készletjegyzékek, fernaukciók (8 db)
Globe Galéria aukciós katalógusai (23 db)
Pannonia Terra aukciós katalógusai 1997-1999.
Magyar Éremgyűjtők Egyesülete csereközvetítési jegyzékei (96 db)
BREMSER, W. – RUPPRECHT, R.: Römische Münzen und ihre Preise 1988 és 1989.

1. táblázat III. Gordianus ezüstérméinek előfordulása (db)

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
1	FIDES MILITVM	67	145	43	26	10	114	38	15	458
2	IOVI CONSERVATORI	47	115	41	26	10	104	30	18	391
3	PAX AVGVSTI	71	146	30	35	8	117	25	20	452
4	PROVIDENTIA AVG	65	125	26	25	15	110	21	18	396
5	VICTORIA AVG	66	128	32	36	14	113	37	11	457
6	VIRTVS AVG	62	142	38	26	10	140	26	19	463
15	PM TRP II COS PP	23	37	14	3	3	29	17	5	131
16	PM TRP II COS PP	19	44	9	10	5	22	18	4	131
17	PM TRP II COS PP	21	39	11	9	5	24	14	1	124
18	PM TRP II COS PP	34	59	13	11	5	51	22	1	191
19	PM TRP II COS PP	11	31	12	11	6	24	14	5	114
20	PM TRP II COS PP	10	40	8	10	3	28	11	-	110
34	AEQVITAS AVG	74	125	38	31	10	123	30	18	449
35	CONCORDIA AVG	63	113	37	26	14	89	32	13	387
36	LIBERALITAS AVG II	48	131	34	22	13	85	23	15	371
37	PM TRP II COS PP	63	142	43	32	15	99	25	11	430
38	ROMAE AETERNAE	51	114	32	25	10	84	23	11	350
39	VIRTVS AVG	58	117	46	23	11	98	28	10	391
51	AEQVITAS AVG	15	41	19	8	6	35	9	2	135
52	CONCORDIA AVG	12	35	11	9	2	24	13	2	108
53	LIBERALITAS AVG II	9	43	16	12	6	18	10	3	117
54	PM TRP II COS PP	15	42	9	8	2	34	12	1	123
55	ROMAE AETERNAE	17	45	12	8	3	28	13	3	129
56	VIRTVS AVG	13	37	7	9	2	31	12	3	114
63	AEQVITAS AVG	74	152	39	34	11	92	31	10	443
65	CONCORDIA MILIT	51	149	35	20	7	89	34	7	402
67	LIBERALITAS AVG III	80	142	32	25	8	92	34	11	424
68	PM TRP II COS PP	43	99	40	23	9	61	24	2	307
69	PM TRP III COS PP	27	41	6	4	1	37	21	3	140
70	ROMAE AETERNAE	79	149	39	30	15	108	36	8	464
71	VIRTVS AVG	61	137	41	21	14	91	17	7	389
81	PM TRP III COS PP	4	6	1	2	28	21	23	31	116
83	AETERNITATI AVG	227	625	137	107	41	221*	59	41	1508
84	IOVI STATORI	323	621	145	107	50	403	76	41	1766
85	IOVIS STATOR	23	73	14	11	6	38	13	4	182
86	LAETITIA AVG N	322	659	152	94	49	376	77	62	1791

* A smederevói lelet leírásában valószínűleg sajtóhiba van, mert ebből a gyakori darabból csak egy darabot ad meg. Becslésem szerint legalább 150 db a reális.

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
87	PM TRP III COS IIPP	22	53	13	8	2	27	17	3	145
88	PM TRP IIII COSIIPP	150	375	83	72	16	187	46	30	959
89	PM TRP V COS II PP	117	237	81	35	18	154	50	22	714
90	PM TRP VI COS IIPP	30	36	7	4	2	30	7	5	121
91	PM TRP III COS IIPP	17	44	8	19	3	36	16	8	151
92	PM TRP IIII COSIIPP	164	360	64	54	16	199	40	17	914
93	PM TRP V COS II PP	132	243	68	44	20	169	42	10	728
94	PM TRP VI COS IIPP	32	61	5	7	2	22	21	4	154
95	VIRTVTI AVGVSTI	290	609	155	127	36	453	86	52	1803
111	AETERNITATI AVG	24	5	1	-	13	21	10	19	93
112	IOVIS STATOR	4	-	-	1	14	18	14	26	77
113	LAETITIA AVG N	2	5	12	-	19	23	7	26	94
114	PM TRP III COS IIPP	2	1	-	1	10	14	25	21	74
115	PM TRP III COS IIPP	5	1	-	1	12	15	19	20	73
116	VIRTVTI AVGVSTI	9	5	1	3	16	15	13	24	88
127	DIANA LVCIFERA	3	1	2	1	28	27	26	42	130
129	PIETAS AVGVSTI	1	4	-	6	26	15	22	30	104
129A	SALVS AVGVSTI	7	5	1	-	36	15	30	20	120
130	SECVRITAS PVBLICSA	10	3	2	2	27	21	19	34	118
131	VENVS VICTRIX	6	4	1	3	27	24	23	36	124
140	FELICIT TEMP	84	212	45	42	11	125	38	9	566
141	FELICIT TEMPOR	12	43	9	1	1	22	15	3	106
142	FELICITAS TEMPORVM	41	93	14	24	7	65	24	2	270
143	FORT REDVX	125	230	52	19	11	105	36	12	590
144	FORTVNA REDVX	135	185	47	38	8	150	39	17	619
145	MARS PROPVG	79	181	40	41	10	110	37	21	519
146	MARS PROPVGNAT	6	28	4	2	-	8	10	1	59
147	MARTEM PROPVGNATOREM	35	91	20	13	3	64	26	6	258
148	PROVID AVG	108	241	59	34	14	155	34	12	657
149	PROVIDENT AVG	8	22	3	4	-	12	7	2	58
150	PROVIDENTIA AVG	66	138	36	21	5	63	28	7	363
151	SECVRIT PERP	107	249	41	38	15	141	34	12	637
152	SECVRIT PERPET	15	34	4	3	1	9	9	-	75
153	SECVRITAS PERPETVA	58	178	25	17	10	60	26	5	379
154	VICTOR AETER	88	184	52	40	12	95	27	9	507
155	VICTORIA AETER	4	16	2	3	2	15	8	-	50
156	VICTORIA AETERNA	54	118	25	24	7	82	27	4	341
	Viminaciumi (Antiochiai) veretek									
206	PM TRP V COS II PP	2	5	-	2	-	4	4	2	19
207	PM TRP VII COSIIPP	2	7	-	-	-	2	-	-	11
209	FIDES MILITVM	14	24	4	-	3	14	13	4	76
210	FORTVNA REDVX	133	171	44	20	17	140	43	5	573
211	IOVI CONSERVATORI	1	-	-	-	-	1	-	-	2
212	MARTI PACIFERO	29	24	1	4	3	16	19	3	99

213	ORIENS AVG	157	146	42	20	17	150	48	16	596
214	PAX AVGVSTI	16	29	6	7	3	22	10	1	94
215	” de áll	1	-	-	-	-	3	-	-	4
216	SAECVLI FELICITAS	134	162	42	27	19	152	45	14	595
217	VICTORIA AVG	5	2	1	-	-	3	6	5	22
218	VICTORIA AVGVSTI	3	3	1	-	-	3	4	-	14
219	VICTORIA GORDIANI AVG	-	3	1	-	-	6	5	-	15
168-205	Korai antiochiai vere-tek	9	17	7	10	3	25	57	10	138
219A-248	Hybridek	11	7	4	1	1	6	54	-	84

2. táblázat I.Philippus antoninianusainak előfordulása (db)

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
1	PM TRP II COS PP	-	1	-	1	-	2	1	-	5
2b	”	86	165	55	29	12	110	35	21	513
3	PM TRP III COS PP	180	207	68	32	18	155	42	56	758
4	PM TRP IIII COSIIPP	76	133	39	28	8	117	31	29	492
5	”	50	72	15	16	8	45	21	6	233
6	PM TRP V COS IIIPP	5	6	2	-	-	5	4	1	23
7	PM TRP V COS IIIPPA	13	43	10	12	6	27	18	4	133
8	NOBILITAS AVGGZ	6	28	16	13	7	15	16	12	113
9	TRANQVILLITAS AVGGB	24	29	7	8	4	29	18	6	125
10	VIRTVS AVGGE	3	43	10	12	1	18	17	14	118
12	SAECVLARES AVGG I	17	70	25	17	10	15	26	26	216
15	SAECVLARES AVGG II	17	64	16	14	10	23	23	20	187
19	SAECVLARES AVGG V	15	62	17	11	12	33	25	21	196
21	SAECVLARES AVGG VI	21	62	20	11	10	24	22	29	202
24c	” COSIII	50	153	36	19	10	65	32	34	399
25b	SAECVLVM NOVVM*	32	97	21	12	8	30	31	23	254
26b	ADVENTVS AVGG	85	163	36	30	14	98	38	47	511
27b	AEQVITAS AVGG	319	570	128	99	51	287	96	78	1628
28c	ANNONA AVGG	278	446	108	96	22	255	61	61	1327
29	”	47	105	41	22	13	67	18	8	321
31	FELICITAS TEMP	89	162	31	21	14	93	40	23	473
32b	FIDES MILIT	44	106	7	17	9	55	16	11	265
33	FIDES MILIT	19	28	21	7	1	14	10	2	102
34b	FIDES MILITVM	12	25	2	6	1	12	10	5	75
35b	LAET FVNDATA	12	14	9	4	-	7	9	1	56
36b	LAETIT FVNDAT	64	137	24	17	11	76	29	12	370
37b	”	12	30	3	5	3	11	7	4	75
38b	LIBERALITAS AVGG II	117	187	48	33	13	102	36	30	566
40b	PAX AETERN	21	42	12	18	3	15	17	7	135

* Antiochiai veretek is léteznek, melyeket csak az eltérő stílusok alapján lehet elkülöníteni.

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
41	PAX AETERN	44	106	16	17	8	46	26	6	269
42	PAX AETERNA	27	25	2	5	-	9	12	-	80
44b	ROMAE AETERNAE	174	400	89	78	43	236	58	71	1149
45	ROMAE AETERNAE	67	138	34	20	11	89	21	11	391
46b	SALVS AVG	21	35	14	4	1	34	15	7	131
47	SALVS AVG	61	22	18	22	8	58	24	24	237
48b	SECVRIT ORBIS	101	187	38	23	14	89	41	19	512
49b	VICTORIA AVG	71	135	25	20	11	73	27	23	385
50	VICTORIA AVG	30	49	9	7	2	26	15	2	140
51	VICTORIA AVGG	68	77	14	23	6	118	24	10	340
52	VIRTVS AVG	29	56	9	8	2	22	14	5	149
53	VIRTVS AVG	45	109	19	21	6	61	26	12	299
57	AEQVITAS AVGG	54	96	25	16	4	46	23	5	269
58	AETERNITAS AVGG	44	99	25	15	13	29	33	33	291
59	ANNONA AVGG	60	103	22	23	6	49	14	7	284
60	FELICITAS IMPP	13	39	7	5	7	8	14	19	118
61	FIDES EXERCITVS	12	43	7	5	7	23	13	11	121
62	FIDES EXERCITVS	47	122	21	20	11	34	32	27	314
63b	FORTVNA REDVX	14	36	10	8	5	21	10	5	109
65	ROMAE AETERNAE	55	104	21	20	7	44	24	1	280
66	VICTORIACARPICA	-	5	-	-	-	4	4	-	13
	Viminaciumi (Antiochiai) veretek									
69	PAX FVNDATA CVM PERSIS	22	19	4	4	-	16	24	6	95
70	SPES FELICITATIS ORBIS	26	25	2	3	2	25	18	4	105
71	VIRTVS EXERCITVS	32	29	7	2	3	21	23	2	119
72	PAX FVNDATA CVM PERSIS	1	1	1	-	-	2	4	1	10
73	SPES FELICITATIS ORBIS	-	-	-	-	-	-	3	-	3
74	VIRTVS EXERCITVS	3	7	1	1	-	5	9	3	29
	Hibridek									
90-114	Különféle hátlapok	26	18	10	3	-	18	15	3	93
	Későbbi antiochiai veretek									
75-87	Különféle hátlapok	82	8	2	2	1	19	70	34	218
	Otacilia Severa									
115	PIETAS AVGG A	11	29	13	7	-	25	11	6	112
116b	SAECVLARES AVGG IIII	17	74	13	8	-	26	21	27	186
119b	CONCORDIA AVGG	5	11	-	2	-	7	12	5	47
120b	PIETAS AVG	5	6	1	3	-	1	7	5	27
121	PIETAS AVG	4	8	-	2	1	5	4	4	27
122b	PIETAS AVG	4	10	-	1	-	5	8	1	29
123c	PVDICITIA AVG	83	150	40	25	2	85	30	39	454
125c	CONCORDIA AVGG	184	424	84	84	3	223	43	87	1132
126	CONCORDIA AVGG	53	110	27	18	-	90	30	26	364
127	IVNO CONSERVAT	60	58	16	12	1	105	28	21	301
128	IVNO CONSERVATRIX	1	-	-	-	-	-	5	1	7
128A	PVDICITIA AVG	1	-	-	-	-	-	3	-	4
129	CONCORDIA AVGG	52	91	22	15	3	30	19	11	243
130	PIETAS AVGVSTAE	56	125	33	29	1	60	37	30	371
131-146	Különféle hátlapok	2	8	3	2	-	3	15	2	35
	II. Philippus									
213	IOVICONSERVAT	21	30	10	4	3	55	22	12	157

215	PIETAS AVGVSTOR	3	10	2	1	-	2	7	1	26
216c	PRINCIPI IVVENT	62	153	33	40	4	72	28	42	434
217	PRINCIPI IVVENT	4	22	2	2	2	4	8	6	50
218d	PRINCIPI IVVENT	253	414	91	100	15	282	70	70	1295
219	PRINCIPI IVVENTVTIS	59	105	35	26	2	70	26	24	347
220b	PRINCIPI IVVENTVTIS	7	11	1	-	-	6	5	1	31
223	VIRTVS AVGG Γ	12	35	6	8	1	22	13	2	99
224	SAECVLARES AVGG IIII	14	62	18	12	5	26	22	22	181
226	AETERNIT IMPERI	33	45	8	16	3	60	20	7	192
227	PAX AETERNA	3	5	7	4	-	10	9	1	39
230	LIBERALITAS AVGG III	45	125	26	23	7	57	27	30	340
231	PAX AETERNA	51	116	15	16	1	46	24	9	278
Antiochiai érmek										
232-245	Különféle hátlapok	85	-	6	3	1	15	68	11	189
Hibridek										
246-254	Különféle hátlapok	5	1	2	-	-	6	9	5	28

3. táblázat Traianus Decius - kori antoninianusok (db)

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
1b	ADVENTVS AVG	2	6	6	3	-	3	5	1	26
2b	DACIA	4	9	3	1	1	13	7	1	39
3b	GENIVS EXERC ILLVRICIANI	-	1	-	-	-	-	3	1	5
4b	GENIVSEXERCITVS ILLVRICIANI	3	15	2	1	-	3	2	2	28
5	PANNONIAE	5	5	1	2	-	6	5	1	25
6	PAX AVGVSTI	6	14	3	6	-	8	3	1	41
7c	VICTORIA AVG	9	7	3	1	-	6	7	3	36
8	VIRTVS AVG	2	3	2	-	-	3	2	1	13
10b	ABVNDANTIA AVG	95	115	52	36	3	420	44	24	789
11b	ADVENTVS AVG	117	161	57	43	10	363	53	48	852
12b	DACIA	226	260	77	71	21	591	71	67	1384
13	DACIA	16	15	1	15	1	29	9	5	91
14b	DACIA FELIX	7	5	3	-	-	4	5	2	26
15b	GEN ILLVRICI	11	21	6	2	-	25	13	4	82
16c	GENIVS EXERC ILLVRICIANI	169	229	90	70	8	594	57	36	1253
17b	GENIVS EXERC ILLVRICIANI	11	12	6	6	-	10	6	-	60
18	GENIVS EXERCITVS ILLVRICIANI	7	13	3	3	2	15	13	1	57
20	PANNONIAE	4	7	5	5	-	10	5	1	37
21b	PANNONIAE	135	168	70	65	3	492	53	58	1044
23-25	PANNONIAE	4	3	-	1	-	-	4	2	14
26	PANNONIAE	11	13	12	6	-	29	22	4	97
27	PAX AVGVSTI	2	8	2	1	-	3	2	-	18
28b	VBERITAS AVG	128	138	32	48	11	386	42	32	817
29c	VICTORIA AVG	131	146	53	48	5	390	46	32	851
33-36	XXXXXX	12	9	3	-	-	11	10	-	46
37b-c	DACIA FELIX	67	70	19	14	1	65	21	4	261

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
38a-b	GEN ILLVRICI	28	30	9	5	1	27	25	4	129
39	GENIVS EXERC ILLVRICIANI	11	2	1	1	-	2	2	-	19
41	PANNONIAE	9	19	4	2	-	16	11	3	64
44-48	Különféle hátlapok	23	-	-	1	1	7	27	3	62
	Herennia Etruscilla és fiai									
55b	FECVNDITAS AVG	58	48	21	15	3	50	20	7	222
56	" AVGG	13	12	-	7	-	17	14	3	66
57	IVNO REGINA	23	51	8	12	-	65	22	13	194
58b	PVDICITIA AVG	160	147	52	53	6	518	53	50	1039
59b	PVDICITIA AVG	231	295	60	70	6	613	58	70	1403
62-70	Antiochiai veretek	3	-	-	3	-	3	10	1	20
	Herennius Etruscus									
138-41	Különféle hátlapok	26	29	10	8	4	54	26	28	185
142b	PIETAS AVGG	52	58	11	14	3	79	34	13	264
143	PIETAS AVGVSTORVM	33	48	16	9	2	171	34	35	348
144-145	PRINC IVVENT vagy IVVENTVTIS	5	2	1	5	-	5	6	-	24
146	PRINCIPI IVVENTVTIS	12	38	14	9	1	62	16	13	165
147c	PRINCIPI IVVENTVTIS	56	58	15	13	4	160	25	32	363
149	SPES PVBLICA	39	48	16	10	2	105	25	18	264
150A-161	Augustus kori	9	5	-	2	-	5	10	1	32
	Hostilianus									
174-176	CONCORDIA-MARS	10	14	4	4	1	10	13	11	67
177b	MARTI PROPVGNATORI	18	27	6	5	-	41	20	21	138
178-.180	Különféle hátlapok	6	4	1	1	-	4	4	1	21
181d	PRINCIPI IVVENTVTIS	27	32	8	9	3	44	29	9	161
182-192	Különféle hátlapok	7	9	2	3	-	1	13	7	42
193-210	Antiochiai veretek	26	1	1	7	-	10	46	10	101
	Consecratios érmek									

RIC katalógus szám	CSÁSZÁR NEVE	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		HÁTLAP ÁBRÁZOLÁS	PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet		
77	AUGUSTUS	Sas	1	1	-	1	1	3	6	1	14
78	AUGUSTUS	Oltár	5	13	3	-	-	7	4	4	36
79	VESPASIAN	Sas	-	4	1	2	-	4	6	5	22
80	VESPASIAN	Oltár	4	9	4	-	-	11	7	6	41
81	TITUS	Sas	4	2	5	1	-	5	9	1	27
82	TITUS	Oltár	6	2	-	3	-	10	7	5	33
83	NERVA	Sas	-	-	-	-	-	4	4	2	10
84	NERVA	Oltár	4	1	1	-	-	5	8	1	20
85	TRAIANUS	Sas	1	1	1	-	-	26	7	5	41
86	TRAIANUS	Oltár	9	14	5	5	-	17	15	9	74
87	HADRIANUS	Sas	2	-	-	-	-	1	1	3	7

88	HADRIANUS	Oltár	1	2	-	-	-	1	3	-	7
89	ANT. PIUS	Sas	2	3	3	-	-	8	7	4	27
90	ANT. PIUS	Oltár	4	21	6	6	-	19	13	12	82
91	M.AURELIUS	Sas	-	-	-	-	-	8	6	3	17
92	M.AURELIUS	Oltár	1	1	-	1	-	2	6	2	13
93	COMMODUS	Sas	1	2	2	-	-	11	7	2	25
94	COMMODUS	Oltár	-	6	2	2	-	9	7	3	29
95	SEPT.SEV.	Sas	-	2	-	-	-	5	4	1	12
96	SEPT.SEV	Oltár	1	-	1	-	-	4	4	1	11
97	ALEXAND.	Sas	8	2	1	1	-	18	7	5	42
98	ALEXAND.	Oltár	-	3	1	4	-	9	6	2	25

4. táblázat Trebonianus Gallus antoninianusainak előfordulása (db)

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
30	AETERNITASAVGG	41	23	29	23	2	3	25	7	153
31	ANNONA AVGG	69	22	19	28	1	11	41	5	196
32	APOLL SALVTARI	75	50	30	30	1	4	54	7	257
33	FELICITAS PVBLICA	56	62	26	24	2	22	31	4	227
34	” ” *	14	28	9	10	-	1	12	4	88
34a	” ”	52	46	26	34	2	2	31	4	197
35	IVNO MARTIALIS	3	2	-	-	-	11	4	-	20
36	LIBERALITAS AVGG	2	2	-	1	-	-	5	-	10
37	LIBERTAS AVGG	89	66	23	28	-	30	20	1	257
38	” ” *	38	28	15	3	4	27	20	1	136
39	” ”	60	49	22	28	1	5	20	8	193
40	MARTI PACIFERO	5	12	9	8	-	3	9	1	48
41	PIETAS AVGG	72	89	31	36	5	59	36	17	345
42	PIETAS AVGG *	55	22	18	13	-	9	23	2	142
43	PROVIDENTIA AVG	4	8	1	1	-	-	6	-	20
44	PROVIDENTIA AVGG	12	9	5	1	1	3	2	-	33
45	SALVS AVGG	4	3	1	-	-	-	6	-	14
46a	SALVS AVGG	13	7	2	3	-	4	11	2	42
47	SALVS AVGVS	2	2	1	1	-	2	5	1	14
48a	VICTORIA AVGG	44	27	29	14	1	3	31	2	151
49	VOTIS DECENNALIBVS	1	1	1	-	-	-	3	-	6
50	LIBERTAS PVBLICA	5	4	3	1	-	14	5	2	34
51-2	CONCORDIA AVGG	4	3	-	2	-	-	6	-	15
55-6	PAX AVGG	7	2	1	4	-	2	11	1	28
57-68	Különféle hátlapok	8	2	1	1	1	11	4	4	32
69	IVNO MARTIALIS	156	48	18	25	1	128	37	17	430
70	LIBERTAS PVBLICA	132	68	28	35	-	327	35	22	647
71	PAX AETERNA	156	71	36	45	-	246	38	29	621
72	PIETAS AVGG	136	65	26	26	2	336	45	12	648
73-78	Különféle hátlapok	2	6	2	4	-	9	12	1	36
79	ADVENTVS AVG	29	-	2	14	1	3	36	6	91
80	AEQVITAS AVG	111	2	4	30	-	10	48	6	211
81	AEQVITAS AVGG	1	-	-	-	-	1	2	-	4
82	FELICITAS PVBL	72	3	2	36	-	14	52	3	177

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
83	IVNO MARTIALIS	80	6	2	27	-	30	54	20	219
84	MARTEM PROPVGNATOREM	25	1	-	12	-	-	16	7	61
85	MARTI PACIFERO	37	3	1	15	-	1	33	2	75
86	PAX AVGVS	52	2	-	11	-	9	33	2	109
87	PAX AVGVS SC	3	1	-	-	-	-	6	-	10
88	PVDICITIA AVG	1	-	-	1	-	-	5	-	7
89	ROMAE AETERNAE AVG	38	4	1	11	-	10	35	3	93
90-1	SAECVLVM NOVVM	27	1	3	12	-	7	21	7	78
92	VBERITAS AVG	96	4	1	22	1	22	60	1	206
93	VICTORIA AVG	31	1	1	11	-	6	30	2	82
94	VICTORIA AVG	7	-	-	1	-	-	5	-	13
95	VICTORIA AVG	9	1	-	-	-	1	2	-	13
96	VIRTVS AVGG	1	-	-	1	-	1	-	-	3
		Volusianus								
131-7	Caesar kori veretek	4	3	-	3	-	-	4	2	16
140	PM TRP IIII COS II	50	31	24	38	-	8	30	11	192
141	PM TRP IIII COS II	70	32	26	22	-	4	35	12	201
166	AEQVITAS AVGG	46	29	23	25	-	10	31	12	177
167	CONCORDIA AVGG	107	76	22	32	-	6	46	11	300
168	CONCORDIA AVGG	102	60	18	22	-	73	44	14	333
169	CONCORDIA AVGG *	44	28	12	14	-	46	19	4	167
171-7	IVNONI MARTIALIS	22	27	15	14	-	10	42	11	141
179	PAX AVGG	107	84	34	29	1	49	28	13	345
180-181	PAX AVGG * vagy AVGVS	57	35	15	19	1	13	28	8	175
182	PIETAS AVGG	63	37	33	24	-	5	22	7	191
184	SALVS AVGG	69	48	24	42	-	7	35	10	235
186	VIRTVS AVGG	26	37	11	24	-	16	23	5	142
187	VIRTVS AVGG *	44	29	7	19	-	15	14	1	160
188-204	Különféle hátlapok	9	1	1	4	-	3	12	2	32
205	FELICITAS PVBL	131	67	22	22	1	190	41	23	497
206	VIRTVS AVGG	131	45	33	35	1	226	36	24	531
207-13	Különféle hátlapok	3	2	1	-	-	-	14	-	20
214	ADVENTVS AVG	3	-	-	1	-	-	4	1	9
215	AEQVITAS AVG	3	-	-	6	-	-	5	-	14
216-7	FELICITAS AVG vagy PVBL	5	-	-	3	-	-	4	1	13
218	IVNO MARTIALIS	7	-	-	4	-	1	3	1	16
219	MARTEM PROPVGNATOREM	5	-	-	3	-	-	1	-	9
220	MARTI PACIFERO	5	-	-	1	-	1	6	-	13
222	SAECVLVM NOVVM	1	-	-	2	-	2	3	-	8
224a	ADVENTVS AVG	1	-	-	1	-	1	7	1	11
225	AEQVITAS AVG	8	-	1	1	-	1	6	1	18
228	MARTI PACIFERO	3	-	-	1	-	-	7	-	11
230a	PAX AVGVS	15	-	1	3	-	3	10	-	32
231a	PAX AVGVS SC	1	-	-	-	-	1	1	-	3
232	PVDICITIA AVG	2	-	-	1	-	-	3	1	7
234	ROMAE AETERNAE AVG	6	-	2	-	-	3	12	2	25
235-6	SAECVLUM NOVVM	4	-	-	2	-	-	4	1	11
237	VBERITAS AVG	16	1	3	8	-	10	16	-	54
238	VICTORIA AVG	2	-	-	-	-	2	10	-	14
239b	VICTORIA AVG	2	1	-	6	-	1	5	-	15

5. táblázat Aemilianus antoninianusainak előfordulása (db)

RIC katalógus szám	Hátlap Legenda	LELETEK						23 gyűjtemény összesítése	Árverések, kereskedői készletjegyzékek	Összesen
		PANNONIA 21 lelet	BRITANNIA 8 lelet	GERMANIA 5 lelet	GALLIA 9 lelet	ÁZSIA 2 lelet	BALKÁN 13 lelet			
1	APOL CONSERVAT	11	4	3	10	-	1	21	10	60
2b	DIANAE VICTRI	13	6	4	5	-	3	15	6	52
3b	ERCVL VICTORI	10	6	2	4	1	4	12	10	48
4	IOVI CONSERVAT	5	2	2	1	-	1	4	3	18
5b	MARTI PACIF	2	2	2	2	1	2	10	6	27
6	MARTI PROPVGT	16	6	3	3	-	2	20	8	58
7	PM TRP I PP	1	1	-	1	-	2	7	2	14
8	PACI AVG	6	5	2	2	1	2	16	4	38
9	ROMAE AETERN	8	4	1	4	-	1	14	5	37
10	SPES PVBLICA	4	4	2	1	-	2	6	3	22
11	VICTORIA AVG	7	4	2	4	-	3	9	8	37
12	VIRTVS AVG	3	5	-	2	-	4	10	2	26
13	VOTIS DECENNALIBVS	-	-	-	-	-	-	4	-	4
14	IOVI CONSERVAT	-	1	1	1	-	-	8	2	13
15	MARTI PACIF	2	-	-	2	-	-	8	2	14
16	PM TRP I PP	2	-	2	1	-	-	4	1	10
19	PACI AVG	1	2	-	1	-	-	-	-	4
20	SPES PVBLICA	-	-	1	-	-	-	4-	-	5
21	VICTORIA AVG	3	1	-	2	-	-	3	3	12
22	VIRTVS AVG	2	3	1	-	-	-	6	3	15
	Egyéb hátlapok	2	1	-	1	-	2	-	3	9

Az Árpád-kori pénzek ötvözőelemeinek vizsgálata

Elemental Analysis of Hungarian Coins from the Arpadian Period

Bevezetés

Az egyes pénztípusok anyagösszetételének meghatározása alapvető fontossággal bír a korabeli pénzértékviszonyok feltérképezéséhez. Mivel csak szórványosan maradtak fenn írott források a veretek pénzlábára vonatkozólag, ezt kizárólag természettudományos anyagvizsgálati módszerekkel lehet megállapítani. Egyrészt kontrollanyagként van szükség a mérésekre, az írott források ellenőrzéseképp, másrészt az esetek túlnyomó többségében azt a hiányt pótolják az anyagvizsgálatok, amit a pénztörténetre vonatkozó középkori írott forrásaink csaknem teljes pusztulása idézett elő. A közép- és újkori veretek pénzlábát alapvetően három összetevő meghatározásával adták meg a korabeli pénzügyi rendeletek: egységnyi súlyú, adott finomságú nemesfémből meghatározott darabszámú pénzt vertek. Az első – igaz némiképp hiányos – írott források a pénzláb meghatározására legkorábban a 13. század második feléből maradtak fenn, majd az Anjou-kori kamarabérleti szerződésekben és egyéb pénzügyi rendeletekben találunk pontosabb adatokat. A kora Árpád-korból azonban egyáltalán nem ismerünk ilyen jellegű forrásokat, így a kutatás kizárólag a tárgyi anyagra hagyatkozhat. Ezen túlmenően, amennyiben sikerül megállapítani a pénzek anyagának nyomelem-tartalmát, vagyis azokat az ún. szennyezőanyagokat, amelyek jellemzők egy-egy bányavidékre, kísérletet lehet tenni az adott érme anyaga eredetének, esetleg a pénzverde helyszínének meghatározására. Önmérsékletre int azonban ezzel kapcsolatban két tény. Egyrészt, bár a Geológiai Intézetben őrzik Magyarország teljes kőzetkataszterét, korabeli, középkori bányákból nem rendelkezünk összehasonlító anyaggal. A másik tény az, hogy az ezüstpénzek esetében legalább ugyanakkora mennyiségben számolhatunk pagament nyersanyaggal (külföldi és korábbi pénzek, ékszerek stb.), mint a közvetlenül a bányából származó nyersanyaggal. Emellett a bányászott nemesfémeket sokszor több száz kilométerre a lelőhelytől verték pénzzé. A legjobb példa erre a késő-középkori budai verde, amelynek pénzveréséhez a nyersanyagot biztosan nem a város környéki bányák szolgáltatták, hanem az erdélyi és az alsó-magyarországi bányavidékekről szállították oda.

1997-ben az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatása folytán nyílt lehetőség egy korábban ugyan már ismert, de ilyen nagy volumenű vizsgálatra hazánkban még nem alkalmazott módszer tesztelésére. A mérések a Budapesti Műszaki Egyetem Izotóp Laboratóriumában folytak Gresits Iván vezetésével, valamint Sándor Zsuzsa, Tölgyesi Sándor és Járosi László részvételével.

Az *A kora Árpád-kori pénzek ötvözőelemeinek vizsgálata* elnevezésű projekt célját és eredményeit az alábbiakban lehet összefoglalni.[1]

A mérési módszer

Fémtárgyak komponenseinek meghatározására több módszer és technika is rendelkezésre áll, csak a vizsgálandó minta, a mérési körülmények, és a pontosság – valamint a mérések anyagi vonzata – szab határt annak, hogy melyik módszert alkalmazzuk. A nedveskémiai módszerek nyújtják a legpontosabb és legmegbízhatóbb eredményt, de ez a minta károsodásával jár együtt, ami műtárgyak esetében megengedhetetlen.[2] Meg kell jegyeznünk, hogy néhány módszer roncsolásmentesnek tekinthető a kémikus szemszögéből, de

[1] T020923. számú OTKA kutatási pályázat, 1997–1999. Témavezető: Gedai István. Jómagam hivatalosan csak 1999-ben csatlakoztam a programhoz, de a minták előkészítésében, a darabok kiválasztásában már a kezdetektől részt vettem.

[2] Középkori magyar pénzeken már a 20. század elején is végeztek anyagvizsgálatokat, amelyek – az adott technikai lehetőségeknek megfelelően – alapvetően a nemesfém finomságának meghatározására irányultak. Vö: HÓMAN 1916, 184, 641-649; GASPARETZ 1913; JESZENSZKY 1939-1940, 27.

mégsem biztosítja a műtárgyak felületi épségének megőrzését a vizsgálat során. Jelen esetben kizárólag a roncsolásmentes spektroszkópiai módszerek, mint a röntgenfluoreszcens, a neutronaktivációs és protonindukált röntgen-emissziós módszerek jöhettek szóba.

A vizsgálatok során az izotópgerjesztéses energiadiszperzív röntgenfluoreszcencia-analízis technikáját alkalmaztuk, amelynek elvét röviden az alábbiakban lehet összefoglalni:[3] az anyagmintát radioaktív vagy röntgensugárzásnak vetjük alá, aminek következtében a mintában lévő elemek – a koncentrációtól függő intenzitású, valamint a rendszámtól függő energiájú – karakterisztikus röntgensugárzást bocsátanak ki. Ez a sugárzás mérhető, és így a mintában lévő elemek koncentrációja meghatározható. A módszer alapvető előnye a roncsolásmentesség, emellett viszonylag olcsó, s végül, de nem utolsósorban gyors, ezért rövid idő alatt nagyszámú mintavételt tesz lehetővé.[4]

A mérések lehetnek kvantitatív és kvalitatív jellegűek. A mennyiségi (kvantitatív) méréssel a minta főbb anyagösszetevői választhatók szét, ez alkalmanként 300 másodperces, azaz 5 perces mérést jelent. Az összes mérésnek ez tette ki a legnagyobb részét. A mérés az érme négy fő komponensének (arany, ezüst, réz, ólom) százalékos arányát mutatja ki, arany- és ezüstpénzek esetében egyaránt. A minőségi (kvalitatív) vizsgálatoknál megállapítható a nyomelemek jelenléte is. Ez a mérés érménként 50.000 másodpercet vett igénybe. Az aranyérmék minőségi vizsgálata során a fő komponensek, tehát az arany, ezüst és réz mellett a következő elemekre terjedt ki az elemzés: szkandium (Sc), titán (Ti), vanádium (V), króm (Cr), mangán (Mn), vas (Fe), kobalt (Co), nikkel (Ni), cirkónium (Zr), niobium (Nb), molibdém (Mo), technécium (Tc), ruténium (Ru), ródium (Rh), palládium (Pd), kadmium (Cd), indium (In). Ebben az esetben a mérés nem alkalmas a nyomelemek százalékos arányának megállapítására, csak azok jelenlétét, illetve hiányát mutatja ki.

Magától értetődik, hogy még a legtökéletesebb módszereknek is megvannak a maguk korlátai. Jelen esetben az, hogy a mintavétel a tárgy felületének legfelső rétegéből történik, nem hatol be az anyag belsejébe. Már régóta ismert jelenség, hogy a régi fémtárgyak felületi összetétele nem jellemzi a teljes érme összetételét. A többkomponensű ötvözetek korróziója nyomán a régi fémötvözetek felületén egy inhomogén réteg alakulhat ki a felületi feldúsulás következtében. Ennek magyarázata, hogy az ezüst-réz ötvözet esetében a kevésbé nemesfém, a réz affinitása jóval nagyobb az oxigénhez, mint az ezüsté. A keletkező rézoxid térfogatnövekedést idéz elő, amelynek következtében a fémalkotók elmozdulása, vándorlása, diffúziója következik be, így a felületi rétegben az ezüstatomok feldúsulnak. A felületen lévő rézoxid-rézszulfát réteg az érmék használata, valamint a múzeumi tisztítás, restaurálás során a kopás következtében elhagyja az érme felületét és a helyére szintén ezüst atomok épülnek be. Összegezve, az ezüst-réz ötvözetből vert pénzérmék felületén ezüst felhalmozódás és rézben való elszegényedés következik be, ugyanakkor a felületi kioldódás csak a 0,5%-nál nagyobb mennyiségben jelenlevő elemekre vonatkozik. Az ezüstben feldúsult réteg vastagsága függ a tárgy korától és a konzerválási feltételektől. Az oxidáció azoknál az érméknél is jelen van, amelyeknek a felülete jól néz ki. Ebben az esetben a visszarakódott ezüstréteg egy folytonos felületet hozott létre, és az ezüst felületi feldúsulása nincs összefüggésben az ókorban is használt felületi fehérítési technológiával. Ezzel a jelenséggel tehát mindenképpen számolni kell azokkal a pénzekkel kapcsolatban, amelyek fő alkotórészei az ezüst és a réz.

Az aranypénzek esetében szerencsésebb helyzetben vagyunk. A kifejlesztett módszer ugyanis a 80 %-nál magasabb aranytartalmú pénzeknél – amilyenek a középkori magyar aranyforintok is voltak – kiválóan alkalmazható. Az ennél kisebb arany-koncentrációjú pénzérmék esetében ugyanis a korróziós folyamatok ellenőrizhetetlen mértékben történő lefolyása következtében az ötvöző komponensek koncentrációja lecsökken és a felállított modell alkalmazását lehetetlenné teszi. A magas aranytartalmú arany–ezüst–réz ötvözetek esetében a felületi réteg korrodálódása nem jelentkezik és a felületi vizsgálati módszerek adatai a minta átlagos finomságát tükrözik. Az alacsony aranytartalmú ötvözeteknél viszont jelentkezhet a felületi réteg korróziója az ezüst és a réz oxidációja, szulfidok kiválása miatt, amelynek következtében a felület nagyobb mennyiségben tartalmazza az aranyat, mint a mélyebb rétegek. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy az ezüst és a réz felületi elszegényedése a magas aranytartalmú tárgyaknál, ha elő is fordul, olyan vékony rétegben, hogy az a réteg dörzsöléssel könnyen eltávolítható.

Összefoglalva az elmondottakat: megállapíthatjuk, hogy az aranypénzek esetében pontos eredményekkel számolhatunk, míg az ezüstpénzeknél csak nagyszámú mintavétel szigorú kritikai összehasonlítása után lehet eredményt megállapítani.

[3] A módszer részletes leírása: GRESITS et al.

[4] Mintegy két évtizeddel ezelőtt ugyanezt a módszert alkalmazták II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinrk néhány próbaveretén. BAKOS et al. 1985-1986.

A vizsgált anyag

A mérések két kutatási vonalat céloztak meg. Egyrészt a 11. századi magyar ezüstpénzek anyagösszetételét kívántuk megállapítani, amely időszakról egyáltalán nem rendelkezünk írott forrásokkal. A másik egy vitatott pénztípus, nevezetesen az egyes feltételezések szerint I. Istvánnak tulajdonítható aranypénz eredetének, illetve valódiságának megállapítását természettudományos módszerekkel.

A 11. századi magyar uralkodók (I. István, Péter, Aba Sámuel, I. András, I. Béla, Salamon, I. Géza, I. László) ezüstpénzeinek 21 típusát vetettük vizsgálat alá, lehetőség szerint minden típusból legalább 10 példányt, emellett a nagyharsányi lelet minden példányát, a H2 típusú „Lancea Regis" denárokat ugyanúgy, mint a leletben lévő összes külföldi pénztípust. Ezeket a pénzeket, nagy mennyiségüknél fogva csak a rövidebb, kvalitatív vizsgálatnak vetettük alá. Az összesen 238 érem anyagvizsgálatának eredményeit az *II-IV. táblázatok* tartalmazzák.

Az egyesek szerint I. Istvánnak tulajdonított aranypénznek két példánya található a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.[5] A két példányon mind a kvalitatív, mind a kvantitatív vizsgálatokat elvégeztük. (*I. táblázat*) Mivel csak két darabbal rendelkezünk ebből a pénztípusból, kontroll darabok vizsgálatát is elvégeztük. Ezért a Kr. e. 2. századból származó kelta szivárványtálacskák (2 db), 11. századi bizánci solidusok (16 db), honfoglalás-kori arany ékszerek (18), valamint 14. századi magyar aranyforintok (141) mérése történt meg.

Eredmények

A 11. századi magyar ezüstpénzek vizsgálata során gyakorlatilag hasonló anyagösszetételt kaptunk. Az átlagos ezüsttartalom minden esetben 90 % fölött volt, sőt Salamon egyik típusán (H16) elérte a 96,03 %-ot. I. László H22, 23. típusainak finomsága azonban csak 88–86 %-os. Az ezüst mellett lévő egyéb ötvözőanyagok tartalma érdekesen alakult. Míg I. István és Péter pénzeiben az ezüst után az ólom található meg legnagyobb mennyiségben, és ezt követi a réz és az arany, addig Aba Sámueltől megfordul a sorrend, az ezüst után a réz, az ólom, majd az arany következik. Alapvetően ez a tendencia figyelhető meg az összes későbbi típuson, kivéve I. László H23 típusán. Mint szó volt róla, a teljes mért anyagból ennek a veretcsoportnak a legalacsonyabb a finomsága, s ezzel szemben a legnagyobb az ólomtartalma (6,66 %), amit az arany (4,05 %), majd a réz követ (3,16 %).

Mivel egyéb más természettudományos összehasonlító vizsgálat nem történt a szóban forgó pénzekkel, továbbá nincs korabeli forrásunk sem a pénzlábra vonatkozólag, a kapott eredményeket csak a Hóman Bálint által közölt finomsági adatokkal tudjuk összehasonlítani.[6] Összehasonlítva Hóman adatait a röntgenfluoreszcens vizsgálatok eredményeivel, azonnal szembeötlik, hogy az utóbbi értékei következetesen átlag 5–10 %-al magasabbak, csak I. László veretei esetében fedik egymást, vagyis a pénzek ezüsttartalma a modern analízis esetében átlag 90-96 %, a próbatűvel végzett vizsgálatoknál 84-86 %. Kérdéses, mi okozza ezt az – esetünkben – jelentős eltérést? További vizsgálatok nélkül ezt a kérdést nem tudjuk megalapozottan megválaszolni, de leginkább a röntgenfluoreszcencia vizsgálatok korábban már említett hátrányaira gyanakodhatunk. Elképzelhető, hogy az érmek felszínén jelentősen feldúsult az ezüst, amit a felszíni mintavétel érzékel, ugyanakkor a próbatűvel végzett vizsgálatok ezt a hibaforrást kikerülték.

Szándékosan a végére hagytuk a nagyharsányi lelet anyagvizsgálatának ismertetését, mivel annak eredményei jelentősen eltérnek az előbbiektől. A „Lancea Regis" néven ismert denár (H2) ezüsttartalma 83,98-95,65 % között mozog, a mért minták átlagos ezüsttartalma 89,17 %. Az ezüst után a legnagyobb mennyiségben arany fordult elő (5,06), a legmagasabb mért érték közel 10 %! Szintén viszonylag magas az ólomtartalom, a legkevesebbet a rézből tartalmaz. Az eredmények azért is feltűnőek, mivel az összetétel teljesen elüt nemcsak az összes 11. századi veret, de I. István többi érmetípusának anyagától, nagyságrendileg csak I. László H23. típusa mutat némi hasonlóságot.

A külföldi pénzek közül a regensburgi és augsburgi denárok ezüsttartalma a legnagyobb (90 % körüli), ezt követi az ólom, a réz és az arany aránya. A salzburgi veretek finomsága csak 50–60 % körüli, emellett leg-

[5] A vitatott éremtípusról bővebben: KOVÁCS 1995; GEDAI 1999.

[6] HÓMAN 1916, 641-643. Az egyes veretek finomságának megállapítását maga Hóman, valamint Gasparetz Géza Elemér végezték el próbatűvel és savakkal, próbakövön végzett vizsgálatokkal, de a Főfémjelző Hivatalban végzett vizsgálatok eredményeit is felhasználták. Meg kell említeni, hogy néhány kora Árpád-kori pénzen már korábban is végeztek röntgenemissziós vizsgálatokat, de olyan kis számú mintavétellel, amely az összehasonlításra nem elegendő. Vö. GEDAI 1986, 99-104.

nagyobb mennyiségben a réz található meg bennük, ezt követi az ólom és az arany. A cseh pénzek ezüsttartalma már nagyobb, bár az egyes eredmények nagy szórást mutatnak, java részük finomsága 80-90 % körüli. A wormsi és az Otto-Adelheid denárok finomsága 90 % felett van, a leletben lévő veretlen ezüst lapocskák ezüsttartalma viszont még ennél is magasabb, átlag 95 %.(*IV. táblázat*)[8]

Az I. Istvánnak tulajdonított aranypénzekről kvantitatív és kvalitatív anyagvizsgálat egyaránt készült. Az *1. táblázat* tartalmazza a Magyar Nemzeti Múzeum két példányának és a Gothában őrzött darabnak a mérési eredményeit. A Nemzeti Múzeum egyik darabja és a gothai példány aranytartalma viszonylag közel áll egymáshoz, míg a harmadik darab ezektől jelentősen eltér. Az arany után a legnagyobb arányban megtalálható elem az ezüst, a réztartalom viszont mind a három esetben gyakorlatilag azonos. Szintén teljesen megegyezik nyomelemtartalmuk, ami egyértelművé teszi, hogy anyaguk azonos eredetből származik. Jelen esetben másodlagos, hogy az összehasonlításképpen megvizsgált kelta és bizánci aranyak, a 14. századi magyar forintok és a honfoglalás-kori ékszerek finomsága hogyan alakult, hiszen mindegyik más pénzláb alapján készült, az ékszerek finomsága viszont mindig is esetleges volt. Sokkal fontosabb, hogy nyomelemtartalmuk mutat-e egyezést. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a szóban forgó három aranypénz nyomelemtartalma teljesen megegyezik a két kelta szivárványtálacskáéval, viszont különbözik a 10. századi ékszerek, a bizánci solidusok és a 14. századi magyar aranyforintok nyomelemtartalmától.[9]

Leltári szám	Au	Ag	Cu	Zn	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Cd	In
81A/1906-4.	95,1	4,44	0,1	+	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	–
17B/1909-16.	87,0	12,5	0,15	+	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	–
Gotha	92,25	4,50	0,15	+	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	–

I. táblázat

Amíg az Árpád-kori pénzek anyagvizsgálatánál a korábbi vizsgálatokhoz képest nem különösebben eltérő eredményt kaptunk, addig a szándékunk szerint csak kontrollként elvégzett analízisek tudományos szempontból is váratlan eredményeket hoztak, nevezetesen a 14. századi aranypénzekre vonatkozólag. Mivel ez a kérdéskör nem tartozik szorosan hozzá jelen dolgozat témájához, továbbá sokkal bővebb kifejtést igényelne, ezen a helyen csak röviden ismertetjük az eredményeket.

A magyar pénztörténeti kutatásban toposznak számít az a megállapítás, hogy a középkori magyar aranyforintok finomsága az egész középkoron át állandó volt. Ezzel szemben a mérési eredmények némiképp árnyaltabban mutatják ezt a témát. A mérések szerint I. Károly aranyforintjainak (16 példány) finomsága minden esetben meghaladta a 99 százalékot, sőt nyolc esetben aranytartalmuk 99,5 % felett volt. Mindössze három példány finomsága maradt 99 % alatt, viszont ezek a pénzek éremképük és stílusuk alapján egyértelműen korabeli hamisítványoknak tartandók. Mária aranyforintjainak (44 példány) zömében az aranytartalom meghaladta a 99,5 %-ot, csak öt példány esetében tapasztaltunk egy-két tizeddel alacsonyabb értéket. Mindkét típus tehát „hozta" – sőt meg is haladta – azt a 23 3/4 karát (989 ezrelék) finomságot, amit a 16. századi írott forrásokból erre a korszakra is visszakövetkeztetni szokás. Ezzel szemben I. Lajos aranyainak esetében sokkal nagyobb szórást lehet tapasztalni a mért értékek között.

Lajos első aranypénztípusa (H.512.) már átlagosan „csak" 990 ‰ aranytartalmat mutat, az értékek is sokkal szórtabbak, a két szélső érték 996 ‰ és 986 ‰. Lajos következő forinttípusánál (H.513.) ugyanez a csökkenő tendencia folytatódik. Átlagos finomságuk már csak 987 ‰, a szélső értékek 993 ‰ és 977 ‰. Látványos „romlás" észlelhető azokon a pénztípusokon, amelyek hátlapját Szent László ábrázolása díszíti (H.513–518.). Az itt mért értékek jelentős szórást mutatnak, viszont az altípusok és a különböző verdejegyes változatok között komoly eltérés észlelhető. Az első „szentlászlós" hátlapú típus (H.514–515, H.518.) általában alacsonyabb aranytartalommal bír, de a különböző verdejegyes darabok között szembeötlő eltérés mutatkozik. Általában alacsonyabb értékeket mutatnak a P és a csillag jegyű darabok, ugyanakkor a korona jegyű darab aranytartalma magasabb. Az FB jegy esetében azok a változatok, amelyeken a jegy liliom nélkül, vagy két liliommal szerepel (Pohl B4–7, 8), egységesen magasabb az aranytartalom, mint a hat liliomos példányoknál (Pohl B4-10). Ugyanez a tendencia figyelhető meg a szerecsenfej jegy esetében is, ahol a liliom nélküli és két liliomos változatok (Pohl B4–11, 12.) aranytartalma magasabb, mint amikor 5, 7 vagy 8 liliommal áll együtt (Pohl B4–13, 14, 15.). A H.515. típus darabjainak aranytartalma, amelynek mind a szerecsen-

[8] Bővebben: GEDAI–GRESITS 2000. Az egyes külföldi veretek pontos leírása: GEDAI 1986, 42-47.

[9] A mérési eredmények részletes közlésétől ezen a helyen eltekintünk, mivel azok már korábban megjelentek. GEDAI 1999, 44-50.

fej, mind az FB jegyű változatai 5 liliommal állnak (Pohl B5–1, 2.), a sokliliomos darabokra jellemzően alacsony. Tisztán látszik, hogy egyfajta fordított korreláció áll fenn az emissziós jegyeknek tartott liliomok száma és az aranytartalom között. Amennyiben egyáltalán nincs, vagy csak két liliom van a pénzeken, az aranytartalom magas, míg az 5, vagy ennél több liliomos típusoknál ez az érték láthatóan alacsonyabb. Ez alól egyetlen kivétel a fentebb már említett korona jegyű 8 liliomos változat. Sajnos nem ismertek 1, 3, 4 liliomos aranyforintok, így nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy már az 5 liliomos változatok előtt bekövetkezett-e a finomságcsökkenés, vagy nem. Az alacsonyabb finomságú aranyforintok közé tartozik még az igen ritka P–G verdejegyű típus (Pohl B3). A numizmatikai szempontok alapján Lajos utolsó aranyforintjainak tartott H.516–517. típusok viszont már ismét kiváló minőségűek. Különösen a H.516, amelynek aranytartalma 994 ‰, de a H.517. sem sokkal rosszabb átlag 992 ‰ finomságával.

A mérések eredményeinek fényében tehát kijelenthetjük, hogy a 14. századi magyar aranyforintok pénzlába korántsem volt egységes, kisebb nagyobb mérhető eltérések kimutathatók. Habár ezek csak néhány százalékos eltérések, következetesen kimutathatók, így kronológiai, pénz- és gazdaságtörténeti következtetések levonására egyaránt támpontot nyújtanak.[10]

További feladatok

A középkori magyar pénzeken végzett energiadiszperzív röntgenfluoreszcens anyagvizsgálatok eredményei csak részben igazolták várakozásainkat. A XI. századi ezüstpénzek esetében kapott eredmények eltérnek a korábbi, Hóman által közölt adatoktól, így jelenleg nem lehet egyértelműen eldönteni, melyik áll közelebb a valósághoz. Ugyanez a helyzet az I. Istvánnak tulajdonított aranypénzzel: önmagukban a kapott eredmények nem elegendőek, hogy pontot tegyenek a vita végére. Legnagyobb jelentőségűnek a 14. századi aranypénzeken végzett vizsgálatokat lehet tekinteni, amelyek valóban jelentős áttörést hoztak a korszak pénztörténeti kutatásában., de ebben az esetben is csak azért, mivel az eredményeket más oldalról is igazolni lehetett.

A kapott eredmények további vizsgálatok elvégzésére sarkallnak minket, viszont a kutatási cél tekintetében némiképp át kell gondolni a stratégiánkat. Egyrészt folytatni kell az Árpád-kori ezüstpénzek anyagvizsgálatát, megállapítandó, hogy például I. László pénzeinek csökkenő finomsága, a fő összetevők arányának megváltozása valóban egy tendencia kezdőpontja-e, vagy csak ez a két pénztípus „lóg ki" a sorból. Sokkal nagyobb hangsúlyt kell viszont helyezni a későbbi, késő-középkori és újkori pénzek anyagvizsgálatára, mivel ebből a korból már rendelkezünk olyan írott forrásokkal, amelyekkel össze lehet vetni a természettudományos vizsgálatok eredményeit. Az utóbbi években történtek már erre irányuló próbálkozások I. Lajos pénzeivel, valamint Mátyás- és Jagelló-kori veretekkel kapcsolatban, amelyek igen vegyes eredményeket hoztak.[11] Az ezüstpénzek anyagösszetételének vizsgálata során felmerülő, korábban már érintett hibaforrások kiküszöbölésének viszont csak egy módja van, mégpedig az, hogy a röntgenfluoreszens analízisek mellett kontrollként másfajta természettudományos vizsgálatokat is el kell végezni az egyes pénzeken.

Tóth Csaba
Magyar Nemzeti Múzeum
Éremtár

[10] Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a természettudományos mérések eredményeit a korabeli írott források is alátámasztják. A 14. századi külföldi kereskedői kézikönyvekben és számadáskönyvekben következetesen alacsonyabbra értékelik I. Lajos „szentlászlós" aranyforintjait, mint I. Károly vagy Lajos saját korábbi vereteit. A vonatkozó forrásokra lásd Ernest Oberländer-Târnoveanu cikkét jelen Numizmatikai Közlöny hasábjain.

[11] Vö: SÁNDOR et al. 2002; TÓTH 2002. 205, 209; GYÖNGYÖSSY 2003. 216-220.

IRODALOM

BAKOS et al. 1985-1986 Bakos Miklós–Gegus Ernő–Borszéki János–Oravetz Dezső: II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek arany- ezüst és ólomveretei. *NK* 84-85 (1985-1986) 79-86.

GASPARETZ 1912 Gasparetz Géza Elemér: Érmek anyagának meghatározása próbaköves savak segítségével. I. csoport: Tiszta fémek. *NK* 12 (1913) 1-17, 52-56, 109-113.

GEDAI 1986 Gedai István: A magyar pénzverés kezdete. Budapest, 1986.

GEDAI–GRESITS 2000 Gedai István–Gresits Iván: Chemische Zusammensetzung von Münzen des Frühmittelalters. In: *XII. Internationaler Numismatischer Kongress, Berlin* 1997. Akten II. Berlin, 2000. 904-905.

GRESITS et al. 1992 Gresits Iván – Tölgyesi Sándor – Nagy Lajos György – Solymosi József: Izotópgerjesztéses röntgenfluoreszcencia alkalmazása véralkotó nyomelemek analízisére. *Magyar Kémiai Folyóirat* 98 (1992/5) 197-200.

GYÖNGYÖSSY2003 Gyöngyössy Márton: *Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon.* Budapest, 2003.

HÓMAN 1916 Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet.* Budapest, 1916.

JESZENSZKY 1939–1940 Jeszenszky Géza: Szent László korabeli magyar éremlelet és tanulságai. *NK* 38-39 (1939-1940) 26-38.

SÁNDOR et al. 2002 Sándor Zsusza–Tölgyesi Sándor–Gresits Iván–Járosi László–Káplánné Juhász Márta–Bertók Krisztina–Tóth Csaba–Gyöngyössy Márton: Qualitative and Quantitative analysis of medieval coins from the reign of King Matthias by energy dispersive X-ray fluorescencive method. In: Jerem, Erzsébet--Biró, Katalin T., eds. *Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium, Budapest, April 26-May 3. Vol. II.* BAR (British Archaeological Reports) International Series 1043. (II) Archaeopress, Oxford, 2002. 455-459.

TÓTH 2000 Tóth Csaba: *Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon.* Budapest, 2002. /Doktori (PhD) disszertáció/

ELEMENTAL ANALYSIS OF HUNGARIAN COINS FROM THE ARPADIAN PERIOD

Summary

Between 1997–1999 an opportunity had arisen to make elemental analysis of Hungarian medieval coins, with a financial assistance supported by the OTKA (Hungarian Scientific Research Fund). During the project energy dispersive X-ray fluorescens method was used to determine elemental composition of silver and gold coins from the Arpadian period. in a fast and nondestructive way. From the 11th century silver denars of Stephan I, Peter, Aba Samuel, Andrew I, Bela I, Géza I and Ladislaw I, altogether 21 types was analised in a quantitative way, and determined their four main components (silver, copper, gold and lead). Two pieces of a gold coin assigned to Stephan I was also analised, with celtic gold coins, bizantine solidus and Hungarian florins from the 14th century, and some Hungarian gold jewels from the 10th century.

This paper deals with it's method and presents the results of the investigations, which added some new datas to the field of the Hungarian monetary history.

II. táblázat

Hivatkozás		Példány	Határértékek (%)				Anyagösszetétel (%)				Hóman 1916
H.	C.I.	Db	Ezüst	Réz	Arany	Ólom	Ezüst	Réz	Arány	Ólom	Ezüst (%)
1	1	40	84,21-93,87	0,71-4,37	0,30-6,39	2,24-8,47	90,74	2,28	2,19	4,55	86,66
1/a	2	10	88,52-94,32	1,15-2,58	0,77-3,26	2,28-5,94	91,59	2,15	1,84	4,32	–
1/b,c	3-4	3	91,64-92,64	1,67-2,30	0,54-4,11	2,49-4,41	92,06	1,89	2,55	3,40	–
2	-	38	83,98-95,65	0,75-3,45	0,60-9,88	0,20-8,21	89,17	1,90	5,06	3,80	–
5	5-6	7	89,94-93,83	1,23-4,43	0,50-3,35	2,60-5,33	91,54	2,35	1,85	4,19	–
6	8	6	90,56-92,40	1,57-4,29	0,57-3,23	2,28-5,93	91,74	2,96	1,72	3,77	87,25
6/a	9	3	90,21-94,53	2,09-3,82	1,20-2,00	2,08-4,03	91,91	2,94	1,72	3,33	–
7	10	5	91,86-93,76	2,09-3,91	0,42-3,67	0,46-3,92	92,51	3,23	1,41	2,75	87,66
8	11	6	89,42-93,71	2,51-6,24	0,51-0,90	1,35-4,08	92,25	4,05	0,78	2,83	86,66
9	12-14	8	90,27-93,65	2,55-7,64	0,35-1,65	1,63-2,92	91,88	4,84	0,95	2,24	86,55
11	15	12	92,63-96,01	0,02-2,94	0,81-2,19	1,70-4,11	94,01	1,68	1,44	2,86	87,83
12	16	10	89,35-96,30	1,72-3,45	0,23-4,21	0,73-4,60	93,79	2,73	1,27	2,12	88,60
14	19	10	92,31-94,52	1,32-3,88	0,86-2,97	1,64-3,18	93,42	2,33	1,67	2,49	86,80
15	20	5	90,60-96,10	2,66-6,66	0,27-0,69	0,60-2,12	94,12	4,06	0,51	1,23	84,33
16	21	5	92,85-98,72	1,05-4,57	0,22-2,17	0-1,52	96,03	2,58	0,83	1,31	88,33
17	22	10	89,34-94,49	2,06-7,52	0,38-1,42	1,24-3,85	92,27	4,38	0,87	2,26	84,80
18	23	10	89,25-92,10	2,85-5,50	0,74-1,96	3,36-4,25	90,70	4,04	1,34	3,81	86,22
19	24	10	91,43-93,78	2,00-4,18	0,61-1,88	1,64-4,15	92,77	2,85	1,36	2,93	
21	25	10	86,14-94,03	1,87-5,53	1,01-2,76	2,11-8,63	90,92	2,99	1,77	4,22	86,33
22	26	10	87,43-93,83	2,54-12,50	-0,18-3,19	-0,64-6,74	88,94	6,51	1,53	2,92	85,33
23	27	10	82,60-94,19	1,80-4,85	0,13-6,45	3,00-9,31	86,03	3,16	4,05	6,66	86,66

III. táblázat

Leltári szám	Elemösszetétel			
	Ag	Cu	Au	Pb
I. István (H1, CNH.I.1)				
10/894-45	90,42	1,96	0,81	6,70
4/888-29	92,03	1,29	1,77	4,82
4/888-47	91,37	2,09	1,79	4,65
13/903-1	91,38	2,40	3,34	2,78
75/891-3	92,64	1,69	1,92	3,65
74/885-1	90,61	3,56	1,49	4,24
Sz.I.31.11.	91,15	1,93	1,50	5,32
63/879-1	93,79	1,70	0,30	4,11
118/893-6	89,91	2,57	3,28	4,13
4/888-44	91,74	1,62	0,54	6,01
4/888-8	90,71	3,30	3,58	2,31
11/896-1	90,62	3,43	1,05	4,81
110/886-20	91,15	2,06	0,75	5,94
8/885-1	90,75	1,71	2,97	4,47
35/875-132	91,56	1,87	1,33	5,14
81/872-II.1.	89,32	1,96	3,26	5,37
63/879-5	90,91	2,56	2,62	3,81
Wesz. 1/a	84,50	3,35	4,48	7,57
N.II.1.	93,80	2,00	0,30	3,80
Sz.I.29.1.	84,80	0,71	6,39	8,01
75/891-1	84,21	2,36	5,76	7,57
N.II.21	85,66	3,11	2,66	8,47
N.II.23	85,03	4,37	3,37	7,14
N.II.30	93,87	1,97	0,30	3,85
21/855-1	87,11	0,71	2,95	3,10
110/886-12	89,76	3,58	1,53	5,04
110/886-5	92,35	2,00	1,69	3,86

Leltári szám	Elemösszetétel			
	Ag	Cu	Au	Pb
I. István (H1, CNH.I.1)				
Wesz. 1/m	90,62	3,37	2,04	3,87
75/891-2	92,60	3,46	0,54	3,31
39/1967-150	93,61	1,48	1,72	3,10
Kiss F. 4	91,86	0,84	3,88	3,33
42B/917-1	92,34	1,32	2,00	4,24
3B/903-2	90,28	3,60	2,96	3,06
4/888-39	92,29	1,36	1,42	4,83
23B/899-1	91,32	1,36	3,80	3,42
Wesz. 1/g	93,28	2,44	1,93	2,24
Sz.I.30.10.	93,80	1,78	1,50	2,80
75/891-10	93,32	2,08	0,40	4,10
29B/908-2	92,40	3,29	0,40	3,80
I. István (H1a, CNH.I.2.)				
4/888-40	92,10	1,67	1,63	4,50
4/888-31	89,87	2,34	1,75	5,94
4/888-35	90,17	2,58	2,69	4,45
75/891-11	92,28	1,15	3,19	3,28
81/872.II.1.	90,72	2,36	0,99	5,83
4/888-33	88,52	3,18	2,61	5,58
3B/903-6	92,73	2,04	0,34	4,79
8B/907-2	92,23	2,12	3,26	2,28
3B/903-5	92,92	2,45	1,13	3,40
75/891-14	94,32	1,63	0,77	3,18
I. István (H1b, c, CNH.I.3-4				
Sz.I.30.5.	92,64	2,3	0,54	4,41
Pv.3.	91,64	1,67	4,11	2,49
4/888-6	91,89	1,71	3,01	3,29

Leltári szám.	Elemösszetétel (%)			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
I. István (H.2, CNH.I.-)				
L.6/1975-1	90,72	3,24	2,19	3,75
L.6/1975-2	95,65	3,45	0,60	0,20
L.6/1975-3	91,35	1,35	3,40	3,80
L.6/1975-4	88,24	1,80	5,95	3,91
L.6/1975-5	88,06	1,90	5,63	4,32
L.6/1975-7	87,80	1,74	6,49	3,86
L.6/1975-8	88,46	1,85	5,19	4,40
L.6/1975-9	89,12	1,92	4,95	3,91
L.6/1975-10	89,57	1,58	5,65	3,10
L.6/1975-11	84,60	1,92	7,66	5,72
L.6/1975-12	85,06	1,67	8,75	4,42
L.6/1975-13	87,10	1,76	6,26	4,78
L.6/1975-14	85,60	1,60	8,04	4,66
L.6/1975-16	88,92	1,93	5,09	3,96
L.6/1975-17	86,86	2,11	5,56	5,37
L.6/1975-18	86,97	0,75	3,98	8,21
L.6/1975-19	84,53	1,77	9,00	4,61
L.6/1975-20	83,98	1,79	8,04	6,09
L.6/1975-21	84,38	1,78	9,88	3,85
L.6/1975-22	85,12	1,89	8,78	4,11
L.6/1975-23	90,76	1,77	5,27	2,10
L.6/1975-24	90,55	1,91	5,09	2,35
L.6/1975-25	89,71	1,90	5,30	2,98
L.6/1975-26	89,76	2,05	5,01	3,08
L.6/1975-27	89,91	2,43	3,61	3,95
L.6/1975-28	91,02	2,59	3,37	2,91
L.6/1975-29	89,82	2,91	3,21	3,95
L.6/1975-30	90,31	2,54	4,27	2,79
L.6/1975-31	92,35	1,35	3,61	2.60
L.6/1975-32	91,50	1,13	4,88	2,39
L.6/1975-33	89,53	1,99	4,70	3,68
L.6/1975-34	91,40	1,60	3,36	3,54
L.6/1975-35	92,88	1,31	3,52	2,20
L.6/1975-36	89,59	1,04	1,74	7,52
L.6/1975-37	92,10	0,76	3,61	3,43
L.6/1975-38	90,69	2,21	3,45	3,55
L.6/1975-39	92,61	1,38	4,05	1,86
L.6/1975-40	91,92	3,43	3,18	1,37
I. István (H5, CNH.I.5-6)				
15/885-8	93,35	2,05	0,66	3,84
R.II.4.	93,83	1,23	2,24	2,60
R.II.3.	89,94	3,84	1,77	4,35
74/885-2	90,22	4,43	0,50	4,74
R.II.9,	92,48	1,76	1,38	4,28
8B/903-3	90,05	1,50	3,02	5,33
15/885-7	90,91	1,66	3,35	3.98
Péter (H6, CNH.I.8)				
3B/903-7	92,40	1,57	3,23	2,70
Wesz. 2/a	92,12	3,32	2,18	2,28
1B/1989-1	92,16	2,53	1,57	3,65
Wesz. 2/l	91,16	2,64	0,57	5,52
21/885-2	92,04	4,29	1,05	2,52
8B/907-4	90,56	3,41		5,93

Leltári szám	Elemösszetétel			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
Péter (H6a, CNH.I9)				
75/891-18	90,99	2,90	1,97	4,03
133/932	90,21	3,82	2,00	3,88
86/907-5	94,53	2,09	1,20	2,08
Aba Sámuel (H7, CNH.I.10)				
32B/908-2	91,86	3,17	0,96	3,92
4B/914-5	92,04	3,73	3,67	0,46
Sz.I.32,3.	92,53	3,23	0,73	3,41
N.II.41.	92,38	3,91	1,27	2,34
2B/907-6	93,76	2,09	0,42	3,63
I. András (H8, CNH.I.11)				
114/893-2	93,71	2,93	0,70	2,57
32B/908-3	93,59	2,51	0,79	3,00
8/885-2	91,06	5,38	0,86	2,61
75/891-19	92,07	3,24	0,51	4,08
55B/901-1	93,66	3,98	0,90	1,35
Wesz. 4/a	89,42	6,24	0,90	3,34
I. András (H9, CNH.I.12-14)				
Wesz.4/b	91,82	4,64	1,12	2,33
8B/907-8	91,61	4,13	1,24	2,92
15/1885-47	93,42	4,46	0,40	1,63
24/877-4	92,85	3,57	1,65	1,83
Wesz. 4/d	90,29	5,80	1,25	2,57
3B/903-9	91,10	5,91	0,67	2,22
75/891-21	90,27	7,64	0,35	1,64
75/1891-32	93,65	2,55	0,94	2,76
Béla herceg (H11, CNH.I.15)				
N.II.49.	93,82	1,65	1,42	3,01
18/873	93,13	1,79	0,86	4,11
18/873	94,03	1,75	1,29	2,84
107/887-7	94,34	1,33	2,19	2,04
8B/907-9	94,60	1,20	2,18	1.92
18/873	93,03	2,85	0,65	3,37
R.II.21.	96,01	0,02	2,17	1,70
1B/1899-2	94,23	1,81	0,81	3,05
8B/907-9	94,00	1,46	1,92	2,51
4B/914-7	92,71	2,94	0,87	3,38
8B/907-9	95,53	1,19	1,42	1,76
8B/907-9	92,63	2,11	1,45	3,71
I. Béla (H12, CNH.I.16)				
N.II.53	89,35	1,75	4,21	4,60
N.II.51	93,23	2,18	1,66	2,83
1B/914-2	90,77	5,56	0,70	2,86
44/946-2	94,05	2,71	1,04	2,09
44/946-4	94,15	2,74	1,47	1,54
78/939	94,80	1,99	1,05	2,06
8B/907-10	95,34	3,45	0,38	0,73
15/885-62	95,15	2,58	0,68	1,49
Weszerle 5/d	96,30	2,57	0,23	0,81
R.II.39	94,74	1,72	1,24	2,19

Leltári szám	Elemösszetétel (%)			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
Salamon (H14, CNH.I.19)				
Weszerle 6/a	92,31	3,08	1,60	3,00
44/946-6	94,52	1,81	1,93	1,64
Weszerle 6/b	93,57	2,14	1,73	2,46
Weszerle 6/a	92,46	1,32	2,97	3,15
8B/907-11	93,51	1,91	2,01	2,47
8B/907-11	93,55	1,98	1,19	3,18
Weszerle 6/a	94,06	1,93	1,67	2,24
Weszerle 6/i	92,73	3,31	1,41	2,45
75/891-44	93,61	3,38	0,86	2,04
Weszerle 6/a	93,84	2,44	1,37	2,25
Salamon (H15, CNH.I.20				
75/891-46	96,10	2,67	0,30	0,83
8B/907-12	95,12	3,91	0,27	0,60
Kiss F.8	90,60	6,66	0,61	2,12
32B/908-6	92,97	4,40	0,69	1,84
8B/907-12	95,80	2,66	0,66	0,78
Salamon (H16, CNH.I..21				
75/891-48	98,09	1,75	0,15	–
75/897-1	92,85	4,57	2,17	1,40
Sz.I.34.1	98,72	1,05	0,22	–
8B/907-13	95,21	2,41	0,85	1,52
Weszerle 6/h	95,29	3,11	0,75	1,00
Salamon (H17, CNH.I.22				
32B/908-7	94,49	2,06	1,35	2,00
32B/908-7	92,51	5,43	0,72	1,24
32B/908-8	94,24	3,40	0,59	1,67
32B/908-8	91,49	3,86	0,70	3,85
32B/908-8	89,34	6,47	0,59	,3,51
32B/908-7	92,52	2,81	0,95	3,62
15B/914-3	90,07	7,52	0,38	1,92
15B/914-3	92,64	3,67	1,42	2,18
15B/914-3	92,18	4,70	0,80	2,22
32B/908-7	93,17	3,89	1,24	1,61
Géza herceg (H18, CNH.I..23)				
Kiss F.10	91,21	3,44	1,44	3,81
Kiss F.14	89,50	5,45	1,36	3,58
Kiss F.15	91,98	2,89	1,25	3,78
8B/907-15	90,27	3,86	1,66	4,10
19B/912-1	89,25	4,78	1,96	3,90
15B/914-4	89,64	4,63	1,76	3,88
15B/914-4	90,17	5,50	0,79	3,45
15B/914-4	90,91	4,00	0,74	4,25
15B/914-4	92,10	2,85	1,58	3,36
15B/914-4	92,01	3,02	0,85	4,02
I. Géza (H19, CNH.I..24)				
91/938-70	91,43	4,18	1,44	2,84
N.II.97	92,53	2,61	0,61	4,15
91/938-70	93,36	3,18	1,72	1,64
N.II.95	93,59	2,30	1,19	2,82
N.II.106	92,88	2,00	1,21	3,81
N.II.94	92,66	2,83	1,49	2,93
N.II.107	93,78	2,54	1,33	2,25
N.II.105	92,58	2,57	1,88	2,87
91/938-16	92,87	2,97	1,08	2,98
104/938-12	91,99	3,29	1,62	3,00

Leltári szám	Elemösszetétel (%)			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
I. László (H21, CNH.I..25)				
Weszerle 8/a	86,14	5,53	2,76	5,47
Weszerle 8/l	92,58	2,59	1,31	3,41
N.II.122	91,48	3,96	1,01	3,46
91/938-19	94,03	2,29	1,25	2,32
N.II.109	91,22	3,33	1,98	3,37
91/938-20	93,61	2,14	1,54	2,61
R.II.51	93,76	2,27	1,76	2,11
R.II.52	88,87	3,38	1,22	6,44
91/938-23	86,52	2,56	2,19	8,63
R.II.57	91,03	1,87	2,63	4,37
I. László (H22, CNH.I..26)				
75/1891-49	88,23	12,50	-0,18	-0,64
51B/922-1	93,83	2,87	0,89	2,31
255/873-5	88,35	6,51	1,67	3,37
76/1884-3	89,35	5,21	2,22	3,13
8B/921-3	88,16	6,98	1,32	3,43
51/874-1	88,23	7,90	1,19	2,59
N.II.126	88,49	7,45	1,49	2,47
24/893-3	88,25	5,99	2,20	3,46
18B/914-4	89,07	7,10	1,35	2,38
N.II.128	87,43	2,54	3,19	6,74
I. László (H23, CNH.I..27)				
255/873-3	83,78	3,65	5,69	6,77
255/873-2	83,14	3,94	6,45	6,37
Sz.I.35.1	82,60	4,85	4,66	7,79
51/886-1	85,01	3,95	2,83	8,11
N.II.149	93,18	2,88	0,45	3,39
N.II.166	94,19	2,58	0,13	3,00
91/938-25	83,21	2,60	5,36	8,73
N.II.171	84,38	2,20	5,68	7,64
N.II.163	84,76	1,80	5,18	8,16
N.II.176	84,77	2,30	3,52	9,31

IV. táblázat

Leltári szám	Elemösszetétel (%)			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
Regensburg				
L.6/1975-41	91,80	3,00	0,74	4,37
L.6/1975-42	89,60	3,19	1,70	5,40
Augsburg				
L.6/1975-43	89,92	2,70	0,43	6,84
L.6/1975-44	92,28	4,34	0,92	2,35
Salzburg				
L.6/1975-45	49,05	42,05	2,80	3,00
L.6/1975-46	63,47	29,55	2,54	4,35
L.6/1975-47	50,05	45,05	2,10	2,70
L.6/1975-48	49,24	48,04	0,40	2,30
Csehország				
L.6/1975-49	91,99	3,22	1,83	2,86
L.6/1975-50	90,65	4,59	1,60	3,07
L.6/1975-51	89,14	3,72	1,59	5,45
L.6/1975-52	82,72	12,15	2,56	2,77
L.6/1975-53	81,72	9,99	2,14	6,06

Leltári szám	Elemösszetétel (%)			
	Ezüst	Réz	Arany	Ólom
Csehország				
L.6/1975-54	79,37	16,11	1,24	3,18
L.6/1975-55	84,85	8,78	0,88	5,39
L.6/1975-56	77,84	20,54	0,65	0,87
L.6/1975-57	86,66	4,48	5,76	1,00
L.6/1975-58	79,08	14,05	2,71	4,06
L.6/1975-59	82,21	9,45	0,74	7,50
L.6/1975-60	84,51	10,32	0,35	4,72
L.6/1975-61	88,91	1,34	6,86	2,80
L.6/1975-62	92,07	3,94	1,17	2,72
L.6/1975-63	87,35	5,63	1,73	5,19
L.6/1975-64	71,00	24,53	2,60	1,77
Worms				
L.6/1975-65	93,46	1,78	0,20	4,47
Otto-Adelheid denár				
L.6/1975-66	91,79	2,57	2,77	2,77
Ezüstlapok				
L.6/1975-69	93,67	1,19	3,28	1,76
L.6/1975-70	96,24	1,28	1,70	0,68
L.6/1975-71	97,40	1,38	0,89	0,22
L.6/1975-72	96,13	1,21	2,22	0,33
L.6/1975-73	96,83	1,26	1,71	0,10
L.6/1975-74	91,37	0,64	5,99	1,89

A 13-16. századi magyar pénzverés emlékei nyugaton I. Korabeli itáliai, francia és katalán források[1]

The 13th-16th Century Hungarian coinage in the West (I) Contemporary Italian, French and Catalan sources

Jelen közlemény csupán egy töredéke annak a nagyobb munkámnak, amely a 13-16. századi magyar pénzverés európai elterjedésével foglalkozik. Jómagam ezzel a különösen érdekes témával az 1980-as évek második felében, mondhatni, véletlenül kerültem először kapcsolatba. Abban az időben éppen anyagot gyűjtöttem a román fejedelemségekben a 14-18. század folyamán használatos számítási pénzekről.[2] Köztudott, hogy a magyar pénz, különösen az arany, kiemelt szerepet töltött be Havasalföld és Moldva középkori pénzforgalmában, és „ughi" néven (ami az „Ugorski zlat", vagyis a „magyar arany [pénz]" rövidítése) hamar számítási pénz vált belőle. Tovább kutatva az egyéb korabeli, főleg itáliai forrásokat, hogy segítségemre legyenek a 14-15. században a Fekete-tenger régiójában használt számítási pénzek rendszere kialakulásának megértésében, úgy találtam, hogy ezekben igen gyakori a magyar pénzek, különösen az aranyak említése. Később, 2000 után, amikor tagja lettem annak a munkacsoportnak, amely Philip Grierson professzor és Dr. Mark Blackburn (University of Cambridge) szerkesztésében készítette elő a *Medieval European Coinage* 11. kötetét, jóval tágabb lehetőségem nyílt a magyar pénzverés nyugat- és közép-európai használatára vonatkozó források tanulmányozására.. Ez a program a British Academy, a University of Cambridge, a Fitzwilliam Museum, valamint számos más brit és külföldi intézet támogatásával folyik. Az itt közölt forrásoknak csupán egy töredéke volt az, amelyet 2001-ben bemutattam magyar kollégáimnak, mégpedig az itáliai kereskedői kézikönyvekben található hívatkozások. Ezeket tartalmazta a Budapesten és Esztergomban, a Magyar Numizmatikai Társulat fennállásank századik évfordulója alkalmával rendezett nemzetközi numizmatikai szimpóziumon elhangzott előadásom.

A magyar aranypénz kiemelt szerepet játszott az európai pénzforgalomban a 14-16. század folyamán, és ezzel a témával a magyar[3] és külföldi kutatók egyaránt gyakorta foglalkoztak.[4] Éppen ezért különösen meglepő volt számomra annak felfedezése, hogy sok fontos, a magyar pénzverést érintő, nyugati forrást egyáltalán nem ismertek, vagy csak mellékesen érintettek, és időnként helytelenül használtak fel. A középkori magyar pénzverésre vonatkozó források majd' mindegyikét figyelmen kívül hagyta írásaiban Huszár Lajos is,[5] ahogy más tanulmányok szintúgy.

Első cikkem számára számos hívatkozást kiválasztottam, amelyek a „Pratiche della mercatura"[6] című könyvben találhatók, a matematikai számításokkal és a 14-16. századi itáliai, katalóniai és francia pénzváltók számadáskönyveivel együtt. Ezek a korabeli források fontos és közvetlen betekintést nyújtottak, és nyújtanak arra vonatkozólag, milyen szerepet játszott a magyar arany és ezüst a nyugat-európai piacokon. Arra is rávilágítanak, hogy a használatukban érdekelt emberek (kereskedők, pénzügyi, vám-, és pénzverdei tisztviselők) miként tudták felismerni és megkülönböztetni őket a több száz furcsa és szokatlan, helyi és külföldi címlet és pénztípus között, amelyek Itáliában, Franciaországban vagy Katalóniában forogtak. A for-

[1] Jelen cikk rövidített változatát előadtam a 2001. április 26-29. között Esztergomban, „A magyar pénzverés 1000 éves és a Magyar Numizmatikai Társulat 100 éves évfordulója" címmel rendezett nemzetközi konferencián.

[2] OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU 1991.

[3] Az ehhez a témához kapcsolódó magyar tanulmányok közül az alábbiakat kell megemlítenem: HÓMAN 1917, HÓMAN 1921, HÓMAN 1922, KOVÁCS 1922, PAULINYI 1936, HUSZÁR 1970-1972, SZÉKELY 1973, TEKE 1995 és TÓTH 2000.

[4] Az ehhez a témához kapcsolódó külföldi tanulmányok közül az alábbiakat kell megemlítenem: PROBSZT 1963; SPUFFORD 1988, passim; TRAVAINI 1997 and STAHL 2000, passim.

[5] HUSZÁR 1971-1972; HUSZÁR 1974-1975 és HUSZÁR 1977-1978.

[6] A „Pratiche della Mercatura"-val kapcsolatban lásd SPUFFORD 1991 és nemrégiben TRAVAINI 2003, passim.

rások rávilágítanak a középkori nyugati embernek arra a bámulatosan praktikus megközelítési módjára, amellyel megkülönböztette Magyarország – egy távoli és egzotikus terület abban az időben – pénzeit a helyi valutáktól. Az általam bemutatott források pontos adatokat szolgáltatnak arra vonatkozólag, milyennek érzékelték a korabeli emberek a különböző kibocsátású magyar arany-, ezüst-, vagy billonpénzek finomságát, nemesfémtartalmát. Ezen túlmenően megbízható megközelítést tesznek lehetővé számunkra, hogy összehasonlítsuk a 14-16. századi magyar verdék személyzetének technikai teljesítményét az itáliai, katalán és francia szakírók adataival. Ily módon árnyaltabb összehasonlítást tehetünk a középkori értékmegálllapítás és a modern anyagvizsgálatok között; ez utóbbiak nagy részét nemrégiben tette közzé Gedai István.[7] A nyugati forrásokban az egyes magyar arany-, ezüst-, és billonveretekre vonatkozó hivatkozások nem csak a magyar numizmatikai kutatások szempontjából fontosak, hanem a „Pratiche della mercatura" kialakulásának teljesebb megértéséhez is hozzájárulnak. Lehetőséget nyújt számunkra, hogy pontosabban keltezzük az egyes részek összeállításának, szerkesztésének időpontját, és nyomon tudjuk követni az adott információk útját, az egyes részletektől az egész fejezetekig, vagy az „alapszerkezetig", az egyik könyvtől a másikig.

A középkori magyar pénzverést érintő nyugati forrásokkal foglalkozó ezen első cikkem megjelenéséért köszönettel tartozom Dr. Tóth Csabának, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára munkatársának, akinek, végül is, sikerült meggyőznie arról, hogy tegyem közzé munkám eredményeinek legalább egy részét ebben az előzetes, és ennek következtében korántsem végleges állapotában, még a kutatás teljes befejezése előtt. Ezen túl magára vállalta azt a nehéz feladatot is, hogy a régi itáliai, francia és katalán szövegeknek az általam készített angol nyelvű fordítását áttegye magyarra, amiért szintén hálás vagyok neki. Külön szeretném kifejezni köszönetemet Dr. Torbágyi Melindának, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára vezetőjének, állandó támogatásáért és biztatásáért budapesti látogatásaim idején. Nagyon hálás vagyok mindkettőjük barátságáért, és azért, amiért segítségemre vannak magyar nyelvtudásom fejlesztésében.

I) KERESKEDELMI KÉZIKÖNYVEK ÉS SZÁMADÁSKÖNYVEK

A) ITÁLIA

Aranypénzverés

1. Giorgio di Lorenzo Chiarini

Véleményem szerint Chiarini könyvében a magyar pénzverést érintő rész az 1350/60-1380 közötti időszakra keltezhető.

Chiarini, p. 147, chap. CLXXXXIIII, *Leghe di munete d'oro*

[Az aranypénzek finomsága]

„*Fiorini unghari di giglio e della mannaia*[8] *[sonno di carati] 23 3/4.*"

„A magyar forintok liliommal és csatabárddal 23 3/4 [karátosak]."[9]

Chiarini, p. 149, chap. CLXXXXV „*Tare di monete d'oro che si fanno in Roma*"

„Az Rómában általában használt aranypénzek árfolyamcsökkentése".

„*Nobili d'Inghilterra, montoni di Francia, reali, franchi a chavallo di Francia, dobble di Castiglia e di Legione, fiorini di Buemia, unghari della corona vechi, fiorini de Llamagnia di Bubich che anno una croce al pie di San Giovanni, fiorini di Vincislagho vechi anno l'aquila di grosso taglio, fiorini de Llamagnia anno uno cappucio per segno a llato a San Giovanni, fiorini di picholo peso fatti a Doringha anno per segniale una stella e aviene che anno uno elmo molto anzato, fiorini di Raona vechi, fiorini fatti in Piemonte contrafatti a fiorini di Firenze, fiorini fatti nel dalphinato dicono Ruberto, di tutte queste monete si fa grani 6 per oncia.*"

„Az angliai noblek, a francia moutonok, a royalok, a francia frankok a lovassal, Kasztilia és Leon dob-

[7] GEDAI 1997. 45.

[8] Más kéziratok az „aggiungono" vagy a „sonno a llegha di carati" formát használják.

[9] A fentebb említett pénzek valószínűleg a POHL 1974. A 1-2 (I. Károly) és B 1-4 (I. Lajos) típusokkal azonosíthatóak. A "csatabárd" elnevezésű forintok egy új típust alkotnak, amelyet I. Lajos vezetett be 1352-1364 között (POHL 1974. B 3-7) és amelyet utódai folyamatosan tovább vertek Mária, Zsigmond és minden őket követő magyar király uralkodása alatt a 15-16. század folyamán. A források szerint aranytartalmuk 989 ‰ körül mozgott.

bréi, a cseh forintok, a régi magyar [forintok] a koronával, Bubich[10] német forintjai, amelyeken kereszt van Szt. János lábánál, Vencel régi forintjai, amelyeken egy nagy sas van, a német forintok, amelyeken egy süveg a [verde] jegy Szt. János mellett, a Nürnbergben készített csökkentett súlyú forintok csillag [verde] jeggyel, és [amelyeken] egy nagyon magas sisaknak kinéző [minta] van, Aragonia régi forintjai, a firenzei forintok mintájára Piemontban készített forintok, a Dauphine-ban készült, „Róberténak" nevezett forintok, és mindezeket a pénzeket unciánként hat grännel kevesebbért (azaz leértékelve) fogadják el."[11]

Chiarini, p. 153, „*Fiorini ungheri nouvi peggio l'uno soldi 1 a fiorino.*"

„Az új magyar forintok forintonként 1 solidussal rosszabbak."[12]

„*Fiorini unghari del saracino peggio l'oncia soldi 1, denari 9 a fiorino.*"

„A szerecsenfejes magyar forintok árfolyamcsökkentése unciánként egy solidus 9 denár"[13]

Chiarini p. 153, chap. CLXXXXVI „*Tare d'oro di Vignone*"

„Az Avignonban [általában használt] arany [pénzek] árfolyamcsökkenése."

„*Fiorini unghari tara l'uno grani 1 7/8.*"

„A magyar forintok árfolyamcsökkenése darabonként 1 7/8 grän."

„*Fiorini unghari vechi e dello imperatore tara uno grani 3*".

„A régi magyar és azok a császári[14] forintok árfolyamcsökkentése darabonként 3 grän."

Chiarini p. 153, chap. CLXXXXVI „*Leghe di monete saggiate per Petrozo di Massallo in Perugia*"

„A perugiai Petrozo di Massallo által kipróbált pénzek finomsága"

Chiarini p. 155, chap. CLXXXXVIII „*Peggioramento di fiorini d'ogni ragione*"

„Mindenfajta forintok árfolyamcsökkentése"

„*Reali vecchi di Francia, agnielli, giorgi di carati 23 7/8 peggio l'oncia che oro unghero denari 15 la libbra.*"

„A 23 7/8 karátos régi francia royalok, az agneauxok, Szt. Györgyök fontonként 15 denárral érnek kevesebbet, mint a magyar arany [pénzek]."

„*Nobili, mezzi, quarti nobili, montoni di Francia, schudi di Bramante all'aquila vechi, reali di Giovanni di Francia, fiorini milanesi, fiorini ch'anno uno S a llato di testa di San Giovanni di carati 23 3/4 peggio soldi 2 l'oncia contasi denari 21 peggio che oro unghero.*"

„A noblék, fél és negyed noblék, a francia moutonok, Brabant régi ecui a sassal, a francia János [király] royaljai, Milano forintjai, [és] azok a forintok, amelyeken Szt. János feje mellett S [betű] van, s amelyek 23 3/4 karátosak, 2 solidussal kevesebbet érnek unciánként, továbbá [unciánként] 21 denárral kevesebbre értékelendők, mint a magyar arany [forint]."

„*Franchi di Francia e i fioretti, lioni di Francia col cimiere, fiorini coll'elmo mezo chiuso, fiorini di Raona con una A a llato alla testa di San Giovanni, fiorini di Raona che anno a llato al giglio . V . di carati 23 11/16 peggio soldi 3 l'oncia che l'oro unghero.*"

„A francia frankok és fiorettok, a francia lionok a címerpajzzsal, forintok a félig zárt sisakkal, Aragonia forintjai A [betűvel] Szt. János feje mellettt, Aragónia forintjai, amelyeken .V. jegy van a liliom mellett, amelyek 23 11/16 karátosak, és unciánként 3 solidussal kevesebbet érnek, mint a magyar arany [forintok]."

„*Fioreni ch'anno uno R a llato alla testa di Sancto Giovanni, fiorini di Cambrai vechi, fiorini coll'elmo chinato verso le lettere, fiorini colla spada a llato al giglio, di carati 23 1/4, peggio soldi 6 l'oncia che oro unghero.*"

„Forintok, amelyeken R jegy van Szt. János feje mellett, Cambrai régi forintjai, forintok, amelyeken a sisak a körirat felé hajlik, forintok karddal a liliom mellett, 23 1/4 karátosak, és unciánként 6 solidussal kevesebbet érnek, mint a magyar arany [forintok]"

„*Fiorini col giglio con uno punto a llato al giglio, fiorini con uno R a suvi una stella, fiorini ch'anno le chiavi a llato alla testa di San Giovanni, fiorini della regina con la corona, di carati 23, peggio soldi 11 l'oncia che oro unghero.*"

[10] Lübeck

[11] A „régi magyar forintok a koronával" valószínűleg I. Károly (POHL 1974. A 1-2) 1325-1342 között vert aranyforintjaival és I. Lajos (POHL 1974. B 1) első, 1342-1353 között kibocsátott típusával azonosítható.

[12] Ezek a forintok feltehetőleg I. Lajos utolsó kibocsátásai. A források szerint 950 ‰ finomságúak.

[13] A források szerint aranytartalmuk 900 ‰ volt.

[14] A Német Római Birodalmi, azaz cseh királyi guldenek

„Forintok liliommal, a liliom mellett ponttal, forintok R [betűvel] a csillag fölött, forintok, amelyeken kulcsok vannak Szt. János feje mellett, a Királynő [Provance-i Anjou I. Johanna] forintjai koronával[15], 23 karátosak, és unciánként 11 solidussal érnek kevesebbet a magyar arany [forintnál]."

p. 156, „*Fiorini colla crocetta simiglianti agli ungheri, di carati 22, peggio soldi 20 l'oncia.*"

„Forintok kis kereszttel, hasonlatosan azokhoz a magyar [forintokhoz], 22 karátosak, unciánként 20 solidussal kevesebbet érnek."[16]

2. Giovanni di Antonio da Uzzano[17]

Véleményem szerint da Uzzano szövegének Magyarországra vonatkozó része 1440 előttre keltezhető, de felhasznált korábbi adatokat az 1350/60-1390-es évekből is.

Uzzano, p. 145, cap. XLII „*Tare d'oro si fanno in Vignone*"

„Az Avignonban általában használt aranyak árfolyamcsökkentése"

„*Fiorini Ungheri di Mannaja gr. 1. e un ottavo.*"

„A magyar forintok csatabárddal egy és egynyolcad grännel [csökkentett értékűek]."[18]

„*Fiorini Ungheri di Corona 3 quarti di grano.*"

„Magyar forintok a koronával egyharmad grännel [csökkentett értékűek]"[19]

Uzzano, p. 145, chapt. XLIII „*Tare d'oro si fanno a Firenze*"

„A Firenzében általában használt aranyak árfolyamcsökkentése"

„*Firenze vende, e compra l'oro a Ungharino, e l'oro fine e meglio che l'Ungherino denari 3 a fiorino l'uno ...*"

„Firenzében az aranyat [a súly és finomság etalonjaként is használt] „ungarino" [néven] adják el, és a színarany forintonként 3 denárral jobb, mint az „ungarino"[20]

„*Fiorini ungheri di Mannaia, e scudi, sonno di carati 23 e un quarto, sonno peggio denari 3 a fiorino l'uno per l'oro*".

„A magyar forintok csatabárddal és pajzzsal 23 1/4 karátosak, és ezek 3 denárral érnek kevesebbet aranyban [számítva], mint minden [firenzei] forint."[21]

„*Fiorini ungheri del Giglio sono di carati 23 e tre quarti, nonne peggio, ne me'nulla, o pochissimo peggio.*"

„A magyar forintok liliommal 23 3/4 karátosak, és se nem rosszabbak, se nem jobbak [mint a forintok], vagy [legfeljebb] egy kicsit rosszabbak."[22]

p. 150, Capitolo XLVI „*Regola, e modo di cambiare le Mercatanzie.*"

„A kereskedelmi váltócédulák szabályozása és szokásjoga."

„... *Roma si fanno i pagamenti per lettera di cambio a fiorini di Camera, che sono di piu ragioni, cioe, fiorini di Firenze, gienovini, bolognini d'oro, Sanesi, Pisani, ducati di Vinegia, Turchi, Ungheri, e vogliono essere a peso Pisano, e fannovisi cierti pagamenti a ducati, che se tu di ducato d'oro, s'intende 50 bolognini, dove il ducato d'oro vale 55 bolognini; e piu vi si fa certi pagamenti son'peggio a fiorini della Magna, che si chiamano correnti, che son peggio che di Camera da 10, in 10 e mezzo per 100, e gl'Ungheri di Mannaja vi sono peggio al continuo 2 in 3 per cento...*"

„...Rómában a váltók kifizetése a Kamara forintjaiban történik, amelyeknek számtalan formája van, nevezetesen firenzei forintok, genovinók, arany bologninók, sienai, pisai, velencei, török, magyar dukátok, kötelezően pisai súly szerint, és néha fizetnek dukátban is, de ha arany dukátot adsz, [minden dukátra] 50 bologninót számítanak, ugyanakkor az arany dukát [rendesen] 55 bologninót ér, és ott a német forintban való

[15] Provance-i Anjou I. Johanna királynő forintjai.

[16] E forrás szerint a magyar típusú „forintok kis kereszttel" csak 861 ‰ finomságú voltak.

[17] KOVÁCS 1951-1952. 21. ismerte Pegolotti kereskedelmi kézikönyvének Pagnini-féle 1766-os kiadását, de ugyananak a kötetnek a második részében kiadott da Uzzano kézikönyve azonban elkerülte a figyelmét.

[18] Ezek feltehetőleg I. Lajos (POHL 1974 B 2-7), vagy a későbbiekben (1382-1440) Mária, Zsigmond és Albert által veretett pénzek voltak. A pénzek aranytartalma 921 -875 ‰ körül mozgott.

[19] Ezek a pénzek valószínűleg I. Károly forintjai, valamint I. Lajos aranyainak első típusai voltak, amelyeket 1352 előtt vertek. A forrás szerint a finomságuk 968,75 ‰ volt.

[20] E forrás szerint az „ungarino" 989‰ finomságú volt.

[21] Finomságuk 968,75‰ és 987,5‰ között volt.

[22] Az aranytartalom 996‰.

fizetés a legelőnytelenebb mód, [amelyet] „számítási" [forintnak] hívnak, amely mindig 10-10,5 százalékkal kevesebbet ér mint a Kamaráé, és a magyar [forint] csatabárddal mindig 2-3 százalékkal kevesebbet ér ott..."[23]

„*Lucca si fae e'pagamenti di lettera di cambi d'ogni parte di [sic] fiorino di suggelo, e con la ciera rossa, e fannavisi pagamenti inscriti in banco, chi pure gli volesse contanti, gli puo avere, e fanvi parecchi sugiegli, che si suggiellano con diverse cere, e prima si sugellano di cera rossa, e della detta cera deono pesare e'fiorini de'conii vi si mettono grani 70, e sono meglio, e rossi uno per cento, e ne'detti suggielli si mette tutti e bouni fiorini di Talia, ducati Papali, fiorini*[24] *ungheri della mannaja, che non abbino tara d'oro, essendo a dretti*[25] *pesi, e si va piu che tutti e'fiorini nuovi di Firenze, ducati Viniziani. Fiorini di Gienova vagliano meglio, che quelli della cierra rossa e mezzo per cento, e suggeellavisi con ciera gialla, esendo*[26] *gravi a peso pisano i detti conii nuovi, o novastri si suggiellano con ciera nera, sono meglio 2 per ciento, e suggellavisi gli scudi, e vogliono pesare denari 3 grani 7, e vagliono piu che fiorini di suggiello di Firenze 12 e mezzo per cento, ed ogni ragione si paga secondo i patti; e piu vi corrono bolognini, e Lucchesi , di Bologna, Perugia, Ferrara, e sestini, e quatrini Pisani, e de'sestini vi va quattro per bolognino, e de'quatrini 6 per bolognino, e cosi si spendono per la terra, ma a banchi alcuna cosa piu.*"

„Luccaban a bármely részről származó [azaz bárki által kibocsátott] váltók kifizetése vörös viasz pecséttel [lezárt] zsákokban lévő forintokban történik, és a kifizetések ílymódon a bankban történnek, és ha bárki szintén meg akarja számolni [a lepecsételt zsákban lévő pénzeket], megteheti, és sok pecsétet készítenek, és különböző [fajtájú] viaszt használnak, és először vörös viasszal pecsételnek, és a [lepecsételt zsákban lévő] frissen vert forintoknak az említett viasszal 70 grän súlyúnak kell lennie, és a a vörös viasszal [ellátott] zsákok egy százalékkal jobbak, és az említett zsákokba rakják „di talia" összes jó forintját, [nevezetesen] a pápai dukátokat, a magyar forintokat a csatabárddal, amelyek nem csökkentettt [értékűek], [hanem] megfelelő súlyúak, és többet érnek, mint az összes új firenzei forint, [és] velencei dukát. Genova forintjait fél százalékkal többre értékelik, mint azokat a vörös viasszal lepecsélt [zsákokat], és ezek a sárga viasszal lepecsételt zsákok, [amelyek] a pisai standard súlynak megfelelően nehezebbek [,] az említett frissen vert [dukátok], vagy a fekete viasszal pecsételt vadonat újak, [és] ezek 2 százalékkal jobbak, és ugyanezzel a viasszal pecsételik az ecu-t, és amelynek 3 denársúlyt [és] 7 gränt kell nyomnia,[27] és ezek 12 és fél százalékkal érnek többet, mint Firenze „di suggello" forintjai, és minden számlát megegyezés szerint fizetnek; és szintúgy forgalomban vannak a Lucca, Bologna, Perugia, Ferrara bologninoi, és a pisai sestinok és quattrinok, és négy sestino ér egy bologninot, és 6 quattrino ér egy bologninot, és ezeket a pénzeket használják általánosan helyben, de a bankokban más pénzeket [szintén] elfogadnak."

p. 167, Capitolo LVI. „*Tare di Fiorini fatte a di 10. Settembre 1425. in Firenze.*"

„A forintok leértékelése Firenzében, 1425. szeptember 10-én."

„... *Fior. di Firenze, di Genova, di Pisa, fiorini Ungheri, di Siena, di Bologna pari per oro.*"

„...Firenze, Genova, Pisa, Magyarország, Siena, [és] Bologna forintjai az arannyal megegyező értékűek."

„*Fior. di Lucca, di Balla, del Duca, fior. Viniziani pari per oro.*"

„Lucca, Bázel, a [Milánói] Hercegség, [és] Velence forintjai az arannyal megegyező értékűek."

„*Usasi comperare, e vendere i detti fiorini a'dretti*[28] *pesi.*"

„Ez említett forintokból csak a megfelelő súlyúakat szokták venni és eladni."

„*Fiorini di Camera d'ognuno de'sopradetti 12 segni, cioe Romani, Papali, dell'Aquila, di Firenze, di Genova, di Pisa, Ungheri, di Siena, di Bologna, di Lucca, del Duca, Veneziani deono pesare a peso Sanese grave, cioe denari 2 grana 23 e mezzo*".

[23] E forrás szerint a magyar forint kereskedelmi váltócédulában és ezüstben kifejezve 10 %-al volt kevesebb, mint aranyban. Normál esetben a váltási árfolyam a magyar és a velencei, illetve egyéb észak-itáliai dukát között csak 97-98 % volt. A Pagnini által publikált szövegben a „fiorini" szó előtt és után egyaránt vessző van, de a második vessző értelmetlen, mivel a szerző ebben a különleges esetben egyértelműen a magyar forintra hivatkozik.

[24] A Pagnini által publikált szövegben a „fiorini" szó előtt és után egyaránt vessző van, de a második vessző értelmetlen, mivel a szerző ebben a különleges esetben egyértelműen a magyar forintra hívatkozik.

[25] A közzétett szövegben Pagnini a „detti" szót hozza, habár a korabeli forrásokban a „pontos súlyú" pénzek kifejezésének terminus technikusa a „dretti".

[26] A közreadott szövegben ez a szó betűzve „e sendo".

[27] Egy denársúly az uncia 1/20 része volt.

[28] A közölt szövegben, „detti".

„A pápai kamara forintjainak korábban említett 12 típusa, amelyeket mondják rómainak, pápainak, sasosnak [azaz pénzek sassal], Firenze, Genova, Pisa, Magyarország, Siena, Bologna, Lucca, a [Milánói] Hercegség, [és] Velence [forintjainak] a nehéz sienai standarddal egyenlő súlyúnak kell lenni, amelyet 2 denársúlyúnak és 23 és fél grannak mondanak."

„*Esendo al punto a detto peso sono peggio in 2 per 100.*"

„Amennyiben súlyuk az említett alatt van, árfolyamcsökkenésük 2%."

3. Sanminiato De'Ricci

Véleményem szerint Sanminiato De'Ricci könyvében a magyar pénzverést érintő rész az 1390 és 1420 körül közötti időszakra keltezhető (1416-ban Antonio de Francesco da Pescia korszerűsítette.)

Saminiato de'Ricci, p. 110, 26 „*Memoria di piu monede d'oro e d'argento di leghá*" „Megjegyzések néhány arany- és ezüstpénz finomságához"

„*Unghere della manaia e dello scudo sono di ca. 23 1/4, e quelli del giglio di ca. 23 3/4.*"

„A magyar [forintok] a csatabárddal és a pajzzsal 23 1/4 karátosak[29], és azok, amelyeken liliom van 23 3/4 karátosak"[30]

Sanminiato de'Ricci, p. 115, 30 [„*Che monete si spendono a Roma*"] [„ A Rómában forgalomban lévő különféle pénzek"]

„*Fiorini ungheri vagliono bol. 36...*"

„A magyar forintok 36 bologninot érnek…"

Sanminiato de'Ricci, p. 134, 43 [*Peggioramento di monete d'oro d'oghi ragione*] [Mindenféle aranypénzek árfolyamcsökkentése]

„*Fiorini ungheri di scudo e manaia pegio uno g. 1 1/8.*"

„A magyar forintok pajzzsal és bárddal 1 1/8 grannel érnek kevesebbet."

„*Fiorini ungheri di giglo e San Giovani pegio uno g. 3/4.*"

„A magyar forintok liliommal és Szt. Jánossal egyenként 3/4 grannel csökkentett [értékűek]".

p. 137, 45 [*Cambi in Vinegia*] [Váltási árfolyamok Velencében]

„*E fiorini ungheri togliono a nomero, e danone 2 per Co pegio che duchati, e annovi questo chorso.*"

„És a magyar forintokat számlálva fogadják [el], és 2 %-al kevesebbet adnak érte, mint a [velencei] dukátért, és te is ezt az árfolyamot kapod."

4. „Simone Ghuidus Antonii Camaiani" levele[31]

Véleményem szerint „Simone Ghuidus Antonii" levele a magyar pénzverést érintő rész az 1350/60-1380 és 1420-1440 körül közötti időszakra keltezhető.

„*Amico charissimo,*

Avisoti come in Firenze si ragiona oro di carati 23 7/8, e questo si ragiona a fiorini uno e soldi XI a fiorino; e per darti d'intendere si dicie horo ungharo, et quest' oro ungharo sonno fiorini e quali fe battere il re Lodovico d'Ongharia, e quali anno da uno lato santo Giovanni Batista e da l'altra parte il giglio senza altro segnio, e questo horo proprio si rasgiona e pero si dicie, e' sonno pari per horo ..."

„Kedves Barátom!

Értesítelek, hogy Firenzében a [standard] aranyat 23 7/8 karátosnak tartják, és minden [arany] forint egy forint 11 solidus értékű, és hogy tisztázzam számodra ez mit jelent, [az ilyen tisztaságú aranyat] magyar aranynak hívják, és a magyar aranyak forintok, amelyeket Lajos, Magyarország királya rendelt el verni, és amelyek egyik oldalán Keresztelő Szent János, és a másik oldalán a liliom [látható] minden egyéb verdejegy nélkül, és erről az aranyról úgy tartják, értékelik és hívják [mint] valódi tiszta arany, és ezek egyenlők a [tiszta] aranynyal…"

„*Fiorini d'Ongaria, cioe da uno lato l'arme del re d'Ongaria, da l'altra parte santo Ladussalus con una mannaia in mano et certi sono pure coll'arme del re. Questi sono peggio denari tre da fiorino.*"

[29] A forrás szerint az aranytartalom 968,75 ‰ volt

[30] A forrás szerint az aranytartalom 989,60 ‰ volt.

[31] Magam U. Pasqui kiadását használtam, 1917. 78 és 80, 21-22 és TRAVAINI 2003. 183-93. HUSZÁR 1970-1972. 75 a dokumentum egy részletének rövid említése.

„A Magyarországról származó forintok, amelyről elmondható [miszerint] egyik oldalon Magyarország királyának címere és a másik oldalán Szent László kezében bárddal és mások szintén a király címerével. Ezek három denárral kevesebbet érnek, mint a forint"[32]

„Fiorini d'Ongaria ch'anno da una parte santo Giovanni Batista e da l'altra il giglio senza altro segnio; e questi sono pari per horo"

„A Magyarországról származó forintok, amelyek egyik oldalán Keresztelő Szt. János, a másikon liliom van, [minden] más verdejegy nélkül, és ezek egyenlők a [tiszta] arannyal"

B) KATALÓNIA

1. Petro Manuel Carbonell, az Aragonia Kiralyi Kamara grófjának jelentése 1405 körül.[33]

„Flori Dongria ha tal conaxança que de una part ha un Rey que te en la una ma una image en laltra ma un polm e de laltre part ha un escut ab bras ab angels pesa I flori I gra val XIV sol VI á ley de XXII quirats."

„A magyar forintoknak a mintája [megkülönböztető jegyei], miszerint az egyik oldalon egy Király, aki egyik kezében „ábrázolást" [azaz a csatabárdot] tart és a másik [kezében] egy országalmát, és a másik oldalon egy pajzs, [amelyet] Angyalok tartanak, és [ezek] súlya 1 forint, 1 grän, 14 solidus, 6 [denár] értékűek, [és] a hivatalos finomságuk 22 karát"[34]

2. Archivio Histórico de Mallorca, Codex 108, ff. 169-172

A kereskedői kézikönyv az Archivio Histórico de Mallorca 108. számú kéziratos kódexében maradt fenn (ff. 169-172), amely az 1480-as években íródott, de szokás szerint tartalmaz néhány korábbi információt a pénzpiacokról, különösen, a nyugat- és közép Mediterráneumból (Spanyolország, Észak-Afrika és Itália), valamint Ciprusról, Rodoszról és a mamelukok Egyiptomából, az 1440-es és 1460-es évek közötti időszakból. A magyar forintok használatát is említi Genovában, más itáliai, spanyol és levantei pénzekkel együtt.

„§ 68 An y de moltes maneres de ducats, o es ducats veneciens los quals son pus coneguts y valen més 3 o 4 diners, e eso porque an mes cosa per tot le mon; a y ducats larchs de Florenza, ducats de Genoa, ducats de Ongria, ducats de Rodes, ducats de Aragó; tots els ducats son de una matexa liga."

„Számos különféle dukát van [használatban] ott, vagyis velencei dukátok, amelyek a leginkább ismertek, és a többinél 3 vagy 4 denárral érnek többet, mivel több [aranyat] tartalmaznak, mint bármely más pénz, vannak ott [használatban] firenzei nagy dukátok, genovai dukátok, magyar dukátok, rodoszi dukátok, aragónia dukátok, [és] minden dukátnak azonos az ötvözete."

C) FRANCIAORSZÁG

1. „Le livre du Changeur Duhamel"

Duhamel jegyzetkönyve 1524 előtt készült Párizsban[35]

p. 197, *„Ducat de hongrie du poix deux deniers dix sept grains or a vingt et troys et troys karats troys quarts et vault de cours du present Vc et XX.*

XLI s. VI d. t"

„Magyar dukát két denársúly (egy denársúly az arany font 1/288 része) és 17 grän súlyban[36], 23 3/4 karátos aranyból [verve], [és] a jelenlegi váltási árfolyamok szerint V garas és 20 denár értékűek. 41 solidus és 6 denarius tournois."[37]

[32] A forrás szerint az aranytartalom 989,6‰ volt.

[33] HEISS 1867. 467 1. jegyzet

[34] A forrás szerint az aranytartalom 916,66‰ volt.

[35] A forrás rövid említése: HUSZÁR 1970-1972. 78.

[36] Egy denársúly az arany font 1/288 része volt.

[37] Az érme lenyomata arra utal, hogy ez Hunyadi Mátyás aranyforintja, SLADISLAVSREX körirattal, kezében bárdot és országalmát tartó, páncélt és köpenyt viselő Szent László álló alakjával, kétoldalt h betű és korona alatt két keresztbe tett kard. Nagyszeben, 1482-1489 közöttti veret. (POHL 1974 K 21-3)

„Ducat forgez de par Mathias duc et Roy de Hongrie du poix deux deniers XVII grains or a vingt et troys karatz troys quars vault de cours de lor Vc et vingt.

XLI s. VI d. t"

„Mátyás, Magyarország hercege és királya által vert dukát 2 denár és 17 grän súlyban, 23 3/4 karátos aranyból [verve], [és] a jelenlegiarany váltási árfolyamok szerint V garas és 20 denár értékűek. 41 solidus és denarius tournois"[38]

p. 198, *„Ducat autre forge au dict pays de Hongrie du poix deux deniers XVII grains or a vingt et troys karatz troys quars vault de cours de lor Vc et vingt.*

XLI s. VI d. t"

„Egy másik dukátja az említett Magyarországnak 2 denársúlyban és 17 grän súlyban, 23 3/4 karátos aranyból [verve], [és] a jelenlegi arany váltási árfolyamok szerint V garas és 20 denár értékűek.

41 solidus, 6 denarius tournois."[39]

„Ducat forgez de par un Vaislate duc et Roy de Hongrie du poix deux deniers XVII grains or a vingt et troys karatz troys quars vault de cours de lor Vc et vingt.

XLI s. VI d. t".

„Vaislate [Ulászló], Magyarország hercege és királya által veretett dukát 2 denársúlyban és 17 grän súlyban, 23 3/4 karátos aranyból [verve], [és] a jelenlegi arany váltási árfolyamok szerint V garas és 20 denár értékűek.

41 solidus, 6 denarius tournois"[40]

„Ducat forgez de par le dit Ouvaislate duc et Roy de Hongrie du poix deux deniers XVII grains or a vingt et troys karatz troys quars vault de cours de lor Vc et vingt.

XLI s. VI d. t".

„Az említett Ouvaislate [Ulászló], Magyarország hercege és királya által veretett dukát, 2 denársúlyban és 17 grän súlyban, 23 3/4 karátos aranyból [verve], [és] a jelenlegi arany váltási árfolyamok szerint V garas és 20 denár értékűek.

41 solidus, 6 denarius tournois."[41]

EZÜSTPÉNZEK

1. Columbia X 511 A 13 (Vogel 1974)

Véleményem szerint Columbia X 511 A 13. számlakönyvében a szlavóniai pénzverést érintő rész az 1250-1270 közötti időszakra keltezhető.

p. 154, *„Monete d'ongharia chon chani sonno a oncie 11"*

„A magyar pénzek kutyával 11 unciásak"[42]

2. Chiarini

p. 153, chapt. CLXXXXVII *„Leghe di monete saggiate per Petrozo di Massallo in Perugia"* „A pénzek nemesfémtartalma Petrozo di Massallo értekezése szerint Perugiában."

[38] Az érme lenyomata arra utal, hogy ez Hunyadi Mátyás aranyforintja, SLADISLAVSREX körirattal, kezében bárdot és országalmát tartó, páncélt és köpenyt viselő Szent László álló alakjával, kétoldalt n és keresztbe tett ék és kalapács. Nagybánya, 1470, 1481-1487, vagy 1482-1490 évi veret. (POHL 1974 K 12-1, K 12-2, K 14-1, 15-6, K 16-1)

[39] Az érme lenyomata alapján ez II. Ulászló aranyforintja, az előlapon VVLADISLAI+D:G:R:VNGARIE körirattal, a karjában Jézust tartó Madonna trónon ülő képével, alatta sas, a hátlapon SLADISLAVSREX körirat, kezében bárdot és országalmát tartó, páncélt és köpenyt viselő Szent László álló alakjával, kétoldalt K és h betűk. Körmöcbánya, 1498-1502 között. (POHL 1974 L 3-5.1, L 6-1, L 7-1)

[40] Az érem lenyomata alapján ez II. Ulászló aranyforintja, előlapon VVLADISLAI+D:G:R:VNGARIE körirat, a karjában Jézust tartó Madonna trónon ülő képével, alatta sas, a hátlapon SLADISLAVSREX körirat, kezében bárdot és országalmát tartó, páncélt és köpenyt viselő Szent László álló alakjával, kétoldalt n és AG betűk. Nagybánya, 1500 körüli veret (POHL 1974. L 10-8)

[41] Az érem lenyomata alapján ez II. Ulászló aranyforintja, előlapon VVLADISLAI+D:G:R:VNGARIE körirat, a karjában Jézust tartó Madonna trónon ülő képével, alatta sas, a hátlapon SLADISLAVSREX körirat, kezében bárdot és országalmát tartó, páncélt és köpenyt viselő Szent László álló alakjával, H betű és unikornis között. Nagyszeben, 1510-12, vagy 1515-1516 körüli veret. (POHL 1974. L 32-4, L 33, L 34, vagy, L 37-2, L 38, L 40)

[42] E forrás szerint a „magyar pénzek kutyával", azaz a szlavón denarok 916,66 ‰ finomságúak voltak.

„Soldini onghari, a once 11 denari 9."
„A magyar soldinók [denárok] 11 uncia, 9 denár [értékűek]"[43]

3. Sanminiato de'Ricci
p. 146, 49 „+ *Leghe d'argento in Vinegia*" „+ Az ezüst ötvözete Velencében"
„Soldini ungheri sono di legha d'onc. 7 d. 12, vale la marcha duc. 5 1/2."
„A magyar soldinók 7 uncia, 12 denár finomságúak, és márkájuk 5 1/2 dukátot ér"[44]

4. „Simone Ghuidus Antonii Camaiani" levele

„Angotani d'Ongaria di lega per libbra onc. XI denari VIII."
„A magyar „anconitanok" [Ancona kicsiny, billon vereteihez hasonló pénzek] nemesfémtartalma fontonként XI uncia, 8 denár."[45]
„Uno soldino d'Ongaria, che a da uno lato e duti (?) a modo di una croce, e dall'altro lato un arme a quartieri d'aquila e di liste, vale uno den. 6."
„Egy magyar soldino, amelynek egyik oldalán kereszthez hasonlatos forma (?) van, és a másik oldalán címerpajzs sasokkal és vágásokkal a negyedekben, [és] egy [darab] 6 denárt ér."[46]

II) PÉNZÜGYI RENDELKEZÉSEK

Velence

1. Niccolo Contarini, a Velencei Köztársaság felügyelőjének rendelete a külföldi aranypénzek behozatalának szabályairól, 1358. október 16.
„... Provisor Communis ser Nicolaus Contareno vult quod dicti Teothonici possit conducere Venetias monetas auri cuniatas solum, sicut sunt floreni auri de Alemania et Hungaria, solvendo ad introitum illud quod solvitur de massa auri, et teneantur ad tractam, ut de auro. Alie autem monete auri remaneant in statu presenti, secundum tamen consilium."[47]
A német kereskedőknek kizárólag a Német-római Birodalomban és Magyarországon kibocsátott aranypénzek velencei importját engedélyezik, a behozatali vámot a veretlen arany tarifája szeint kell fizetniük.

Szicília

2. II. János, Szicília királyának (1458-1479) pénzügyi utasítása 1466. január 7-ről

„Item de ducatibus de camera, videlicet de ducatis papalibus seu romanis, bononiensis, florentinis, senensibus, januensibus, milanensibus, hungaris, rodensibus modernis, ferrandinis, Salutibus de francia, et aliis similibus monetis ad arbitrium magistri probe magister sicle respondeat mercatoribus et aliis personis easdem monedas deferentibus ad rationem regalium septuaginta octo cum dimidio pro qualibet libra ex dictis monetis cudendorum ex eo quia dicte monete expenduntur per totum regnum pro parvulis viginti pro qoulibet ducato minus quam ducati veneti."[48]

[43] E forrás szerint „a magyar soldinók", azaz denárok 954 ‰ finomságúak voltak.

[44] E forrás szerint a „magyar soldinok", azaz a denárok 954 ‰ finomságúek voltak.

[45] Magam Travaini előadását használtam fel. TRAVAINI 2003. 189. Ennek alapján a „magyar agontano", azaz denár finomsága 934,5‰ volt. PASQUI 1917 p. 81, 48. olvasata: „Anchonitani d'Ongaria di lega per lira once II denari VIII." „A magyar „anconitanok" nemesfémtartalma fontonként 2 uncia, 8 denár." Eszerint a forrás szerint „a magyar anconitanok", Ancona kicsiny, billon vereteihez hasonló pénzek 133,3‰ finomságú voltak.

[46] Magam Travaini előadását használtam fel. TRAVAINI 2003. 189. Szerinte a „magyar soldino" finomsága 24,5‰ volt. PASQUI 1917 p. 82, 63. olvasata: „Uno bianco d'Ongaria, che a da un lato una crocie con stelle a questo modo *+* e da l'altro lato una imperatrice in sedia, e vale soldi due".* *
„A magyar „bianco", amelynek egyik oldalán [a fentebbihez] hasonló kereszt van csillagokkal, a másik oldalán a trónuson ülő császárnő, és ez két solidust ér." E forrás szerint „a magyar bianco" 100‰ finomságú volt.

[47] CESSI 1937. 120-121 no 132.

[48] TRASSELLI 1959. 161.

A magyar forintok a velencei dukátnál 20 kis denárral kevesebbre értékeltetnek a királyi pénztárban. Szicíliában I. Fernando nápolyi kiraly, Bologna, Fierenze, Siena, Genova, Milano, Magyarország, Rodosz új, Franciaország és a pápa „dukátjai" forogtak, és 78 1/2 darabot számítottak belőlük a helyi [messzinai] fontból.

VERETLEN EZÜST ÉS ARANY

Velence

1. 1270. szeptember 16. A Velencébe tartó ezüstbehozatal új szabályozása.

„Pars capta fuit et ordinatum et revocatum fuit concilium de argento in tantum quod dacium tollatur, sicut antea tollabatur, salvo quod dictum est de Lucensibus sit firmum et salvo quod veniet de Hungaria per terram quam per aquam tollantur soldi XIIII pro centenario, sicut antea tollabantur"[49]

A Luccaból származó kereskedőknek megerősítik azt a korábbi privilégiumát, hogy minden 100 márkányi magyar ezüst után, amelyet akár szárazföldön, akár tengeren Velencébe hoznak, csak 14 solidus vámot fizetnek.

2. Zibaldone da Canal

Véleményem szerint Zibaldone da Canal könyvében a magyar pénzverést érintő rész az 1310-1320 közötti időszakra keltezhető.

p. 7, „... *L'inchambiatori da Venexia compra l'arçento che vien d'Alemagna e d'Ongaria lo qualle nonn e afina çerto e puo' lo fase afinar.*"

„A velencei pénzváltók Németországból és Magyarországról származó ezüstöt vásárolnak, amely nincs eléggé finomítva és [ők] újra finomítják."

Ernest Oberländer-Târnoveanu
Román Nemzeti Múzeum
Bukarest

Irodalom

A) Források

Giorgio di Lorenzo Chiarini, *El libro di mercatantie et usanze de'paesi*, Torino, 1936. szerk.: Borlandi, Fr.

Giovanni di Antonio da Uzzano, in: PAGNINI DELLA VENTURA, G.-F.: *Della decima e di varie altre gravezze imposte dal commune di Firenze, Della moneta e della mercatura de'Fiorentini fino al secolo XVI, vol. IV, La Pratica della mercatura scritta de Giovanni di Antonio da Uzzano nel 1442*, Lisbon-Lucca, 1766

Sanminiato De'Ricci, *Il manuale di mercatura di Saminiato de'Ricci*. Szerk.: Borlandi, A. Genova, 1963

Simone Ghuidus Antonii di Camaiani, in: PASQUI, U.: Monete d'oro et d'argento correnti in Firenze nel secolo XV. *RIN* 30 (1917) 76-84.

Codex 108 of Archivio Histórico de Mallorca, ff. 169-172. in: DE GUADAN, A. M.: Comentario numismático al Manual Mallorquín de Mercadería (Ultimo tercio del siglo XV) 1a Parte. *Acta Numismatica* 10 (1980) 97-116.

Duhamel, in: BLANCHET, J.–A.: Le livre du changeur Duhamel, *RN*[3] 9 (1891) 60-86 és 165-202.

Columbia X 511 A 13 = VOGEL, K.: *Ein italianisches Rechenbuch aus dem 14. Jahrhundert (Columbia X 511 A 13)* München 1977.

Zibaldone da Canal, *Manoscrito mercantile de sec. XIV, (Fonti per la storia di Venezia, ser. V, Fondi vari)*, szerk.: Stussi, A. Velence 1967.

[49] CESSI 1937. 12-13.

CESSI 1937 CESSI, R.: *Problemi monetari veneziani, Documenti financiari della Republica di Venzia*, 4. sor. vol. I. Padova 1937.

HEISS 1867 HEISS, A.: *Monedas hispanico-cristianas desde la invasion de los Arabes*, vol. II, Madrid-Párizs 1867. 467-471. no XLVI. = Petro Miguel Carbonell

TRASSELLI 1959 TRASSELLI, C.: *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XV secolo*, Parte I. *Zecche e monete*. Palermo 1959.

TRAVAINI 2003 TRAVAINI, L.: *Monete, mercanti e matematica e monete medievali nei tratati di aritmetica e nei libri di mercatura*. Róma 2003.

B) Modern irodalom

GEDAI 1999 GEDAI I.: *Szent István arany pénzverése*. Budapest 1999.

HÓMAN 1917 HÓMAN B.: A XIV. századi aranyválság. In: *Fejérpataky Emlékkönyv*, Budapest 1917. 212-242.

HÓMAN 1921 HÓMAN B.: *A magyar királyság pénzügyei és gazdaság-politikája Károly Róbert korában*. Budapest 1921.

HÓMAN 1922 HÓMAN, B.: La circolazione delle monete d'oro in Ungheria dal X al XIV secolo e la crisi europea dell'oro nel secolo XIV'. *RIN* 35 (1922) 109-156.

HUSZÁR 1970-1972 HUSZÁR, L.: Der ungarische Goldgulden in mittelalterlichen Münzverkehr. *HBN* 24-26 (1970-1972) 71-88.

HUSZÁR 1971-1972 HUSZÁR L.: A középkori magyar pénztörtenet okleveles forrásai (I. rész), *NK* 70-71 (1971-1972) 39-49.

HUSZÁR 1974-1975 HUSZÁR L.: A középkori magyar pénztörtenet okleveles forrásai II. rész . *NK* 74-75 (1975-1976) 37-49.

HUSZÁR 1977-1978 HUSZÁR L.: A középkori magyar pénztörtenet okleveles forrásai III. rész. *NK* 76-77 (1977-1978) 71-84.

KOVÁCS 1922 KOVÁCS F.: A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköt tetéseink a nyugattal a középkorban, *Történelmi Szemle* 11 (1922) 104-143.

KOVÁCS 1951-1952 KOVÁCS F.: A magyar pénzforgalom az Anjouk korában. II. Magyar pénverő-és pénzsúlyok. *NK* 50-51 (1951-1952) 20-26.

OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU 1991 OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, E.:„Tartarian Zlots" - A Golden Horde Legacy in the Monetary Terminology and Practice of Mediaeval Moldavia and its Neighbouring Countries, *RRH* 30 (1991):3-4 189-220.

PAULINYI 1936 PAULINYI O.: Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán. *Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* (Bécs) 6 (1936) 32-142.

POHL 1974 POHL, A.: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325-1540)*, Graz 1974.

PROBSZT 1963 PROBSZT, G.: Die Rolle des ungarischen Goldguldens in der österreichischen Wirtschaft des Mittelalters. *Südost Forschungen* 22 (1963) 234-258.

SPUFFORD 1988 SPUFFORD, P.: *Money and its Use in Medieval Europe*. Cambridge 1988.

SPUFFORD 1991 SPUFFORD, P.: *Spätmittelalterliche Kaufmannsnotizbücher als Quelle zur Bankengeschichte*. Ein Projektbericht. in: *Kredit in spätmittelalterlichen und früh neuzeitlichen Europa*, Szerk.: North, M. Köln-Bécs 1991. 103-120.

STAHL 2000 STAHL, A. M.: *Zecca. The mint of Venice in the Middle Ages*. Baltimore, London és New York 2000.

SZÉKELY 1973 SZÉKELY, Gy.: Les facteurs économiques et politiques dans les rapports de la Hongrie et de Venise a l'époque de Sigismond. In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, [Fondazione Georgio Cini, *Civilta veneziana*, Studi, 28] Szerk.: Branca, V. Firenze 1973. 37-57.

TEKE 1995 TEKE Zs.: Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után 1404-1437. *Századok* 129 (1995):1 195-214.

TÓTH 2000 TÓTH, Cs.: The role of the Hungarian gold coinage in Europe', in *XII. Internationaler Numismatischen Kongress, Berlin, 1997: Akten - Proceedings - Actes*, vol II. Szerk.: Kluge, B. and Weisser, B. Berlin 2000. 1095-1097.

TRAVAINI 1997 TRAVAINI, L.: Una maiolica per la storia monetaria italiana, *NumAntClas* 26 (1997) 407-418.

THE 13th-16th CENTURY HUNGARIAN COINAGE IN THE WEST (I) CONTEMPORARY ITALIAN, FRENCH AND CATALAN SOURCES

Summary

This contribution represents only the preliminary part from a larger work regarding the diffusion of the medieval Hungarian coinage across Europe, during the 13th-early 16th century. I came in touch, for the first time, with this very interesting topic, let's say, by chance, during the second half of the 1980's. At that time I was collecting information on the account money used in the Romanian principalities during the 14th-18th century. It is quite well known that the Hungarian coinage, first of all the gold one, enjoyed a privileged place on the medieval monetary markets of Wallachia and Moldavia, quickly becoming account money, called „ughi" (an abrevation of „Ugorski zlat' ", i. e. „Hungarian gold [coin]"). Looking for other contemporary sources, mainly Italian ones, to help me understand the evolution of the account money systems around the Black Sea region during the 14th-15th century, I found that there are quite frequent references to the Hungarian coinage, mainly to the gold one. Later, after 2000, when I became a member of the team in charge of the redaction of the 11th volume of the series Medieval European Coinage, edited by Prof. Philip Grierson and Dr. Mark Blackburn from the University of Cambridge, I had far better opportunities to further my research on the sources concerning the use of the Hungarian coinage across Western and Central Europe. This project is proceeding under the auspices of the British Academy, the University of Cambridge, the Fitzwilliam Museum, as well as several other British and foreign institutions. Only a part of the sources published here were presented to my Hungarian colleagues, in 2001, namely, only the references found in some Italian commercial handbooks. This was in a paper read at the International symposium organised in Budapest and Esztergorm, held on the centennial of the Hungarian Numismatic Society.

The Hungarian gold coinage played a major role in European monetary affairs during the 14th-16th centuries, and this topic was often studied either by Hungarian and foreign scholars. I was quite surprised to realise that many important Western sources on the Hungarian coinage were not known at all, or were only briefly mentioned, and even then, not properly used. Almost all of them were ignored in Huszár's publications regarding the sources on the Hungarian medieval coinage, as well as by other studies published so far.

For my first article, I selected several references found in „Pratiche della mercatura", along with the mathematical treaties and the account books of the money exchangers from Italy, Catalonia and France during the 14th-16th century. These sources offered, and still offer, an important and direct contemporary vision into the role played by the Hungarian gold and silver coinage on the Western European markets. It also showed how the people involved in its use (merchants, financial, custom, and mint officials) recognised it from the hundreds of odd local and foreign denominations and types in circulation in Italy, France or Catalonia. The sources reveal the impressive practical approach used by Western medieval man to differentiate the coins, such as those from Hungary – a far and exotic place in that time – from the regional currencies. The sources I present here give precious data regarding the perceptions of contemporary people about the purity of the different issues of Hungarian gold, silver or billon coinage. Also, they provide us reliable means to compare the technological achievements of the 14th-16th century Hungarian mint personnel to that of the Italian, Catalan and French essayers. In this way we can contrast the results provided by the medieval assessment to those of the modern analyse, most of these being published quite recently by I. Gedai. The references to particular issues of Hungarian gold, silver and billon coins among the Western sources are important not only to the numismatic studies of this country, but also to the improved understanding of the „Pratiche della mercatura's" evolution. Furthermore, they allow us to properly date the moment of the redaction of certain sections and to follow the passage of specific information, from one extreme, to that of entire sections, or „row structures", from one book to another.

For the publication of this first article on the Western sources concerning the Hungarian medieval coinage, I am extremely greatful to Dr. Csaba Tóth from the Coin Room of the Hungarian National Museum, who, finally, succeeded in convincing me to include some of the results of my work in this preliminary, and quite rough state, before the completion of the projected research. He also assumed the difficult task of translating in Hungarian my English version of the Old Italian, French and Catalan texts, and I am thankful for his beautifuly written work.

A szekszárdi oszporalelet

Der Asperfund von Szekszárd

1885-ben egy különös éremegyüttes került a Magyar Királyi Fémbeváltó Hivatalhoz megbecslésre: Csepreghy M. és neje egy 0,915 kilogramm összsúlyú, oszporákból („apró török pénzek"-ből) álló éremleletre bukkant, amelynek értékét a hivatal 68 forint 62 krajcárban állapította meg. A leletet továbbküldték meghatározásra, és az állam kiválasztási jogának gyakorlására a Magyar Nemzeti Múzeumba. Az iratanyag szerint a lelet összsúlya ekkor 893 gramm, a múzeum ebből megtartott 313 grammnyit (23 forint 50 krajcár értékben); a darabszámot sajnos, az Éremtár korabeli munkatársai sem jegyezték föl. Viszont megkezdték a múzeumba jutott példányok földolgozását, elkészítették 45 darab rajzát és meghatározását. A munka valamiért félbeszakadt, a lelettöredék további sorsáról semmit sem tudunk, az 1960-as években lefolyt revízió során a leltárkönyv bejegyzései szerint a szekszárdi kincslelet oszporái már nem voltak a gyűjteményben fellelhetők.[1]

Így aztán érthető, hogy az eredetileg jelentős mennyiségű éremegyüttes a numizmatikai irodalomba kis darabszámú leletként vonult be, amely a török oszporák csekély mennyiségi arányát lenne hivatva a hódoltság pénzforgalmában bizonyítani.[2] Nos, ezen bizonyítékról a fent megadott súlyadatok alapján könnyen beláthatjuk, hogy körülbelül 1300 oszporás kincslelet: ha a 893 grammot elosztjuk 0,7 grammal, az oszpora korabeli törvényes középsúlyával, 1275 darabot kapunk. Figyelembe véve, hogy a nagyobb használat az apropénzeket jelentős mértékben koptatja, a mérhető átlagsúly-értéket a törvényes középsúlynál mindig kisebbnek kell vennünk, így a lelet teljes darabszáma talán valójában meghaladta az 1300-at is. Az eredeti feldolgozók a vereteket kivétel nélkül I. Szulejmánnak (1520–1566) tulajdonították; amint az a katalógusból is látható, tévesen, hiszen a 45 lerajzolt példány között szép számmal találhatunk vereteket II. Bajazidtól (1481–1512) és I. Szelimtől (1512–1520).[3]

A lelet lerajzolt és azonosítható darabjainak kibocsátó uralkodók és verdék szerinti megoszlása:

	Ankara	Bursa	Konstantiniye	Konya	Kratova	Novar	Sidrekapsi	Tire
II. Bajazid	–	–	1	1	2	1	–	–
I. Szelim	1	1	8	–	3	7	–	–
I. Szulejmán	1	1	4	–	1	3	2	1

A lelet záródásának továbbra is I. Szulejmán uralkodásának végét, azaz az 1566-os évet kell tekintenünk, mivel a teljes anyag hiánya ennél pontosabb keltezést nem tesz lehetővé. A rendelkezésünkre álló 45 rajz alapján is ez látszik megalapozottnak, mert van közöttük olyan veret, amelyet 1555–1566 között, tehát a nagy szultán uralmának utolsó évtizedében vertek. A lelet elrejtése vélhetőleg Horváth Márk szigetvári kapitány 1560. novemberi támadásával hozható összefüggésbe, aki a szekszárdi nagygazdák törökbarátságát igyekezett a mezőváros fölégetésével megtorolni.[4]

A szekszárdi oszporalelet e részének közlésével az oszmán pénzek magyarországi forgalmának kutatásához kívánok szerény mértékben hozzájárulni.[5]

[1] A szekszárdi oszpora-lelet iratai, az eredeti feldolgozások a Magyar Nemzeti Múzeum Érem– és Régiségtára iratanyaga között a 19/1886-os iktatószám alatt találhatók. A lelet egy részét 6/1886-os szám alatt vették leltárba az Éremtár leltárkönyvében.

[2] A leletre többször is hivatkoztak a fentiek szerint a hódoltság pénzforgalmával kapcsolatban: GEDAI 1988, 114., DÁVID – GERELYES 1996-2002, 97.

[3] Ezúton is köszönöm Betül Özden művészettörténésznek (Istanbul Arkeoloji Müzeleri, Islami Sikke Kabinesi) a pénzek meghatározásához nyújtott baráti segítségét.

[4] VASS 66.

[5] Jelen közlemény megírásához is jelentős segítséget nyújtott számomra a Széchenyi István Ösztöndíj Alapítvány által biztosított kutatói ösztöndíj. Köszönet érte!

Katalógus[6]

1./ I. Szulejmán (1520–1566)
Bursa – 926
Av.: A1*a
Rev.: IV
1520–1540 között
Srećković III, Bursa, 05.

2./ I. Szelim (1512–1520)
Ko[n]stantiniye – 918
Av.: D
Rev.: III
Srećković II, 57/27.

3./ I. Szelim (1512–1520)
[N]ovar – 9[18]
Av.: D
Rev.: III
Srećković II, 54.

4./ I. Szulejmán (1520–1566)
Kratova – 926
Av.: G6
Rev.: II*1
1555–1566 között
Srećković III, Kratova, 81.

5./ I. Szelim (1512–1520)
Kratova – 918
Av.: E*b
Rev.: IV
Srećković II, 74.

6./ I. Szelim (1512–1520)
?
Av.: D
Rev.: –

7./ I. Szelim (1512–1520)
Ko[n]stantiniye – [918]
Av.: E*b
Rev.: IV
Srećković II, 75.

8./ II. Bajazid (1481–1512)
Novar – 886
Av.: B*d
Rev.: I
Srećković II, 62.

9./ I. Szelim (1512–1520)
Ko[n]stantiniye – [918]
Av.: A
Rev.: IV

10./ I. Szelim (1512–1520)
[A]nkara – 918
Av.: A
Rev.: Ia
Srećković II, 05.

11./ I. Szelim (1512–1520)
[Kon]stantiniye – [918]
Av.: A
Rev.: Ia
Srećković II, 10.

12./ II. Bajazid (1481–1512)
Kratova - [88]6
Av.: B*d
Rev.: I
Srećković II, 57.

13./ II. Bajazid (1481–1512)
Ko[n]stantiniye – 886
Av.: B*d
Rev.: I
Srećković II, 49–50.

14./ I. Szulejmán (1520–1566)
[No]v[a]r – [926]
Av.: A
Rev.: I
1520–1540 között
Srećković III, Novar, 02.

15./ I. Szelim (1512–1520)
Konstantiniye – [918]
Av.: E*c
Rev.: V
Srećković II, 77.

16./ I. Szelim (1512–1520)
Krat[ova] – [918]
Av.: E*b
Rev.: IV
Srećković II, 73.

17./ I. Szelim (1512–1520)
Bursa – 918
Av.: D
Rev.: I
Srećković II, 45.

18./ I. Szelim (1512–1520) (?)
Novar – [918]
Av.: A (?, 180°-kal elforgatva rajzolták le!)
Rev.: III
Srećković II, 28. (?)

19./ I. Szelim (1512–1520)
Novar – 918
Av.: D
Rev.: III
Srećković II, 54.

20./ I. Szelim (1512–1520)
Kratova – [918]
Av.: D
Rev.: III
Srećković II, 53.

21./ II. Bajazid (1481–1512)
[K]onya – 886
Av.: A*a
Rev.: I
Srećković II, 16.

22./ II. Bajazid (1481–1512)
[Kra]tova – [886]
Av.: B*b
Rev.: I
Srećković II, 53.

23./ I. Szulejmán (1520–1566)
… – [9]26
Av.: A*b (?)
Rev.: Vy var.
1520–1540 között

24./ I. Szulejmán (1512–1566)
Ko[n]stantiniye – [926]
Av.: I jub
Rev.: VIIIs*1
1550-1556 között
Srećković III, Konstantiniye, 38.

[6] A meghatározásokat Slobodan Srećković (SREĆKOVIĆ II – III.) oszpora-korpuszának megfelelően készítettem el, az ott található tipológiai és kronológiai besorolások felhasználásával.

25./ I. Szulejmán (1512–1566)
Ko[n]stantiniye – 926
Av.: I jub 1
Rev.: VIII
1556–1557-ben
Srećković III, Kostantiniye, 41.var. (?)

26./ I. Szulejmán (1512–1566)
Ko[n]stantiniye – 926
Av.: I jub 1
Rev.: VIII
1556–1557-ben
Srećković III, Kostantiniye, 41.var. (?)

27./ I. Szulejmán (1520–1566)
Tire - 926
Av.: I jub (?)
Rev.: VIII
1556–1557-ben
Srećković III, Tire, 07.

28./ I. Szulejmán (1520–1566)
Sidrekapsi – 926
Av.: I jub 2
Rev.: VIII*1
1556–1557-ben
Srećković III, Sidrekapsi, 47.

29./ I. Szelim (1512–1520)
[Kon]stantiniye – [918]
Av.: A
Rev.: Ia
Srećković II, 10.

30./ I. Szelim (1512–1520)
Ko[n]stantiniye – [918]
Av.: A
Rev.: Ia
Srećković II, 10.

]31./ I. Szelim (1512–1520)
[Nova]r (?) – [918]
Av.: A
Rev.: I
Srećković II, 13.

32./ I. Szelim (1512–1520)
[No]v[a]r – 91[8]
Av.: A
Rev.: I
Srećković II, 21.

33./ I. Szelim (1512–1520)
[No]v[a]r – 918
Av.: A
Rev.: I
Srećković II, 21.

34./ I. Szelim (1512–1520)
Novar – [918]
Av.: C (?)
Rev.: V

35./ I. Szulejmán (1520–1566)
[A]nkara – 926
Av.: A
Rev.: I
1520–1540 között
Srećković III, Ankara, 01.

36./ I. Szulejmán (1520–1566)
Novar – [926]
Av.: B1*b
Rev.: II
1520-1540 között
Srećković III, Novar, 13.

37./ I. Szulejmán (1520–1566)
?
Av.: A
Rev.: –
1520–1540 között

38./ I. Szulejmán (1520–1566)
[Kon]stantiniy[e] – 926
Av.: A
Rev.: I
1520–1540 között
Srećković III, Kostantiniye, 03.

39./ I. Szulejmán (1520–1566)
Sidrekapsi – [926]
Av.: II jub 2
Rev.: IX.var.
1556–1557-ben
Srećković III, Sidrekapsi, 56.var.

40./ I. Szulejmán (1520–1566)
Novar – 926
Av.: B
Rev.: I
1520–1540 között
Srećković III, Novar, 10.

41./ bizonytalan, hamis

42./ I. Szulejmán (1520–1566)
?
Av.: Y*a
Rev.: –
1540–1555 között

43./ I. Szulejmán (1520–1566)
Ko[n]st[antiniye] – 926
Av.: A
Rev.: I
1520–1540 között
Srećković III, Kostantiniye, 03.

44./ II. Bajazid (1481–1512)
?
Av.: B*a
Rev.: –

45./ I. Szelim (1512–1520)
Ko[n]st[antiniye] – [918]
Av.: A
Rev.: Ia
Srećković II, 10.

Gyöngyössy Márton
ELTE Régészettudományi Intézet
1088 Budapest Múzeum krt. 4/6.

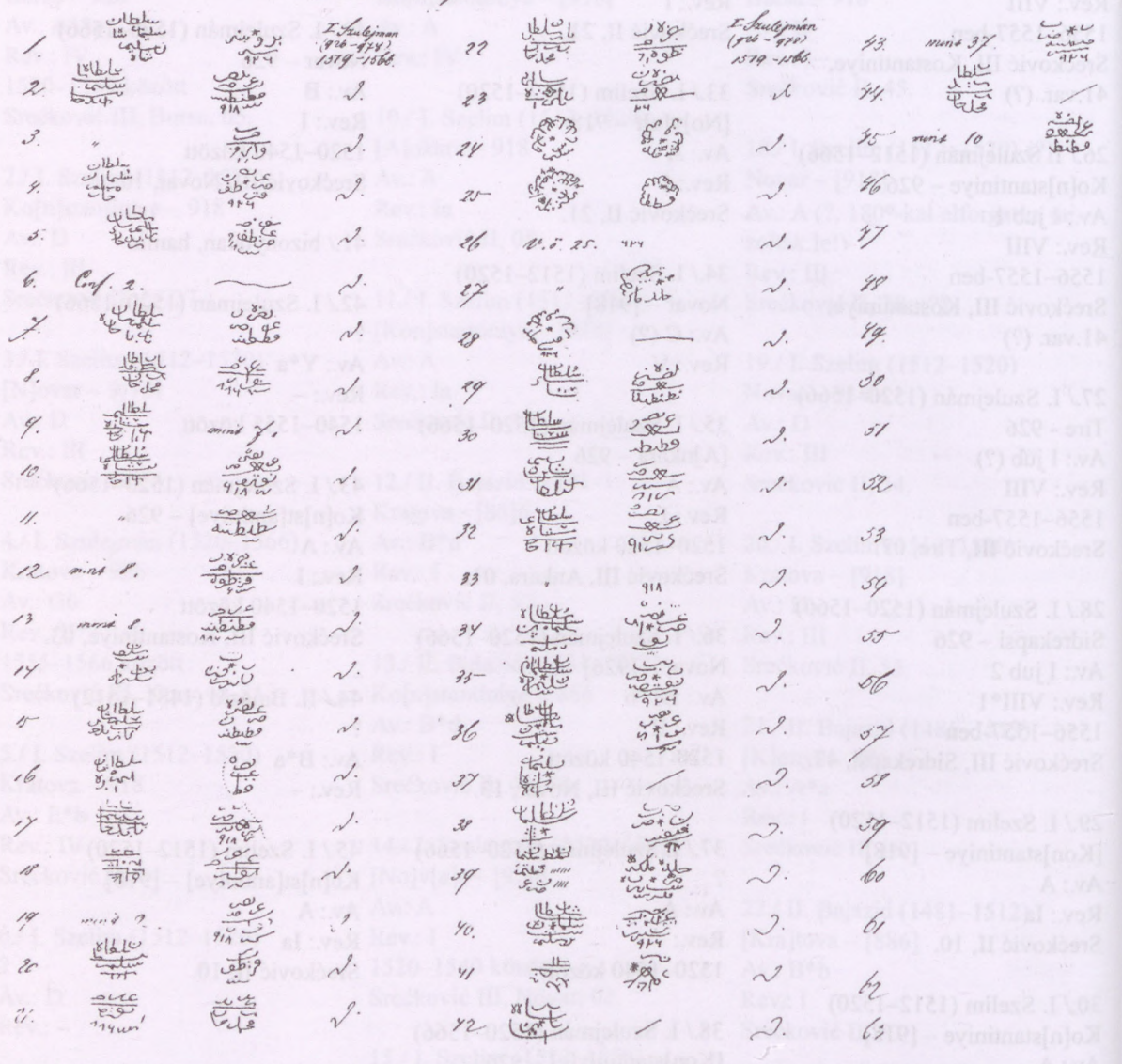

1. ábra

Irodalom

DÁVID – GERELYES 1996-2002 Dávid Géza – Gerelyes Ibolya: A hódoltság gazdasága és társadalma régész és történész szemmel. *Keletkutatás* (1996. ősz – 2002. tavasz) 77-102.

GEDAI 1988 Gedai, István: Turkish coins in Hungary in the 16th and 17th centuries. In: *Türk Nümismatik Derneginin 20. kuruluş yilinda Ibrahim Artuk'a armagan / A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the Turkish Numismatic Society*. Istanbul, 1988. 102-119.

SREĆKOVIĆ II Srećković, Slobodan: *Akches. II. Mehmed II Fatih – Selim I Yavuz, 848 - 926 AH.* Beograd, 2000.

SREĆKOVIĆ III Srećković, Slobodan: *Akches. III. Süleyman I Kanunî, 926 – 974 AH.* Beograd, 2003.

VASS Vass Előd: Szekszárd az apátság alapításától a török kiveréséig. In: *Szekszárd város történeti monográfiája. I. kötet.* K. Balog János (szerk.), H.n., é.n. 39-94.

DER ASPERFUND VON SZEKSZÁRD

Resümee

Im Jahre 1885 bekam das Ungarische Königliche Amt für Metalleinwechselung einen interessanten osmanischen Münzfund, der durch M. Csepreghy und seine Frau in Szekszárd (Komitat Tolna) gefunden wurde. Das Amt schickte das ganze Material dem Ungarischen Nationalmuseum weiter, um die Münzen zu bestimmen. Die Mitarbeiter des Museums begannen zwar die Arbeit, sie konnten aber nicht vollenden. Es steht fest, daß es sich um einen größeren Fund (etwa 1300 osmanische Münzen) handelte, da kennt man leider nur bloß die Gewichtsangabe des Fundes: 893 Gramm. Nur Aufzeichnungen und alte Bestimmungen von 45 Aspern sind vorhanden, die Münzen leider nich mehr. Anhand dieser Skizzen versucht der Author diese 45 Münzen zu bestimmen, damit eine detaillerte historische Analyse des Umlaufes osmanischer Münzen auf dem ehemaligen Gebiet Ungarns besser ermöglicht wird.

(Übersetzt von dem Autor)

Az 1920-as évekbeli magyarországi frankhamisítás numizmatikai vonatkozásai

Forged French Francs in Hungary in the mid-1920s

A pénzhamisításoknak csak kisebb százalékát adják az egyének vagy kisebb csoportok által elkövetett, elsősorban anyagi okokból véghezvitt hamisítások. Ezek számát, szervezettségét és minőségét messze meghaladják a politikai indíttatású akciók, amelyek között nem ritkák a kormányok által kezdeményezettek, vagy – jelen esetben – annak tudtával végrehajtottak. Kormány által szervezett, másik ország valutájának hamisítása nem új: 1470-ben Galeozzo Sforza, milánói herceg velencei pénzt állított elő abból a célból, hogy a velencei bankárok hírnevét aláássa. A britek hamisították a francia forradalom assignatáit, sőt az Amerikai Egyesült Államok új valutáját is a függetlenségi háború idején. 1806-ban Bécs elfoglalásakor Napóleon megszerezte a Bancozettelek nyomólemezeit, és Párizsban és Itáliában nyomtatta az eredetitől csak színárnyalatban eltérő bankjegyeket. Napóleon 1805 és 1812 között orosz államjegyeket is hamisított, hogy az amúgy is elértéktelenedett orosz valuta értékét destabilizálja.[1]

Az első világháborút követő években egész Európában gyakori politikai eszköz volt valuták, főként más országok bankjegyeinek utánzása. 1922 és 1925 között, két szakaszban nagy mennyiségű hamis francia 1000 frankos készült a Térképészeti Intézetben Budapesten a Retek utca 45. szám alatt. Miután a trianoni békeszerződés limitálta a magyar hadsereg és intézményei létszámát, az Állami Térképészeti Intézet a Honvédelmi Minisztériumtól a Pénzügyminisztériumhoz került 1922-ben a honvédelmi tárca fennhatósága megtartásával.

A frankhamisítás célja a francia valuta értékének és Franciaország hitelének rontása volt, azé az országé, amelyet a magyarok leginkább felelősnek tartottak az első világháborút lezáró trianoni béke megkötéséért. A valutarontást egyfajta revansnak szánták. A terv szerint a hamis 1000 frankosokat különböző európai – de nem francia – nagyvárosok bankjaiban váltották volna be, vagy tették volna letétbe nagy tételben a kötegek tetején egy-egy eredeti darabbal. A sikeres akciókat a berlini magyar követségnek kellett volna jelenteni. (A berlini követséget ekkor Kánya Kálmán vezette, beosztottja Sztójay, akkor még Sztójakovics Döme.) A befolyt összegeket a követség juttatta volna Magyarországra. Az így szerzett pénzt irredenta célokra, azaz a trianoni béke következtében elcsatolt területek visszaszerzésére kívánták fordítani.

Az eredeti ötlet, német célokra, szélsőjobboldali német katonai köröktől származott, akik a német márka stabilizálását kívánták elősegíteni nagy mennyiségű angol font és francia frank forgalomba hozatalával, de az 1923. novemberi sikertelen puccs után a németországi pénzhamisítástól elálltak. A magyarok hajlandóságot mutattak együttműködésre a németekkel: a németek nyújtottak volna segítséget a gépek, alapanyagok és a szaktudás megszerzésében, illetve gépeket bocsátottak volna rendelkezésre a magyarországi nyomtatáshoz. A magyar résztvevők részesedést kaptak volna külön a nyomtatásért, külön a hamis pénz forgalomba hozataláért.

Windischgrätz Lajos herceg az anyagi gondokkal küzdő magyarországi nagybirtokos vezette és finanszírozta az akciót, akinek birtokai jelentős része a trianoni béke értelmében Csehszlovákiához került, amelyet a csehszlovák kormány kártalanítás nélkül elkobzott. Az akció résztvevői sokszor homályosan megfogalmazott, egységesnek semmiképp nem nevezhető célokat jelöltek meg (a Felvidék felszabadítása, „Tótföld" visszaszerzése, a csehszlovák választások befolyásolása, Trianon revíziója, a kormány megbuktatása, egy új kormány, hazafias külföldi propaganda, Erdély elleni támadás, a Habsburg-ház restaurációja Albrecht herceg trónra ültetésével stb.). A különböző társadalmi rétegű emberek között jeles személyiségek, katonatisztek,

[1] BOWER, Peter, Economic warfare: banknote forgery as a deliberate weapon. In: *The Banker's Art. Studies in Paper Money.* ed. by HEWITT, Virginia. London, 1995, British Museum Press. pp. 46-63.

politikusok is akadtak: Nádosy Imre, országos rendőrfőkapitány, aki tisztségénél fogva a kormány tagja volt. Ő szerezte a terjesztőknek a hamis útleveleket és futárigazolványokat. Zadravecz István páter tábori püspök, aki feleskette a résztvevőket, valamint megengedte, hogy lakásán tárolják egy ideig a hamisítványokat, sőt azok osztályozásában is részt vett. Teleki Pál, volt miniszterelnök, földrajztudós, aki jó kapcsolatokkal rendelkezett német térképészeti intézetekkel, és nem hivatalosan a kormány megbízásából az irredenta mozgalom irányítója volt. Tudomása volt az ügyről Rakovszky Iván belügyminiszternek, sőt Bethlen István miniszterelnöknek is.

A kísérletezések a Térképészeti Intézetben, a vezetőség tudomásával folytak. Gerő László őrnagy, a hamisítás technikai vezetője Windischgrätz herceg titkárával Németországba utazott bankjegypapír és a szükséges gépek tanulmányozására és beszerzésére. Gerő jó szakmai kapcsolatot tartott fenn a müncheni Térképészeti Intézettel. Papírt az ő segítségükkel először egy Köln környéki gyárból hozattak, Bécsből a vízjegynyomtatáshoz szitaszövetet. A kísérletezés új szakaszának első, gyengén sikerült, egyszerű papírra nyomott próbanyomatát 1924 karácsonyán mutatták be. Üzemzavarok és géptörések után 400 kg más minőségű papírt hozattak Kölnből és Münchenből 1925 áprilisában. Megfelelő papírt nagyon nehéz volt találni, mert a francia bankjegy olyan rostokat – rami, ázsiai hócsalán (Boehmeria nivea) gyökerek rostjait – tartalmazott, amelyeket csak a francia gyarmatokon lehetett beszerezni. A mikroszkópos vizsgálat 100 %-os fehér rongy anyagot mutatott ki, de a papír selymességét és megfelelő minőségű vízjelet csak a rostok segítségével lehet elérni. A rongyot és egzotikus fakérget is tartalmazó papír Németországból érkezett[2]. Napi 400 dupla ív, azaz 1000 darab nyomtatása mellett 1925 szeptemberére készült el a teljes mennyiség.

1925 nyarán egy csaknem teljesen eredménytelen franciaországi „tanulmányútra" is sor került. Ekkor hozták a Banque de France-ból egy banktisztviselő segítségével a „Tube" feliratú, csak a jegybank belső levelezésénél használt borítékot, amelyet a Térképészeti Intézetben sokszorosítottak. Ezekkel kívánták a terjesztők igazolni a hamis pénzek kiadásánál, hogy a beváltandó bankjegyeket, azaz hamisítványokat francia bankoktól kapták.

Az eredeti bankjegyekről négyszeresre nagyított fényképeket készítettek, a színezés miatt külön fényképezték az egyes részleteket, majd 15 hétig retusálták. A rajzokat újabb fénykép, majd cinknyomat követte. A cinknyomatról vésték kőbe négy ábrában a rajzot. A nyolc klisé cinkográfiai úton készült, mindkét oldalról és minden színnyomáshoz külön-külön. A jegyeket a bécsi Hugo Carmine cégtől rendelt automata számozószekrénnyel ellátott, Drezdából származó Planéta tégelysajtón[3], tehát nem az állami intézmény gépein nyomtatták. Gépalkatrészek Németországból és Bécsből érkeztek. A megrendelést nem vizsgálták meg alaposabban, mert mögötte a Pénzügyminisztériumhoz tartozó Térképészeti Intézet állt. A külföldről rendelt gépek, berendezések ellenértékét Gerő László őrnagy Schweizerisches Bankvereinnél vezetett számláján keresztül az állam fizette ki. Gerő a számlákat saját nevére, de a Térképészeti Intézet címére kérte. A gépekkel az Intézetben dolgoztak, de azok nem szerepeltek az intézet leltárában, mivel azokat hivatalosan az Intézet nem rendelte meg, nem vette át.

A hamisítványokat négy színnel nyomták éjjel-nappal. Elkészültük után a sajtó alvázát és a rázórostákat összetörték. A gépalkatrészek roncsait fémkereskedőknek adták el. Mivel feljegyzések nem készültek, a hamisítványok számát csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. 35.000 darabot terveztek, ebből mintegy 30.000 készült el, azaz 30 millió frank névérték. Teleki Pál feljegyzése szerint megfeszített munkával is legfeljebb a dupláját tudták volna legyártani az adott lehetőségek mellett. A költségek levonása után fennmaradó összeg valószínűleg nem tudta volna aláásni a francia frank hitelét. 1 frank 2200 koronát ért.[4] A százas kötegekbe csomagolt példányokat a rosszakkal együtt átadták a megrendelőnek, nehogy felmerüljön a gyanú, hogy saját céljaikra használják fel.[5] A Térképészeti Intézetből elszállították a hamisítványokat, majd minőségük szerint osztályozták azokat: 4400-at jónak, 9000-t közepesnek és közel 16.000 darabot kevésbé sikerültnek nyilvánítottak. A rosszak nagy részét elégették.

[2] WINDISCHGRÄTZ, Ludwig, *Helden und Halunken. Selbsterlebte Weltgeschichte. 1899-1964.* Wien-München-Zürich, (1965), Wilhelm Frick Verlag. p. 168.

[3] Budapesti Fővárosi Levéltár (= BFL), Windischgrätz és Tsai, Nyomozati szakasz iratai, számla kelte: 1924. 02. 07., ár: 3833 svájci frank, a gépalkatrész 411 dolláros árát a M. Kir. Pénzügyminisztérium utalta a Carmine cégnek.

[4] *Perbeszédek gyűjteménye. Válogatott vád- és védőbeszédek.* szerk.: HUBERTH Gusztáv - MÜLLER Viktor. I. köt., Pécs, 1928, Dunántúl Egyetemi Nyomdája. p. 124.

[5] A *Budapesti Hírlap*, 1926. január 8-i száma szerint 1500 darabot a Térképészeti Intézetben égettek el.

1925 decemberében Hollandiában, Hágában sikertelenül próbált hamis francia 1000 frankost beváltani Jankovics Arisztid, nyugalmazott vezérkari ezredes. Az ő és két társa bőröndjében összesen 10 millió frank névértékű hamisítványt, tehát kevesebbet, mint amennyit jó minőségűnek ítéltek, valamint a későbbiekben sokat vitatott, kompromittáló adatokkal és nevekkel teli naplót talált a rendőrség házkutatás során. A holland bíróság Jankovicsot három, társait két-két évig terjedő szabadságvesztésre ítélte.[6] Rövid időn belül Európa számos nagyvárosában, Milánóban, Hamburgban, Koppenhágában sikerült felderíteni terjesztőket. Végül sem Magyarországon, sem külföldön sikeresen egyetlen hamis bankjegyet sem tudtak értékesíteni, illetve két esetben a váltás után rövidesen kiderült, hogy hamisítványokról van szó. Kovács Gáspár, Windischgrätz komornyikja egy pesti üzletben vásárolt ruhaneműt, s hamis francia ezressel fizetett, ezen kívül néhány ezrest Hollandiába küldött, ahol leánya vendégeskedett egy holland családnál. A károsultakat az elkövető kártalanította. Nyomoztak a bankokban is. Óvatosságra intették a pénztárosokat: anyagilag őket tették felelőssé, ha hamis 1000 frankost váltanak be. Ezért a bankpénztárosok minden gyanús bankjegyet azonnal a Magyar Nemzeti Banknak továbbítottak valódiság ellenőrzésre. A jegybank megígérte, hogy be fogja vonni a hamis 1000 frankosokat, és kártalanítani fogja azokat, akik jóhiszeműen jutottak hozzá.[7]

Annak ellenére, hogy a szaktudás és a felszereltség rendelkezésre állt, a bankjegyek technikai hiányosságai mégis fontos szerepet játszottak az akció sikertelenségében. De más okok is. A hamisítók nem ismerték pontosan a francia pénzkezelési gyakorlatot, illetve azon országokét, ahol hamis pénzt kívántak elhelyezni. Hollandiában például nem volt szokás 50-60 ezer frankot meghaladó összeget készpénzben fizetni. Az egyik terjesztő nagyobb összegért akart gyémántot vásárolni, aminek értékét francia frankokban kívánta a kereskedőnél letétbe helyezni. Arra hivatkozott, hogy várja a frank árfolyamemelkedését, noha a pénzpiacon ennek semmi jele nem volt. Referencia céljából egy bank ajánlólevelét mutatta be. További ajánlóleveleket akart német bankoktól kérni.. Ezt a holland kereskedő különösnek találta, mivel ott személyeket szokás referenciaként megjelölni. Bár figyelmet fordítottak arra, hogy a hamisítványok használtnak tűnjenek (taposták, gyűrték azokat), de arra nem, hogy Franciaországban a magasabb címletű bankjegyekből már két darabot is erre rendszeresített vékony tűre szúrnak fel. A használt bankjegyeken több, esetleg sok tűszúrásnak kell lennie. A hamisítványokról hiányzott a tűnyom.

1926 elején zajlott a nagyszabású büntetőper a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken 24 vádlottal és 20 védővel. A bíróság elismerte, hogy a hamisításban résztvevőket anyagi érdekek nem motiválták, tettüket hazafias célok vezérelték, áldozatai Magyarország megcsonkításának. Nádosy rendőrfőkapitány ügyvédje történelmi párhuzammal próbálta védence tettét indokolni, nevezetesen Kossuth Lajos 1861-es londoni pénzjegyperével.[8] A párhuzam azonban sántít, legfeljebb a hazafias cselekedetet lehet hasonló módon értékelni, illetve a hamisítást is parlamenti- és nemzetközi sajtóvita és diplomáciai bonyodalmak kísérték. Kossuth nem hamisított pénzt, saját nevével kívánt új pénzt forgalomba hozni, a frankok esetében viszont egy forgalomban lévő bankjegy utánzásáról volt szó. Természetesen a büntetés elkerülésére a hazafias indok nem adhatott okot. Az akkori törvények értelmében a pénzhamisítás bűntettét 5-10 évig terjedő börtön- és kiegészítő büntetésként pénzbüntetéssel sújtották. Windischgrätzet és Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányt 4-4 évre, a többi vádlottat 6 hónaptól 2 évig terjedő szabadságvesztésre, valamint pénzbüntetésre ítélték. Büntetésüket nem töltötték le, 1928 tavaszán kegyelemmel szabadultak. A Térképészeti Intézet beosztottjai, akik a frankhamisításban részt vettek, a büntetésük letöltése után is az intézetben folytathatták munkájukat. A tábori püspök, Páter Zadravecz a frankügy után benyújtotta lemondását, amit Horthy Miklós elfogadott.

Tanúként hallgatták ki a M. Kir. Postatakarékpénztár vezérigazgatóját, Baross Gábort. Szakértőként kérték fel, vizsgálja meg a hamisítványok forgalomba hozhatók-e. Véleménye szerint a hamisítványok rosszak voltak, alkalmatlanok arra, hogy forgalomba hozzák őket, de nem sikerült lebeszélnie Windischgrätzet a hamisítás folytatásáról. Amikor Nádosy országos rendőrfőkapitány 400 millió korona kölcsönt kért, Baross először annak folyósítását megtagadta, majd a hazafias célok hangoztatására szabályellenesen megadta azt. Barosst a bíróság felmentette, de távoznia kellett a Postatakarékpénztár éléről.

Mivel a per könnyen a kormány bukásához vezethetett volna, élénk figyelem kísérte az eseményeket szinte napról-napra követő hazai és külföldi sajtó részéről. Hírek és álhírek sora látott napvilágot. Sir William Goode, angol bankár, 1922 óta a magyar kormány tanácsadója, Londonban előadást tartott a frankügyről[9]. A

[6] BFL, Ügyészségi szakasz, Hága, Királyi törvényszéki ítélet, 1926. március 18.
[7] *Pesti Napló*, 1926. január 5. és január 6.
[8] BFL 8520/1926/470. 22.b
[9] *Budapesti Hírlap*, 1926. január 31.

frankhamisítás heves vitákat idézett elő a magyar országgyűlésen is. Januárban egy 25 tagú parlamenti bizottságot állítottak fel a hamisítás politikai hátterének megvizsgálására, ennek eredményeként tekintélyes jelentésanyag született.[10]

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a Magyar Nemzeti Bank, illetve a Pénzjegynyomda milyen szerepet játszott az ügyben. Mindkét intézmény akkoriban alakult: a jegybank 1924 júniusában kezdte meg működését, a nyomda pedig gyökeres átalakítás után mint a Magyar Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája 1925-ben. Ezekben a hónapokban nemcsak az önálló jegybank munkáját kellett megszervezni, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia, az Osztrák-Magyar Bank és a közös valuta, a korona megszűnése után az új valuta, a pengő bevezetését kellett előkészíteni. A bíróság szakvéleményt kért az intézménytől. A nyomda két vezetője, Grossmann Pál műszaki igazgató és Pretsch Ernő főmérnök összehasonlító elemzést adott a hamis és a valódi bankjegyekről.[11] Megállapították, hogy a hamisítványokat nagyítás után kézi rajzzal rajzolt fotomechanikai úton előállított lemezekről könyvnyomdai úton állították elő. A hamis és a valódi példányok között számos különbség figyelhető meg.

1. ábra
Eredeti 1000 frankos bankjegy

A valódi jegy papírja vékony, felülete szabályosan recézett, a hamisé vastag, merev, durvább fogású, hű másolatok előállítására nem alkalmas.

A valódi vízjelén a felső „1000" értékjelzés ábrája lágy, pasztellszerű, az „F" betű határvonalai, tompán elmosódottak. A hamis jegy vízjele együtt készült a papírral, a sötét részek élesen határoltak, a világos részen foltosak. A „Mille francs" betűi szép szabályosak, a hamison a betűk vonalai szaggatottak. A „Banque de France" betűi a hamisítvány vízjelén vastagabbak, zártabbak.

A hamis bankjegyen az értékjelzés betűi 1 – 3 mm-rel vastagabbak, mint a valódin.

Az eredetin az előoldal halványlila alapnyomásán a két keretbe foglalt fejek képe finom rajzú. A hamison az arcvonás elrajzolt, a háttérrel egybefolyik.

A hamisítványokon a Mercur-fejnél az orrhegytől az arc széléig fehér sáv húzódik, a női fejen az áll és a nyak közt az árnyékolás egybeolvad.

A valódin a jobb oldali betűk végei jóval hosszabbak, mint a hamisítványon.

Az alnyomat kerete hosszanti irányban 3 mm-rel hosszabb az eredetin.

[10] Az 1922. június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XVII. köt., Budapest, 1926, Pesti Könyvnyomda. 1028. szám, pp. 132-215.

[11] BFL, Budapesti Királyi Ítélőtábla VII/1/d, 8520/1926, Windischgrätz és Tsai

2a. ábra
A hamis 1000 frankos bankjegy előoldali képe

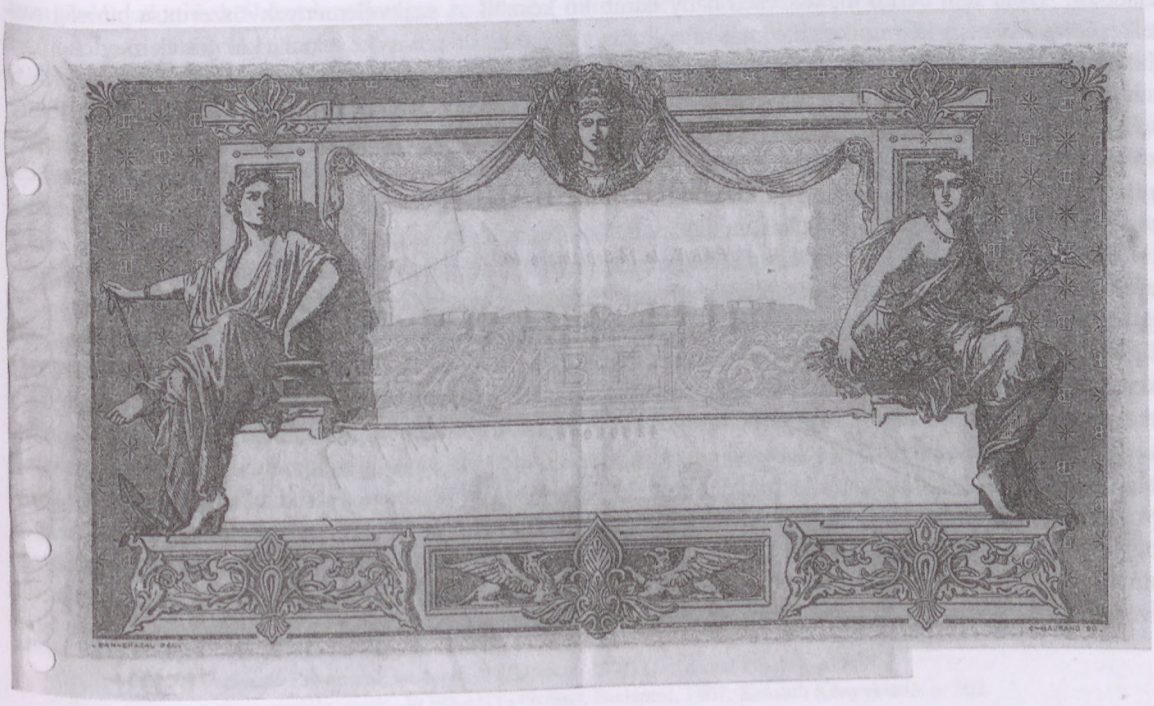

2b. ábra
A hamis 1000 frankos bankjegy hátoldali képe

3. ábra

A jobb oldali nő bal karján, mely a kardmarkolaton nyugszik, az eredetin csak a hüvelykujj látható a kardmarkolat előtt, míg a hamisítványon minden ujj látható. (*3. ábra*)

A hamisítvány egyes darabjai között eltérés mutatkozik a papír vastagságában és színezésében. Általában a hamisak halványabbak.

Az Erkennungszeichen, a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Értékpapírhamisítás Ellen Küzdő Bizottságának bécsi szakfolyóirata 1925. decemberi számában pontos leírást közölt a hamisítványokról.[12] A bécsi szaklap szakvéleménye számos ponton megegyezik a Pénzjegynyomdáéval, de új szempontokat is ad.

Az eredeti és a hamis jegyek nagysága lényegében egyforma, hosszát tekintve maximum 4 mm eltérés tapasztalható. A Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteményében található eredeti specimen mérete: 234 x 129 mm, a hamisé: 230 x 130 mm, súlya 1,46 g, a hamisé a lyukasztásokkal és a hiányzó résszel együtt 2,46 g, a valódi vastagsága: alnyomaton 67, a hamisé 103-104, képnyomaton 73-76, a hamison 129-134, a papír szélén 53-57, a hamison 109-111 mikrométer.

A valódit tiszta fehér papírra, a hamisat sárgásabbra nyomták.

Hosszúkás négyszögek az eredetin vízjelek, a hamisítványokon nem láthatók.

Az előoldal alapnyomása a hamisokon változó színű. A felülnyomás színe nem tiszta, erősen zöldbe játszó, majdnem piszkoszöld. Alul középen a hamison a két nőalak rajzában több rajzolási hiba fedezhető fel.

A hamison a hajszálvonalaktól az árnyékvonalakra történő finom átmenetek hiányoznak.

A keltezés fekete helyett szürke színű, az aláírások barnák és szaggatott vonalúak.

A hamisak hátoldala rosszabb minőségű az előoldalnál. A felülnyomás elmosódott, rosszul rajzolt. Az árnyékolás nem mutat távlati képet.

A büntetőzáradék a hamison élesebben olvasható.

A szakértők úgy találták, hogy a hamisítványok alkalmasak a lakosság megtévesztésére, de szakemberekére nem.

A bírósághoz különös módon került négy litográfiai kő. Kettőt a Hungária Szállóba küldtek csomagban az ott tartózkodó francia nyomozó nevére. Másik kettőt pedig a főügyész kapott csomagban ismeretlen feladótól. Azóta sem derült ki, összesen hány darab kő készült. A szakvélemények[13] szerint a bíróság rendelkezésére álló négy kő mindegyikét más rajzolhatta. A 27 x 22 x 6 cm-es köveken a kék festék meglehetősen eltömődött, tehát sok levonatot végeztek vele. A kő németországi bányából, Solenhofenből származik. A jó minőségű követ csak a finom gravúrákhoz használják, csak képzett, gyakorlott szakember készíthette, Budapesten alig volt található ilyen. Szakembereken kívül olyan segédgépekre is (pl. vonalzógép) szükség volt, amelyekkel csak nagyon jól felszerelt műintézet rendelkezett. Egy hasonló kő elkészítése 6–8 hetet vesz igénybe. A köveket valószínűleg az első, az 1922–23-as próbálkozásokhoz készítették, 1924–25-ben a hamisítványokat cinkográfiai úton készítették.

Több forrás szerint a francia hatóságoknak már 1924 márciusa óta tudomásuk volt a készülő hamisítványokról, de az addig elkészülteket a hamisítók tökéletlenségük miatt nem merték forgalomba hozni. Egy Nizzában élő magyar hercegnő (Kotschubey sz. Zacrevsky Basile) tett feljelentést a rendőrségen, aki 1923 augusztusában egy berlini étteremben véletlenül értesült a tervekről, a szomszédos asztalnál „osztrák akcentussal" tárgyaló férfiak szájából. Ekkor még a francia rendőrség várakozó álláspontra helyezkedett, és nem vették fel a kapcsolatot a magyar hatóságokkal. A másik informátor valószínűleg Arthur Schulze (néhol Schultze) volt. A litvániai német Schulze előzőleg a szentpétervári bankjegynyomdában vezető beosztásban dolgozott, hamisításvédelemmel is foglalkozott. Jó kapcsolata volt német nyomdákkal, amelyek korábban Oroszország megbízásából is dolgoztak. Windischgrätz Lembergből mint cinkográfust hívta Magyarországra, hogy szakvéleményt adjon a frankhamisítás lehetőségeiről, 1922–23-ban segédkezett a Térképészeti Intézetben a technikai előkészületekben, elsősorban a klisé elkészítésében. Miután a herceggel nem sikerült jövedelméről, illetve további megbízatásáról megállapodni, (egy általa vezetett önálló intézetet akart létre-

[12] Erkennungszeichen, Organ der Internationalen kriminalpolizeilichen Kommission für Bekämpfung von Kreditpapierfälschungen. Magyarul közölte: *Pesti Napló*, 1926. január 6.

[13] BFL, Rendőri jelentések, a kő oldalán FD 8 B10 olvasható, amely Friedrich Deschler solenhofeni kőbányájára utal, 8-10 a kő hosszúságát és szélességét jelöli hüvelykben, B a minőséget, azaz „blau", kékesszürke finomgravúrához használatos kő.

hozni) külföldre távozott, s az ellenfélnek ajánlotta fel tudását. A beteg Schulze 1926 márciusában Berlinben váratlanul elhunyt.

A frankügy szereplői közül nem Schulze volt az egyetlen, aki tisztázatlan körülmények között halt meg. Vázsonyi Vilmos, ellenzéki politikus, a parlamenti bizottság a kormányt bíráló kisebbségi vélemény hangadója ellen merényletet követtek el. Három hónap múlva megromlott egészségi állapotban Badenbe utazott, ahol május 24-én hirtelen meghalt. Budapesti temetése nagyméretű politikai demonstrációvá alakult. A vád gyakorlatilag egyetlen szóba jöhető koronatanúja, Hír György, miután Bethlen illetve a kormány elleni vádjait nem volt hajlandó visszavonni, 1926 szeptemberében egy Gömbös Gyulánál tett teázás után hirtelen elhunyt. Ezt követően írta meg Bethlen Horthynak lemondó levelét, amelyet a kormányzó nem fogadott el. Egyik esetben sem lehet cáfolni, vagy megerősíteni, hogy a váratlan haláleseteknek volt-e bármilyen köze erőszakos bűncselekményhez.

A francia kormány nagy súlyt helyezett arra, hogy a frankhamisítás összes körülményét teljesen kiderítse. A detektívek mellett a Banque de France képviselői a nyomozás minden szakaszában aktívan részt vettek: a rendőrségi nyomozásnál, az ügyészségi szakaszban[14], a rendőrségi pótnyomozás alkalmával és a politikai hátteret vizsgáló parlamenti bizottság munkájában. Kezdetben olyan módszerekkel nyomoztak, mintha Franciaországban lennének, majd a magyar fél tiltakozására elfogadták, hogy a nyomozás lefolytatására a magyar hatóságok illetékesek, az eljárást a magyar törvényeknek és rendeleteknek megfelelően kell lefolytatni.[15] Hangsúlyozni kellett például, hogy a francia jegybank küldötteinek a Magyar Nemzeti Bankban és annak Pénzjegynyomdájában tett látogatása nem a nyomozás része, hanem csak udvariassági látogatás. Zadravecz naplója szerint[16] a Ruhr-vidék francia-belga megszállása idején a német területeken a franciák márkákat hamisítottak, de a nyomdát a németek felfedezték és lefoglalták. 1923 januárjában vette fel a magyar hamisító csoport a kapcsolatot a német körökkel. Ezért a franciák most mindvégig törekedtek a magyar-német kapcsolatok felderítésére, és a saját, a korábban a németek által lefoglalt gépeiket akarták megtalálni, ám a szenzáció elmaradt. Ha egy vallomásban az szerepelt, hogy *„a gépeket a Dunába süllyesztettük"* – *„a franciák mindjárt Duna-kotrást, sőt akár Duna-elvezetést kívántak."* Szakértők sora érkezett Budapestre, többek között a bankjegy egyik aláírója, Jules Emmery. A per végén a francia bank jelképes, csupán 1 franknyi kártérítésre tartott igényt: *„a vádlottak cselekményéből, amely a sértett bank hitelképességét tagadhatatlanul érintette, a Banque de Francenak legalább is egy franknyi kára származott."* A nyomozás költségeinek jelentős részét a magyar fél fizette. Nemcsak az egy franknyi kártérítést kapta meg a bank, hanem a bíróság a hamisítványokat és köveket is a Banque de France, mint sértett számára ítélte meg.[17]

A hamisítványok, illetve a gyártáshoz szükséges eszközök közül sokat megsemmisítettek maguk az elkövetők, a bűnjelként lefoglalt hamisítványokat és a litográfiai köveket a Banque de France képviselője 1926 decemberében átvette, aki a vizsgálat után magas rangú francia kitüntetésben részesült. Érdekes módon, évekkel később a magyar kormány is jutalmazni akarta őt, de ezt visszautasította. Egy darab hamis bankjegyet mindkét oldalán „FALSUM" bélyegzővel ellátva a bűnügyi múzeumnak ajánlott fel.[18] Ez a darab sajnos, már nincs meg. Pontosan nem ismert, hány darabot adott át a bíróság a francia banknak, illetve ők mit tettek a hamisítványokkal. A bírósági iratok négy kőklisét, 6679 darab hamis bankjegyet és papírt említenek. Az iratok között egy rossz minőségű kép fényképezéshez halomba rakott, spárgával összekötött bankjegy-kötegeket ábrázol. A fotón 20 köteg jól kivehető, de ennél jóval többet tartalmaz a halom. Mivel Magyarországon százasával kötegelik a bankjegyeket, legkevesebb 2000 darab bankjegy látható a képen, de ennek a többszöröse (6679? db) valószínű. A fotón néhány köteg felső darabjának sorszáma is olvasható[19], amely alapján megállapítható – ahogy a korabeli szakértői vélemények is tették –, hogy a sor- és sorozatszámozást illetően a hamisítványok változatos képet mutatnak. A Banque de France tulajdonában jelenleg két darab hamisítvány található.[20] További egy fennmaradt példányt említenek egy magyar magángyűjteményben, de ennek meglétéről még nem állt módomban megbizonyosodni. Ugyanígy arról sem, hogy ritkasággyűjtőknek adtak

[14] Tárgyalások: Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 1926. május 7-26., Budapesti Királyi Ítélőtábla 1926. augusztus 16-24., Magyar Királyi Kúria 1926. október 9., 11., 13., 14.

[15] AUER Pál: *Fél évszázad. Események, emberek.* Washington, 1971, Occidental Press. p. 128.

[16] *Páter Zadravecz titkos naplója.* szerk.: BORSÁNYI György. Budapest, 1967, Kossuth Könyvkiadó. p. 202.

[17] BFL u.o.

[18] BFL, B XXXV. 193/1926/494 jegyzőkönyv, 1926. november 22., Ügyészségi szakasz és Átvételi jegyzőkönyv, 1926. december 5.

[19] BFL, 8520/1926, Ügyvédi szakasz. Sorszámok: pl. E 1769 685, O 1769 569, U 1704 244, V 1704 797

[20] Banque de France 2000. augusztus 7-i levele és október 3-i és november 3-i e-mail üzenetei és november 6-i levele a Magyar Nemzeti Bank Emissziós főosztályához

volna el belőlük, ahogy tervezték még a húszas években.[21] 1926 tavaszán politikai okokból betörtek a kúria épületébe, hogy egy sor, a frankügyre vonatkozó iratot megsemmisítsenek.[22]

Franciaország a másik nagy politikai ellenfél, Csehszlovákia kezdeményezésére a Népszövetségi Tanács június 10-i ülésén javasolta egy pénzhamisítás elleni nemzetközi szervezet létrehozását. Többévi bizottsági és szakértői tanácskozás után a húszas évek végén a pénzhamisítások elleni nemzetközi védekezés céljából aláírtak egy nemzetközi szerződést, amelyhez Magyarország is csatlakozott.[23] Az utca emberét, a közvéleményt a kezdettől fogva foglalkoztatta a frankügy. A Folies Bergéres egyik korabeli műsora a francia belpolitikát figurázta ki. Amikor az egyik szereplő borravalót adott egy altisztnek, társai figyelmeztették, nézze meg, nehogy Magyarországon nyomtatott bankjegyet fogadjon el. A csehszlovák politikai vezetőknek kedvező lehetőséget nyújtott propagandaként a frankügy, amely ott sem kizárólag a hivatalos köröket foglalkoztatta. Prágában „A hamis frank" címmel filmvígjátékot írtak, Prága egyik legjobb komikusa főszereplésével mutatták be a cseh főváros filmszínházai.

A kor talán legnagyobb szabású hamisítása volt a francia 1000 frankosoké, de korántsem az egyetlen. A frankhamisítás fokozottabban hívta fel a figyelmet a többi hamisításra. Az egész Európára kiterjedő pénzhamisítási hullám egyik oka volt a pénzügyek stabilitásának hiánya. Szerb dínárt gyártottak Bielefeldben, Duisburgban, Berlinben fontot, Düsseldorfban svájci frankot, bankjegyhamisítók működtek Madridban, Lisszabonban, hamisították a rubelt és természetesen a koronát is. A franküggyel egy időben zajlott Debrecenben a kor legnagyobb koronahamisítási pere, az olaszliszkai rabbié. Több külföldi hamisítást megpróbáltak – különösen a sajtó – kapcsolatba hozni Magyarországgal, de a gyanú az 1920-as évek elején zajlott csehszlovák szokolhamisításon kívül nem bizonyult valósnak. Felmerült a szokolhamisítás és a frankhamisítás közötti kapcsolat, akár a résztvevő személyeket, akár a célokat tekintve, de összességében inkább közvetett, semmint közvetlen kapcsolat mutatható ki. A szokolügy önmagában is egy önálló előadás témáját adhatná. A frankhamisítási botrány jelentős hatással bírt a politikai életre Magyarországon és külföldön egyaránt, ám sem a frank, sem a magyar valuta (a korona, majd az újonnan bevezetett pengő) értékét, árfolyamát a hazai Tőzsde rövid ideig tartó pangásától eltekintve nem befolyásolta.

A Nemzetek Szövetsége, azaz a Népszövetség 1926 márciusi genfi ülésszakára érkezett egy francia beadvány, amely a frankügyet Európa békéjét veszélyeztető cselekményeknek minősítette és az egyes nemzeti kormányok közbelépését és Magyarország erélyes figyelmeztetését kérte. A Népszövetség határozata szerint a frankhamisítás nem meríti ki az európai béke felborításának fogalmát, magyar belügy, a magyar igazságszolgáltatásra tartozik, a nemzetközi szervezet nem illetékes.[24] Heves vitára adott azonban okot a Népszövetség Pénzügyi Bizottságában, hogy ilyen előzmények után lehetséges-e Magyarország szigorú pénzügyi ellenőrzésének feloldása, amelyhez kompromisszumok árán végül Franciaország is hozzájárult. A szigorú ellenőrzés 1926. július 1-jén megszűnt azzal a feltétellel, hogy az ország adósságainak fedezeteként lekötött állami bevételek kontrollja átmenetileg megmarad. Ezek kezelője a Magyar Nemzeti Bank volt. A népszövetségi kölcsönből még hátralevő 82 millió koronát Magyarország akkor nem, csak 1927 tavaszán kaphatta meg.

Az eseményekre köztudottan a pesti vicc reagál leggyorsabban. Nem volt ez másként 1926-ban sem. Már 1926 januárjában az alábbiakhoz hasonló viccek jelentek meg a sajtóban: „Mikor az első hamis frank elkészült, sietve elvitték Nádosyhoz, aki örömmel szemlélte, különösen a rajta levő női alak tetszett meg neki, meg is fenyegette: Nono, te kis hamis!" Másik:

„– Hol nyomták a hamis frankokat?

– A Franklink nyomdában." Vagy:

„– Miért a Térképészeti Intézetben készítették a hamis bankjegyeket?

– Mert ott nem ismernek határt."[25]

A frankhamisítás ürügyül szolgált a kortársaknak saját céljaik elérésére: a külföld, elsősorban Franciaország és a kisantant a trianoni szerződés védelmére, a magyar ellenzék itthon és emigrációban a kor-

[21] *Budapesti Hírlap*, 1926. szeptember 17.

[22] *Újság*, 1926. március 25.

[23] Weltpolizei gegen Notenfälscher, *Berliner Tageblatt*, 1927. június 23., Societé des Nations, *Journal des Débats*, 1927. október 11., Une convention contre les faux monnayeurs, *Pax*, 1929. május 5. In: ROMSICS Ignác: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás. *Történelmi Szemle* (1983):1. 83. A nemzetközi szervezet tagjai felállítottak saját országukban egy-egy nemzeti szervezetet, például a Scotland Yardot.

[24] u.o. pp. 79-80.

[25] *Pesti Napló*, 1926. január 8. és 22.

mány megbuktatására, de alkalmat adott antiszemita hangok megerősödésére is. A kor és részben az utókor az ügyet bűnügynek, jogi és politikai kérdésnek tekintette. Minden részletre kiterjedő mű a frankügyről ez idáig nem született, politika-, diplomácia-, a jogtörténeti írások, forrásközlések szép számmal jelentek meg, de a numizmatikai szakirodalmi feldolgozás még várat magára. A jelen munka ebből az adósságból kívánt törleszteni.

Garami Erika
Magyar Numizmatikai Társulat
Budapest

FORGED FRENCH FRANCS IN HUNGARY IN THE MID-1920S

Summary

At the end of 1925 it turned out that forged 1000-French-franc-banknotes were produced in Budapest, which were meant to be put into circulation in European big towns by Hungarian army officers. The plan of counterfeiting originated with German army officers, who wanted to achieve the stabilization of the Deutschmark by disseminating fake British pounds and French francs in large numbers. For security reasons the Germans wished the printing in Hungary providing German experts and machines. The Hungarians would have received benefit in return. Most of the Hungarian participants did not know about these plans – they had patriotic aims in view. They wanted to take vengeance on France, leader of the Peace Treaty of Trianon in 1920, for the territorial losses by undermining the French currency. They would have used the considerable profit of the counterfeiting for irredentist purposes.

The notes were printed in the State Cartographic Institute. After the remarkably bad forgeries were printed by stone plates, in 1924 the forgers managed acquire suitable banknote paper from Germany – they had problems with the special watermark – and equipment from Germany and Austria. Despite, none of the fake 1000-French-notes got into circulation. The first attempt was immediately caught in the Netherlands.

High ranking politicians knew about the forgeries, moreover, some gave support. As a result a large-scale legal case, which turned into an international political scandal, most of the politicians and the technicians were dismissed from their posts or jobs, the leaders of the action were sentenced to years to prison, but the government kept steady.

The franc scandal was regarded as a political and criminal case not only by the contemporaries, but also by the succeeding generations. The prints, the plates, the machines were destroyed partly by the forgers themselves, partly upon the demand of the court and the Banque de France, this way they are not available any more.

(Translated by the author)

Egy eredeti francia és egy hamis 1000 frankos bankjegy vízjelének összefüggései

Connections of the Watermarks of an Original French Banknote and a Forged 1000 Francs

A Francia Nemzeti Bank és a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteményének jóvoltából alkalmam nyílt összehasonlítani egy eredeti francia, 1922-es és egy későbbi, 1923-as kibocsátási dátummal ellátott, hamis 1000 frankos bankjegy vízjelét. Ez utóbbi az 1924-25-ben elhíresült magyar frankhamisítási botrány[1] bűnjelei közül Párizsban megőrzött, egyetlen olyan relikvia, amelyet vízjelkészítési szempontból tanulmányozhattam. A vízjelkutató számára ritkán adódik ilyen különleges lehetőség, mert a bankjegy-hamisítók a papírban megbújó vízjelet általában figyelmen kívül hagyják. A hamis bankjegy elkészítéséhez szükséges papír kiválasztásánál vagy előállításánál csupán csekély hasonlóságra törekszenek, ami többnyire könnyen megtévesztheti. Sok esetben más választásuk nem is nagyon lehet, hiszen nem képesek sem technikailag, sem szakmai felkészültségüket tekintve a papírban olyan vízjelhamisítvány létrehozására, amely az eredetinek megfelelő átnézetet mutat. Más a helyzet a profi bankjegy hamisítványoknál, így a hamis 1000 frankos esetében is. Itt a megfelelő szintű tudás és a szükséges technika jórészt eleve rendelkezésre állt. Csupán szándék, idő és pénz kérdése volt, hogy milyen minőségű hamisítványt készítenek. A végeredményt befolyásoló tényezők közül persze mindenképpen elsődlegesnek tekinthetjük azt, hogy milyen színvonalú vízjelhamisítvánnyal szerették volna elérni a kitűzött célt. Az összes többit ennek függvényében lehet értelmezni. Nyilvánvaló, hogy a hamisításra fordított idő és pénz arányban áll a hamisítvány minőségével, még akkor is, ha görbéje nem teljesen lineáris.

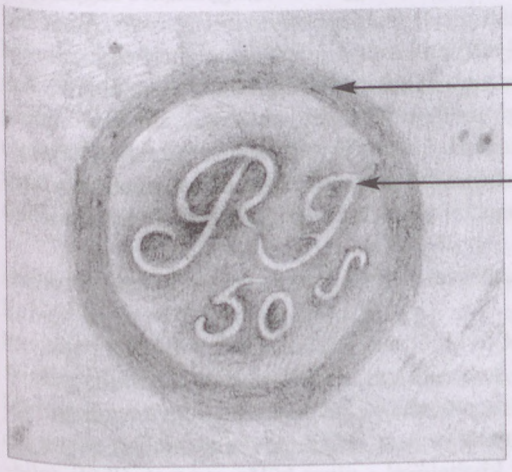

1. ábra. Egy 50-es címletű assignata összetett vízjelű papírjának 1:1 méretű átnézeti részlete 1793-ból

[1] Az 1924-25-ben Magyarországon állami segédlettel, nagy mennyiségben hamisított francia 1000 frankos bankjegyekkel a trianoni békediktátum létrehozásában legnagyobb szerepet vállaló Franciaország gazdaságát szerették volna tönkretenni és a keletkező hasznot a revízió pénzügyi fedezeteként felhasználni. Ezt a forgalomba hozatalból keletkezett nemzetközi botrány akadályozta meg.

[2] Az egy négyzetméter területű papír kondícionált körülmények között mért tömege.

Az eredeti

Az eredeti francia 1000 frankos bankjegy vízjele nem tartozik sem az egyszerű, sem a közönséges vízjelek közé. Vízjeltechnikai szempontból önmagában is kuriózum. Mint bankjegyvízjel, szép példája a különböző vízjeltípusokat egyesítő – mind gyártástechnológiai, mind grafikai szempontból – összetett vízjelnek. Gyökerei a francia assignaták gyártásának idejére nyúlnak vissza (*1. ábra*), amelyeknél, mintegy előképét láthatjuk a többféle vízjeltípusból kialakított, összetett vízjelnek (Éremtani Lapok 49., 50. szám).

2. ábra. Az eredeti 1000 frankos vízjelének 1:1 méretű rekonstrukciós rajza

Az 1000 frankos bankjegy átnézetében első látásra szembetűnő, hogy három, egymástól nagyon jellegzetesen eltérő vízjeltípus: a negatív, a pozitív és a kombinált vízjel sajátos ötvözetéről van szó. A negatív vízjel a papírháttér átlagánál kisebb négyzetmétertömegű olyan területrészt jelent, amelynek egyik fontos optikai tulajdonsága, az átnézete, mindig világosabb a „semlegesnek" tekintett papírháttérnél. A pozitív vízjel a papírháttér átlagánál olyan nagyobb négyzetmétertömegű területrészt jelent, amelynek átnézete mindig sötétebb a papírháttérnél. A kombinált vízjel a papírháttér átlagánál kisebb és nagyobb négyzetmétertömegű részekből áll, amelynek átnézete a papírháttérnél világosabb és sötétebb elemeket egyaránt tartalmaz. Az 1000 frankos egyes vízjelelemei, külön-külön és az összetett vízjel egészében is, a kor vízjelkészítési technikájának egyik kiemelkedő alkotása (*2. ábra*).

Grafikai szempontból rendkívül arányos, gondosan megtervezett és az adott papírfelületen jól elhelyezett feliratvízjel.

Hamisítás elleni védelmi szempontból elsősorban címlet és kibocsátó jelző. Rajzolata közli a bankjegy címletét számmal (1000) és alatta betűvel (Mille Francs), valamint megnevezi a bankjegy kibocsátóját (BANQUE DE FRANCE) is. Másrészt, mint átnézeti látvány, méreténél és elhelyezésénél fogva rendkívül jól ellenőrizhető. A tiszta és erőteljes átnézetet a bankjegy nyomatai sem zavarják. A vízjel minden eleme jól látható, annak ellenére, hogy a bankjegyen – egy keskeny sáv kivételével – nincs külön nyomatnélküli, teljesen szabadon (üresen) hagyott rész az egész vízjel számára, mint más bankjegyeknél.

Funkcionális szempontból egyedi célvízjel, mivel kifejezetten bankjegygyártás céljára készült és kizárólag az 1000 frankosok előállítására használták.

Negatív vízjelelemek

A bankjegy negatív vízjelelemeit két markáns, vízjelformakészítési és papírgyártástechnológiai szempontból is jelentősen eltérő rész alkotja. Az egyik egy negatív, teli tónusú felület-vízjelelem, a másik egy szintén negatív szöveg-vízjelelem (*3. ábra*).

3. ábra. A negatív szöveg-vízjelelem

A teli tónusú negatív felület nem más, mint egy szabályos geometriai alakzat, egy 15 x 150 mm-es fekvő téglalap, amelynek közepén vele ellentétes tónusú, pozitív feliratot helyeztek el. A látszólag egyszerű megoldás érdekessége, hogy ezen a részen a papírgyártás során a vízjelképzésnél éppen ellentétes irányú papírképzési folyamatok mennek végbe. Leegyszerűsítve: a negatív felületrésznél a „papírt vékonyítani" kell (csökkenteni kell a négyzetmétertömegét), míg a pozitív szövegrésznél éppen ellenkezőleg, „vastagítani" kell (növelni kell a négyzetmétertömegét). Ahol a felület a papírháttérnél vékonyabb lesz, ott több fény képes áthatolni rajta, tehát világosabbnak látjuk, vagyis negatív átnézetűvé válik (teli tónusú felület). Ahol pedig a papírháttérnél „vastagabb" mezők, szigetek jönnek létre, azok a részek kevesebb fényt engednek át, tehát emiatt sötétebb átnézeti képet mutatnak (vonalas, pozitív szöveg). Valójában mindkét esetben a papír négyzetmétertömegének, illetve törésmutatójának valamilyen irányú megváltozásáról van szó, ami aztán létrehozza az átvilágított papírban a vízjel megfelelő átnézeti képét.

Külön technikai bravúrnak számít, hogy a vízjelképzési szempontból már meglehetősen szélesnek (15 mm) és hosszúnak (150 mm) számító, ráadásul pozitív elemektől szabdalt (tehát nem összefüggő) negatív felületnek az átnézete meglepően homogén és tiszta. Ez azért figyelemreméltó jelenség, mert gyártástechnológiai szempontból éppen az ilyen felületek számítanak gyenge láncszemnek. A nagy negatív (elvékonyított) papír (vízjel) felületeknél éppen a tiszta és egyenletes átnézetet a legnehezebb megvalósítani. Egyrészt nehéz eltalálni azt a kritikus határértéket, ahol a papír még nem szakad át, illetve tartása a későbbi, várhatóan erőteljes használat során sem gyengül meg végzetesen (a papírszakadás durva vízjelképzési hibának számít). Másrészt minél szélesebb a negatív vonal, illetve felület, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a tömeggyártás folyamán az átnézet felhőssé, egyenetlenné, vagy elmosódottá válik, amit helyenként kisebb-nagyobb pozitív rostszórványok tarkíthatnak, egyszersmind jelentősen lerontva ezzel a benne elhelyezett szöveg olvashatóságát. Itt azonban erről egyáltalán nincs szó, sőt a kitűnő átnézet kellő intenzitással és szabályos, éles kontúrhatárokkal párosul, ami egyértelműen elhatárolja a különböző vízjelelemeket egymástól, és a szintén jó optikai tulajdonságokat mutató homogén papírháttértől egyaránt.

A téglalap fölött a régi, klasszikus filigránokat[3] idéző, kecsesen vékony vonalrendszerű, szintén negatív átnézetű szöveg vízjelelem emelkedik ki a papírháttérből. A két szóból, összesen 11 betűből álló „Mille Francs" címletjelző felirat kalligrafikus szövege az előoldal felől olvasható, míg a vízjelfogás oldala[4] a hátoldal.

A betűk mindkét szóban megszakítás nélkül, folyamatosan kapcsolódnak egymáshoz. Ez a negatív vízjelelem a korabeli, szép ívű, kézi (zsinórírást idézi). Betűkontúrjai tűélesek, átnézete nagyon erőteljes. A francia vízjelkészítő mesterek sokszáz éves drótvízjelgyártó tapasztalata érlelte ilyen tökéletessé.

[3] Vékony drótból hajlított vízjelképző elem, amelynek francia nevéről a korai merített, negatív vízjeleket elnevezték.

[4] A papírnak az az oldala (felülete), amelyik a papírgyártás során a vízjelképző eszközökkel, illetve magával a vízjelszerszámmal közvetlenül érintkezésbe kerül. Ennek szabad szemmel vagy nagyítóval látható struktúrája jellemző az adott gyártástechnológiára, érzékelhető (mérhető mélysége és jellegzetes kontúrviszonyai vannak.

Pozitív vízjelelemek

A három sorban elhelyezett bankjegyvízjel alsó sorában lévő negatív téglalap közepén a BANQUE DE FRANCE felirat pozitív tónusú, átnézete a papírháttérnél sötétebb (*4. ábra*). Ez a pozitív vízjelelem három szóból, összesen 14 egyenes állású, talpas verzál betűből áll. A betűkontúrok enyhén életlenek, de ez a pozitív elemeknél nem szokatlan dolog, mert ez a (pozitív vízjelkészítő és vízjelképző) gyártástechnológiából eredő általános jellegzetesség.

Grafikai szempontból a szépen vágott, talpas betűk rajzolata szabályos. Elhelyezésük arányos, a betűközök egyenletesek. Az átlagos betűmagasság 11 mm, az átlagos betűszélesség 8 mm. Az azonos betűk talpvégződéseinél (hamisítás elleni védelmi célból) finom rajzi eltérések figyelhetők meg.

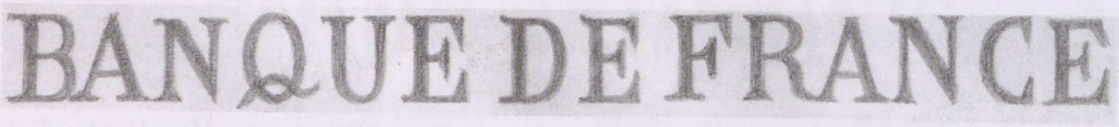

4. ábra. A bankjegy pozitív feliratvízjele

Átnézete tiszta és nyugodt. A szöveg negatív mezőbe helyezése optikai szempontból nagyon hatásos megoldás, mert rendkívüli módon kiemeli a pozitív betűket, mintegy semlegesítve, és bizonyos mértékig kioltva a negatív téglalapot keretező sötét színű nyomatok gyengítő hatását, egyúttal fokozva az átnézet intenzitását és javítva az olvashatóságot is. A vízjel szövegét így könnyebb ellenőrizni és azonosítani.

Kombinált vízjelelemek

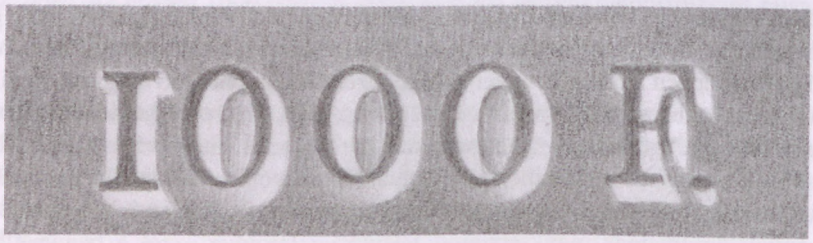

5. ábra. A kombinált vízjelelemek

Az 1000 frankos bankjegy vízjelének felső sorában látható az összetett vízjel minden szempontból legbonyolultabb része, a címletjelző kombinált vízjel. Ez a sor négy egyenes állású számjegyből (1000), egy verzál (F) betűből és egy pontból (.) épül fel (*5. ábra*). Pozitív felület részeinek fedettsége egyenletes. Ezek szabályos kontúrhatáraihoz finom átmenetekkel csatlakoznak a viszonylag széles negatív felületek, amelyek mintegy „árnyékot" képeznek a pozitív szöveg körül. Vízjelformakészítési és vízjelképzési szempontból egyaránt ez a kombinált rész tekinthető a technikai csúcsnak, mert kivitelezése a negatív és pozitív részek (külön-külön történő) előállításánál jóval bonyolultabb eljárások láncolatából áll. Tehát a kombinált vízjelnél nem egyszerűen a pozitív és a negatív részek egymás mellé illesztéséről van szó, hanem a két vízjeltípus olyan sajátos párosításáról, amelynek létrehozása már egészen más technikát igényel.

Grafikai szempontból az alsó pozitív felirattól csak nagyobb méretével tér el. Átlagos származmagassága 5 mm-rel nagyobb. Átnézete egyenletes és tiszta. Figyelemreméltó a három nulla számjegy negatív „árnyékának" a papírháttérbe simuló alsó kontúríve, ahol a legfinomabbak a tónusátmenetek a számok erőteljes negatív mezőiből a papírháttér semleges (de a negatív részeknél természetesen sötétebb) részei felé.

A hamisítvány

A korai európai vízjelek még általában a papír gyártójának nevét, monogramját, a papír méretét, típusát vagy minőségét jelölték. Amikor az első papírhamisítók a kiváló minőségű, könnyen és kedvező áron eladható papírokat, és velük együtt vízjelüket is hamisítani kezdték (a nagyobb üzlet reményében), akkor hamarosan előtérbe került a vízjel hamisítást gátló, hamisítás elleni védelmi szerepe, illetve annak fokozása. Az értékpapírok és bankjegyek megjelenésével már nem csupán a nyomathordozó papírt, hanem annak értékét is védeni kellett. Ez egyre bonyolultabb és rafináltabb vízjelek alkalmazását hozta magával, mert a vízjel hamisítás elleni védelmi értéke elsősorban bonyolultsági fokától függ. Hosszú út vezetett az egyszerű negatív monogram vízjelektől a pozitív, a kombinált, az összetett és a valódi árnyalatos vízjelekig. A formakészítési technika általános fejlődése révén a bankjegyvízjelek is átformálódtak, finomodtak, sokkal összetettebbé váltak. Könnyű belátni, hogy minél komplikáltabb formakészítéssel, minél több gyártástechnológiai lépéssel érhető el egy adott vízjel előállítása, annál több szellemi és technikai feltétel szükséges hozzá, annál drágább lesz és ezzel együtt, annál nehezebbé válik a hamisítása. Ezért aztán nem is törték magukat a bonyolultabb bankjegyvízjelek láttán a hamisítók, hanem megelégedtek a silányabb vízjel-imitációkkal, ami viszont nagymértékben növelte a lelepleződés veszélyét. Így a vízjel minden korban betöltötte sajátos védelmi szerepét, napjainkban pedig újra reneszánszát éli.

6. ábra. A hamis 1000 frankos vízjelének (1:1) méretű rekonstrukciós rajza

A francia 1000 frankos vízjele nemcsak kibocsátásának idején volt korszerű, hanem mai szemmel nézve is „hamisíthatatlan". Legfeljebb imitálni lehet. Az eredeti technológiának megfelelő vízjelhamisítvány elkészítése olyan hosszadalmas és drága lenne, hogy az ilyen hamis bankjegy (még nagyon nagy példányszámban is) drágább lenne saját címleténél (tehát nem érné meg előállítani). Ez bizony keményen próbára teszi még a profi hamisítókat is. Ha a hamisítás állami szinten folyik, ahogyan az ezer frankos esetében Magyarországon történt, akkor joggal feltételezhető, hogy hozzáértő, kellően felkészült szakemberek látnak „munkához". Az eredmény mégis csupán egy olyan vízjelimitáció, amely, bár megtévesztő módon megközelíti, de el nem éri az eredeti vízjel valódi átnézetét. Ez persze nem minősíti a hamisítványt, mert a felhasználásnál, a „forgalomba hozatalnál" egészen más szempontok érvényesülnek.

A hamis bankjegyet a felhasználás helyén általában nem hasonlítják össze az eredetivel[5], vagy csak nagyon ritkán, ezért a lelepleződés veszélye már egy közepes imitációval is csekély lehet. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a hamisítóknak az 1000 frankos francia bankjegy vízjelével egyáltalán nem volt könnyű dolguk. Ahogy az a korabeli jegyzőkönyvekből kiderül, a papír alapanyagot külföldről, Németországból rendelték meg, ezért az eredeti gyártástechnológia szerinti vízjelelőállítás szóba sem jöhetett, hiszen azzal rögtön lebuktak volna. Így a vízjelet a vízjel nélkül legyártott német papírba – aminek egyéb paraméterei igen közel álltak az eredetiéhez – az eredeti technológiától teljesen eltérő módszerrel és utólag kellett „bevinni" (*6. ábra*).

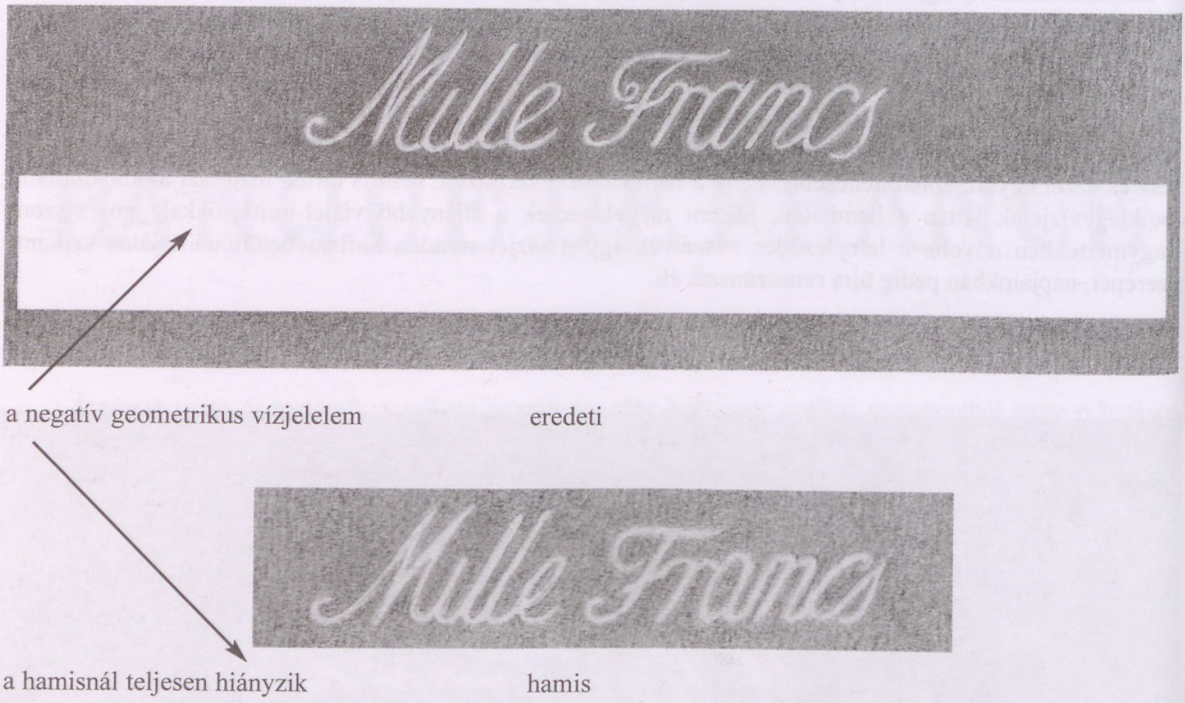

7. ábra. Az eredeti és a hamis bankjegy negatív vízjelelemeinek összehasonlítása

A XIX. század végén gyakran és szívesen alkalmazott megoldás volt egész Európában, így Magyarországon is, hogy jó minőségű, de „üres", vízjelnélküli papírok vízjellel történő ellátása céljából a papírt megpréselték. Ez az olcsó és gyors technika alkalmas volt a vízjelnélküli papírok speciális vízjelezésére csakúgy, mint általános vízjelű, kommersz vízjeles papírok saját kereskedelmi vagy saját védjegyvízjellel történő utólagos megjelölésére, identifikálására. A préselés különböző típusai (száraz, nedves) a nyomdaipari vaknyomásból – annak technikai módosításával – fejlődtek ki. A valódi vízjeleknél sokkal vékonyabb vonalrendszerű, tetszetős, tiszta átnézetű, éles kontúrú, teljesen szabad struktúrájú és egészen bonyolult rajzolatokat lehetett ilyen módon a papírba varázsolni. Olyanokat is, amelyeket egyébként hagyományos vízjelezéssel egyáltalán nem lehetett volna kivitelezni a technikai lehetőségek korlátai miatt. A préselési technika univerzális volt, szinte bármilyen összetételű és vastagságú papír utólagos vízjelezését lehetővé tette. Ezeket a módszereket a nyomdászok természetesen ismerték és széles körben alkalmazták. Többek között ilyen módszerrel vittek be különleges rajzolatú utólagos vízjeleket részvények, kötvények, váltók, zálogleveleк, biztosítási és banki papírok, számlák és minisztériumi fejléces papírok felületébe identifikációs, minőségjelző, illetve egyéb védelmi célból. Vannak, akik a préseléssel készült vízjeleket „álvízjeleknek" tekintik, mert nem közvetlenül valamelyik papírkészítési vagy gyártási folyamat során keletkeztek. Tehát nem merített, sík- vagy hengerszitás eljárások révén kerültek a papírba, hanem utólag, valamilyen (sík- vagy henger-) nyomóforma és préserő segítségével, lap- vagy élnyomással. Mivel azonban az így keletkező vízjelrajz helyén a papírban a préselés is törésmutató- és négyzetmétertömeg változást okoz, csakúgy, mint a papírkészítési vagy gyártási

[5] A hamisítás idején ez nem volt általános gyakorlat.

folyamatban keletkező vízjeleknél a vízjelszerszám, ezért ezek nem tekinthetők álvízjelnek. Legfeljebb természetes papírkészítés-gyártás révén, vagy azon kívül, mesterséges, például nyomdai préselés hatására keletkező vízjelekről beszélhetünk. Esztétikai és védelmi értékük természetesen jelentősen különbözik, de ettől még nem álvízjelek. Célszerű ezt a pejoratív kifejezést meghagyni a papírban négyzetmétertömeg változást nem, csupán törésmutató változást okozó olyan vízjel-imitációknak, amilyenek a különféle nyomtatással, színezéssel és egyéb más úton, általában speciális kémiai anyagok (polimerek) alkalmazásával létrehozott, átnézetben vízjelszerű hatást keltő, mesterséges megoldások. Ezekre valóban illik az álvízjel kifejezés, mert azon kívül, hogy átnézetben esetleg megtévesztik a felületes szemlélőt, más közük nincs a valódi vízjelek világához.

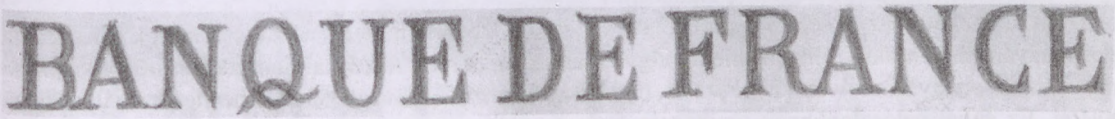

eredeti

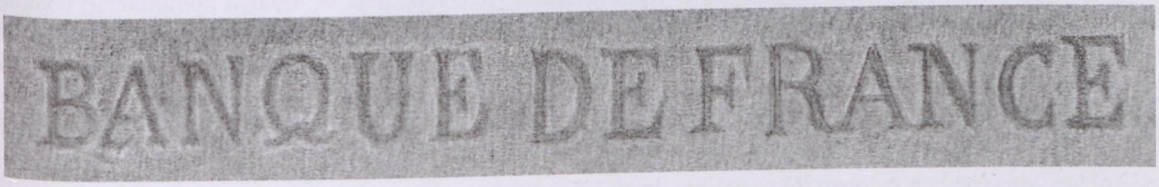

hamis

8. ábra. Az eredeti és a hamis bankjegy pozitív vízjelelemeinek összehasonlítása

A préselt vízjelek viszont kiválóan alkalmasak a természetes vízjelek jellegzetességeinek imitálására, különösen a negatív vízjelek utánzására, illetve hamisítására. A hamis 1000 frankos negatív vízjelelemei közül a „Mille Francs" feliratot is préseléssel utánozták (*7. ábra*). A hamis vízjelelemek közül ez majdnem látványhű, ez közelíti meg a legjobban az eredeti átnézetét (szemből, közel merőlegesen vizsgálva). Ha azonban súrlófényben (megdöntve, különböző szögek alatt) vesszük szemügyre, akkor azonnal feltűnik – a szöveg nyomvonalát követve – egy mély „árok" a bankjegy előoldalán, ahol a nyomatok jól látható megszakadása is jelzi, hogy préselés történt. Itt a papír eredeti (sima) felületi struktúrája maradandó „törést" szenvedett a kontúrok mentén, oly mértékben, hogy a nagyerejű préselés hatására a vonalkontúrok feltüremkedett peremrésze

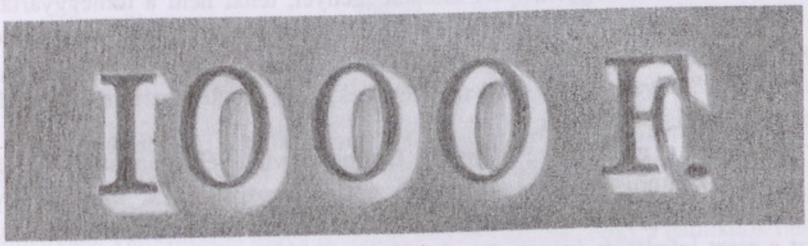

eredeti

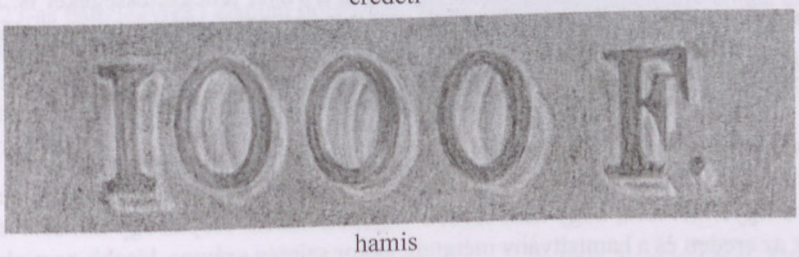

hamis

9. ábra. Az eredeti és a hamis bankjegy kombinált vízjelelemeinek összehasonlítása

érzékelhetően kiáll a papír síkjából. Ez, valamint a felirat keskeny vonalszélessége, illetve vonalainak túlzottan mély benyomódása megakadályozta a nyomtatásnál – a bankjegy alnyomatainak felvitele során – hogy a nyomófesték ezekre a területekre szabadon behatoljon és folyamatos, vonalszakadás nélküli nyomatok keletkezzenek, ahogy az egyébként normális esetben történni szokott és történt az eredetinél is. Ennek a hamisítók számára nemkívánatos jelenségnek a keletkezése ebben az esetben szinte elkerülhetetlen volt, mivel az eredeti negatív vízjel nagyon erőteljes és tiszta átnézetét csak ilyen kompromisszum árán (nagyon mély préseléssel) tudták megközelíteni. Egy sekélyebb préseléssel ezt a vonalszakító hatást csökkenteni lehetett volna, de az a vízjel átnézetének aránytalanul rosszabb minőségét eredményezte volna, ezért inkább a kisebbik rosszat választották. (A felületes, illetve laikus szemlélőnek a vonalszakadások vagy nem tűnnek fel, vagy ha észre is veszi, nem gondol rögtön hamisításra.)

A másik negatív vízjelelem, a negatív téglalap viszont teljesen hiányzik a hamisítványról. Erre két lehetséges magyarázat is adódik. Elképzelhető, hogy a hamisítók ezzel a feladattal nem tudtak megbirkózni, nem tudták utólag sehogysem felvinni a túl széles, túl hosszú és pozitív szövegbetéttel nehezített szabályos negatív felületet. Ez annál valószínűbbnek tűnik, minél részletesebb elemzésnek vetjük alá a lehetséges technikai megoldásokat. Azonban a hamisítók rendelkezésére álló szűk technikai kereteken kívül van egy nagyon egyszerű, sőt kézenfekvőnek tűnő megoldás is, amely a hamisítókat a felület figyelmen kívül hagyására ösztönözte, és amellyel minden munka és energia ráfordítás feleslegesnek, és minden komplikáció elkerülhetőnek tűnhetett az ő szemszögükből. Ez sajnos egy olyan nyomdatechnikai „hiba" az eredetinél, amit ugyan nem róhatunk fel a korabeli tervezőknek és nyomdászoknak, de mindenképpen megkönnyítette a hamisítók dolgát ebben az esetben. Ez nem más, mint egy hamisítás elleni védelmi megoldás, amely a vízjel és a nyomat(ok) passzerképességére épül. Maga az eredeti elképzelés egyébként, amivel a vízjel passzerképessé (mindig azonos helyre és azonos nyomatkörnyezetbe kerülővé) válik, nagyon szellemes és hatékony megoldás. Más esetben valóban jól működik, de az 1000 frankosnál éppen ellenkezőleg, gyengíti a hamisítás elleni védelmet, noha nagyon valószínű, hogy erre az eshetőségre a védelmi megoldások megtervezésekor egyáltalán nem gondoltak. Sőt, sokkal valószínűbb, hogy a negatív téglalap befoglaló méretével egyező üres részt azért képeztek az előoldali nyomatoknál, hogy fokozzák ezzel a kettős passzerképességgel (egyrészt a vízjelnek a nyomatokhoz, másrészt a nyomatoknak a vízjelhez igazított passzerképességével) a bankjegy hamisítás elleni védelmi erejét. Tény, hogy ezt a megoldást kihasználva a hamisítók úgy gondolhatták – és ebben nem sokat tévedtek –, hogy mivel a nyomatok által bezárt téglalap miatt az átnézet ezen a részen eleve sokkal világosabb (negatív) hatású (a sötét színű alnyomatoktól fedett részhez képest), ezért átnézetben (első, de talán még második ránézésre) sem annyira feltűnő, hogy a papírból ezen a helyen az azonos méretű és kontúrhatárú negatív vízjelelem teljesen hiányzik. Akár ezért, akár a megoldhatatlan technikai problémák miatt hagyták is el a negatív geometrikus vízjelelemet, az biztos, hogy sok munkát spóroltak meg vele, illetve így bizonyos értelemben megkönnyítették a pozitív vízjelelemek felvitelének a módját.

A pozitív vízjelelemek hamisítása ugyanis valószínűleg több fejtörést okozhatott, még a tapasztalt, öregebb hamisítóknak is. Ezek utólagos bevitelére ugyan sokféle ígéretes trükk kínálkozik, de szinte valamennyi meglehetősen sok kézi vagy kisipari munkát igényel, tehát nem a tömeggyártás számára vannak kitalálva. Nem véletlen, hogy a „BANQUE DE FRANCE" felirat pozitív betűi nem túl jól sikerültek. Ez a rész csak valóban gyenge imitációja az eredetinek. Több az eltérés, mint a hasonlóság. A betűképek torzak, elnagyoltak, elrajzoltak (*8. ábra*). Persze félreértés ne essék, azért megtévesztésre (főként, ha valaki az eredetit nem jól ismeri) nagyon is alkalmasak.

A pozitív elemeknél is gyengébbre sikerült a kombinált vízjelrész hamisítása (*9. ábra*). Itt a pozitív részek nagyon erősen kontúrosak, sőt hiányosak, nem teljesen fedettek, mint az eredetinél és ebből következik, hogy rendkívül egyenetlen átnézetűek. Ezeket a hibákat azonban valamelyest tompítják a nyomatok, amelyek ezt a részt lefedik és így részben letakarják a vízjel jellegzetességeket is. A kombinált vízjel negatív árnyékai a hamisítványnál csak nyomokban fordulnak elő, és többnyire nem is ott, ahol az eredeti szerint lenniük kellene. A hamisított vízjelről készült rekonstrukciós rajzon jól látszik, hogy a tökéletlen préselés miatt csak itt-ott villannak fel negatív részek, ezek sem folyamatosak, mint az eredetinél, hanem szétesők.

A hamisítvány pozitív részeinek érdekessége, hogy ránézetben, természetes fényben a valódi vízjelekre jellemző felületstruktúrát mutatnak. Súrlófényben már gyanús, kifényesedett felületrészek és hiányos kontúrok hívják fel a figyelmet arra, hogy nem eredeti vízjellel, hanem csupán egy imitációval van dolgunk. Ha összehasonlítjuk az eredeti és a hamisítvány méreteit, akkor szintén számos, kisebb-nagyobb eltérés fedezhető fel, akár a bankjegyek vágott méreténél, akár a különböző vízjelelemek méreteinél. Az eltérés talán a legszembetűnőbb a kombinált vízjelelemek pozitív részeinél, ahol jelentős méreteltérés tapasztalható az eredeti és a

eredeti

hamis

10. ábra. Az eredeti és a hamis 1000 frankos teljes átnézeti képének összehasonlítása

hamis magassági, valamint szélességi adatok között (*10. ábra*). Egyetlen hamis darabból persze nem lehet a tömeggyártásra semmilyen következtetést levonni, hiszen lehetett ennél a hamis példánynál számtalan tökéletesebb vagy éppen gyengébb kivitelű hamisítvány is a nagy mennyiségben nyomtatott anyagban. Az viszont – már a hamisítvány keltezésénél fogva is – valószínűnek látszik, hogy a hamisítók nem 1922-es kibocsátású, hanem 1923-as bankjegy(ek) alapján dolgoztak. Ilyen eredeti mintapéldány ehhez az összehasonlító vizsgálathoz nem állt rendelkezésre. Elképzelhető, hogy az észlelt különbségek és eltérések egy része ebből ered. Tény azonban, hogy minden hiányossága ellenére a hamisított 1000 frankos vízjel megtévesztésre kellő mértékben alkalmas, főként, ha nincs az ember keze ügyében eredeti összehasonlító minta, mert akkor akár valódinak is gondolhatnánk.

Pelbárt Jenő
vízjelkutató
H-2094 Nagykovácsi, Semmelweis u. 10.
e-mail: pelbartj@axelero.hu

CONNECTIONS OF THE WATERMARKS OF AN ORIGINAL FRENCH BANKNOTE AND A FORGED 1000 FRANCS

Summary

The article deals with the comparision of the watermark of an original 1000 Francs banknote and the imitated watermark of a false 1000 Francs which was saved as a corpus delicti of the Hungarian Franc-forging scheme in 1924-1925 that eventually ended up in Paris. The paper gives details about the optical, drawing, watermark technical and technological characteristics of the original and the forged watermarks. It describes the circumstances an the technical hazards of making a false watermark. Finally, it introduces the size and view differences and similarities of each watermark element and the total looking-through picture by presenting reconstructed drawings of both of them (size 1:1).

A papírpénz konvertibilitása és rendszere Bosznia és Hercegovina jelenkori pénzein

Konvertibilität und System der Papiergeldscheine auf den Gegenwärtigen Geldern von Bosnien-Herzegowina

1. Bevezető

A pénz, a pénz forgalma, a különböző pénzformák és pénzrendszerek, mint minden más jelenség, állandóan változik. Ezek a változások a pénzelméleten és a gyakorlati alkalmazásán is nyomot hagynak. Ma is szemtanúi vagyunk ennek az állandó változásnak, miközben a mai pénzrendszeren belül megtalálhatóak a régi gyökerei is. Ezt igazolják Bosznia és Hercegovina Köztársaság mai pénzei.

2. Monetáris labilitás időszaka

Bosznia-Hercegovina 1992. április 6-án önálló, független köztársaság lett és az új ország számára szükségszerűvé vált saját, új pénzrendszerének kialakítása. Ehhez az igényes, igen összetett és messzemenő következményekkel járó munkához Bosznia-Hercegovinában kivételes körülmények között láttak hozzá. Ebben az időszakban az ország területének nagyobb része szerb megszállás alatt állt. Az etnikai szerkezet és annak területi keveredése miatt a közigazgatás szervezésére helyi szinten került sor, leggyakrabban nemzeti hovatartozás alapján. Sokszor azonban még az egyes azonos etnikumú hatóságok között is lehetetlen volt az érintkezés, központi államigazgatásról pedig nem is beszélhetünk. Ezek a politikai és háborús körülmények hatást gyakoroltak a gazdaságra és szükségszerűen a pénzügy működésére is. Ebben az időszakban az egyes pénzügyi megoldások kiválasztása hamarosan teljes pénzügyi káoszhoz vezetett. Ezért keletkeztek a pénzügy területén – az átfogó rendezés hiányában – olyan átmeneti megoldások, amelyek ismertek voltak a közeli és távolabbi múltból is. Ezek az egyszerű megoldások a következők voltak, az egyes bankjegy címletek kézi, vagy gépi átnyomása (gyakran kézi, vagy gépi bélyegzéssel), már meglévő bankjegyek további nyomása (te-kintet nélkül a pénzek kiadójára, esetleg a pénzkibocsátó nevének átbélyegzésével), vagy különböző elis-mervények használata, végül az egészen régi pénzeszközök használata. Ez utóbbi megoldásban bizonyos anakronizmust is felfedezhetünk.

Bosznia-Hercegovina pénzrendszerét az önállóságtól 1998-ig a következő bankjegyek és pénzhelyettesítő fizetőeszközök (bonok) kiadása és forgalma jellemezte:

- Papír- és fémpénz jugoszláv dinárban.
- Jugoszláv dinár (2 címlet)
- Hivatalos bosznia-hercegovinai pénz dinárban (6 címlet, 1992)
- Pénzhelyettesítő fizetőeszközök bosznia-hercegovinai dinárban (12 címlet, 1992-1994)
- Bosznia-hercegovinai hivatalos dinár (8 címlet, 1994)
- Bosznia-hercegovinai dinárok külön bélyegzéssel (értéknövelő címlet átnyomással)
- Bosznia-hercegovinai dinárok próbakiadása papíron (Nagy-Britanniában dolgozták ki)
- Bankjegyek dinárban, amelyeket a szerb népcsoport adott ki (két sorozatban 1992-1993)
- Papír szükségpénzek (bonok) különböző kiadóktól, leggyakrabban német márkában.
- Külföldi valuták, attól függően, hogy Bosznia-Hercegovina melyik területén kerültek alkalmazásra. Elsősorban német márka (DM), ez a legelterjedtebb, de már megjelent a horvát dinár (HRD), később pedig a horvát kuna (HRK) is, valamint a jugoszláv dinár és még egyéb, szórványosan forgalomba kerülő transzferábilis valuták is.

Ha ehhez még hozzáadjuk a két magánkiadású bankjegy sorozatot (7 féle kulin címlet és 1 úna címlet),

amelyek ugyan nem kerültek forgalomba, akkor kiegészül ez az igen tarka kép. Bosznia-Hercegovina monetáris palettáját tovább gazdagították a különböző nem hivatalos fémveretek (arany, ezüst és nem nemes fémek) kiadásai ecu, dinár, sőt dukát címletekben is (1993-tól kezdve). Az angliai Pobyoj Mint pénzverdében verték őket. Ott volt még továbbá a horvát közösség arany kibocsátása (1 dukát 1995-ben). Megállapítható tehát, hogy a pénzforgalom készpénz szükségletére ebben az időszakban különböző papír fizetőeszközök voltak használatosak, míg a fémpénz külföldi eredetű volt.

3. Konvertibilis márka - Bosznia és Hercegovina Köztársaság pénzegysége

3.1. A pénzegység elnevezésének történelmi megalapozottsága

Boszniában, önállóságának 1463-ban bekövetkezett elvesztéséig különböző elnevezésű pénzeket használtak, de ezek között sosem volt márka nevű. Az egyetlen lehetséges kapcsolat a mai és a régi pénznem között a márka súlymérték, amelyet ebben az országban is használtak. A márka elnevezés mélyebb gyökereit az 1960-as években találjuk, amikor mint alternatív pénzegység, a német márka már megjelent a mindennapi pénzforgalomban. Ennek a jelenségnek elsősorban a magas infláció volt az oka, valamint a külföldön dolgozó boszniai lakosok pénzesutalványainak befolyása.

3.2. Konvertibilis márka és pfennig kibocsátása

A boszniai állapotok konszolidációjával és az állam központi bankjának megalapításával, megértek a feltételek az ország pénzügyi helyzetének stabilizálására. 1998-ban új pénzegység került forgalomba, mint törvényes fizetőeszköz, a konvertibilis márka és annak századrésze a pfennig. Mindenképpen megkülönböztetett figyelmet érdemel a „konvertibilis márka" szóhasználat, mint egy olyan pénzegység elnevezése, amely Bosznia - Hercegovina pénzrendszerét adja. A „konvertibilis" jelző régen kizárólag a teljes értékű fémpénzre vonatkozott (a konvertibilitás klasszikus értelmezése). Ez a fogalom ma is jelen van, de más értelemben (a konvertibilitás korszerű értelmezése). Eredetileg tehát arra a papírpénzre vonatkozott, amely kisebb-nagyobb korlátozással, vagy a nélkül, minden pillanatban átváltható volt teljes értékű fémpénzre. Ez a papírpénz tulajdonképpen pénzszurrogátum (pótlék) volt, a teljes értékű fémpénz képviselője (a reális és névleges értékű pénzé), illetve fiat pénz. Az arany valutarendszer nemzetközi szintű felhagyásával a konvertibilitás fogalma klasszikus értelemben már történelmi emlék és elmélet maradt.

A papírpénz elterjedésével, a mindennapi élet növekvő pénzszükségletével, a világforgalom növekedésével, valamint a globális mértékű fizetési problémák megoldásával olyan jelenség került előtérbe, amelyben bizonyos valuták nagyobb korlátozás nélkül csere tárgyává váltak, önnön rendszerükön kívül, szélesebb körben is. Ez a tulajdonságuk elsősorban relatív stabilitásukon, valamint az iránt uk kialakult bizalmon alapszik. Ezek a valuták átválthatók egymás között, illetve mai értelemben véve konvertibilisek. Egyes pénzügyi szakemberek ezt a jelenséget a konvertibilitástól való megkülönböztetés miatt transzferábilisnak nevezik.

Tehát az a döntés, hogy egy szuverén ország pénzegysége elnevezésében tartalmazza a konvertibilitás fogalmát, egyedülálló jelenség. A modern konvertibilitás nem kinyilvánítás kérdése. Ez a nemzetközi pénzforgalomban jön létre egyes valuták elfogadásánál akkor, ha:

- Világvaluta helyettesítő,
- Olyan valuta, amely minden különösebb korlátozás nélkül ellátja pénzforgalmi funkcióját a világ pénzforgalmában és bizonyos mértékig világpénz,
- A devizapiacon jegyzik

3.3. Bosznia - Hercegovina fém- és papírpénzének címletei, formái és védettsége

3.3.1. Bosznia - Hercegovina fémpénzei

Bosznia - Hercegovina három különböző címletű fémpénzt bocsátott ki, mégpedig 10, 20 és 50 feninget. A fémpénzek alakja kerek, és rézzel bevont acéllemezből készültek. A rézbevonat (plattírozás) 30 mikron vastagságú és magába foglalja a pénzérme szegélyét is. Valamennyi pénzérme mágnesezhető.

Az előlapok ábrája a következő:

Középen az értékjelzés számjegye található, a háttérben Bosznia - Hercegovina térképe látható. A szám-

jegyek körül a „fening" felirat olvasható. Az értékjelzés a 10 és 50 feningesnél a számjegy fölött latin betűkkel, alatta pedig cirill betűkkel van kiírva, a 20 feningesnél fordítva. Az ország nevének latin- és cirill írású változatát a köriratban háromszög választja el, amelyet kívülről gyöngykör, belül hármas vonalkör keretez. (*1. kép*)

1. ábra. A fémpénzek előlapja

2. ábra. A fémmpénzek hátlapja

Az érmék hátlapja a következő:

Középen Bosznia és Hercegovina címere helyezkedik el. (Háromszög, amelynek befogójával párhuzamosan ötágú csillagokból álló sor található). A címertől balra kiadás évszáma „1998". A címer körül „Boszna i Hercegovina" olvasható, a 10 és 50 feningesnél felül latin és alul cirill betűkkel, a 20 feningesnél fordítva. A köriratokat itt is háromszög választja el. Kívülről gyöngykör, belül hármas vonalkör helyezkedik el. (*2. kép*)

A 10 feninges érme tömege 3,90 g, átmérője 20 mm, vastagsága 1,40 mm. A 20 feninges érme 4,50 g, átmérője 22 mm, vastagsága 1,60 mm, fogazott szélű. Az 50 feninges érme 5,20 g, átmérője 24,50 mm, vastagsága 1,60 mm, fogazott szélű.

A lapkákat és vereteket a Royal Mint (Nagy-Britannia) készítette.

A háromféle érem címlet kibocsátása ésszerű, de felmerül a kérdés, hogy a legalacsonyabb címlet (10 fening) viszonylag magas névértéke indíthat-e inflációt, mivel a bosznia-hercegovinai konvertibilis márka és a német márka azonos paritásúak. Ugyanekkor a fémötvözet kiválasztása is okozhat problémát, ha Bosznia - Hercegovina csatlakozik az Európai Unióhoz, az ott használatos pénzérmékkel összeegyeztethetetlen.

3.3.2. Bosznia – Hercegovina papírpénzei

Bosznia - Hercegovina papírpénzeit hét címletben nyomtatták, mégpedig: 50 pfenig, 1, 5, 10, 20, 50 és 100 konvertibilis márka. Ezeket Bosznia és Hercegovina Központi Bankja adta ki. Valamennyi bankjegy két változatban készült el: a horvát és muzulmán közösség (I. változat), ill. a szerb közösség (II. változat) számára. A bankjegyeknek vannak bizonyos közös elemei a megegyező értékjelzésű pénzeknél. A nagyságuk, az uralkodó szín és a védelem módja mindkét változatnál azonos.

Mindkét bankjegy változat teljesen egyenrangú Bosznia - Hercegovina egész területén, és elfogadásuk kötelező készpénzfizetés esetén, valamennyi közintézmény, magánszemély és cég mindenfajta egymás közötti kötelezettségének kielégítésekor. Tehát a konvertibilis márka végleges törvényes fizetőeszköz Bosznia - Hercegovinában.

Valamennyi bankjegy névértéke jól látható számmal és betűvel kiírva mindkét oldalon. Az előoldalon a központi bank főigazgatójának aláírása látható. Valamennyi bankjegyen ki van írva „Bosznia és Hercegovina Központi Bankja" elnevezés latin és cirill betűkkel, úgy hogy az I. változatnál először latin betűkkel, alatta pedig cirill betűkkel, a II. változatnál fordítva. Azoknál a bankjegyeknél, ahol a szöveg (I. változat) először latin betűs, ott az utónevek és a vezetéknevek szintén latin betűkkel szerepelnek, ill. a II. változatnál cirill betűkkel. A bankjegyeken ábrázolt személyeknél föl van tüntetve azok születési és halálozási éve. A bankjegyek hátoldalán az I. változatnál egy-egy emlékkő töredéke látható, a II. változatnál az ábrázolás ahhoz a személyhez kötődik, akinek az arcképe az előoldalon található. A bakjegyek háttérmintája és az elemek elrendezése mindkét oldalon azonos.

Az 50 pfeniges bankjegy nagysága 120x60 mm. Uralkodó színe kék. Az első változat előoldalán Skander Kulenović (*3. kép*), a II. változaton Branko Ćopić portréja (*4. kép*) látható. A hátoldalán pedig könyv egy bosnyák házzal (*5. kép*).

Az 1 konvertibilis márka mérete, szintén 120x60 mm. Uralkodó színe zöld. Az I. változat előoldalán Ivan Franjo Jukić (*6. kép*), a II. változaton Ivo Andrić arcképe (*7. kép*) van, a hátoldalára híd ábrázolása (*8. kép*) került.

Az 5 konvertibilis márka mérete, már 122x62 mm. Uralkodó színe lila. Mindkét változaton Meša

Selimović (*9. kép*) portréja van elhelyezve.

A 10 konvertibilis márka mérete 130x65 mm. Uralkodó színe narancssárga. Az I. változat előoldalán Mehmedalija Mak Dizdar portréja (*10. kép*), a II. változaton Aleksa Šantice (*11. kép*), a hátoldalán egy kenyér ábrája (*12. kép*) látható.

A 20 konvertibilis márka mérete 138x68 mm. Szürke az uralkodó színe. Az I. változat előoldalán Antun Branko Šimić (*13. kép*), a II. változaton Filip Višnjić portréja (*14. kép*), a hátoldalán guszlica (*15. kép*) látható.

Az 50 márka mérete 146x71 mm. Uralkodó színe piros. Az I. változat előoldalán Muse Čazim Čatić (*16. kép*), a II. változaton Jovan Dučić portréja (*17. kép*) látható, hátoldalán könyv ceruzával (*18. kép*).

A 100 márka mérete 154x74 mm. Barna az uralkodó színe. Az I. változat előoldalán Nikola Šopa (*19. kép*), a II. változaton Petar Kočić (*20. kép*) van, ez utóbbi hátoldalán könyv és szemüveg (*21. kép*) látható.

A bankjegyek magas szintű védettséggel vannak ellátva, amely egész sor biztonsági elemből áll. A láthatóak: speciális papír, vízjel, biztonsági szál, fényes szalag (irizáló színnel), a láthatatlanok: fluoreszkáló szín, mikronyomtatás, fluoreszkáló fonalak, áttetsző átfedő jel, guilloche nyomtatás és hologram. A védettség nagysága a címlettől is függ. A kisebb névértékűeké alacsonyabb szintű.

A konvertibilis márka bankjegyek kiadásáról és forgalomba hozataláról szóló határozatban előírták a méretek tűrését is. A vízjelnél +/- 3 mm. A biztonsági szálnál +/- 6 mm.

A bankjegyeket Nagy-Britanniában nyomtatták. Nemzetközi betűjele BAM, számjegye 977.

Következtetés helyett

A konvertibilis márka, mint Bosznia-Hercegovina törvényes fizetőeszköze néhány sajátossággal rendelkezik. A legjelentősebb mindenképpen az, hogy ez a pénz elnevezésében a konvertibilis szót tartalmazza, amely egyedülálló jelenség. A pénz konvertibilitása ennek korszerű értelmezésében, kizárólag a belső konvertibilitás szférájában marad, nem lépi át az ország határait.

A többnemzetiségű országok a pénzügy területén is igyekeznek a nemzetiségek egyenlőségét megjeleníteni. Ezért különböző megoldásokat választottak, amelyek több-kevesebb sikerrel oldják meg ezt a problémát. Mindenképpen a legkedvezőbb, a kereskedelem szempontjából pedig a legelfogadhatóbb az a megoldás, amikor a pénzen csak egyfajta írás és egy nyelv szerepel. Azokban az esetekben, amikor különböző írásmódok és nyelvek szerepelnek azonos címletű bankjegynél, pénzérménél, mindig felmerül a kérdés, melyik lesz az első helyen, vagy legalább melyik lesz az első helyen a nagyobb címletű bankjegyeknél. Különös következetlenséggel találkozunk a konvertibilis márka századrészének elnevezésénél. A fém pénzérméken a címlet neve mindig „fening", míg a papírpénzen „pfenig" formában szerepel. (Jele Pf.) Hiba történt a konvertibilis 1 márka II. változatánál. Az Andrič vezetéknévnél a „č" betű helyett a cirill betűs „d" íródott, a két betű hasonlósága miatt. Ezért ez a bankjegy nem is került forgalomba, csupán specimenekből ismert.

Branko Matić

Irodalom

BEŠTAK, B.: Novčanice bonovi Republike Bosne i Hercegovine. (Bosznia és Hercegovina pénzei és bonjai). *Numizmatičke vijesti* 48 (1995) 126-157.

BROZOVIĆ, D.: *Kune i lipe - novac Republke Hrvatske.* (Kuna és lipa a Horvát Köztársaság pénze). Narodna banka Hrvatske. Zagreb 1994.

JOVANOVIĆ, M. S.: *Katalog papirnog novca srpskih zemalja od 1992-1994.* (A szerb államok papírpénzeinek katalógusa 1992-1994). Beograd 1994.

SRB, V. - MATIĆ, B.: *Numizmatika u baštini i gospodarstvu Hrvatske* (A numizmatika a horvátországi hagyományban és gazdaságban). Hrvatska novčatski zavod, Zagreb 1997.

Službeni glasnik Bosne i Hercegovine (Bosznia és Hercegovina Hivatalos Közlönye). 10 (1998), 24 (1998)

KONVERTIBILITÄT UND SYSTEM DER PAPIERGELDSCHEINE AUF DEN GEGENWÄRTIGEN GELDERN VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

Resümee

Ein selbstständiges Land ist ohne ein eigenes Geld nicht vorstellbar, ein Geld in Umlauf zu bringen ist aber eine besonders

anspruchsvolle und komplexe Aufgabe. Diese Situation ist noch schwerer, wenn sie unter solchen Umständen durchgeführt werden muss, wie Agression, Krieg und Besetzung. Die Lösung der Geldfrage von Bosnien-Herzegowine widerspiegelt es klar und gleichzeitig weist auch darauf hin, wie lang und schwer der Weg ein stabiles Geldsystem zu schaffen ist. Die neue Republik wurde am 6. April 1992 proklamiert, grösserer Teil des Landes war aber damals noch unter serbischer Besetzung. Über Staatsverwaltung war noch keine Rede, die Organisierung der Landesverwaltungen fand in den Orten statt. Demzufolge waren vorübergehende Lösungen auch auf das Münzsystem bezeichnend, wie z. B. die manuelle oder mechanische Überstempelung einiger Banknoten, weiterdrucken von schon existierenden Banknoten, - eventuell mit Überstempelung des Namen des Emissionärs, Benutzung von verschiedenen Scheinen und ausländischen Valuten, sowie Emission von nicht offiziellen Münzen (Gold-, Silber und kein Edelmetall) in Ecu, Dinar sogar Ducat Währungen. Mit der Konsolidation der Verhältnisse und der Begründung der zentralen Bank des Staates begann die Stabilisierung der finanziellen Lage auch. Im Jahre 1998 wurde das neue gesetzliche Zahlungsmittel des Landes, die konvertibele Mark, und ihr Hundertstel der Pfennig in Umlauf gebracht.

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

13. kép

14. kép

15. kép

16. kép

17. kép

18. kép

19. kép

20. kép

Klimó György pécsi püspök éremgyűjteménye és numizmatikai tárgyú könyvei

Münzsammlung und numismatische Bibliothek von György Klimó, Bischof in Fünfkirchen

1. ábra

Mária Terézia 1741. július 30-án nevezte ki pécsi püspöknek Klimó György esztergomi kanonokot és nyitrai főesperest, akit 1752. március 5-én a kalocsai érsek szentelt püspökké. Klimó jobbágyszülők gyermeke volt, 1710. április 4-én született a Nyitra megyei Lopassón (Lopašov). Tanulmányait Nagyszombaton folytatta és a papnevelde elvégzése után 1735-ben Esztergom egyházmegye papjává szentelték. Rövidesen Klobusiczky Ferenc érseki helynök titkára, 1737-ben pozsonyi kanonok, majd az esztergomi káptalan tagja lett. Az udvar a kancellária magyar tanácsosává tette. Közben címzetes novii püspök címet is kapott. Mint pécsi püspök, egyúttal Baranya és Tolna vármegyék főispánja is volt. Ezt a tisztséget viselte 1777. május 2-án bekövetkezett haláláig. (*1. ábra*)

Klimót és tevékenységét a Szentszék is megbecsülte és elismerte, mert XIV. Benedek pápa 1754-ben megadta számára és utódainak az érseki pallium-viselés jogát.

A barokk főpap széleskörű egyházszervező és kulturális tevékenysége mellett sokat áldozott a pécsi püspöki palota és a mecseknádasdi püspöki nyaraló gazdag, művészi ízléssel történő berendezésére.

Klimó célul tűzte ki, hogy Pécset újra országos műveltségi központtá teszi. Dédelgetett vágya volt a hajdani (1367), Nagy Lajos király által alapított pécsi egyetem feltámasztása. Ehhez első lépésként nagyszerű könyvtárat alapított és azt az országban elsőként nyilvános könyvtárrá tette. A nagyvonalúan létrehozott könyvtárban, a tudomány különböző ágaira való tekintettel, még a reformáció irodalma is képviselve volt, amelyet halála után, mint eretnekgyanús könyveket (200 kötetet) a könyvtárból eltávolítottak és valószínűleg meg is semmisítettek. Nyomdát és papírmalmot alapított, csillagvizsgálót létesített a cél érdekében.

Könyvtárát utódai is tovább fejlesztették. 1923-ban Pécs befogadta a Pozsonyból idemenekült Erzsébet Egyetemet, amely a városban lassan berendezkedett. Gróf Zichy Gyula pécsi püspök pedig használatába adta a nevezetes könyvtárat, amely ma a Pécsi Egyetemi Könyvtár Klimó-gyűjteménye. (*2. ábra*) Ezzel valósult meg a hajdani püspök álma. Pécs egyetemi város lett és megkapta a számára oly nagy szeretettel és előrelátással létesített könyvtárat.

2. ábra

A pénzgyűjtemény

Klimó jeles könyvtárában — talán a kor szokásainak is engedve — jelentős éremgyűjteményt is létre hozott, amelyről a mai ismeretek nagyjából ennyiből állnak: számos főúri gyűjteményről tudunk, így a Radvánszky-gyűjteményről, Klimó György pécsi püspök és Batthyány Ignác erdélyi püspök gyűjteményéről.[1] Az éremtár jeles arany- és ezüstpénzeinek számát Csajághy Károly 3000 darabra becsülte, de több adatot az éremtár kirablásán kívül nem közölt.[2] Faicser Klimóról mondott halotti beszédében külön megemlékezett a görög és római érmek nagybecsű gyűjteményéről.[3] A későbbi, szórványos híradások is nagyjából ezt ismétlik. Az éremgyűjteményt a könyvtárban helyezték el és a mindenkori könyvtár őrének gondjaira volt bízva. A gyűjtemény római pénzeinek fennmaradt katalógusáról ugyan jelent meg egy rövid ismertetés, de szűk területre korlátozott olvasottsága miatt aligha vált közismertté.[4]

[1] BERTÓK K. – TÓTH Cs: Az arisztokrácia éremgyűjtése. *NK* 98-99 (1999-2000) 18

[2] CSAJÁGHY K.: *Munkálatai a pesti növendék-papság magyar iskolájának.* 5. kötet. Buda, 1838. 332 p.

[3] FAICSER: *Laudatio funebris excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi Domini Domini Georgii Klimo Quinque-Ecclesiarium episcopi... XIII. Kalendas Julias anno* 177 (1777) 21

[4] ifj ENTZ G.: Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége. *Pannonia* 6 (1940):2 (április-június) 208-210. Kiadja a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Tanácsa.

Pedig a vaskos, kézzel írott katalógus szerencsére ma is meg van és érdekessége, hogy besorolást nyert a könyvtár kötetei közé.[5] A félbőr kötésű katalógus a Klimó gyűjteményben lévő római pénzek folyamatosan vezetett jegyzéke.

A katalógus elején számozatlan lapokon — 10 oldalon keresztül — olasz nyelvű feljegyzések találhatók a római pénzekről. A uralkodónként felsorolt pénzek árait tájékoztató jelleggel adták meg, mert minden uralkodó után egy arany- és egy ezüstpénz árat közöltek. Julius Caesarnál „*in oro 30, in argento 1*" érték szerepel. A további oldalakon már egyedi pénzleírások következnek többnyire ármegjelöléssel. Az aranyak 20–50, az ezüstök 1–12 között változnak. (Az értékeket valószínűleg forintban kell érteni.) Néhány üres oldal után újabb éremfelsorolás következik, ezek is ármegjelöléssel. De itt az ezüst- és bronzpénzek árát velencei lírában adták meg, megjegyezve, hogy négy gross az értéke. Az aranyakat viszont escudóban, amelynek értékét hét és fél aranyforintra taksálta a feljegyzés készítője. A feljegyzések tovább folytatódnak még 33 lapon át olaszul. Majd az írás nyelve latinra változik és a katalógust ettől kezdve végéig latinul vezették tovább.

A tényleges éremkatalógus csak a 61. oldalon kezdődik, de már másik személy kézírásával. Külön találjuk benne az arany- és külön az ezüstpénzek jegyzékét. Felsorolásuk az uralkodók időrendjét követi a Kr. e. 1. századtól a Kr. u. 5. századig. Az első Rex Juba (Juba Pater), Numidia királyának pénze. A katalógus oldalain középen áll az uralkodó, a pénzkibocsátó neve. A név alatt az oldalt függőleges vonallal kettéosztották, amely az érem elő- és hátoldali leírásának elválasztására szolgál. Legtöbb esetben az érmek feliratait teljes egészében közlik és gyakran az éremképre is találunk utalásokat. Jól látszik, hogy egy már meglévő gyűjtemény alapján készítették a kibocsátók névsorát, de elegendő helyet hagytak a későbbi szerzemények bejegyzésére is. Időnkét új szereplővel bővült a névsor, de előfordul, hogy egy-egy uralkodó neve kétszer is megjelenik, mert a szaporulat számára fenntartott üres hely elfogyott. Ebből következően a katalógus felvétele után az új szerzeményeket folyamatosan, néha más írással, más tintával, más pontossággal, de továbbra is bevezették a jegyzékbe.

Az alábbi személyek nevével találunk besorolva pénzeket:

Juba, Pompeius, Julius Caesar, Marcus Antonius, Lepidus, Augustus, Agrippa, Tiberius, Drusus Germanicus, Antonia, Drusus Tiberius fil., Germanicus, Agrippa Germanici, Caligula, Claudius, Nero, Poppea, Galba, Vitellius, Vespasianus, Domitilla, Titus, Julia Titi, Domitianus, Nerva, Traianus, Marciana, Matidia, Hadrianus, Sabina, Aelius Caesar, Lucilla, Antoninus Pius, Faustina sen., Marcus Aurelius, Faustina jun., Lucius Verus, Commodus, Crispina, Pertinax, Didius Julianus, Didia Clara, Pescennius Niger, Clodius Albinus, Septimius Severus, Julia Domna, Caracalla, Plautilla, Geta, Macrinus, Diadumenianus, Elagabalus, Julia Paula, Julia Maesa, Julia Soaemias, Severus Alexander, Julia Mammaea, Orbiana, Maximinus Thrax, Maximus, Balbinus, Pupienus, Gordianus, Philippus sen., Otacilia, Philippus iun., Traianus Decius, Herennius Etruscus, Hostilianus, Trebonianus Gallus, Volusianus, Aemilianus, Mariniana, Gallienus, Salonina, Saloninus, Valerianus, Postumus, Claudius Gothicus, Quintillus, Aurelianus, Severina, Vabalathus, Tacitus, Probus, Carus, Numerianus, Diocletianus, Maximianus Herculius, Constantius Chlorus, Helena, II. Severus, Maximinus Daia, Maxentius, Licinius, Constantinus Magnus, Fausta, Crispus, Delmatius, II. Constantinus, Constans, Magnentius, Vetranio, II. Constantius, Julianus Apostata, Jovianus, Valens, Gratianus, Theodosius, Honorius, Arcadius. Tekintélyes sorozat.

A hosszú jegyzékben a 61–189. oldalakon 680 ezüstpénz található. A 193–371. oldalakon pedig 850 aranypénz sorakozik, amit a kötet végén lévő mutató adatai is igazolnak. Legtöbb esetben az ezüstből és az aranyból is csak egy-két pénz képvisel egy-egy uralkodót, bár egyeseknél 30–40 darabra is felszaporodik a számuk.

A 400–419. oldalakon betűrendben — Aburiatól Volteiaig — a római köztársaságkori gensek érmei találhatók, összesen 55 család neve 68 érmével.

A 420–485. oldal üres. A 486–487. oldalon a katalógusba felvett érmékről egy névmutató található, amely alapján az ezüstök a 61–189. oldalon kereshetők vissza, az aranyérmek pedig a másik csoportban találhatók a 190. oldaltól. A mutató azonban nincs teljesen befejezve, a vége hiányzik. A katalógus margóján sorszámok olvashatók, amelyekről Entz Géza azt feltételezte, hogy a Klimó könyvtárban is megtalálható neves numizmatikai szakmunka, Patin katalógusának számai, de tévedett. A Patin munkájában lévő számozás nem azonos a katalóguséval.[6]

[5] SERIES. NUM[MORUM] ROM[ANORUM] felirat a kötés gerincén. Belül tintaírással, *Catalogus Rei Numaria* olvasható. Elöl Klimó szép ex-libriszével. Az számozatlan lapokat hozzákötötték a 492 tintával számozott oldalú laphoz és utólag ceruzával számozták az 1-518 oldalt.

[6] PATIN, C.: *Familiae Romanae in antiquis numismatibus* ... Paris 1663.

A katalógusban, szemmel láthatóan már más kéz írásával, feltehetőleg irodalmi adatok alapján, néhány tucat érmén ritkasági fokozat megjelölése is megtalálható R, RR és RRR fokozatokkal. Ezekből néhány, a teljesség igénye nélkül: Tiberiusnál 3 db RR és 2 db R, Tiberius Drususnál 1 db RRR, Caligulánál 1 db RR, Neronál 1 db RR, Domitianusnál egy db RRR, Hadrianusnál 1 db RRR, Antoninus Piusnál 2 db RRR, 6 db RR és 3 db R. Az értékelést talán a bécsi éremtár római pénzeit tárgyaló leírásból merítették.

A fentiek alapján azt látjuk, hogy a katalógus több mint 1600 római érmét vesz számba viszonylag részletes leírással, és ez a mennyiség a katalógusból hiányzó bronzokkal együtt nem tekinthető jelentéktelen gyűjteménynek.

A római pénzek gazdag gyűjteményéről a Klimó könyvtárhoz tartozó levéltár is őrzött meg adatokat. Ezekkel részben a római anyagról alkotott kép egészíthető ki, másrészt az ókori világ egyéb pénzeire és a szintén jelentős magyar érmeanyagra is bepillantást enged.

Az ókori gyűjtemény leírásának mintegy folytatása a következőkben bemutatásra kerülő füzet.[7] Az egybekötött, vonalkázott katalógus 288 oldalát teleírták. Ennek az elején is általános numizmatikai vonatkozású feljegyzések vannak. Az első oldalon mindjárt egy gondosan szerkesztett rajz található a metrikus mértékegység, a „mm" és angol „inch" összevetésére és átszámításának megkönnyítésére. Az ábra segítségével az érméknél a különböző leírásokban található angol és metrikus méreteket lehetett egyszerű módszerrel összehasonlítani, illetve leolvasni.

Alatta „letters numeraires" címmel betűkhöz tartozó számértékek kódjait találjuk. Egy gondosan rajzolt segédletet a bizánci pénzeken található görög betűk számértékének meghatározásához.

A=1, B=2, Γ=3, Δ=4, E=5, S=6, Z=7, H=8, Θ=9, I=10, K=20, Λ=30, M=40, N=50, Ξ=60, O=70, Π=80, Q=90, P=100, Σ=200, T=300, Y=400, Φ=500, X=600, ψ=700, Ω=800, és így tovább, egészen 200.000-ig.

A jegyzet után már a tényleges katalógus következik az ókori pénzekről. Az 1–172. oldalakon az európai területről való pénzek, a 173–224. oldalakon Ázsia városainak és tartományainak veretei, majd 225. oldaltól az Afrika területéről származó pénzek vannak felsorolva. A leírás az Eckhel által bevezetett, és a görög numizmatikában máig használt földrajzi sorrendet követi. Európa a hispaniai és galliai tartományokkal kezdődik, majd Italia következik mintegy 80 pénzzel, aztán Szicília 51 darabbal, Dácia pedig 6-tal (Philippus jun., Otacilia, Etruscilla, Volusianus veretei). Majd az alábbi tartományokból való érmékkel folytatódik: Moesia superior 16, Moesia inferior 10, Thracia 18, a Thraciához tartozó szigetek 5, trák uralkodók 5, Paeonia 4, Macedonia 10, macedón királyok 35, (ebből 8 ezüst), Thessalia 5, Illyricum 26 és így tovább még 39 tartomány mintegy 260 pénzérméje. (Aitolia, Locris, Phocis, Creta, Paphlagonia, Mysia, Troas, Ionia, Lycia, Pisidia, Lydia, Cappadocia stb. Külön megemlítendő Alexandria városa, mert 60 érméje szerepel a gyűjteményben.)

A 265-től a 283 oldalig ismét jegyzetek olvashatók. A jegyzetet Barclay V. Head, Historia numorum Oxford 1887. írásából másolták. A jegyzet tulajdonképpen a görög pénzkibocsátó városok felsorolása. A betűrendben sorakozó helységek mellett a tartományok neve áll, majd a következőben tartományok szerint sorolja fel a városokat.

A katalógus a 19. században keletkezett. Erre utal a metrikus mértékek megjelenése is. A felsoroltak közül azonban számos pénzérme még bizonyára a hajdani Klimó gyűjteményből maradt fenn. Elválasztani adatok hiányában sajnos nem tudjuk őket.

A római anyagról még egy katalógus található.[8] Az igen szűkszavú katalógusban az alább címszavak szerint történt a pénzérmék felvétele:

Numi Urbium
Numi Regum
Numi Romani
— Numi Familiarum Romanorum
— Numi Imperatorum Romanorum
— Numi maxima forma

[7] Catalogus 288 oldal, 67079 ltsz.

[8] *Catalogus numorum Bibliothecae Publicae Episcopalis Quinque Ecclesiis.* A katalógus XVIII. századi, a kötése későbbi. A bélyegző benne Pécsi Püspöki Könyvtár 1774. feliratú. Címoldalán ceruzával ráírva *Püspöki éremtár catalogusa*, számozatlan.

Numi Hungarici
— in AV Forma majoris
— Numi Hungarici in AR

Ebben a katalógusban is megjelentek az utólagosan bevezetett ritkaság jelölések R, RR és RRR formában.

A pénzek megnevezése mellett a fémanyag megnevezésére három rovatoszlop szolgált, amelyekben AE, AR és AV (bronz, ezüst és arany) rövidítéssel jelölték az egyes fémeket. Ezek az oszlopok is utólagos kitöltésre szolgáltak. A pénz neve után a fém rovatba csak egy függőleges vonal jelezte a pénz meglétét. A római köztársaság kori pénzek fémanyag rovatai nincsenek kitöltve, de az imperátorokéra vonatkozók igen.

A kitöltött rovatokból és a hozzájuk rendelt jelölésekből, amelyek I–XXIV római számokat és a, b, c, és d betűjeleket tartalmaz, arra a következtetésre lehet jutni, hogy ez a katalógus tulajdonképpen az érméknek az éremszekrényekben való elhelyezési rendjét mutatja, és az érmék megkeresését könnyíti a szekrényben. A kitöltött rovatok alapján 41 arany, 938 ezüst és 393 bronz pénzt lehetett összeszámlálni. Ezek a számadatok a kifosztott, majd újra felállított gyűjteménybe adnak bepillantást. Ha az aranyérméket tekintjük, ötven év alatt az eltűnt 900-ból mindössze ennyit sikerült pótolni.

A különböző anyagú pénzérmék helyjelöléseiből következtethetünk az éremszekrényre is. A rendelkezésre álló adatok alapján úgy véljük négy 24 fiókos oszlopból álló éremszekrényben voltak a pénzek elhelyezve. Persze azt nem tudjuk, hogy ezek a szekrények külön-külön, vagy egymáshoz kapcsolva álltak a könyvtárban. Az önálló elrendezésre utal, hogy Rajczi Péter tanár úrnak még Petrovich Ede[9] megmutatta a szekrényeket a püspöki palota torony épületében. A négy szekrény jelölése tehát a, b, c, és d volt, és mindegyikben I–XXIV római számmal jelezték a fiókokat. Az adatokból arra lehet következtetni, hogy egy fiókban mintegy 40–50 pénzérmét helyeztek el. A nagyobb méretű érmekből, amelyeket külön megjelöléssel is elláttak jóval kevesebbet. A katalógusból úgy látszik, hogy az a, b, c szekrény huszonnégy fiókjában római pénzek voltak, sőt még a d szekrény első három fiókját is igénybe vették. A fennmaradt huszonegy éremfiók valószínűleg a gyűjtemény magyar anyagát fogadta be. A katalógus magyar anyaga azonban rendkívül hiányos. Csak a magyar aranyakra és az Árpád-házi uralkodók pénzeire terjed ki Szent Istvántól Kálmánig. A felsorolás szerint 97 magyar arany és 14 Árpád-házi dénár szerepelt a gyűjteményben. Ez pedig mindössze háromfióknyi érem.

A könyvtár irattárában azonban található még egy kézzel írott katalógus[10] is, amelyből egyértelműen kiderül, hogy a magyar és külföldi anyag — elsősorban a Habsburg uralkodók érdekeltségének területéről — szintén jelentős volt, s így nincs okunk kételkedni abban, hogy a fennmaradt 21 fiókot meg is töltötték vele.

A katalógus az aranyakkal kezdi a magyar pénzek felsorolását *Aurei Regnum Hungaria* címmel. Talán érdemes áttekinteni:

Nagy Lajos 4
Mária 1
Zsigmond 2
Albert 1
I. Ulászló 2
Hunyadi J. 1
V. László 6
Mátyás 15
(A jegyzékben már néhány verdejegy is található)
II. Ulászló 11
II. Lajos 10 .
(Ezek már évszámmal, verdejellel szerepelnek)
Joannis de Zápolya 6

Erdélyből:
Izabella 1
János Zsigmond 3
Báthory István 2
Báthory Kristóf 1
Báthory Zsigmond 4
Bocskai István 1
Báthory Gábor 2
Bethlen Gábor 8
Bethlen Katalin 1 (1630)
Bethlen István 1 (1630)
I. Rákóczi György 2
II. Rákóczi György 2

[9] Petrovich Ede (1898-1987) katolikus pap, a pécsi püspöki, majd káptalani levéltár vezetője, történész, egyháztörténész. Rajczi Péter pécsi gimnáziumi tanár Petrovich Edétől hallotta, hogy amikor Hanui nagyprépost, a Pázmány egyetem volt rektora átadta a levéltárat és a jócskán megcsappant éremgyűjteményt azt mondta: *„Ha tudós emberek járnak itt a szeme rajtuk legyen, mert az mind szeret lopni! Tudom magamról."*

[10] *Catalogus Nummorum Hungaricorum qui Extant in Numophilatio Exellmi Illmi et Reni Dni Dni Georgii Klimo Episcopi Quinque Ecclesiaeum.*

I. Ferdinánd 1 (1528) Barcsai Ákos 1
I. Lipót 3 Kemény János 1
Apaffy Mihály 5
II. Rákóczi Ferenc 4 (NB 1704, KB 1705, 1707, KV ? 1705).

Ennek az összesen 103 aranypénznek a száma is jól egyezik a fiókos katalógusban felvett érmék számával. Ebből tehát elég nagy biztonsággal megállapíthatjuk, hogy a gyűjteményben több mint 100 magyar aranyérme volt. A felsorolásból az is világosan látszik, hogy nem pusztán tezaurálási szándékkal gyűjtöttek, hanem tudatosan igyekeztek az egyes uralkodóktól, fejedelmektől legalább egy példányt beszerezni. Tehát a leendő egyetem céljai ebben is nyomon követhetők.

Az aranypénzek felsorolása után még néhány különleges aranyérem is található a katalógusban. Ezeknél külön érdekesség, hogy a pénz megnevezése és évszáma mellett egy gondosan megrajzolt kör szolgál az érmek eredeti méretének jelölésére. Talán a sokféle mértékegység bizonytalanságait kívánták kiküszöbölni ily módon.

Az első érem magyarországi Szent Erzsébet aranyérme, melléírva 1231. A felrajzolt kör átmérője 54 mm, a leírás is „Majoris Molis". Mivel az érmen lévő feliratot nem közli a katalógus, így csak találgatni lehetne, hogy pontosan mely éremről van szó. Ide sorolták be II. Lajos 1506-os koronázási érmét is (43 mm) és annak felújítását 1544-ből (32 mm). Majd II. Rudolf 43 mm-es érme következik 1605-ből, aztán Rákóczi Zsigmond 1607 42 mm, II. Mátyás 1611, 28 mm és 36 mm, I. Rákóczi György 43 mm-s érme, végül Christiani Brunsvicensis (?) érme 42 mm mérettel. Ezt követi még néhány aranyérem, közöttük II. József és II. Lipót bányalátogatási érme, és még vagy egy tucat magyar és külföldi érem, többek között 5 db Szent György érem (1/4 és 1/3 arany súlyban).

Tehát még mintegy 20 aranyérem adható az előbbi 103-hoz, s így legalább 120-ra nő a magyar és magyar vonatkozású aranyak mennyisége.

A leírásban ezek után az ezüstpénzek következnek. A már megnevezetteken kívül még 14 Árpád-házi királyunk pénze és mintegy 300 további érme leírása. Közöttük 140 darab lehet a tallér veretek száma (Argentei Majoris forma). Továbbá néhány bányászati érem és Mária Terézia akadémiai tanulmányi díjérmei is. Tehát ebben a katalógusban mintegy 120 arany- és 300 ezüstérem feljegyzésével találkoztunk. Ez a mennyiség már nagyjából ki is tölti a korábban említett, még üresen álló fiókok nagy részét.

Az irattárban még egy érdekes katalógust helyeztek el, de ez már Klimó halála után, 1841-ben készült.[11] Ebben a katalógusban 159 oldalon 1–2666 pénz leírását (Inscriptiones Nummorum) találjuk időrendi sorrendben. A pénzleírásokhoz az alábbi rovatokat készítették:

1. Sorszám. 1–2666.
2. Megnevezés. Uralkodó és a kibocsátás helye.
3. Numerus Tabulus. Ebben I–XLVIII táblába sorolva a teljes pénzanyag.
4. Numerus serei a táblákon elhelyezett sorokat jelöli meg. Egy táblán 6 sor pénzt tároltak I–VI jelöléssel.
5. Numerus currens azt jelölte, hogy az előbbi hat sorozatban hányadik helyet foglalja el a tárlóban.

Tehát a katalógusban összesen 48 táblán (fiókban?) elhelyezett érmet vettek számba, ahol fiókonként 60 éremnek volt helye. Az előbbiek szerint 6 sorban 10–10 darab. (Vesd össze az előbbi 4x24 fiókos éremszekrénnyel).

Bár a katalógust 1841-ben vették fel, aligha kétséges, hogy a benne található érmek tekintélyes része még Klimó gyűjteményéből származik, amelyhez természetesen az utódok is valamennyit hozzátettek. Mivel a Klimó-gyűjteményt 3000 éremre becsülték, úgy véljük az eredeti bronzok száma ezer darab körül lehetett. A katalógus végén a később szerzett érmekről is tájékozódhatunk. Ugyanis az antik bronzok katalógusa után még néhány oldalon a nemesfém érmek is bejegyzésre kerültek. *Numi aurei* címszó alatt 15 db aranyérem van. Ezekből 5 római, a többi különböző Habsburg emlékérem, főleg koronázási és egyetlen Károly Róbert aranyforint. Ezt követi 41 darab ezüstpénz és érem felsorolása. Ezek is Habsburg uralkodók, pápák érmei, de egy Bethlen Gábor tallér, egy salzburgi pénz és egy Aquilea Attila általi ostromára emlékező érem is található

[11] *Catalogus Numorum potissimum Cuprearum Biblithecae Episcopalis Publica Quinque Ecclesiensis ordine Chronologicis concinnatus descriptus per Andream Haschka presbyterum Praefecti Bibliotheca Adjunetum.* Anno 1841. Belső címlapjából kiderül, hogy a katalógus az antik római és görög pénzekből néhány ezüstérmét is felvett. Kronológiai rendjét Klivényi Jakab tanár rendezte.

köztük. Végül *Numi ferrei* címen két érmet találunk. Az egyik Pyrker László egri püspök 1826-ban készült érme. A leírása megfelel Huszár 437. számon felvett darabjának, a másik Stifft Andreast ábrázoló 1834-ben készült érem, amely Huszárnál 511. szám alatt szerepel.[12]

A magyar pénzgyűjteményről eddig begyűjtött ismereteket egészíti ki még egy papírlap, amely a római pénzek katalógusában található. (Catalogus Rei Nummaria).[13] De ezen a papírlapon kizárólag magyar pénzek vannak feljegyezve. A pénzeket három sorozatban felírt évszámok jelentik, amelyet valamilyen összesítés céljából gyűjthettek ki évszázadok szerint csoportosítva.

Az első számsor:
1504, 1506, 1507, 1514, 1516, 1519, 1531, 1532, 1534, 1536, 1538, 1548, 1557, 1562, 1570, 1573, 1574, 1577, 1582, 1586, 1594, 1596, 1597.

A második számsor:
1600, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1607, 1621, 1622, 1624, 1626, 1632, 1634, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1651, 1652, 1653, 1655, 1656, 1657, 1658, 1659, 1660, 1661, 1664, 1669, 1671, 1672.

Majd a harmadik sorozat:
1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1736, 1737, 1738, 1739, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1748, 1749, 1761, 1762, 1763.

Összesen 97 darab. Ebből II. Ulászló 4, II. Lajos 1, I. Ferdinánd 8, Miksa 3, Rudolf 13, II. Ferdinánd 6, III. Ferdinánd 12, I. Lipót 8, I. József 6, III. Károly 25, Mária Terézia 10 érmével van képviselve. Nagy valószínűséggel aranypénzekről van szó, bár ez sehova sincs odaírva. Más pénznemből ugyanis nem állítható össze ilyen egységes sorozat, amely csak évszámában különbözik egymástól. Mivel valamennyi érem még Klimó életében vagy korábban készült, a lista keletkezési idejét talán a római katalógus összeállításának korára tehetjük. Nagyon valószínű, hogy ez a feljegyzés a Klimó féle gyűjteményről készült. Ez pedig azt is jelentheti, hogy a magyar katalógusban felvett aranyak folytatása. Hiszen abban I. Ferdinánd csak 1 és I. Lipót 3 arannyal szerepel, és velük ott be is fejeződik a magyar uralkodók érmeinek a jegyzéke. A többi már erdélyi fejedelmi pénz. A nem azonos időben felvett katalógusok alapján állíthatjuk, hogy a gyűjtemény mintegy 200–220 magyar aranyérméből állt.

Ezt kiegészíthetjük az ezüstpénzekkel, amelyekből kb. 330-ról van tudomásunk és ezekből 140 darab valószínűleg tallér volt. Ezzel a magyar éremgyűjtemény anyaga mintegy 550–600 különböző pénzérmére becsülhető. (A bronzpénzek számát elhanyagolhatjuk, akkor még elég kevés volt belőlük forgalomban.). A bemutatott különböző, korabeli és későbbi keletkezésű pénzkatalógusokból levont következtetések segítségével tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a nevezetes Klimó-gyűjtemény mintegy 600 magyar és 1600 római nemesfém pénzzel büszkélkedhetett. Ha kiegészítjük még a római bronzokkal, mintegy 1000 darabbal — bár pontos számukat nem ismerjük — a gyűjtemény feltétlenül elérte, de meg is haladhatta a Klimó halála után megbecsült 3000 érmét. Ha a Fáy rokonságnak adományozott gyűjteményrészt is hozzávesszük, a gyűjteményben lévő pénzek száma legalább megkétszereződik.

A gyűjtemény nagyságát érzékeltetni álljon itt annyi, hogy Viczay Mihály hédervári gyűjteménye, amelyet 1814-ben az ország egyik legjelentősebb ókori gyűjteményének tartottak, hozzávetőleg 18 ezer darabból állt, s ennek mintegy a fele volt arany- és ezüstpénz. Az Esterházyak fraknói gyűjteményét is 7000 darabra becsülték, és hasonló nagyságú lehetett a Festetics gyűjtemény is. A Pécsi Városi Múzeum éremgyűjteményében 1909-ben 1113 elkülöníthető római pénz szerepelt, de közöttük csak egyetlen Valens arany volt mutatóban.[14]

Néhány adat előkerült a gyűjtemény fejlesztésével kapcsolatban is. A Tudományos Gyűjtemény közleményében olvasható, hogy Dobai Székely Samu századoskapitány jeles műgyűjtő volt és gyűjteményébe pénzek is tartoztak. *„Kéziratokat, Könyveket, Pénzeket, hiteles okleveleket gyűjtött...gyűjteményének egy részét Klimó György a feledhetetlen Pétsi Püspök vette meg...”* Majd Székely

[12] HUSZÁR L.: *Személyi érmek.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1999.

[13] A kötetben ceruzával végzett számozás során találták meg ezt a papírlapot és a 224-es oldalon elhelyezve ennek a lapnak a sorszámát is rávezették.

[14] SZENTGÁLI K.: A pécsi városi múzeum éremgyűjteményéről. *Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője*, Pécs (1909)

kéziratai között egy numizmatikai jegyzet található, amely arról tudósít, hogy 1753-ban Tétény község határában talált kincsleletben 2000 db dénár volt, Szent István, Péter, Aba Sámuel és I. András uralkodása idejéből. Ezek egy részét beolvasztották, 200 dénárt viszont 20 pengőforinton Székely megszerzett és egy jegyzékben közli, hogy ebből 170 dénárt ki vásárolt meg tőle. A felsorolásban ugyan Klimó neve nem szerepel, — bár a felsorolt 56 vásárló neve között szerepelhet akár Klimó megbízottja is — de megtaláljuk *„Consiliar Cothman Poson"* bejegyzéssel Cothmann Antal pozsonyi kamarai tanácsos nevét, aki pénzgyűjteménye részére mind a négy uralkodónak egy-egy dénárját megszerezte. Azt viszont tudjuk, hogy Cothmann numizmatikai könyvgyűjteményét Klimó vásárolta meg. Nem kizárt, hogy ezek a pénzek is Klimóhoz kerültek.

Ugyanitt olvasható, hogy 1817-ben Horvát István Koller József pécsi kanonoktól kapott kéziratai között megtalálta Székely Samu néhány levelét, ezek egyikében Székely megírta Kollernek a tétényi dénárkincs megtalálását is.[15]

Entz közölte Klimónak egy Giordanohoz írt levélrészletét 1776-ból, amelyben két pápai éremről van szó, amelyeket Giordano római kanonok 1769-ben küldött Klimónak. A püspök az egyikről — a köszönő sorok mellet — úgy vélekedett, hogy eredetisége kétséges.[16]

A levéltárban őrzött rézpénzek katalógusában is megmaradt egy bennfelejtett levél, vagy inkább feljegyzés, mely szerint *„It. Busch esztergomi kanonok úrnak a pécsi könyvtár részére küldött ajándékát általküldi Daróczy"* Alatta hivatkozásként *„két ezüst darab"*.

A már idézett Székely Samu levelezéséből még egy érdekes adat is előkerült. 1769. november 18-án Eperjesről Pozsonyba küldött levelében ez áll: *„Tua benignitate obtinui CXX Ectype Numorum Hungaricorum"*[17], azaz Klimó püspök nagylelkűségének köszönhetően a magyar pénzgyűjteményről rézmetszetek készültek. Ez aligha érthető másként, mint hogy Klimó pécsi éremgyűjteményének magyar érmeiről 120 metszetből álló katalógust készített elő kiadásra. Az éremtár magyar anyagának alapján ez pedig aligha lehetett más, mint a gyűjtemény 120 aranypénzből álló sorozata.

Sajnos más híradás erről a metszetsorozatról nem került elő, de még nagyobb baj, hogy a metszetek sem ismertek. Lehet, hogy a feljegyzés csak egy tervezett metszetkészítésről kapott híradást vett már megvalósultnak? Másként nehéz elképzelni, hogy egy ilyen munka nyomtalanul eltűnjön Pécsről. Annál is inkább, mivel ha kinyomtatták volna, aligha egy példányban készül, és nyilván első számú célzottja a püspök szívéhez annyira közelálló könyvtár lett volna.

A Klimó gyűjtemény további sorsa

A nevezetes gyűjteményt a pécsiek emlékezete szerint az 1800-as évek elején kirabolták. A fellelhető – sajnos szerény – adatok segítségével megpróbáljuk összefoglalni a valószínű eseményeket.

Klimó utóda a pécsi püspöki székben galántai Esterházy Pál László gróf lett, akit 1780. június 23-án nevezett ki az uralkodó. Esterházy 1799-ben elhunyt. Halála után viszont 8 évig betöltetlen maradt a püspöki szék, nem neveztek ki új pécsi püspököt. 1803-ban meghalt a püspöki könyvtáros, Vizer Ádám is. Ezzel a könyvtár és a könyvtárban elhelyezett éremtár is teljesen felügyelet nélkül maradt. Nem csoda, hogy ezek a körülmények kedvezőek voltak a nagyszabású éremlopás végrehajtásához. A különböző források szerint 1804 augusztusa és 1805 januárja között következhettek be a szomorú események, amelyek során a gyűjtemény arany- és ezüstpénzeit elorozták.[18] Abban az időben Koller József kanonok[19] környezetében több francia menekült is megfordult és a gyanú rájuk terelődött.[20] Kollernek e miatt sok kellemetlensége is támadt. A szétküldött értesítések dacára a pénzeknek nem maradt nyoma, feltehetően értékesítették őket. Simon Máté, az 1808-ban kinevezett új könyvtáros a gyűjteményben már csak bronzpénzeket talált, az arany- és ezüstpénzek mind eltűntek. Simon a kárt 30.000 forintra becsülte.

[15] HORVÁT I.: Miért találtatnak gyakrabban a pénzgyűjteményekben Szent István, Péter, Sámuel és I. András Magyar Királyoknak pénzeik, mint sem az ezek után uralkodott Magyar Fejedelmeknek pénzeik? *Tudományos Gyűjtemény* 1 (1834) 40-47.

[16] ENTZ i.m. 211.

[17] HORVÁT i.m. 46.

[18] VASSKÓ I.: *A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai.* Pécs, 1934. 14

[19] Koller József (1745-1832) pécsi kanonok, majd nagyprépost. Klimó megbízásából kutatott Rómában a pécsi püspökség történetének leírásához. Hét kötetes munkája *Historia episcopatus Quinque ecclesiarum* ma is páratlan történelmi forrás.

[20] Ezek a franciák nem azonosak a napóleoni háború során 1809-ben sebesülten, vagy betegen Pécsre került francia katonákkal.

1845-ben, tehát jóval az események után Haas Mihály így írt erről: *„Klimó jeles arany és ezüst pénzgyűjteményt is kapcsolt a könyvtárhoz, de az 1806-ban a püspöki szék üres lévén eloroztatott. A kár 30.000 pforintra becsültetett. A tolvajt a mai napig sem lehetett kipuhatolni"*[21] Újabb adatok Klimó életrajzát a legújabb időben összeállító kutatások során sem merültek fel. A témáról csak ennyi olvasható: *„Aki a művészet ágai és a könyvek iránt ennyire fogékony, az a múlt más értékei iránt sem érzéketlen. Élénken illusztrálja ezt Klimó nagy értékű pénz- és éremgyűjteménye, melynek állományát több mint 3000 darabra becsülik. Sajnos Klimó elhunyta után ismeretlen módon ez a gyűjtemény is megcsonkult, úgy hogy csupán a kevésbé értékes darabok maradtak meg, míg az arany és ezüst példányok eltűntek."*[22]

Az éremtár sorsába bepillantást engednek Kazinczy Ferenc egyik levelének sorai, aki Fáy János debreceni polgármester kapcsán ezt írta: *„Fáy, a püspök Klimó testvérének gyermeke, nevezetes pénzgyűjteményt kapott nagybátyjától ajándékba, mely egykor 40.000-re becsültetett."*[23] Kazinczy egy 1816-ban írt levelében pedig ez áll: *„Fáy János nekem 1812 októberében 40.000 bankóforintra becsült Numismatica Gyűjteményét kezembe adá azzal a teljes bizalommal, hogy neki azon vásárolnék képeket."*[24] Fáy János (1773–1833) debreceni polgármester és egyben műgyűjtő, Klimó Annának, a pécsi püspök testvérének volt a fia. Képtárának gyarapítására képeket szeretett volna vásárolni a nagybácsi értékes ajándékának az árából, amelyet a szakértő 40.000 forintra értékelt Bécsben. A pénzgyűjtemény Bécsbe vitelére és értékesítésre, valamint a képek kiválasztására Fáy Kazinczyt kérte meg. Tulajdonképpen ennyit árulnak el a levelek. Azt tudjuk, hogy Klimó ápolta rokoni kapcsolatait. Ékszer ajándékokat is küldött testvér húgának, sógorával is levelezésben és jó viszonyban volt. A nevezett éremgyűjteményről mást nem tudunk. Kazinczy állításában aligha van okunk kételkedni. Zoltay Lajos Fáy életrajzában úgy vélte, hogy Klimó egész gyűjteménye ajándékozás, vagy hagyaték útján a Fáy család kezébe került.[25] Ez kényelmesen megmagyarázná az éremgyűjtemény jelentős részének eltűnését. De mint már említettük, akkoriban Pécsett volt Koller kanonok, aki egyrészt jól ismerte a könyvtár dolgait és ismerhette Klimó végrendeletét is. Ha lett volna ilyen kitétele a végrendeletnek, a lopáskor őt ért kellemetlenségekből könnyen kibújhatott volna. Ezért nyugodtan állíthatjuk, hogy sem a gyűjtemény, sem annak része végrendelet alapján nem juthatott rokonainak a kezébe. Továbbá a pécsi káptalan is ismerhette annyira az ügyet, hogy nem fújnak riadót az érmek eltűnése miatt, ha azt korábban a rokonok kapták meg. Egy ilyen akciónak sem oka, sem értelme nem lett volna. Továbbá a gyűjtemény ilyen módon történő feloszlatása is ellenkezett volna Klimó felfogásával, egyetemalapító terveivel és az éremgyűjtemény létrehozásának céljával. Az is elképzelhetetlen, hogy a gyűjtemény legszebb és legértékesebb darabjait a gyűjteményből kiemeli, hogy a rokonoknak adja, netán ezt már a halála után tette volna valaki. És természetesen az is elképzelhetetlen, hogy erről a pécsi püspökségen senki ne tudna és semmi nyoma sem marad. Tehát az örökhagyást ilyen formában elvethetjük.

Viszont egy éremgyűjtemény mégiscsak a Fáy család kezébe került. Ha ez nem Klimó nevezetes gyűjteménye volt, akkor erre csak egy elfogadható magyarázat lehetséges, egy duplum-gyűjtemény léte. Ez a magyarázat gyűjtők számára teljesen magától értődő, hisz a gyűjtői gyakorlatban rendszeresen előfordul — köz- és magángyűjtemények esetében egyaránt — hogy a több példányban meglévő érmeket külön helyezik el és ezek cseréje, eladása segítségével próbálják a hiányzó darabokat megszerezni. A Klimó éremgyűjtemény többévtizedes gyarapodása során is számos duplum kerülhetett az érmek közé. Tudjuk, vagy legalábbis gyanítjuk, hogy a püspök kisebb-nagyobb gyűjteményeket is megszerzett. Ez pedig mindig duplumok képződéséhez vezet. Viszont egyik katalógus sem ad hírt duplumokról. Tehát ezeket nem katalogizálták, hanem külön tárolták és könnyen lehetséges, hogy akár jelentős értékű duplum készlet keletkezett, amelyet a nagylelkű püspök szeretett testvérének ajándékozott. A gyermeknek aligha, aki Klimó halálakor csak 4 éves volt, de az nem lehetetlen, hogy számára akart induló tőkét biztosítani, ha már nagykorúvá válik. Ezért kerülhetett a Fáy gyűjtemény eladására jóval később, csak 1812-ben sor.

A Klimó éremgyűjteményről még néhány érdekes híradást tudunk bemutatni. Pécsről Magda Pál úgy emlékezett meg *„Es zieren sie ein sehr interessante Bücher und Münz-Sammlung."*[26] Viszont néhány évvel

[21] HAAS M.: *Baranya földirati, statisticai és történeti tekintetben.* Pécsett 1845. 316.

[22] BORSY K.: A XVIII. század második felének két püspöke Klimó György és Eszterházy Pál László. In *Tanulmányok a Pécsi egyházmegye történetéből* I. kötet. Pécs, 1993. 288.

[23] KAZINCZY F.: *Magyarországi utak.* Debrecenről szóló fejezet. 38-39

[24] *Kazinczy levelezése.* 14. kötet, 3203. levél

[25] ZOLTAY L.: *Fáy János a könyv és műgyűjtő debreceni polgármester.* Debrecen, 1936. 13-14

[26] MAGDA, P.: *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn.* Leipzig, 1832. 257

később Fényes Elek statisztikai munkájában már nem említi az éremgyűjteményt. A gyűjtemény tehát az 1800-as századforduló éveiben valóban megszűnt – legalábbis átmenetileg –, mivel értékeit elrabolták. Csak jóval később tudták Klimó utódai valamelyest felélesztení, mivel a könyvtár ügyének rendezésével erről sem feledkeztek meg. Az éremtár veszteségeinek pótlására és fejlesztésére Ágh Timót szerint először Szepesy Ignác (1780–1838) pécsi püspök, majd Scitovszky János (1785–1866) mint pécsi püspök, valamint a Bésán család és mások adományai szolgáltak. Ezekkel a gyűjtemény számos arany- és ezüstéremmel gazdagodott. Mint láttuk 1841-ből ismert egy katalógus, amelyben 2666 antik, továbbá 56 nemesfém pénz és még két emlékérem található. A római bronzok közül úgy ezer példány még az eredeti Klimó gyűjteményből származhat. A többit azonban, elsősorban a nemesfémeket már a rablás után szedegették össze.

1891-ben Dulánszky Nándor (1829–1896) pécsi püspök adományozott a püspöki könyv- és éremtárnak egy több ezer frankra becsült éremgyűjteményt. Az 1890-es években a négyezer darabot is meghaladta a gyűjtemény *„tekintve a régi római és görög pénznemek nagy számát és ritka példányait, nemkülönben azok korrend szerint, külön e czélra készült szekrényekben való elhelyezését, hazánk hasonló éremtárai között bizonyára tekintélyes helyet vívhat ki magának”*.[27] Ezt tanúsítják a korábban általunk is bemutatott újabb keletű pénzkatalógusok, továbbá ezt igazolják a Klimó könyvtár részére a későbbiekben beszerzett, újabb kiadású numizmatikai munkák is.

A gyűjtemény jelentősségét azonban elvesztette. Ha a városról, vagy a püspökségről írt valaki, vagy tudott róla és megemlítette, vagy nem, és nem is foglalkozott vele. A könyvtárban még létező gyűjteményről tanúskodik, hogy Pécs város és Baranya vármegye, mivel más közgyűjteménynek tekinthető intézmény, mint a püspöki könyvtár, ekkor még nem volt, néhány érmet helyezett el letétbe a gyűjteményben. Koncsek Ferdinánd megyei levéltáros jelentette, hogy a vármegyei közgyűlés határozata alapján Schirgl András tanítónak a püspöki könyvtár részére átadta a megyei levéltárban őrzött érmeket. Ezek Kassa, Eperjes és Pécs városok által kiadott *„Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésére”* veretett érmek voltak.[28] Német aljegyző jelentette 1848. május 26-án a közgyűlésnek: *„Elhunyt József Nádor Ispány ő fennsége 50 éves hivataloskodása emlékére vert arany, ezüst, nemkülönben egyéb emlékpénzek a Püspöki Könyvtárba térítvény mellett átadása elrendeltetvén, azon térítvény Koncsek Ferdinánd mint levéltárnok és Angyal Pál első aljegyző úrtól ... beadatván.”*[29] A még mindig meglévő gyűjteményről tanúskodik Zichy Gyula pécsi püspök nagylelkű ajánlata, amelyben Pécs város által tervbe vett és áhított kultúrpalota létesítéséhez kívánt hozzájárulni azzal, hogy 1907. december 29-én írt levelében felajánlotta a Pécs szabad királyi város polgármesterének, hogy az egyházmegye által őrzött kő- és éremgyűjteményt átengedi letétbe a kultúrpalota céljaira. A felajánlást a törvényhatósági bizottság köszönettel el is fogadta.[30] A történethez hozzátartozik, hogy a nevezetes kőtár napjainkban valósul meg, a száz éve áhított kultúrpalota pedig máig sem jött létre.

A bemutatott szórványos adatokkal csak azt kívántuk bizonyítani, hogy az eredeti, értékes darabjaitól megfosztott gyűjtemény nem szűnt meg. A Klimó után következő püspökök közül néhányan megkísérelték a hiányokat valamelyest pótolni, és újabb érmekkel bővíteni az anyagot. De régi fényét már soha nem érhette el, mivel a későbbiekben nem volt igazán numizmatikai érdeklődésű gazdája. A könyvtár átadásakor az éremgyűjtemény nem került az Egyetemi Könyvtárba, hanem továbbra is a püspökség tulajdonában maradt. A háborúk viharai, katonai megszállások után csak jelentéktelen maradványairól van tudomásunk.

A Pécsi Városi Múzeum megalakulásával (1901. okt. 29.) a püspöki éremtár, korábban hallgatólagosan betöltött városi gyűjtemény szerepét már a valódi közgyűjtemény vehette át. Ez egyben a püspöki éremtár gyarapodásának megszűnése mellett, lassú sorvadásához is hozzájárulhatott.

A Könyvtár numizmatikai könyvei

Klimó püspök a numizmatikai tárgyú könyvek gyűjtésére is különös gondot fordított, amiben nyilván személyes numizmatikai érdeklődése játszotta a főszerepet. Ezért a könyvtár numizmatikai anyaga a korabeli könyvtárak állományát meghaladja. Klimó elsősorban Ausztriában és Olaszországban vásárolta érmeit, és könyvei egy része is hasonló módon került a gyűjteménybe. Szerencsés hazai vásárlások is bővítették azonban a bibliotéka különleges anyagát. A legjelentősebb Cothmann Antal könyvtárának a megszerzése volt.

[27] ÁGH T.: *Emléklapok Pécs sz. kir. Város múltjából.* Pécs, 1894. Taizs. 153

[28] BML. Alispáni iratok 968/1848

[29] RAÝMAN J.: Adatok József nádor 50 éves nádori jubileumának emlékérméhez. *NK* 98-99 (1999-2000) 104.

[30] *A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője* 1 (1908) 64-66.

3. ábra

4. ábra

Ezek meghatározása a könyvekben lévő ex librisek segítségével viszonylag pontosan elvégezhető. Ugyanis Klimó a saját ex librisének beragasztásakor a régieket is gondosan megőrizte, s így nem volt szükséges a régi könyvjegyzékeket átnézni. (*3. ábra*)

A továbbiakban külön szempontok szerint csoportba válogatva hívnánk fel a figyelmet néhány könyvre, elsősorban a magyar vonatkozásúakra. Hangsúlyozzuk, hogy ezek a rövid ismertetések nem tekinthetőek igazi könyvismertetőknek, és nem is kívánnak azok lenni.

Cothmann gyűjteményéből származó könyvek

Cothmann[31] nevét érem- és könyvgyűjteménye révén ismerjük. Nagyszerű numizmatikai könyveiben lévő ex librisének a felirata: *Antonius Nobilis de Cothmann S.R.I. Eques R. Camerae Hungarico Aulicae Consiliarius et Cassarum Rep: Cameralium Director.* (*4. ábra*)

Cothmann könyvei azonos időben kerültek Klimóhoz, amelyekbe azután a püspök 1754-es évszámú ex librisét helyezték el. Összesen tizenhárom mű, 49 kötettel tartozott a Cothmann gyűjteményhez. Ezek között több fontos és ma már ritkaságnak számító könyv található. Néhányról bővebben teszünk említést.

AGNETHLER, Michael Gottlieb: *Numophylacium Schulzianum.* Lipsiae-Hallae, 1746.

Agnethler (Szeben, 1719 – Helmstedt, 1752) erdélyi születésű, Halle-ban tanult hittudós, bölcselő, matematikus, történész és orvosdoktor. A helmstedti akadémia nyilvános tanára volt. A fiatalon elhunyt, sokoldalúan képzett és minden iránt érdeklődő tudós számos numizmatikai munkát is írt.[32] Ezek között előkelő helyet foglal el a Schultz féle pénzgyűjtemény leírása és jegyzetekkel való ellátása. Történelmi tárgyú munkái mellett érdemes megjegyezni, hogy saját gondozásában kiadta Linne természetrendszerét is, *„A növénytan alapjai"* címmel 1747-ben.

A Klimó könyvtárban lévő munkája tulajdonképpen a Schultz–gyűjtemény katalógusa, az antik éremanyag leírása. Elöljáróban Martin Schmeitzel, hallei egyetemi tanár a gyűjtemény tulajdonosára, Johann Heinrich Schultz orvosdoktorra emlékezik. Majd a pénzgyűjtemény leírása következik. Az ókori pénzek kitöltik az első 299 oldalt, amelyhez még húszoldalnyi római városi és barbár pénz leírása csatlakozik.

A munka érdekessége még, hogy a pénzleírások után rövid, 2–4 oldalas életrajzok következnek, köztük néhány magyar vonatkozású is. (A. J. Albrichius erdélyi orvos, Bél Mátyás pozsonyi történész, Drieschius erdélyi tanár). Összesen 38 személyről készült ilyen rövid összefoglaló. (*5. ábra*)

BERGER, Lorenz: *Thesaurus Brandenburgicus selectus...Commentario a Laurentio Bergero Coloniae Monarchiae, excend. Ubricus Liebpert.*

A háromkötetes műből kettő 1769-ben, egy 1770-ben hagyta el a nyomdát. A porosz királyi és brandenburgi választófejedelmi kincstár káprázatos antik műgyűjteményének részletekbe menő katalógusa, kiválóan elkészített, esetenként művészi színvonalú metszet ábrák sokaságával. A könyvekben Cothmann és Klimó ex librisét is megtaláljuk.

Az első kötet római pénzekkel kezdődik, majd mintegy háromszáz oldalon egy gyönyörű gemma

[31] Cothmann Antalról nagyon keveset tudunk. Pozsonyban szolgálta a kamarát mint a Szent Római Birodalom lovagja. 1765-ben Bécsben tette le az indigenatus esküjét, ugyanekkor bárói címet is nyert.

[32] WESZPRÉMI I.: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz.* Medicina Kiadó, Budapest, 1960. 9-12

NVMOPHYLACIVM
SCHVLZIANVM
DIGESSIT DESCRIPSIT
ET
PERPETVIS
INSIGNIORVM
REI NVMARIAE SCRIPTORVM
COMMENTARIIS
ILLVSTRATVM
EDIDIT
MICHAEL GOTTLIEB AGNETHLER
TRANSILVANVS
PARS PRIOR
ACCEDVNT
SELECTIORES CLARORVM VIRORVM
AD B. SCHVLZIVM EPISTOLAE.
LIPSIAE ET HALAE
CIDIOCCXXXXVI.

5. ábra

gyűjteményt, majd antik szobrokat, díszes használati tárgyakat, fibulákat, fegyvereket, síremlékeket, gyűrűket, kulcsokat, mécseseket végül üvegedényeket és urnákat láthatunk pompás metszet ábrákon. A kötet végén betűrendes név- és tárgymutató is található.

A második kötet 126 oldalon keresztül antik gemmákkal folytatódik, majd áttér a római pénzekre, amelyet a harmadik kötetben is tovább folytat több mint 700 oldalon.

A mutatós bőrkötésű könyvekben rendkívül szépek a metszetek, ezeket több vésnök is készítette, erről árulkodnak a különböző mesterjegyek. Köztük felfedezhető Paul Werner neve is, aki valószínűleg azonos a neves nürnbergi éremvésnökkel. A gondos kivitelre jellemző, hogy például a 686. oldalon elhibázott éremképet egy ráragasztott másikkal igazították helyre.

FABER, Wilhelm Eberhard: *Entwurff einer numismatischen Känntnis der Europäischen Staaten, nach ihren Abtheilungen bestehend in einer Sammlung der mehresten Thaler, raresten Münzen und Medaillen seit der Zeit, da harte silber-sorten zu prägen aufgefangen worden.* 1747.

A papírkötésű, kisméretű, de vaskos könyv Cothmann és Klimó ex librisével kezdődik. Ezt követi 757 oldalon át 3304 pénz és érem leírása. Előbb különböző királyok és császárok pénzei (római, orosz, francia, angol, svéd, dán magyar, cseh, lengyel, porosz). A magyar pénzek Königlich=Hungarische cím alatt 52 pénz leírásával szerepelnek, amely sorozat II. Ulászló 1499-es guldinerével kezdődik és Mária Teréziával ér véget. Közben néhány koronázási emlékérem is található. A Rákóczi tízpolturásnál a fejedelmet nem nevezték meg, de a leírás pontos: „... *sub corona das Hungarische Wappen, neben zu 1705. PRO LIBERTATE, unten ein X in einem Zierrath*", majd megjegyzi, „*Noth. Münzen von Kupfer.*"

Ezek után egyházi érmek sorakoznak, előbb pápákról, majd érsekek, püspökök és más egyéb papokról különböző alkalmakra vert érmek. Ezek közt az egyetlen magyar Esterházy Imre, esztergomi érsek aranymiséjére vert emlékérem 1738-ból. De a művész mesterjegyét nem közli, pedig szerepel egy M. D. monogram (Matthäus Donner)[33] az érmen. Két máltai lovagrendi érem után még különböző hercegségek és grófságok pénzei és érmei sorakoznak. Híres emberek érmei, majd városi pénzek következnek, magyar érdekeltségű nincsen közöttük. Végül az egyebek csoportjában találunk néhány Szent György érmet, de verde jelölés nélkül. Akár körmöci is lehet köztük.

[33] RAÝMAN J.: Matthäus Donner éremművész Esterházy Imre esztergomi érsek érme. *Éremtani Lapok* 78 (2003) 20-23.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

JOACHIM, Johann Friedrich: *Neu Eröffnetes Groschen-Cabinet. Leipzig, in der Grossische Handlung.* 4 kötetben. Kiadási éveik: 1749, 1750, 1750, és 1754.

Fehér pergamenbe kötött, vaskos könyvek szintén Cothmann gyűjteményéből származtak. Cothmann és Klimó ex librise is megtalálható bennük.

A 4 kötet 11 szakaszra osztva Európa jelentősebb országainak gazdag ezüstpénz választékából merít. A kötetekben még egyéb címen írt kisebb közlemények is vannak a mindegyikben megtalálható supplementeken kívül. A leírt nagyszámú érem és pénzérme bemutatására jól sikerült rézmetszet ábrák szolgálnak. Minden érem esetében mindkét oldalt külön ábrázolták.

Az első kötetben a német-római császárok, osztrák, magyar, cseh, orosz, spanyol és portugál garasok és garas-formájú pénzek leírásai sorakoznak. A magyar és cseh garasok leírásához XIII táblán 114 számozott ábra szolgál. Az érmekhez még a Habsburg-ház nagyméretű leszármazási táblája tartozik és ad eligazítást a leírásokhoz. A kötet végén még egy érdekes mutató kínál különlegességet. Azokat a szenteket sorolja fel betűrendben rövid életrajzzal, akik valamely ország, tartomány, vagy város érmein is ábrázolva vannak.

A második kötetben a francia, majd angol pénzek kaptak helyet, mintegy 300 éremleírással és ábrával. A hozzákötött supplement *„Königlich Ungarische und Böhmische alte und neue Groschen"* címen a korábban kimaradt érmekből ad újabb válogatást. Öt Árpád-házi király pénze, Nagy Lajos szerecsenfejes dénárja, egy szerecsenfej verdejelű garasa és egy „bardusa" látható. Szerepelnek még Zsigmond, Mátyás, Ulászló dénárjai is. Bemutatja II. Lajos gyermekkirály[34], továbbá néhány Habsburg uralkodó koronázási érmét.

A harmadik kötet előbb svéd, majd dán érmek leírása után áttér a lengyel porosz garasokra. Ebben is mintegy 420 éremleírást találunk.

A negyedik kötet a német pénzek gyűjteménye a középkortól kezdve. Benne választófejedelmek, hercegek, különböző tartományok pénzei (Mainz, Trier, Köln, Pfalz).

Valamennyi kötet végén használható mutató segíti az eligazodást. Többségüknél a helyneveket kövéren, a személyneveket dőlt betűkkel szedték.

6. ábra

KÖHLER, Johann David: *Historischer Münz-Belustigung.* Nürnberg, 1729 és 1756 között 22 évfolyam külön kötetben.

A 22 év során minden áldott héten kiadott egy 8 oldalas füzetet, mindegyikben egy érem leírásával. Az év végén még néhány ráadást is készített a szerző, amikor a heti lapokat kötetté rendezték. Ekkor készülhetett el a kötet előszava és a rangos támogatókhoz szóló ajánlás. Az utolsó évkönyvet már Köhler halála után, az ezernyi éremmetszet egyik vésnöke M. Tyroff adta ki. Ebben a kötetben található Köhler (1684-1756) életrajza is. (*6. ábra*)

[34] Szinte nincsen olyan magyar éremanyagot ismertető munka, amelyből ez a darab hiányozna.

A hetente megjelenő lapok egy, vagy néha több pénzt, vagy érmet mutattak be. Mindjárt az első oldalon nagyszerű, gondosan elkészített metszet ábrával kezdődött a leírás, amely rendszerint az adott érem mindkét oldalát bemutatta. Utána következett a pénz részletesebb leírása, az ábra, a felirat szövege, legtöbbször a rövidítések kiegészítésével. A verdejeleket is többnyire feloldotta, vagy közölte, hogy nem sikerült megfejteni. A latin, vagy nem német nyelvű feliratokat a legtöbb esetben németre fordítva is megtaláljuk. A pénz ismertetése után részletes magyarázatok olvashatók a kibocsátással kapcsolatban. Személyek, események történetével, többnyire forrásokat is megjelölve. A füzetek évente 53-56 érmet tárgyalnak, ami évente mintegy 100-150 metszet elkészítését jelentette. A teljesen hiánytalan és kiváló állapotban lévő szép könyvsorozat minden évfolyamában megtaláljuk Cothmann és Klimó ex-librisét. Ókori pénzekkel nem foglalkozott. A bemutatott anyag nagyobbrészt közép- és nyugat-európai érmékből áll. A német pénzeknek nincsen jellemző túlsúlyuk a leírásokban. Viszont sok magyar, vagy magyar vonatkozású van közöttük, számuk egy-egy kötetben a 10% körüli értéket is eléri.

LOCHNER, Johann Hieronymus: *Sammlung merkwürdiger Medaillen.*

Hasonló sorozat, mint Köhleré, de csak 8 évfolyamot ért meg 1737-től 1744-ig. Hasonlóak a leírásai is. Szintén sok magyar éremanyaggal, amelyekről érdemes megjegyezni, hogy többségük valamilyen érdekessége, vagy ritkasága miatt került a válogatásba.

PATIN, Charles: *Familiae Romanae in antiquis numismatibus, ab urbe condita ad tempora divi Augusti.* Parisiis, 1663.

Ez a könyvtár egyik legrégebbi numizmatikai munkája, az első tulajdonosra utaló bejegyzéssel: *„Mariae Engelberte Veure Colger apartiens ce livre en Constanitinapole 1687."* Római pénzek leírását tartalmazza nem túl sok és nem túl igényes kivitelű rézmetszetekkel illusztrálva. Mint korábban említettük a Klimó éremgyűjtemény nem ebből a műből kölcsönözte a számait.

Érdekes belső címábrája, amelyen egy sírból felhozott pénzeket és más régiségeket vesznek lajstromba angyalok. (*7. ábra*) Patin munkáját XIV. Lajosnak ajánlotta. Ezt követi az érmek leírása, oldalanként néhány ábrával *„Familiae Rom. ex. Antiqu. Num."* címmel. Előbb a köztársaság kori, majd a császárkori pénzek szerepelnek 425 oldalon át.

SCHMEITZEL, Martin[35]: *Erläuterung Gold- und Silberner Münzen von Siebenbürgen welche zugleich auch die XVI. XVII und XVIII. Jahrhunderts in selbigen Fürstenthum zu erkennen giebet. Herausgegeben und mit einer Vorrede begleitet von Michael Gottlieb Agnethler.* Halle in Magdeburg, 1748.

Ezt a könyvet a már korábban említett Agnethler adta ki, és ő írta a bevezetést is, amit *„aus Hermanstadt in Siebenbürgen"* írt alá. Ezt Erdély rövid története követi, amelyhez azután sorra kapcsolódnak az erdélyi fejedelmek Zápolyától II. Rákóczi Ferencig. A sort Lipót, József, Károly és Mária Terézia zárják le. A fejedelmek történetének rövid áttekintése után aranyforintok és ezüst tallérok leírása következik. Az elő- és hátlap szövege, a verdejelek, majd az ábrák rövid leírása. A könyvben Cothmann és Klimó ex librise utal a tulajdonosokra. A könyvben szinte valamennyi fejedelemnél — talán eleve erre a célra bekötött — üres lapokon kézírással bejegyzett, részletes éremleírások találhatók. Ezek a feljegyzések nyilvánvalóan egy éremgyűjtemény katalógusát jelentik, talán éppen Cothmann éremgyűjteményét.

A legkorábbi könyvek

A könyvgyűjteményben nyolc munka található, amely 1700 előtt készült. Szerzőiket időrendben adjuk meg.

Sebastiano Erizzo, 1559.
Sebastiano Erizzo, 1571
Charles Du Molin, 1576
Charles Patin, 1663.
Charles Patin, 1667.
Abraham Ortelius, 1683.
Lorenz Berger, 1696. (I. és II. kötet)
Filippo Bonanni, 1696.

[35] Schmeitzel Márton egyetemi tanár. (Brassó, 1679 - Halle, 1747). Jenában, Wittenbergben tanult, a politikai statisztika megalapítója. Beutazta Dániát, Hollandiát, Svédországot és Németországot. Jénában a bölcsészettan tanára és egyetemi könyvtáros, a hallei egyetemen a közjog és a történelem tanára és prorektor. I Frigyes Vilmos udvari tanácsosa. Hungarikákat gyűjtött.

7. ábra

A felsoroltakból hat munka antik pénzgyűjteményeket mutat be szépen metszett ábrák segítségével, Du Molin viszont általánosan foglalkozik a pénzekkel. Bonanni kötete pedig már nagyon mai felfogású, mivel a római Szent Péter bazilika építéstörténetét követi végig szebbnél-szebb érmeken bemutatva az építés különböző szakaszait, az épületet különböző helyekről és távlatokból. Az első három könyv még a 16. században készült, a többi négy a 17. században.

ERIZZO, Sebastiano: *Discorso di sopra le Medaglie Antiche.* Venetia, 1559.

Ez a könyvtár legkorábbi kiadású numizmatikai könyve. Cothmann ex-libriséből következik, hogy ezt a munkát is a pozsonyi gyűjtemény vásárlásakor szerezte meg Klimó. (*8. ábra*)

A könyv egy általános bevezetővel kezdődik, majd a 113–469. oldalakon található az ókori éremleírások sora. Sok közöttük a görög feliratú is. Általában két-három oldal jut egy-egy éremre. Többnyire metszet is tartozik a leírásokhoz, legtöbbször az érem mind a két oldaláról. A metszetek ugyan pontosak, de csak vonalas kontúrrajzok. A leírásban, amely a felirat szövegét közli, többnyire az érem ábrájáról is szó esik. Végül az érmekhez kapcsolódó magyarázatokkal és megjegyzésekkel zárul az ismertetés. A könyv elején egy részletes tartalomjegyzék is található. Egy-egy uralkodó több éremmel is szerepel a sorozatban, de érmenként külön címszó alatt. Összesen mintegy 280 érem leírásából áll a szép kis ókori gyűjtemény.

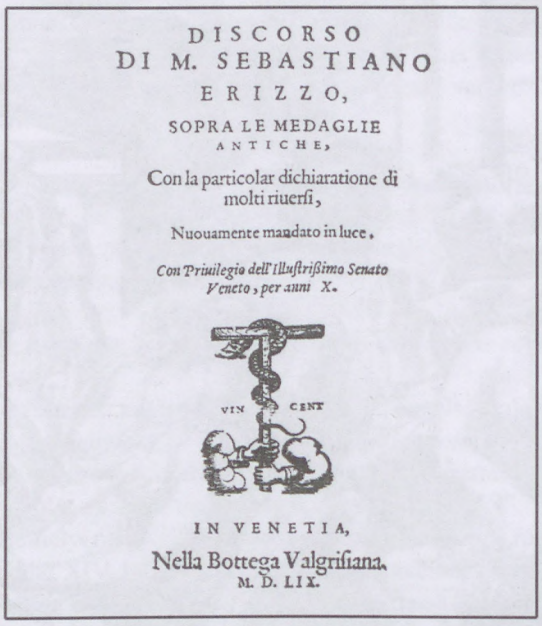
DISCORSO
DI M. SEBASTIANO
ERIZZO,
SOPRA LE MEDAGLIE
ANTICHE,
Con la particolar dichiaratione di
molti riuersi,
Nuouamente mandato in luce.
Con Priuilegio dell'Illustrißimo Senato
Veneto, per anni X.
VIN CENT
IN VENETIA,
Nella Bottega Valgrisiana.
M. D. LIX.

8. ábra

ERIZZO, Sebastiano: *Discorso di sopra le Medaglie de gli Antichi, Con la Dichiaratione delle Monete Consulari & delle Medaglie de gli imperadori Romani.* Vinegia, 1571.

Ezt a szép kötetet nem a Cothmann gyűjteményből vásárolták. A benne elhelyezett Klimó ex-libris is már egy későbbi változat, 1769-es évszámú.

Tulajdonképpen az előzőben bemutatott könyv átdolgozott, kiegészített, vaskosabb változata. Az első rész, mintegy 300 számozatlan oldalon a római köztársaság érmeinek leírásával foglalkozik. Ezt követi az előző kiadásban is látott általános bevezetés az antik érmekhez az 1–98. oldalakon. Végül a 99–780. oldalak az éremleírásoké. Lényegében az előbbi könyvben bemutatott érmékről van szó, amelyet természetesen számos új leírással kibővítettek. Érdekes megfigyelni, hogy ebben a kötetben néhány arcképes érménél megjelennek a metszeteken az árnyalások, bár szerény kivitelben. A kiadás időpontjához hozzátartozik, hogy az első oldalakon lévő szokásos ajánlás Zsigmond lengyel királyhoz, 1559-ben kelt. A könyv végéhez kötött kiadói embléma pedig 1568-as évszámot visel.

DU MOLIN, Charles: *Tractatus commerciorum et usurarum redituumque pecunia constitutorum et monetarum. Compilatore Gaspare Caballino.* Venetiis, 1576.

A vaskos, fehér bőrkötésű könyvbe két munka található. Du Molin írása a könyv második felét foglalja el. Elől Klimó ex-librise. Elsősorban ókorra vonatkozó pénzelméleti munka 455 oldalon, amelyben számos tematikus mutató segíti elő a tájékozódást.

Néhány különösen érdekes munka

[Jamery-Duval, Valentin]: *Monnoies en Or, qui composent une des differentes parties du Cabinet de S. M. l'Empereur, depuis les plus grandes pieces jusqu' aux plus petites.* — Vienne, Trattner 1759.

A második kötet címe:

Catalogue des monnoies en argent, qui composent une des differentes parties du Cabinet Imperial depuis les plus grandes pieces jusqu'an Florin inclusivement. Nouvelle ed. corrigée. Vienne, 1769. Trattner.

A könyvtár numizmatikai könyvgyűjteményének ritka és kiállításában is egyedülálló műve a bécsi császári éremtár arany- és ezüstpénzeit bemutató, metszetekből álló két kötetes díszkiadás. A remek bőrkötésű könyveket 1776-ban Mária Terézia magyar királynő ajándékozta Klimónak. Erről tanúskodik az alábbi kézzel írt bejegyzés: *„Ex Munificentia Mariae Theresiae Augustae Reginae Apostolicae Georgio Klimo Episcopo V.Ecclesiarum et Bibliothecae Publicae ab Eodem Quinqve-Ecclesiis fundatae obtigit. Anno 1776."*

Az első kötet az udvari gyűjtemény aranypénzeit mutatja be, kevés magyarázó szöveggel. Az államok, tartományok majd az uralkodók, vagy más kibocsátók megnevezése, néha csak a kibocsátás helye szerinti felsorolásban. A pénzgyűjtemény érméinek igen gazdag változatait a darabok mindkét oldaláról készült kitűnő metszeteken mutatja be a mű. A metszetek rendkívül pontosak, a legapróbb részletekre is kiterjednek. Előbb pápák arcképeivel találkozunk 1330-tól 1758-ig. Majd különböző kiadású liliomos forintokban gyönyörködhetünk. A magyar aranyak tizenkét oldalt töltenek meg Károly Róberttől Mária Teréziáig. Közöttük számos ritkaságot, néha egy-egy unikumot is találunk. A kötet külföldi pénzekkel folytatódik. Köztük Lengyelországból Báthory néhány aranypénze és egy szép Szent Erzsébet aranyérem szerepel. Majd következik, még egy sorozat csodálatos magyar érme, az erdélyi fejedelmek nagyszerű pénzei szép metszeteken. A kötet végéhez hozzá kötöttek 98 oldal terjedelmű pótlást. Ebben is található háromoldalnyi magyar pénz.

A míves metszetgyűjtemény következő kötete az ezüstpénzeket tartalmazza hasonló gazdagságban. A magyar pénzek és érmek tizenkilenc oldalt töltenek meg. Ezekhez járul még Batthyány, Erdély, és Raguza pénzverése.

Tudtommal eddig a magyar numizmatikai irodalom nem használta fel ezt a művet. Pedig ábrái hitelesek, forrásértékük nem lebecsülendő.

[FRÖHLICH, Erasmus - KHELL, Joseph - DU-VAL, Valentin]: *Numusmata cimelii caesarei regii Austrici Vindobonensis quorum rariora iconismis cetera catalogis exhibita.* Vindobonae. J. Trattner. I. kötet 1754, II. kötet 1755.

Nagyméretű (45 cm), vaskos bőrkötésű díszkiadás. Csak Klimó nagy méretű ex librise van benne. Az eredetileg két kötetben megírt munkát egybekötötték.

Mindkettő a bécsi udvari éremgyűjtemény antik érmeit mutatja be. Ahogy illik, előbb az arany-, majd ezüst- és végül a bronzpénzek követik egymást. A számozatlan lapokon 2–3 soros leírások vannak. Benne az éremkép vázlatos ismertetése és a felirat szövege. Érdekessége, hogy a leírt érmek mellé ritkasági megjelölést is tettek. RRR, RR és Anecd. (nem számottevő) fokozatokkal. A leírást egy *„Syllabus"* követi a kincstár érmeiről. Ezt 25 táblára metszett éremkép áradat zárja. Kiemelkedő érdekessége a XIII. táblán lévő metszet, amelyen a nevezetes bécsi éremtár éremszekrényekkel teli belső képét látjuk.

A második kötet is antik pénzeket ír le. Kezdő díszlécén numizmatikus angyalkák vizsgálnak, rajzolnak érmeket. Közöttük görög betűkkel megjelölt éremátmérőt jelző körök helyezkednek el egymásba rajzolva. Ezt követi római számmal számozott 27 oldal leírás, amely után 112 teljes oldalt kitöltő, díszes keretrajzban elhelyezett éremábrák következnek. Egy-egy táblán legfeljebb egy, ritkábban két érme elő- és hátlapja van elhelyezve. A nagyszerű metszeteket Salomon Kleiner (Augsburg, 1703?– Bécs, 1761) neves bécsi rézmetsző készítette.

Heraldikai munkák

Bár nem pénz, vagy éremleírások sorából állnak, de a numizmatikai ismeretek fontos forrásai a különböző heraldikai munkák. Az érmeken ábrázolt címerek biztos támpontot nyújthatnak meghatározásukhoz. Éppen ezért szükséges — ha nem is részletesen — néhány ilyen tárgyú munka megemlítése is, főként azért, mert ezek a korai kiadások valószínűleg kevésbé ismertek. A Klimó gyűjteményben található például egy korai kiadású, szép, négy kötetes Siebmacher, amely 1612 és 1657 között hagyta el a nyomdát Nürnbergben. A tudós könyv- és éremgyűjtő püspök szemmel láthatóan fontosnak tartotta az alapvető heraldikai munkák beszerzését is az itt nem tárgyalt, nagyszámú történelmi kiadvány mellett. Az alábbiakat tartottam fontosnak felsorolni.

GATTERER, Johann Christoph: *Praktische Heraldik.* Nürnberg, 1791.

PALMA Károly Ferenc: *Heraldicae Regni Hungariae specimen. Regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens. Conscripta a Franciso Carolo.* Vindobonae, 1766.

SEYFART, Johann Friedrich: *Fortgesetzter Wappen-Calendar auf das Jahr 1767 oder jährliches Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik, aufs neue durchgesehen, verbessert und vermehrt.* Nürnberg, 1767.

SIEBMACHER, Johann: [Neu] *New Wappenbuch...beneben ihrer Schilt und Helmkleinodten, auch deren zugehörigen Farben mit besondern Fleiss erkündiget und off Kupfferstück zum Truck verfertigt durch - Siebmacher.* Norinbergae, 1612.

A 4 kötetes munka a Német-Római Birodalom magas rangú urainak — hercegeinek, grófjainak, bárói-nak, lovagjainak — és néhány nem nemesi származású tisztes patríciusának, valamint városoknak és más helyeknek címereit mutatja be, több ezer darabot.

[TYROFF, Conrad]: *Neues Adeliches Wappenwerk.* 1-3. Nürnberg, 1791, 1795, 1798.

Klimó halála utáni szerzemények

A püspöki könyvár részére Klimó halála után is szereztek be fontos numizmatikai témájú munkákat, amelyek közül néhányra érdemes felhívni a figyelmet. A leginkább ismert katalógusok, Schönwiesner és Wiczay mellett, természetesen Rupp köteteit is megszerezték, de ezek a nagyobb könyvtárakban ma is rendelkezésre állnak. Található azonban néhány érdekes magyar nyelvű, vagy magyar pénztörténeti forrásul szolgáló kiadvány is.

FARKAS Ferenc, farkasfalvi: *Egy nemzeti magyar hitelbank és élelembiztosító intézet tervezett szabályai.* Budán, 1841. Nem igazán ismert munka.

SÁFÁR Imre: *Váltójog* [latinból] *fordította, világosító jegyzetekkel bővítette, és Magyarországra alkalmazva kiadta Stetter György.* Pest, 1832. Úgy vélem, az elsőként megjelent magyar nyelvű váltójogi szakkönyv.

SRÁNYI János: *Status adósságok és status-papírok érdekesebb viszonzatokban és újabb adatok szerént, különös tekintettel az austriai finantiára.* Pest, 1834.

SZUPPINY Antal: *Tabellákban előadott scala, avagy értékei azon Summáknak, mellyeket a bankó-czédulék eltörültetvén Ő Felsége* [I. Ferenc] *az 1812. Esztendőben augustusnak 1. Napján és 8312 szám alatt költ rendeletének ereje szerént...Magyar országban és annek részeiben kinek-kinek váltó-czédulákban fizetnie kell.* Budán, 1813. Olvasmánynak is igen érdekes.

MILLER, Jacob Ferdinand: *Appendix ad Catalogum nummorum Hungariae ac Transylvaniae Instituti National Széchényiani.* Pesthini, 1810.

ASCHNER Joseph: *Kurze uibersicht der sämmtlichen Berg,- Poch,- Hütten- und Münz-manipulationen in Königl. Freien Haupt-Bergstadt Kremnitz. Für Laien im Bogsache.* Ofen, 1828. Ebben a műben Körmöcbánya polgármestere számol be a városban folyó bányaművelés során végzett fémelőállításról, a fémek tisztításáról, ellenőrzéséről és a pénzverésről.

Klimó György pécsi püspöknek a fentiekben vázlatosan bemutatott éremgyűjteménye kifejezetten didaktikai céloknak alárendelve keletkezett. Nem kimondottan értékeket kívánt felhalmozni, láthatóan a legfontosabb uralkodóktól igyekezett legalább egy példányt megszerezni. A gyűjteményben számos változat is szerepel, gyakran csak felirat részleteiben olvasható eltéréssel. A nagyvonalú mecénás szeretettel és jelentékeny áldozatokkal összegyűjtött anyagáról található szerény források, kétségtelenül egy kiváló antik és magyar pénzekből álló gyűjtemény képét vetítik elénk. A numizmatikai szakkönyvek nagy száma pedig a barokk püspök numizmatika iránti fokozott érdeklődéséről és széleskörű tájékozottságáról tanúskodik.

Természetesen nem volt és nem is lehetett cél sem a gyűjtemény, sem a könyvanyag részletekbe menő vizsgálata. Kizárólag egy elfeledett, de kitűnő gyűjteményre kívántuk felhívni a figyelmet. Úgy véljük alaposabb, részleteibe mélyedő tanulmányozása még meglepetéseket eredményezhet.

Raýman János
Magyar Numizmatikai Társulat
Budapest

MÜNZSAMMLUNG UND NUMISMATISCHE BIBLIOTHEK VON GYÖRGY KLIMÓ, BISCHOF IN FÜNFKIRCHEN

Resümee

György Klimó war von 1741 bis zum Jahre 1777 Bischof von Pécs. Eines seiner wichtigen Aufgaben sah er darin, die ehemals vom König Ludwig I. gegründete Pécser Universität, erneut zu beleben. Diesem Ziel diente unter vielem anderen auch eine Bibliothek und einer zur Bibliothek gehörenden Münzsammlung ins Leben zu rufen. Innerhalb der Bibliothek waren sämtliche Zweige der Wissenschaften vertreten und der Bischof, welcher ein grosses Interesse an der Numismatik hatte, sammelte somit auch einen beachtlichen Teil von numismatischer Literatur. Der Wert seiner Münzsammlung wurde nach seinem Tod auf 30.000 Forint geschätzt, und beinhaltete etwa 3000 Exemplare, welche hauptsächlich aus Gold und Silbermünzen bestanden. Innerhalb dieser Sammlung gab es etwa 2000-2500 Exemplare aus der Antike, doch gelang es ihm auch eine schöne Serie an ungarischen Goldgulden zu sammeln. Der Verfasser bemüht sich die ehemalige Sammlung, unter der Verwendung einiger alter Kataloge zu skizzieren. Zwischen den Monaten August 1804 und Januar 1805 entraubten unbekannte Täter aus dem bekannten Münzkabinett die Gold-und Silbermünzen.Man konnte weder die Täter ausfindig machen, noch stiess man je auf Spuren dieser Sammlung. Einigen Literaturangaben zufolge, ist man der Annahme das die Sammlung verschenkt wurde, demzufolge habe Bischof Klimó der Familie seiner Schwester die wertvolle Sammlung geschenkt. Der Verfasser schliesst diese Möglichkeit auf Grund der ihm zur Verfügung stehenden Daten und deren Vergleiche aus.

Die Bischöfe, welche nach György Klimó auf den Bischofsstuhl kamen, versuchten die einstige Sammlung erneut ins Leben zu rufen. Die Bibliothek wurde weiterhin von vielen mit grossem Eifer erweitert.Dieser Eifer führte jedoch bei der Erstellung einer neuen Münzsammlung, teilweise aus fehlendem Interesse oder Fachkenntnissen zu keinem Erfolg. Die aus Pressburg vertriebene Erzsébet Universität fand im Jahre 1923 in Pécs ein neues Zuhause. Graf Gyula Zichy, der damalige Bischof von Pécs, stellte der von allem beraubten Universität die berühmte Bischofsbibliothek, ganz im Sinne von Klimó, zur Verfügung.

Heute ist diese Sammlung als "Klimó Bibliothek" Bestandteil der Pécser Universität In dieser Bibliothek findet man auch viele numismatische Fachliteratur vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart.

Einen wichtigen Teil bilden jene 49 Bände, welche Klimó aus dem Nachlass von Ritter Antal Cottman , einem Pressburger Kämmerer, erwerben konnte.

Glücklicherweise ist die numismatische Literatursammlung vollständig vorhanden geblieben und bietet auch heute noch einen unvergleichlichen Schatz für den interessierten Forscher.

Az első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskola-jelvények katalógusa (4. rész)

Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen (Teil 4.)

Jelen közlemény folytatása a NK 98-99 (1999-2000) számában megjelent azonos című cikknek, ezért a katalógus számozása folytatólagos. KALOCSA – PUTNOK települések iskolajelvényei kerülnek itt bemutatásra 113-242. sorszámok alatt. A képek számozása megegyezik a katalógus számozásával.

Ebben a most bemutatásra kerülő jelvény-együttesben is akadnak különlegességek. Már az előző csoportban is szerepeltek az iskola „öregdiákjai" számára készült jelvények. Éppen a gödöllői premontrei gimnázium öregdiákjai tetszetős jelvényének mintájára készíttették el a *karcagi* református gimnázium egykori tanulói saját baráti körük öregdiák jelvényét. Ez is megőrizte az eredeti iskolajelvény mintáját, csak a színezése tér el attól, és az öregdiák felirat különbözteti meg a kortárs diákok jelvényeitől.

Nemcsak jelzésre szolgálhat a jelvény, hanem jutalmazásra is adták, elismerésképpen. A *kisvárdai* ifjúsági klub kiválóságát hirdeti a jelvénye. Akárcsak a már előzőkben bemutatott felsősimai ifjúsági klub esetében, annak mintájára, itt is könyvön átfektetett toll utal a kulturális tevékenységre.

A *keszthelyi* egyetem mezőgazdasági hallgatóinak egyesülete a mezőgazdasági jelleget a jelvényen búzakalásszal jelképezi.

A diákok egyházi szervezetekbe is tömörültek. A szervezet tagsága viselte az erre a célra készült jelvényt. Így *Kulán* a római katolikus ifjúsági egyesület tagjai és *Nagymaroson* a Keresztény Ifjúsági Egyesület, rövidítve a KIE tagok hordták a jelvényt. A kereszt jelképe hirdette a vallási tartalmat.

A második világháborút követő évtizedekben a diákokat a nyári szünidőben ingyenes munkára kötelezték. Ez idő alatt a gyerekek „építőtáborokban" végezték ezt a munkát. *Martonvásáron* az építőtábor lakói jelvényt kaptak megkülönböztetés céljából.

Különleges szokás élt *Miskolcon*, a Nehézipari Műszaki Egyetemen. A végzős diákok tanulmányaik befejezése alkalmából hagyománnyá vált szokások szerint vettek búcsút az intézménytől: „valétáztak", mondták latinosan. Az ünnepségek alkalmából jelvényt is készítettek emlékbe, méghozzá minden évben más, ötletes mintával. Ezeken az ábrákon az egyetem jellegére utaltak, és feltűntették az évszámot is. Ebben a jelvény csoportban ötféle valétázó jelvény található.

Egy végzős évfolyam *Miskolcon* külön jelvényt készíttetett emlékeztetőül azért, hogy 1965-ben majd találkoznak.

Nem az iskolát, hanem a diákok lakóhelyét jelöli meg a *kecskeméti* Faragó Béla Országos Árvaház, valamint a *miskolci* Gyermekváros jelvénye. Az első a névadó nevének kezdőbetűit tünteti fel a jelvényen azonosítás céljából. Az utóbbinak 5, 10 és 15 feliratú változata is volt, a Gyermekváros „életkora" szerint. Mosolygó gyermekarcok láthatók rajtuk. Mindegyiknek más a rajza, de mégis van valami közös bennük.

Eltér az eddig ismertetett jelvényektől a következő sorozat. Nem a diákok, hanem az oktatási intézmény felnőtt dolgozói részére készültek A második világháborút követő korszakban úgy igyekeztek megtartani az iskolák tanáraikat, hogy „törzsgárda tagokat" különböztettek meg elismeréssel, amint ez akkoriban más munkahelyeken is szokásos volt. Az abban az időben használatos elnevezéssel a Munkaügyi Minisztérium (MÜM) irányítása alá tartozott az iparos képzés, ezért MÜM iskoláknak nevezték őket, és sorszámozták az intézményeket. Hétféle MÜM törzsgárda jelvény található a vizsgált anyagban. Hatot helység megjelölés hiányában a minisztérium nevének kezdőbetűje alapján soroltam ebbe a csoportba.

A legtöbb fajta jelvényt az üzem *Miskolcra* szállította (16 félét). Ehhez tartozik a Nehézipari Műszaki Egyetem többféle valétázó jelvénye, a Felső Kereskedelmi Iskoláé, a Gyermekváros több változatban elkészített jelvénye, a találkozóra emlékeztető jelvény a különféle középiskolák pajzsain kívül.

Kecskemétre kilencféle jelvényt rendeltek a tanintézetek a gyártól. Ebben az állami és református középiskolákon kívül a zenei általános iskolák is képviseltetik magukat, méghozzá különböző elnevezésekkel és színezésekkel. Az árvaház is készíttetett jelvényt.

Pápára hétféle jelvényt szállított a gyár. A hét között református, katolikus és állami iskolák is megtalálhatók különféle életkorú gyerekek részére a polgári iskolától a kollégiumig. Külön készült szépséges, magyaros mintájú jelvény a lányiskolák részére. Ezek az iskolák egymásnak adták át a Jelvénygyár termékeinek jó hírét.

A *MÜM törzsgárda* jelvényekből hatféle megrendelés érkezett az üzembe. Ezek egymástól csak az intézet sorszámában térnek el. Tehát más-más iskolát jelentettek. A megrendelést a Pedagógusok Szakszervezete Városi-járási Bizottsága adta le éveken keresztül, mert a színvonalas munka igényeiket kielégítette. A Rendelőkönyv szerint Makó városából küldték a megrendelést.

Karcagra, *Nagykőrösre* és *Orosházára* öt-ötféle jelvény készült. Karcagon ugyanannak az iskolának különböző korokban – és társadalmi rendszerekben – más és más jelvényre volt szüksége. A Református Nagykun Gimnázium név- és jelvényváltoztatásai a 20. század történelmét beszélik el. Nagykőrösön a Tanítóképző jelvényének színváltozatait és a polgári iskola jelvényét is megtaláljuk. Orosházán ugyancsak más-más iskolafenntartó működtetése alatt állt az ötféle jelvényt megrendelő intézmény. Ennek megfelelően teljesen eltérnek a rajzok, azonban valamennyi ragaszkodik a pajzs formához.

Kalocsáról négyféle megrendelés érkezett az üzembe. A Kalocsai Iskolanénék sötétkék virágmintával kalocsai anyaiskolájuk részére is elkészíttették a jelvényeket. Tőlük kapta az üzem címét a kalocsai I. István gimnázium, ahová kétféle méretben, de csaknem azonos mintával készültek a jelvények, majd a későbbiekben az általános iskola is kért jelvényt. *Komárom* négyféle jelvényt rendelt. A Kereskedelmi Középiskola szép, Mercur-botos jelvénye kétféle színváltozatban is elkészült. A magyar jelleget a magyar címerrel is hangsúlyozták a jelvények. *Nyíregyházáról* az állami líceum és a tanítóképző, az Apponyi nevét viselő polgári leányiskola és a református leánykálvineum – fehér galambot és lángoló szívet ábrázoló – küldte el megrendelését az üzemnek. Itt is egymásnak ajánlották az iskolák a gyár színvonalas termékeit.

Keszthelyre, *Kiskunfélegyházára*, *Kiskunhalasra*, *Kisújszállásra*, *Kisvárdára*, *Pécelre* és *Pécsre* is három-háromféle jelvényt szállított az üzem. Keszthelyen az egyik jelvényt, a Gazdasági Akadémiáét még a háború előtt, a másik kettőt már utána készítette az üzem. Kiskunfélegyházán is három különböző iskola jelvényeit rendelték meg. Reformátust, katolikust és államit. Kiskunhalason a régi polgári fiúiskolán kívül a gimnázium két korszakából származó jelvénye tartozik ebbe a csoportba. Kisújszállás három jelvénye ugyanannak az iskolának a három történelmi időszakát jelzi. Kisvárdán a Bessenyei György gimnázium sapkapajzsán és gomblyukjelvényén kívül az ifjúsági klub is megcsináltatta a jelvényét. Pécelen is kétféle méretben készült a polgári iskola játékosan megrajzolt jelvénye, azonkívül a reálgimnázium is készíttetett jelvényt. A pécsi polgári iskolák között leányok számára külön intézmény működött, – természetesen külön széprajzú jelvénnyel. A pécsi tudományegyetem gyakorló középiskolája szinte tájképszerű jelvénye egyike a csoport legszebb darabjainak.

Kétféle jelvény képviseli az anyagban a következő helységeket: *Kecel*, *Kiskőrös*, *Kunszentmárton*, *Kunszentmiklós*, *Léva*, *Nagykanizsa*, *Monor*, *Oroszlány*. Kiskőrösön a Petőfi gimnázium kétféle méretben elkészített jelvényéből adódik a két darab. Kunszentmártonban és Kunszentmiklóson ugyanaz az iskola más jelvényt csináltatott a háború előtt és utána. Léván a polgári iskola hangsúlyozottan nemzeti formájú jelvényt készíttetett, a kereskedelmi szaktanfolyam pedig színárnyalataiban lényegesen eltérő rajz alapján rendelte meg a jelvényeit. Nagykanizsán egy fiúknak és egy lányoknak rendszeresített iskola üzemelt. Monoron a József Attila gimnázium 1945 után gyakori nyitott könyvön átfektetett fehér toll jelképes rajzú jelvénye és a polgári iskola kitűzője nyert megrendelést. Oroszlányba készült az üzem egyik legújabb készítménye, az egyedi tervezésű József Attila általános iskola nyitott könyvön átfektetett tollat ábrázoló jelvénye, és a szakközépiskola azonosítója. A szakközépiskolától kapta a fiatal általános iskola a tanácsot, hogy jelvény megrendelésekor forduljanak az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárhoz.

A legtöbb településen csak egyetlen iskolajelvény készült. Rendszerint ott csak az az egyetlen iskola működött. Ilyen helység volt: *Kaposvár*, *Kál*, *Kiskunmajsa*, *Komló*, *Körmend*, *Kőszeg*, *Kula*, *Lajosmizse*, *Marcali*, *Martonvásár*, *Meggyesháza*, *Mezőberény*, *Mezőcsát*, *Mezőkövesd*, *Mosonmagyaróvár*, *Nagybajom*, *Nagykároly*, *Nagymaros*, *Nagymegyer*, *Nagysurány*, *Németboly*, *Ózd*, *Pilisvörösvár*, *Putnok*.

Ebben a most vizsgált csoportban az iskolafajtáknak teljes sorozata megtalálható, az egyetemeket is beleértve. A mintáknak is a koronként szokásos igen változatos együttese van a jelvényeken.

Polgári iskolák

A most tárgyalásra kerülő 131 jelvény közül 29 a polgári iskolák számára készült. Ezen belül is tarka képet mutatnak a jelvények. A polgári iskolákat ritkán látták el névvel. Ilyen kivétel volt *Kiskőrösön* a város nagy szülöttjéről elnevezett Petőfi polgári iskola, ahol kétféle méretben is elkészült a város címerét ábrázoló jelvény, valamint *Nagykanizsán* a Zrínyi Miklós magyar királyi állami polgári iskola, amelyiknek egykor Virág Benedek, később Deák Ferenc is diákja, Hock János pedig tanára volt. *Nyíregyházán* pedig a községi polgári leányiskola az Apponyi nevet viselte. A sorszámozás is elnevezésként értékelhető. I. sz. polgári iskola nevet viselt az *orosházi* és a *miskolci* polgári iskola. Mindkét iskola jelvénye a nemzeti érzést igyekszik kifejezni a színekkel és a címerrel. Ebben a csoportban is vannak református és katolikus igazgatás alá tartozó iskolák az állami, községi és magán iskolák mellett. Többségében azonban *állami* iskolák sorolhatók ide. *Kiskőrösön*, *Kiskunhalason*, *Komáromban*, *Marcalin*, *Mosonmagyaróvárott*, *Nagykanizsán*, *Nagymegyeren*, *Orosházán* a város címere adja a jelvény jellemzőjét, méghozzá Orosházán külön leányok és külön fiúk számára is indítottak polgári iskolát, más-más jelvénnyel. A polgári iskolák jelentős része a század elején szokásos magyar címert választotta mintájának a keretben az iskolára utaló azonosító felirattal. Ilyen jelvényt választottak *Kiskunfélegyházán* az 1926-tól működő állami polgári fiúiskolában, *Miskolcon*, az I. számú állami fiú polgári iskolában. *Pécelen* ötletesen használták ki a Péceli Polgári alliteráló kezdőbetűit a sapkapajzs és a fazonjelvény rajzában is. *Pápán* külön volt fiú és leány polgári iskola kétféle jelvénnyel. A leányok számára virágot formázott a szép jelvény, a fiúké az egyszerűségre törekedett, csakúgy, mint *Pilisvörösvárott*. *Marcaliban* az állami polgári iskolát a község is segélyezte. A községi polgári iskolából mindössze négy működött. Az 1896-ban alakult és 1918-ig működő *komáromi* községi polgári fiúiskola neves diákjai közé tartozott többek között Beöthy Zsolt, Feszty Árpád, Konkoly Tege Miklós. A *pápai református* polgári iskola a XVI-XVII. században a veszprémi iskola fennhatósága alatt alakult. A XIX. században Petőfi és Jókai tanult a falai között, majd a XX. században Nagy László itt diákoskodott. A *pápai katolikus* polgári iskola egykori diákjai közé tartozott Ányos Pál és Deák Ferenc. A *nagykőrösi református* polgári iskola a református népiskolából alakult ki. *Ózdon* a református iskola jelvénye piros-fehér-zöld pólyával hangsúlyozta a nemzeti jelleget. A Miasszonyunkról elnevezett *Kalocsai Szegény Iskolanénék* anyaiskolája itt volt Kalocsán 1860 óta. A *Lajosmizsén* alapított polgári iskola magán jellegű volt, fiúk és leányok számára is szolgált. *Mezőberényben* és *Mezőcsáton* a városcímerrel ékesített jelvény, *Nyírbátorban* és *Putnokon* külön díszes rajzú, művészi mintájú és kivitelű minta adta a polgári iskola jelvényét. Putnokon közös volt a leányok és a fiúk számára. Másutt feltehetően hasonló lehetett a helyzet, csak ezt a jelvényen nem közölték.

Szakiskolák

A most bemutatásra kerülő szakiskolai jelvények legtöbbjét kereskedelmi jellegű iskolában viselték. Ezekről a jelvényekről elmaradhatatlan ábra a Mercur-bot, a kereskedelem jelképe. *Komáromban* 1942 és 1948 között működött állami kereskedelmi középiskola. *Orosházán* 1943-1944-ben indítottak női kereskedelmi szaktanfolyamot. *Léván* 1940 és 1943 között az állami polgári iskolában helyezték el a megyei város községi nőipariskoláját. Ebben rendezték a női kereskedelmi szaktanfolyamot. Ezek a jelvények többféle színváltozatban készültek. *Keszthelyen* a gépész szak növényvédő középiskolája rendelt jelvényt. Ezen növények és a gépészet jelképei láthatók. *Oroszlányban* az ipari szakmunkásképző és szakközépiskola korszerű rajzú jelvényét 1953 után viselték a diákok. *Nagybátonyban* a 209. számú iparitanuló intézet működött. Az intézet ipari jellegét a két keresztbe fektetett kalapács jelképezi. Ezek a szakmunkás tanulók viselték ezt a kifejező jelvényt.

A szakiskolák jelvényei közé tartoznak az iskola dolgozói számára rendszeresített intézeti „törzsgárda" jelvények. Ezeket azok a dolgozók kapták az 1945 utáni években, akik valamilyen munkahelyen bizonyos, a jelvényen feltűntetett ideig, folyamatosan dolgoztak. Ezzel a jelvénnyel, no meg a vele járó pénzjutalommal ismerték el a munkahelyhez való hűségét. Az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban fennmaradt a 110. és a 116. számú Munkaügyi Minisztérium Intézeti jelvénye közül a 10, 15, 20 és 25 éves törzsgárda jelvény. A jelvény rajza azonos mindegyik esetben, csak az évek száma változott. Ezek az intézetek ipari tanulókat képeztek különféle szakmákra.

Gimnáziumok, reáliskolák

Az ebben a cikkben bemutatásra kerülő 131 féle jelvényből 45 féle, tehát csaknem egyharmad része tartozik a gimnáziumok és reáliskolák jelvényei közé. Néhány neves, régi iskola is megtalálható közöttük.

Már a XIV. századtól városi plébánia iskola működött *Medgyesházán*. A most bemutatásra kerülő, az arany kalászával mezőgazdasági jellegre utaló jelvény azonban csak a XX. században került megrendelésre. Akkor már állami általános gimnáziumot tartottak fenn a helységben.

Kecskeméten a XVI. századtól már volt református elemi iskola. Ennek továbbfejlődése lett az az 1924-től 1935-ig működő református reálgimnázium, amelyik ezt a különlegesen szép, régi, az iskola latin nyelvű jelmondatát és nyitott könyvet is bemutató jelvényt rendelte.

Kunszentmiklóson a XVII. századtól működött alsó fokú református iskola. A most bemutatásra kerülő jelvényeket az erre az iskolára épült állami általános gimnázium és reálgimnázium diákjai viselték a XX. században. Rajzuk a kor szokásának megfelelő. Nyitott könyvet ábrázol, de az átfektetett toll szokatlan módon a jelvény alatt helyezkedik el, azon túl nyúlva. Az „1735" évszám a feliratban a középiskola alapítási évét jelenti.

Régi iskola a *Kiskunhalason* 1660 óta református kisiskolaként működő, majd 1948-tól kezdődően Arany János egykori tanítványának, Szilády Áron akadémikus, református teológusnak, a gimnázium egykori tanárának a nevét viselő református gimnázium. Az iskola kék színű, páncélos vitézt ábrázoló koronával ellátott jelvényét 1925 és 1935 között viselték a diákok. Az 1948 után történt államosítást követően a jelvény is megváltozott, a kor szokásainak megfelelően egyszerűsödött.

1676-tól a debreceni kollégiumból járt *Karcagra* a „rektor", mai kifejezéssel élve: a tanító, hogy oktassa a karcagi gyerekeket. Karcag város oroszlános címerét ábrázolja a református nagykun gimnázium jelvénye 1921 és 1924 között. Egy külön tábla jelzi az iskola alapításának évét – 1678-at – az iskola 1945 után készült jelvényén. Az iskola nevéből később elmaradt a „nagykun" megjelölés, 1948 után az egyházi jelleget kifejező református megnevezés is. A nemzeti színű szalagot megőrizték az egyik változatot nem számítva. Ennek az iskolának volt a diákja Győrffy István. Az iskola egykori diákjait tömörítő egyesület jelvénye az iskola fennállásának háromszázadik évfordulójára készült. Rajza megegyezik az iskola jelvényének rajzával, de felirat tudatja, hogy ez az „öregdiákok" jelvénye.

A *nagykárolyi* piarista gimnázium is régen, már 1727 óta működött. Ekkor Gróf Károlyi Sándor anyagi támogatásával 69 diák tanítására indult meg az oktatás. A piarista gimnáziumok jellegzetes, szabadon álló fehér kettős kereszttel lezárt jelvényét a keretben a Nagykárolyra utaló szöveg egészíti ki. Ennek az iskolának volt diákja Vasvári Pál, Ady Endre, Jászi Oszkár, Dolinay Gyula és Madzsar József.

Kalocsán a piarista nagy gimnázium 1765 őszén nyílt meg. 1851-től algimnázium, majd 1935-től Szent István gimnázium lett a neve. Az 1948-as államosítást követően kapta az I. István elnevezést. Ebből az időszakból rendelték meg az üzemben ezt a tetszetős, nagy, piros, pajzs alakú jelvényt, amely Kalocsa címerét, a két várbástyán álló békászó gólyát ábrázolja. Az iskola gomblyukjelvényének méretei csak leegyszerűsített ábrát tettek lehetővé.

Miskolcon az Érseki Római Katolikus Leánylíceum a magyar nőnevelés kezdeteihez tartozott.

Kisújszálláson 1796-tól működött a református iskola. A református gimnázium 1927 és 1944 között viselte a „Horthy" melléknevet és 1952-től, az államosítást követően az iskola egykori diákjáról, Móricz Zsigmondról nevezték el. Az iskola jelvénye Kisújszállás címerét ábrázolja. Alakja, kék-fehér színezése lényegében változatlan, de a feliratok a korszaknak, elnevezésnek, vagyis a politikai helyzetnek megfelelően változtak.

Kaposvárott a város 1806-ban alapította meg a kisgimnáziumot. Ez fejlődött tovább 1817-től nagygimnáziummá, majd 1885-től főgimnáziummá. 1921-től 1948-ig Somssich Pálnak, az iskola nagy támogatójának, fejlesztőjének a nevét viselte. Ebben a korszakban kapták a diákok a szép, kék és fehér színekben díszes pajzs alakú sapkapajzsot. Ennek az iskolának volt a diákja Vaszary János és Rippl Rónai József.

Nyíregyházán az állami líceum 1806-ban nyílt meg. Ennek a Szent Koronával lezárt magyar címert ábrázoló jelvényét 1925 előtt viselték a diákok. Ettől fogva ugyanis az iskola Kossuth Lajos nevét kapta. Diákjai közé tartozott Korányi Frigyes, Krúdy Gyula.

1809-ben indult meg a római katolikus egyház kezelésében, de a város fenntartásában *Kiskunfélegyházán* az oktatás. 1922 és 1948 között szállította az üzem a most bemutatásra kerülő, a város várat és fegyveres őrtállót bemutató címerét ábrázoló jelvényt. Ennek az iskolának volt a diákja Móra Ferenc.

1857-től működött városi alreáliskola *Pécsett*, amely 1865-től magyar nyelvű. 1925 és 1941 között viselte Széchenyi István nevét. Ez alatt az idő alatt reáliskolaként működött, a pécsi Erzsébet tudománye-

gyetem gyakorló iskolájaként. A most bemutatásra kerülő, a Széchenyi család címerét is ábrázoló, koronás jelvényt ekkor viselték. Az iskola diákja volt Fejér Lipót és Kodolányi János.

Miskolcon 1869-től működött református iskola. Református reálgimnázium, később a diákok a Lévay Gimnázium jelvényét viselték. 1917-től a megszűnt ungvári főreáliskola utódaként működött. Magyar Királyi Állami Hunfalvy János gimnázium. Minden átszervezés más-más jelvényt tett szükségessé. Az üzem kitűnő termékeit már jól ismerték Miskolcon.

Orosházán már 1891-ben volt evangélikus iskola. Az Orosházi Evangélikus Gimnázium fehér alapon kék szegéllyel ellátott, kék kezdőbetűs, ízléses jelvényét 1937-től 1948-ig, az államosításig viselték.

Mezőkövesden 1911 és 1948 között hordták a diákok a matyó mintát jelképező stilizált tulipános, közepén fehér és zöld színeket is mutató, felirat nélküli ékszerszerű jelvényt a római katolikus főgimnáziumban. Rajzát az iskola rajztanára készítette.

Kisvárdán már 1910-től volt iskola. Az állami főgimnáziumot 1922-től 1924-ig nevezték el Bessenyei Györgyről. Ebben az időszakban készült az iskola mindkét jelvénye. A város címerét bemutató páncélos kart zöld félkoszorúval ábrázolja a sapkapajzs, és ennek egyszerűsített változatát a fazonjelvény.

Kőszegen a Szent Domokosrendi Nővérek vezetése alatt álló római katolikus elemi iskolai tanítóképző és polgári leányiskola már 1926-tól működött. Az Állami Líceum és Tanítóképző Intézet jelvényén csőrében kardot tartó aranyszínű madár is látható. Tetszetős kék keretes pajzs alakú jelvényét 1935 és 1947 között rendelték meg.

Nagykanizsán a Notre Dame női kanonokrend szerzetesei vették át az 1931-ben, a Nagykanizsai Iskolaegyesület által alapított iskolát. Leánylíceumot működtettek az 1948-as államosításig. Ennek a jelvényét rendelték meg az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban a kék-fehér színben, a szerzetesrend jelképeit feltűntető rajzzal.

1926 és 1939 között működött *Nyíregyházán* a Leánykálvineum. Az iskola rajztanára tervezte a jelvényt, és Ravasz Sándor püspök jóváhagyásával vált az iskola hivatalos jelvényévé. A rajta látható madarat a püspök javaslatára változtatták sirályról galambra. A szeretetet kívánta a művész kifejezni az égő szívből kiáramló sugarakkal.

1938 és 1944 között működött *Nagysurányban*, a visszatért Felvidéken a magyar állam fenntartásában a Magyar Királyi Állami Szlovák Gimnázium. Ebben a faluban sok volt a szlovák, kevés az értelmiségi. A helyi polgári iskolában helyezték el a tanintézetet..

Nyíregyházán 1940 és 1943 között működött az Állami Líceum. Ennek gazdagon díszített jelvénye a nemzeti jelképekkel a hazafiságra, a kereszttel a vallásosságra emlékeztet.

Körmenden a gimnázium 1946-tól a község kezelésében működött. A jelvény Körmend oroszlános címerét ábrázolja.

A második világháborút követő időből való a század elején alapított, nagy múltú polgári iskola utóda, *Kál* állami gimnáziumának jelvénye, az akkoriban szokásos nyitott könyvvel és rajta átfektetett tollal. *Kecel* általános iskolájának és gimnáziumának jelvénye – kétféle méretben –, amely teljesen a barcsi hasonló iskola jelvényének mintájára készült. *Kunszentmárton* Állami Általános gimnáziumának jelvénye, amelyik később József Attila nevét vette fel a megfelelő szöveggel ellátott új jelvénnyel. *Monoron* a József Attila Gimnázium, *Nagybajomban* a Csokonai V. Mihály Gimnázium is ebben az időszakban készíttettek jelvényt. *Kiskunmajsán* az Állami Általános Gimnáziumot 1956-ban alapították, ez az évszám látható a jelvényen is.

A *Péceli* Reálgimnázium piros pajzsán az iskola nevének rövidítése olvasható.

Kazincbarcika és *Komló* gimnáziumi jelvényein a ipari élet jelképeit ábrázolták, az ebben a korban szokásos nyitott, fehér könyvön átfektetett arany tollal pedig a kultúrára utaltak.

Főiskolák, egyetemek

Ebben az anyagban több felsőoktatási intézmény jelvénye szerepel. Ezek mind mintájukkal, mind kivitelükkel beleillenek a többi jelvény sorába.

Kalocsán a polgári iskolát már 1869-ben tanítónőképzővel egészítették ki. Később óvónőképző és líceum is indult.

Kiskunfélegyházán, *Kőszegen*, *Nagykőrösön* és *Nyíregyházán* is tanítóképző intézet készíttetett jelvényt az üzemben. A kiskunfélegyházi és a kőszegi jelvény is nagy méretű, karmai között kardot tartó madár dísszel ékesítve, a magyar címerrel hangsúlyozva a nemzeti jelleget. Mindkét intézmény az állam felügyelete alá tartozott. Az ugyancsak állami nyíregyházi tanítóképző jelvénye egész eseményt rajzol meg. Egy tanító látható

rajta, amint nyitott könyvből gyermekeket oktat. A XVII. század óta működő református iskola alakult át Nagykőrösön tanítóképzővé. Jelvénye több színváltozatban készült. Arany almákkal megrakott fa van a közepén, barokk díszes vonalú keretében olvasható a felirat.

Keszthelyen a Festetich György alapította Georgikon, Európa első gazdasági akadémiájának utódaként működött a Magyar Királyi Gazdasági Akadémia 1865 és 1985 között, összesen 3548 hallgatóval. Az ő részükre készült a gyárban a mezőgazdasági eszközöket és búzakalászt ábrázoló, szalagdíszes jelvény. A mezőgazdasági hallgatók egyesülete külön kisebb jelvényt készíttetett zöld alapon búzakalász díszítéssel. 1922-ben alakult az egyesület.

Miskolcon 1901 és 1925 között Deák Ferenc Magyar Királyi Állami Felső Kereskedelmi iskola működött több száz diákkal. Ennek a jelvénye körvonalában igen hasonló volt a kor polgári iskolai jelvényeihez a Szent Koronával történő lezárás és a pajzs alakja révén. Ugyancsak ebben a nagyvárosban működött a század második felében a Nehézipari Műszaki Egyetem. Ennek diákjai hatféle, az egyetem jellegét hangsúlyozó, évente változó rajzú apró jelvényt rendeltek. A „Találkozunk" feliratú jelvény is a diákoké volt.

Általános iskolák

A legújabb iskolafajtáink egyike. 1945 után alakultak. Nem minden általános iskolában viseltek jelvényt a gyerekek.

Orosházán az I. számú általános iskola jelvénye a Kossuth-címert ábrázolja, mutatva, hogy már a 2. világháborút követően viselték a diákok.

Kecskeméten a országosan, sőt az ország határain túl ismert Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános iskola többféle színváltozatban elkészült ízléses jelvényét maga Kodály Zoltánné rendelte meg a gyárban.

Kalocsán az ének-zenei általános iskola jelvényén fehér keretes sötétkék tárcsapajzsban aranyszínű lant jelképezi a muzsikát.

Oroszlányban a József Attila Általános Iskola nyitott könyv alakú jelvényét a diákok tervezték 2003-ban.

Kollégiumok, nevelő intézetek

A *Pápai* Református Kollégium nagy múltra tekinthet vissza. A XVI-XVII. századtól kezdődően fogadta a diákokat. Itt lakott már több gályarab-prédikátor, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Orlay Petrich Soma, Nagy László és sok más kiváló, nagy nevű diák. A jelvényük a kollégium udvarán álló eperfára emlékeztet, Nagy Magyarország formájú lombkoronájával. Sapkapajzs és fazonjelvény változatban is készült.

A *Pápai* Református Nőnevelő Intézet 1901-től viselte ezt a nevet. 1895-től az intézmény megjelölése 'Nőnövelde' volt. Ezt a piros keretes, virágformájú jelvényt 1912 és 1948 között viselték a diákok.

Kecskeméten működött a Faragó Béla Országos Árvaház. Érdekes fehér-kék színű jelvénye az elnevezést mutatja játékos betűrajzzal.

Miskolcon a Gyermekváros lakói viselték azt a háromféle ötletes rajzú jelvényt, amely az 1978-ban alakult intézmény 5., 10., illetőleg 15. évfordulóját jelzi.

KATALÓGUS

113. KALOCSA *Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanénék Intézete*

Egyenlőszárú háromszöggel lezárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. A pajzsban sötétkék alapon nyugvó, aranyszínű kereszten balról jobbra felfelé átlósan négy fehér fejű liliom, zöld szárakkal. A pajzs és a három szög között sötétkék alapon arany betűkkel: KALOCSA. Az egyenlőszárú háromszög arany alapján sötétkék díszítő vonalak vannak elhelyezve.

M: 35 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva

114. KALOCSA *I. István Gimnázium*

Csücskös talpú, piros színű, pajzs alakú jelvény. A jelvény alsó harmadában sárga színű bástyán egy-egy fehér szárnyú, aranyszínű gólya áll egymással szemben, csőrében gilisztával. A pajzs felső, egyenes részével

párhuzamosan a felirat: I. ISTVÁN/GIMNÁZIUM. Az ábra alatt: KALOCSA felirat olvasható.
M: 40 mm, sz: 20 mm. Szúróval ellátva

114/a. KALOCSA *I. István Gimnázium*
Csücskös talpú, piros színű pajzs alakú jelvény. A jelvény alsó harmadában aranyszínű bástyán egy-egy aranyszínű gólya áll egymással szemben, csőrében gilisztával. A pajzs felső, egyenes részével párhuzamosan a felirat: I. ISTVÁN/GIMNÁZIUM. Az ábra alatt KALOCSA felirat olvasható.
M: 15 mm, sz: 10 mm. Egyenes tűvel.

115. KALOCSA *Ének-zenei Általános Iskola*
Hajlított tetejű, csücskös talpú, tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben sötétkék mező, benne aranyszínű lant. A keretben aranyszínű felirat: fent: ZENEI, balról: ÉNEK, jobbról: ÁLT: ISK:, lent: KALOCSA.
M: 29 mm, sz: 24 mm és 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

116. KAPOSVÁR *Magyar Királyi Állami Somssich Pál Gimnázium*
Csücskös talpú, ívelt lezárású, átlósan osztott fehér és kék mezőre osztott, pajzs alakú jelvény. Középen csücskös talpú, fent hajlított lezárású, ötágú arany koronával lezárt sötétkék alapon, jobb mancsában villámot tartó, arany oroszlán áll zöld halmon elhelyezett, ötágú arany koronán. Felirat a fehér mezőben fent: KAPOSVÁR. A kerettel párhuzamosan: M. KIR. ÁLL. SOMSSICH PÁL GIMNÁZIUM.
M: 50 mm, sz: 34 mm. Szúróval.

117. KARCAG *Református Nagykun Gimnázium*
Hegyes talpú, ívelt tetejű fehér keretben kék pajzs, benne arany oroszlán ágaskodik. Piros Hold és Nap az oroszlán fejének magasságában. A fehér keretben felirat: fent: KARCAGI*REFORMÁTUS, baloldalt lentről: GIMNÁZIUM*, jobbra fentről: NAGYKUN
M: 43 mm, sz: 38 mm. Szúróval.

118. KARCAG *Karcagi Gimnázium*
Ívelt tetejű, tárcsapajzs alakú, hegyes talpú, lent külön, szalagszerű, baloldalt nemzeti, jobboldalt piros színű kerettel ellátott jelvény. A keret legalsó részén fehér tábla. Balharántolt. Fent világoskék, lent fehér mező. Középen egy arany oroszlán áll. A felső, világoskék mezőben fehér tábla, benne középen arany számokkal: 1876. Az alsó, fehér táblán arany számok: 300. Fehér mezőben a felirat: KARCAGI GIMNÁZIUM
M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb 15 mm. Biztosítótűvel ellátva.

119. KARCAG *Karcagi Gimnázium*
Ívelt tetejű, tárcsapajzs alakú, hegyes talpú, lent külön, szalagszerű, baloldalt nemzeti, jobboldalt piros színű kerettel ellátott jelvény. A keret legalsó részén fehér tábla. Balharántolt, fent világoskék, lent fehér mező. Középen egy arany oroszlán áll. A felső, világoskék mezőben fehér tábla, benne középen arany számokkal: 1876. Az alsó, fehér táblán arany számok: 300. A fehér mezőben a felirat: KARCAGI GIMNÁZIUM
M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb: 15 mm. Biztosítótűvel ellátva. Hideg zománc.

120. KARCAG *Karcagi Gimnázium*
Ívelt tetejű, tárcsapajzs alakú, hegyes talpú, lent külön, szalagszerű, baloldalt nemzeti jobboldalt kék színű kerettel ellátott jelvény. A keret legalsó részén fehér tábla. Balharántolt, fent világoskék, lent fehér mező. Középen egy arany oroszlán áll. A felső, világoskék mezőben fehér tábla, benne középen arany számokkal: 1876. Az alsó, fehér táblán arany számok: 300. A fehér mezőben felirat: KARCAGI GIMNÁZIUM
M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb 15 mm. Biztosítótűvel ellátva.

121. KARCAG *Karcagi Öregdiákok Baráti Köre*
Ívelt tetejű, tárcsapajzs alakú, hegyes talpú, lent külön, szalagszerű kerettel ellátott jelvény. A keret legalsó részén fehér tábla. Balharántolt. Fent sötétkék, lent fehér mező, az alsó keret is sötétkék. Középen egy

arany oroszlán áll. A felső, sötétkék mezőben fehér tábla, benne középen arany számokkal: 1876. Az alsó fehér táblán arany számokkal: 1973. Az oroszlán körül mindkét mezőbe átnyúló felirat: KARCAGI NAGYKUN GIMNÁZIUM A sötétkék alsó kereten arany betűkkel felirat: balra: ÖREGDIÁKOK, jobbra: BARÁTI KÖRE

M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb: 15 mm. Biztosítótűvel ellátva.

122. KAZINCBARCIKA *Kazincbarcikai Gimnázium*

Szabálytalan ötszög alakú jelvény. Világoskék ég alatt sötétkék hegyek, alatta zöld mező. Fekete mezőben sárga lombik, három fekete gyárkémény, előtte nyitott, fehér könyv. Arany betűkkel felirat: fent: GIMNÁZIUM, lent: KAZINCBARCIKA

M: 28 mm, sz: 27 mm és 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

123. KÁL *Általános Gimnázium*

Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben sötétkék mező, benne nyitott, fehér könyv átfektetett, fehér tollal. A keretben arany betűkkel: fent: KÁL, balról kezdve: ÁLTALÁNOS GIMNÁZIUM

M: 30 mm, sz: 27 mm. Biztosítótűvel ellátva.

124. KECEL *Általános Iskola és Gimnázium*

Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben világoskék mező, benne nyitott, fehér könyv átfektetett, fehér tollal. Alatta arany betűkkel: A. J.

A keretben arany betűkel fent KECEL, balról kezdve: ÁLT. ISK. ÉS GIMNÁZIUM

M: 30 mm, sz: 27 mm. Biztosítótűvel ellátva.

125. KECEL *Általános Iskola és Gimnázium*

Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben világoskék mező, benne nyitott, fehér könyv átfektetett, fehér tollal. Alatta arany betűkel: A. J. A keretben arany betűkkel fent: KECEL. Balról kezdve ÁLT. ISK. ÉS GIMN.

M: 18 mm, sz: 16 mm. Egyenes tűvel ellátva.

126. KECSKEMÉT *Református Reálgimnázium*

Csücskös talpú, domborodóan ívelt lezárású tárcsapajzs alakú jelvény, világoskék kerettel ellátva. Alsó negyedében zöld, mintás mezőben fehér nyitott könyv, felette fehér mezőben sárga törzsű, zöld levelű pálmafa, felette arany szalagon a felirat: SUB PONDERE CRESCIT PALMA (Teher alatt nő a pálma.) A kék keretben felirat fent: KECSKEMÉTI. Baloldalt: REFORMÁTUS. Jobboldalt: REÁLGIMNÁZIUM

M: 30 mm, sz: legnagyobb: 28 mm, legkisebb: 23 mm. Biztosítótűvel.

127. KECSKEMÉT *Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola és Gimnázium*

Hegyes talpú, hajlított vonalakkal lezárt pajzs alakú jelvény. Kék kerettel határolt fehér mezőben aranyszínű lant, alatta pont, felette arany betűs felirat: KECSKEMÉT. A keretben az arany betűs felirat: fent: KODÁLY ZOLTÁN, baloldalt: ÉNEK-ZENEI ÁLT. jobboldalt: ISK. ÉS GIMNÁZIUM

M: 28 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

128. KECSKEMÉT *Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola és Gimnázium*

Ugyanolyan alakú és mintájú, mint az előző jelvény. Hegyes talpú, hajlított vonalakkal lezárt pajzs alakú jelvény. Fehér kerettel határolt kék mezőben aranyszínű lant, alatta pont, felette arany betűs felirat: KECSKEMÉT. A fehér keretben az arany betűs felirat: fent: KODÁLY ZOLTÁN, baloldalt: ÉNEK-ZENEI ÁLT, jobboldalt: ISK. ÉS GIMNÁZIUM

M: 28 mm, sz: 28 mm. Biztosító tűvel ellátva

129. KECSKEMÉT *Kecskeméti Ének-zenei Általános Iskola*

Alul szalaggal lezárt nyitott könyv alakú jelvény. Baloldalán felirat: ÉNEK-ZENEI/ÁLTALÁNOS/ISKOLA, jobboldalán lant. Az alsó szalag felirata: 1950 KECSKEMÉT 1958. Bronz színben.

M: 23 mm, sz: legnagyobb: 32 mm, legkisebb: 11 mm. Rögzítés nincsen.

130 KECSKEMÉT *Kecskeméti Ének-zenei Általános Iskola*

Alul szalaggal lezárt nyitott könyv alakú jelvény. Baloldalán felirat: ÉNEK-ZENEI/ÁLTALÁNOS/ISKOLA, jobboldalán lant. Az alsó szalag felirata: 1950 KECSKEMÉT 1958. Sárgaréz színben.

M: 23 mm, sz: legnagyobb: 32 mm, legkisebb 22 mm. Rögzítés nincsen.

131. KECSKEMÉT *Kecskeméti Ének-zenei Általános Iskola*

Alul szalaggal lezárt nyitott könyv alakú jelvény. Baloldalán felirat: ÉNEK/ ZENEI/ ÁLTALÁNOS/ISKOLA. Jobboldalán lant. Az alsó szalag felirata: 1950 KECSKEMÉT 1958, jobboldalt félkoszorúval, bronzszínben.

M: 32 mm, sz: legnagyobb: 30 mm, legkisebb: 26 mm. Biztosítótűvel ellátva.

132. KECSKEMÉT *Ének-zenei Általános Iskola*

Félkör alakú jelvény, amelyet felül fehér, alul egy feliratot tartalmazó sötétkék keretes fehér mező zár le. A félkör sötétkék mezőjében nyitott, fehér könyv van, amelynek baloldalán arany felirattal a következő a szöveg: ÉNEK-ZENEI/ÁLTALÁNOS/ISKOLA. Jobboldalán: aranyszínű lant, alatta 1950.

M: 32 mm, sz: 31 mm. Biztosítótűvel ellátva.

133. KECSKEMÉT *Kecskeméti Községi Polgári Fiúiskola*

Sötétkék kerettel ellátott, felül is hullámos, csücskös talpú tárcsapajzs alakú jelvény. A belső piros mezőben fehér ló ágaskodik zöld hármas halmon. A keretben aranyszínű betűkkel felirat: fent: KECSKEMÉT, oldalt: KÖZS. POLGÁRI. FIU. ISKOLA

M: 46 mm, sz: 34 mm. Szúróval ellátva.

134. KECSKEMÉT *Faragó Béla Országos Árvaház*

Hegyes talpú, fehér kerettel ellátott, sötétkék pajzs, amelyet az aranyszínű Szent Korona zár le. A sötétkék mezőben fehér betűs FBÁ monogram. A fehér keretben a felirat arany színben. Fent: KECSKEMÉTI, baloldalt fentről lefelé: FARAGÓ BÉLA, jobboldalt lentről felfelé: ORSZ. ÁRVAHÁZ

M: 58 mm, sz: 38 mm. Tolltartóval és szúróval.

135. KESZTHELY *Magyar Királyi Gazdasági Akadémia*

Három részre hajtogatott fehér szalaggal, mint kerettel körülvett sötétkék mezőben aranyszínű mezőgazdasági eszközök, alul kétfelé ágazó aranykalásszal találhatók. Fent középen arany dísz. A keret közepén alul díszek találhatók, a fehér szalagban arany betűs felirat van. Fent: M K GAZDASÁGI, baloldalt lentről felfelé: KESZTHELYI, jobboldalt fentről lefelé: AKADÉMIA

M: 50 mm, sz: 43 mm. Biztosító tűvel ellátva.

136. KESZTHELY *Egyetemi Mezőgazdasági Hallgatók Egyesülete*

Kör alakú jelvény. Fehér keretben zöld mező, benne három aranyszínű kalásszal, felette arany színben 1922 A keretben arany betűkkel felirat: EGYETEMI MEZŐGAZDASÁGI./ HALLGATÓK EGYESÜLETE

M: 18 mm, sz: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

137. KESZTHELY *Gépész szak növényvédő középiskola*

Csücskös talpú, hajlított vonalú tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér mezőben nemzeti színű szalagon aranyszínű kalászt egy paragrafus jel fog át. Aranyszínű felirat fent: GÉPÉSZ SZAK, lent: KESZTHELY, baloldalt lentről felfelé: NÖVÉNYVÉDŐ, jobboldalt fentről lefelé: KÖZÉP ISK.

M: 30 mm, sz: 30 mm. Biztosító tűvel ellátva.

138. KISKŐRÖS *Állami Petőfi Polgári Iskola*

Piros tetejű, ékkövekkel ellátott Szent Koronával lezárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fehér keretben vízszintesen egy bástya formájú vonallal elválasztva fent kék, lent piros mező. A felső kék mezőben két arany derekú zöld fa, középen egy fehér méhkas, rajta fehér, ágaskodó állat látható. A piros mezőben középen egy aranyszínű hatos szám található. A fehér keretben a felirat arany színben: KISKŐRÖSI ÁLL. PETŐFI POLGÁRI ISKOLA

M: 50 mm, sz: 35 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

139. KISKŐRÖS *Állami Petőfi Polgári Iskola*

Ugyanolyan alakú és mintájú, mint a 138. számú ábra.

Piros tetejű, ékkövekkel ellátott Szent Koronával lezárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fehér keretben vízszintesen egy bástya formájú vonallal elválasztva fent kék, lent piros mező. A felső kék mezőben két arany derekú zöld fa, középen egy fehér méhkas, rajta fehér, ágaskodó állat látható. A piros mezőben középen egy aranyszínű hatos szám található. A fehér keretben a felirat arany színben: KISKŐRÖSI ÁLL. PETŐFI POLGÁRI ISKOLA

M: 43 mm, sz: 27 mm. Szúróval ellátva.

140. KISKUNFÉLEGYHÁZA *Állami Polgári Fiúiskola*

Piros tetejű Szent Koronával lezárt, csücskös talpú, körben barokk díszekkel ellátott magyar címer. Fehér keretében a felirat: KISKUNFÉLEGYHÁZI ÁLL. POLG. FIÚ ISK.

M: 58 mm, sz: 38 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

141. KISKUNFÉLEGYHÁZA *Városi Katholikus Szent László Reálgimnázium*

Csücskös talpú, tárcsapajzs alakú jelvény, amelyet aranyszínű ötágú korona zár le. Fehér keretben arany betűs felirat: VÁROSI KATH. SZT LÁSZLÓ REÁLGIMNÁZ.KISKUNFÉLEGYHÁZA Sötétkék mezőben aranyszínű, piros tetejű vár, előtte páncélos vitéz áll.

M: 33 mm, sz: 24 mm. Gombalkatrésszel ellátva.

142. KISKUNFÉLEGYHÁZA *Állami Tanítóképző*

Nagytengelyére állított ellipszis alakú jelvény, amelyet aranyszínű Szent Korona zár le. Középén kiterjesztett szárnyú, aranyszínű madár arany kardot tart. A madár mögött a magyar címer helyezkedik el. A fehér, szalagszerű keretben aranyszínű felirat: lent: KISKUNFÉLEGYHÁZA, baloldalt: ÁLL.TANITÓ, jobboldalt: KÉPZŐ

M: 53 mm, sz: 35 mm. Szúróval ellátva.

143. KISKUNHALAS *Református Szilády Reálgimnázium*

Ötágú, aranyszínű koronával lezárt hegyes talpú, kék tárcsapajzs alakú jelvény kék kerettel. A kék mező közepén, egy aranyszínű ötlevelű lóherén páncélos vitéz áll fokossal a jobb kezében. A keretben aranyszínű betűkkel olvasható: REF. SZILÁDY. REÁLGIMN. KISKUNHALAS

M: 50 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

144. KISKUNHALAS *Szilády Áron Gimnázium*

Hegyes talpú, oldalt ferdén levágott tárcsapajzs alakú jelvény. Vajszínű keretben a szívpajzs jobbharántolt. Fent világoskék, lent vajszín. A keretben felirat fent: SZILÁDY ÁRON, lent: GIMNÁZIUM, a belső vajszínű mezőben arany számokkal: 1664.

M: 35 m, sz: 32 mm. Biztosítótűvel ellátva.

145. KISKUNHALAS *Állami Polgári Fiúiskola*

Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt, pajzs alakú jelvény, amelyet aranyszínű koszorú keretez. Halvány zöld mezőben két párhuzamos kötés fent, alatta fehér, stilizált liliom, középén aranyszínű kard húzódik. A felső halványzöld mezőben aranyszínű felirat: KISKUNHALAS, az alatta levő fehérben: ÁLL. POLGÁRI FIÚ

M: 40 mm, sz: 28 mm. Egyenes tűvel ellátva.

146. KISKUNMAJSA *Állami Általános Gimnázium*

Csücskös talpú fent és kétoldalt is ívelt pajzs alakú jelvény. A fehér keretet fent jobbra és balra megszakítja a vörös, illetőleg a nemzeti színű szalag. A középső mező jobbharántolt, fent sárga, lent sötétkék, középen aranyszínű, nyitott könyv, rajta átlósan egy fehér toll. A fehér keretben a felirat arany színben készült. Fent: 1956, balról jobbra: ÁLLAMI ÁLTALÁNOS GIMNÁZIUM KISKUNMAJSA

M: 30 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb: 21 mm. Biztosítótűvel ellátva.

147. KISÚJSZÁLLÁS *Református Gimnázium*

Csücskös, talpú egyenes oldalú, ötágú koronával lezárt pajzs alakú jelvény, amelynek tetején világoskék

félkörben aranyszínű oroszlán egyik kezében kardot, a másikban kalászt tart arany cirádás háttérben. A pajzs arany keretén belül fent fehér alapon aranyszínű páncélos kar zöld hármas halmon könyököl, kezében három kalász. A hármas halom alatt sötétkék kör, arany pontokkal díszítve, benne négy méhkaptár arany színben. Az arany keretben felirat. fent: REFORMÁTUS, baloldalt lentről felfelé: KISUJSZÁLLÁSI, jobboldalt fentről lefelé: GIMNÁZIUM

M: 53 mm, sz: 27 mm. Szúróval ellátva.

148. KISÚJSZÁLLÁS *Református Horthy Gimnázium*

Csücskös talpú, egyenes oldalú, ötágú koronával lezárt pajzs alakú jelvény, amelynek tetején világoskék félkörben aranyszínű oroszlán egyik kezében kardot, a másikban kalászt tart arany cirádás háttérben. A pajzs arany keretén belül fent fehér alapon aranyszínű páncélos kar zöld hármas halmon könyököl, kezében három kalász. A hármas halom alatt sötétkék kör, arany pontokkal díszítve, benne négy méhkaptár arany színben. Az arany keretben felirat. fent: REF. HORTHY, baloldalt lentről felfelé: KISUJSZÁLLÁSI, jobboldalt fentről lefelé: GIMNÁZIUM

M: 60 mm, sz: 32 mm. Szúróval ellátva.

149. KISÚJSZÁLLÁS *Móricz Zsigmond Gimnázium*

Csücskös tetejű, egyenes oldalú, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Arany kerettel körülvéve, tetején arany barokk díszes zárás közepe, ötágú vörös csillag. Az arany kereten belül fent fehér háttérben aranyszínű páncélos kar zöld hármas halmon könyököl, kezében három kalász. A hármas halom alatt világoskék körben arany méhecskék, négy arany kaptárral. A keretben felirat fent: GIMNÁZIUM, baloldalt lentről felfelé: MÓRICZ ZSIGMOND, jobboldalt fentről lefelé: KISUJSZÁLLÁS

M: 38 mm, sz: 23 mm. Szúróval ellátva.

150. KISVÁRDA *Bessenyei György Gimnázium*

Jobboldalt zöld tölgy félkoszorúval határolt kék színű, hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyet a pajzs tetején fehér mező zár le. A kék színű pajzsban fehér páncélos kar, benne arany kard és a levegőben arany nyíl látható. A fehér mezőben arany felirat: BESSENYEI GYÖRGY. A kék mezőben, a kar alatt a pajzs szélével párhuzamosan: GIMN. KISVÁRDA

M: 43 mm, sz: 38 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

151. KISVÁRDA *Bessenyei György Gimnázium*

Hajlított tetejű, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fent fehér mezőben arany betűkkel felirat: BESSENYEI GY. Alatta világoskék mezőben fehér, páncélos kar, benne arany kard és a levegőben arany nyíl látható. A kék mezőben arany betűs felirat: fent: GIMNÁZIUM, baloldalt: KISVÁRDA

M: 20 mm, sz: 19 mm. Biztosítótűvel ellátva.

152. KISVÁRDA *Kiváló Ifjúsági Klub Kisvárda*

Hosszabb oldalán álló téglalap alakú jelvény. Jobboldalán fehér mezőben arany körvonalú, nyitott könyv, rajta átfektetett, arany tollal, alatta félkörben arany betűkkel: KISVÁRDA Baloldalt vízszintesen kettévágva fent piros, lent fehér mező. A piros mezőben arany betűkkel: KIVÁLÓ IFJ. A fehér mezőben arany betűkkel: KLUB

M: 10 mm, sz: 24 mm. Biztosítótűvel ellátva.

153. KOMÁROM *Állami Kereskedelmi Középiskola*

Csücskös talpú tárcsapajzs alakú jelvény, amelyet szabadon álló piros kígyó párral Mercur-bot és sárga szárny zár le. Középen fehér mező, amelyet két oldalán zöld keret határol. Felirat: baloldalt: KOMÁROMI ÁLLAMI, jobboldalt: KERESKEDELMI KÖZÉPISKOLA

M: 45 mm, sz: legnagyobb: 40 mm, legkisebb: 25 mm.

154. KOMÁROM *Állami Kereskedelmi Középiskola*

Csücskös talpú tárcsapajzs alakú jelvény, amelyet szabadon álló piros kígyó párral Mercur- bot s sárga szárny zár le. Középen rózsaszín mező, amelyet két oldalán sötétkék keret határol. Felirat: baloldalt: KOMÁROMI ÁLLAMI, jobboldalt: KERESKEDELMI KÖZÉPISKOLA

M: 45 mm, sz: legnagyobb: 40 mm, legkisebb: 25 mm.

155. KOMÁROM *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*
Egyenes tetejű, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Négy-négy vonal párral díszített, keskeny, fekete keretben fent aranyszínű szöveggel, lent hullámokkal ellátott kék mező, középen piros alapon sárga vár két arany csillaggal. A szöveg fent: KOMÁROMI. M. KIR./ÁLL. POLGÁRI ISKOLA
M: 33 mm, sz: 30 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

156. KOMÁROM *Községi Polgári Fiúiskola*
Csücskös talpú, arany Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Piros mezőben arany vár, fehér kerettel szegélyezve. A keretben balról jobbra az aranyszínű felirat: KÖZSÉGI POLGÁRI FIÚISKOLA KOMÁROM
M: 58 mm, sz: 33 mm. Szúróval ellátva.

157. KOMLÓ *Állami Általános gimnázium*
Csücskös talpú, hajlított vonalú, fehérrel keretezett kék mező. A kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta függőlegesen elhelyezett toll, alatta keresztbe fektetve két fekete fejű kalapács. A kék mezőben arany betűs felirat: fent: ÁLL. ÁLTALÁNOS GIMN., alul: KOMLÓ
M: 35 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

158. KÖRMEND *Gimnázium*
Hegyes talpú, fent hullámos fehér szalaggal lezárt pajzs alakú jelvény. Kék mezőben két aranyszínű oroszlán egymással szemben állva piros bástyát fog közre. Zöld dombon állnak. Ebben a felirat: K G. A fehér szalag felirata fent.: KÖRMEND
M: 42 mm, sz: 30 mm. Szúróval ellátva.

159. KŐSZEG *Állami Líceum és Tanítóképző Intézet*
Csücskös talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény, amelynek közepén egy kiterjesztett szárnyú , aranyszínű madár kardot tart. Felette a magyar címer, alatta fehér mezőben barna vár. Kék keretében arany betűkkel fent: KŐSZEG, baloldalt kezdve: ÁLL. LICEUM ÉS TANITÓKÉPZŐ INTÉZET
M: 45 mm, sz: legnagyobb: 35 mm legkisebb: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

160. KULA *Római Katolikus Ifjúsági Egylet*
Kék mezőben arany kereszt, amelyet zöld koszorúval szegélyezett, fehér szalag fog körül. A szalag felirata arany betükel fent: 1925, körben balról jobbra: ROM.KATH.IFJ.EGYLET. A jelvény alján fehér szalag táblán arany színű betűkkel: KULA
M: 22 mm, sz: 23 mm. Egyenes tűvel ellátva.

161. KUNSZENTMÁRTON *Kunszentmártoni Állami Általános Gimnázium*
Hajlított tetejű, csücskös talpú tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben kék-fehér vágású, arany kerettel határolt belső pajzs. Ennek közepében aranyszínű, nyitott könyv, rajta fehér toll. A fehér keretben arany betűs felirat: KUNSZENTMÁRTONI ÁLL. ÁLT. GIMN.
M: 35 mm, sz: 28 mm és 22 mm. Biztosítótűvel ellátva.

162. KUNSZENTMÁRTON *Kunszentmártoni József Attila Általános gimnázium*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben, világoskék mezőben fehér könyv, rajta keresztbe, fektetett fehér toll. A keretben arany betűkkel felirat: KUNSZENTMÁRTONI JÓZSEF ATTILA ÁLT. GIMNÁZIUM
M: 35 mm, sz: 28 mm és 23 mm. Biztosítótűvel ellátva.

163. KUNSZENTMIKLÓS *Állami Általános Gimnázium*
Függőleges, fehér írótollon nyugvó fehér kerettel ellátott, kör alakú jelvény, benne világoskék mezőben fehé,r nyitott könyv. A fehér keretben aranyszínű felirat: lent: KUNSZENTMIKLÓS, körben balról jobbra: ÁLLAMI ÁLTALÁNOS GIMNÁZIUM. A nyitott könyv felett a világoskék mezőben, arany színben: 1735
M: 50 mm, sz: 29 mm. Két szúróval, tolltartóval ellátva.

164. KUNSZENTMIKLÓS *Reálgimnázium*

Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Fehér vonal határolja, amelyen belül kék csík veszi körül a középső, fehér mezőt. A kék csíkban az arany felirat: fent: 1735, balról jobbra: KUNSZENTMIKLÓS. A fehér mezőben monogram: RBG

M: 48 mm, sz: 36 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

165. LAJOSMIZSE *Magán Polgári Iskola*

Arany Szent Koronával lezárt, hegyes talpú, kétszeresen ívelt tetejű pajzs alakú jelvény. Sötétkék keretben, világoskék mezőben két, barokk díszítéseken szemben álló oroszlán egy eszközt tart, felettük két egymásra fektetett kalapács. A keretben aranyszínű felirat balról jobbra: LAJOSMIZSEI MAGÁN POLGÁRI ISKOLA

M: 55 mm, sz: 35 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

166. LÉVA *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*

Zöld ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fehér mezőben, piros körben magyar címer van elhelyezve. Arany betűkkel felirat fent: ÁLL: POLGÁRI. A keretben jobbról M: KIR, lent: LÉVA, balról: ISK:

M: 53 mm, sz: 32 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

167. LÉVAI *Női Kereskedelmi Szaktanfolyam*

Hegyes talpú, egyenes oldalú, Merkúr bot tetejével lezárt pajzs alakú jelvény. A belső fehér mezőt a szegéllyel párhuzamos sárga keret, azt zöld keret határolja. A fehér mezőben a kerettel párhuzamos sötétkék pajzs, benne arany oroszlán, kezében kulcs, felette ötágú arany korona. A zöld keretben arany betűkkel: LÉVAI NŐI KERESKEDELMI SZAKTANFOLYAM

M: 48 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

168. MARCALI *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*

Kerektalpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt, sötétkék kerettel körülvett magyar címert ábrázoló jelvény. A keretben a felirat: MARCALI M. KIR. ÁLL. POLGÁRI ISKOLA

M: 40 mm, sz: 25 mm. Szúróval ellátva.

169. MARTONVÁSÁR *Építőtábor*

Téglalap alakú kék mezőben fent legfelül vörös csillagos piros, rajta KISZ zászló, középtől lefelé fekete, szögletes M betű, benne aranyszínű V betű. A szélekkel párhuzamosan felirat fentről lefelé: baloldalt: ÉPÍTŐTÁBOR, jobboldalt: MARTONVÁSÁR

M: 24 mm, sz: 17 mm. Rögzítés biztosítótűvel.

170. MEDGYESHÁZA *Állami Általános Gimnázium*

Hegyes talpú, kissé hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér vonallal jobb harántolt, fent piros, lent zöld mező, ahol a felső piros mezőben nyitott, fehér könyv, az alsó zöld mezőben aranyszínű kalász található. Felirat fent: ÁLL. ÁLT GIMNÁZIUM. A zöld mezőben: MEDGYESHÁZA.

M: 35 mm, sz: legnagyobb 32 mm, legkisebb: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

171. MEZŐBERÉNY *Állami Polgári Iskola*

Hegyes talpú, ívelt tetejű fehér,, pajzs alakú jelvény. Fent kék, fehér hullámmal elválasztva, lent piros, arany barokk díszekkel szegélyezett szív alakú ábra, középen ötágú koronával lezárva, kétoldalt fehér fonással ellátott arany díszekkel, a piros mezőben fehér vitorla, a kék mezőben piros égő szív, arany kalász és arany háromszög. A fehér mezőben fent arany betűkkel: MEZŐBERÉNYI/ÁLL.POLG.ISKOLA

M: 43 mm, sz: 38 mm. Rögzítés biztosítótűvel.

172. MEZŐCSÁT *Polgári Iskola*

Csücskös talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Kék mezőben fehér pelikán eteti a fiókákat a körben barokk díszekkel ékesített jelvényen. A fehér keretben a felirat: POLGÁRI ISKOLA MEZŐCSÁT

M: 40 mm, sz: 35 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

183. MISKOLC *Magyar Királyi Állami Hunfalvy János Reáliskola**
Csücskös talpú fehér, belül körben barokk díszekkel ékesített, színes ékkövekkel és tetővel ellátott Szent Koronával lezárt magyar címer fehér kerettel. A keretben felirat: MISKOLCZI M. KIR. ÁLL. HUNFALVY JÁNOS REÁLISKOLA
M: 38 mm, sz: 38 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

184. MISKOLC *Lévai Gimnázium*
Csücskös talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Baloldalt sárga, jobboldalt zöld kerettel határolva. A belső, kék mezőben aranyszínű, koronás oroszlán egyik kezében piros rózsát zöld levelekkel, másikban kardot tart. A keretben arany betűs felirat: fent: LÉVAI, lent: GIMNÁZIUM
M: 50 mm, sz: 35 mm. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

185. MISKOLC *l. számú Állami Fiú Polgári Iskola*
Hegyes talpú, piros tetejű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény, fehér kerettel. Magyar címert ábrázol, ahol a fehér helyett arany szín van. A fehér keretben arany betűs felirat: MISKOLCI 1. SZ. ÁLL. FIÚ POLGÁRI ISKOLA
M: 56 mm, (Ebből 18 mm a Szent Korona.), sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

185/a. MISKOLC *Érseki Római Katolikus Leánylíceum*
Hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fehér keretes kék mezőben rátétes megoldással bronz Mária a kis Jézussal. Középen fent piros szív, raja fehér András kereszt, alatta kétfelől zöld növény rajza. A rátéten körül felirat: ÉRSEKI RÓM. KAT. LEÁNYLÍCEUM. A kék alapon középen, a rátét alatt: MISKOLC
M: 50 mm, sz: 32 mm. Biztosítótűvel ellátva.

186. MISKOLC *Találkozunk 1965*
Szabálytalan hatszög alakú jelvény. Fehér mezőben arany szárnyas kerék felett arany betűkkel: TALÁLKOZUNK, alatta arany betűkkel: MISKOLC, ez alatt: 1985.
M: 16 mm, sz: 25 mm. Egyenes tűvel ellátva.

187. MISKOLC *Gyermekváros 5*
Lekerekített sarkú négyzet alakú jelvény. Egymásra merőleges két vonallal négy egyenlő részre vágva. A jobb felsőben arany hajas, barnás piros arcú fiú, a bal alsóban arany hajas, barnás piros arcú lány néz szembe egymással. A bal felső mezőben barnáspiros, vonalkázással körülvett körben felirat: 5, a jobb alsóban arany betűkkel: GYERMEK/VÁROS/MISKOLC
M: 33 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

188. MISKOLC *Gyermekváros 10*
Lekerekített sarkú négyzet alakú jelvény. Piros mezőben arany Gy betű, abban 10 és két aranyhajú fiú- és lányfej, rózsaszínű arccal. A betű alatt balra aranyszínű betűkkel: GYERMEK/VÁROS, jobbra: MISKOLC.
M: 33 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

189. MISKOLC *Gyermekváros 15*
Ívelt vonalakkal határolt négyszög alakú jelvény. Zöld mezőben fehér GY-betűn egy arany arcú, fekete hajú kisfiú és kislány feje. Középen piros szám: 15. Ebből aranyszínű nap áll ki. A GY-betű alatt balra arany betűkkel: GYERMEKVÁROS, jobboldalt: MISKOLC:
M: 28 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

190. MONOR *József Attila Általános Gimnázium*
Hegyes talpú, fehér keretbe foglalt pajzs alakú jelvény. Sötétkék szívpajzsán jobbharántolt nemzeti színű szalagon rátétes, aranyszínű József Attila fej látható. A fehér keretben arany betűkkel: fent: MONORI, balról körben: JÓZSEF ATTILA ÁLT: GIMNÁZIUM
M: 35 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

173. MEZŐKÖVESD *Római Katolikus Főgimnázium*
Stilizált, aranyszínű Szent Koronával lezárt, piros matyó tulipán alakú jelvény. Közepében zöld, benne fehér színű mag.
M: 40 mm, sz: 25 mm és 18 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

174. MISKOLC *F. K* (Feltehetően Felső Kereskedelmi Iskola)
Hegyes talpú, Szent Koronával lezárt, egyenes pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt. Fent halvány piros, lent zöld mező. Arany betűkkel fent felirat: MISKOLC. A halványpiros mezőben F, a zöldben K betű.
M: 32 mm, (belőle 10 mm a korona) sz: 18 mm. Két szúróval ellátva.

175. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem*
Piros alapú, kör alakú jelvény. Középen arany színben két kalapács keresztbe fektetve.
Átm.: 13 mm. Egyenes tűvel ellátva.

176. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem*
Kör alakú jelvény, középen kék alapon két arany kalapács keresztbe fektetve. Aranyszínű fogaskerék keretezi.
Átm.: 13 mm. Egyenes tűvel ellátva.

177. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem 1965*
Téglalap alakú jelvény három mezőre osztva. Jobboldalt fehér mezőben keresztbe tett két aranyszínű kalapács, rajtuk átfektetett fogóval. A baloldali téglalap átlósan elvágva. A felső mező piros színű, benne: csökkenő méretű arany számok: 1965. Az alsó fekete mezőben növekvő három aranyszínű betű: NME
M: 9 mm, sz: 20 mm. Egyenes tűvel ellátva.

178. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem 1966*
Szabálytalan ötszög alakú jelvény. Jobboldalt a piros mezőben fehér ruhás kohász áll hatalmas lapáttal. Baloldalt és lent keskeny fehér keret. Baloldalt egymás tetején fentről lefelé arany betűkkel olvasható: 1966, alul: NME
M: 22 mm, sz: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

179. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem 1967*
Szabálytalan ötszög alakú jelvény. Három mezőre osztva. Az alsó trapéz alakú feketében arany felirat: 1967. A jobboldali piros mezőben egymás alatt három aranyszínű betű: NME. A baloldali felső fehér mezőben keresztbe tett két kalapács, rajta keresztben fogó arany színben.
M: 13 mm, sz: 12 mm.

180. MISKOLC *Nehézipari Műszaki Egyetem 1970*
Kör alakú jelvény. Középen fehér öntőedény formájú mező, benne két fekete kalapács egymásra fektetve. Középső piros sávban balról: 19, jobbról 70. Fent fekete színben két egymásnak háttal fordított körcikk. Lent a fekete mezőben NME.
Átm.: 17 mm. Egyenes tűvel ellátva.

181. MISKOLC *Református Reálgimnázium*
Hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Fehér mező keskeny barna és kék kerettel határolva. A középen zöld Nagy-magyarország. A fehér mezőben arany betűs felirat: fent: REF./ REÁLGIMNÁZUM, lent: MISKOLC/ 1560
M: 40 mm, sz: 33 mm. Felerősítés szúróval.

182. MISKOLC *Magyar Királyi Állami Hunfalvy János Gimnázium*
Csücskös talpú fehér, belül körben barokk díszekkel ékesített, színes ékkövekkel ellátott Szent Koronával lezárt magyar címer fehér kerettel. A keretben felirat: MISKOLCZI M.KIR. ÁLL. HUNFALVY JÁNOS GIMNÁZIUM
M: 58 mm, sz: 38 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

191. MONOR *Állami Polgári Iskola*

Kerektalpú, hajlított vonalú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Belsejében aranyszínű magyar címer. Fehér keretében arany betűkkel felirat olvasható: MONORI ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA

M: 43 mm, sz: 28 mm. Egyenes tűvel ellátva.

192. MOSONMAGYARÓVÁR *Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola*

Csücskös talpú, ívelt tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben, kék mezőben piros tetejű, aranyszínű várkastély. A keretben arany betűkkel felirat: fent: MOSONMAGYARÓVÁRI, baloldalról jobbra: M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI LEÁNYISKOLA

M: 33 mm, sz: 28 mm és 24 mm. Biztosítótűvel ellátva.

193. MÜM *110. sz. Intézet Törzsgárda 15*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott fehér, könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú, vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 15, alatta balra: 110. SZ., jobbra: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

194. MÜM *110. sz. Intézet Törzsgárda 20*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 20, alatta balra: 110. SZ., jobbra: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

195. MÜM *110. sz. Intézet Törzsgárda 25*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 25, alatta balra: 110. SZ., jobbra: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

196. MÜM *116. sz Intézet Törzsgárda 10*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 10, alatta balra: 116. SZ, jobbra: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

197. MÜM *116. sz. Intézet Törzsgárda 15*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 15, alatta balra: 116. SZ, jobbra: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

198. MÜM *Intézet Törzsgárda 15*

Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Kék mezőben nyitott, fehér könyv, rajta áttéve egy körző, alatta középen egy ötágú vörös csillag. A könyv felett arany betűkkel: TÖRZSGÁRDA, benne: 15, baloldalt függőlegesen: MÜM, jobboldalt függőlegesen: INT.

M: 19 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

199. NAGYBAJOM *Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium*

Hegyes talpú, kétszer behajtott fehér szalaggal lezárt világoskék, pajzs alakú jelvény, amelynek közepén kinyitott, fehér könyv van, keresztben fehér tollal. A felső fehér szalag közepén felirat: NAGYBAJOM. A világoskék mezőben balról jobbra: CSOKONAI V. MIHÁLY GIMNÁZIUM

M: 32 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

200. NAGYBÁTONY *MÜM 209. INTÉZET*

Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben balra szürke, jobbra sötétkék mezőben két keresztbe fektetett, aranyszínű kalapács. A fehér keretben arany betűkkel: fent: MÜM 209, balról jobbra: INTÉZET NAGYBÁTONY

M: 30 mm, sz: 28 mm.

201. NAGYKANIZSA *Magyar Királyi Állami Zrínyi Miklós Polgári Fiúiskola*

Nagytengelyén álló ellipszis alakú jelvény, amelyet, kilencágú aranyszínű korona zár le. Fehér keretben egyik fele piros, másik kék mezőre oszlik. A kék mezőben arany várkastély, a piros mezőben két arany dísz van. A fehér keretben arany betűkkel: NAGYKANIZSAI M. K. ÁLL. GR. ZRINYI MIKLÓS POLGÁRI FIUISKOLA

M: 43 mm, sz: 32 mm. Egyenes tűvel ellátva.

202. NAGYKANIZSA *Notre Dame*

Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Jobboldali fele középkék, baloldali fehér. Fent ívben arany betűkkel: NOTRE DAME. Középen ferdén álló, sárga kereszt, rajta átfektetve fehér rózsa zöld levelekkel.

M: 45 mm, sz: legnagyobb: 43 mm, legkisebb: 38 mm. Biztosítótűvel ellátva.

203. NAGYKÁROLY *Piarista Gimnázium*

Hegyes talpú, ötágú, piros bélésű arany koronával lezárt, pajzs alakú jelvény, a korona tetején fehér kereszttel. Sötétkék mezőben arany monogram: MA, alatta: MP OV. A fehér, belül barokk díszítéssel ellátott keretben felirat: NAGYKÁROLYI PIARISTA GIMNÁZIUM

M: 50 mm, sz: 35 mm. Szúróval ellátva.

204. NAGYKÁTA *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*

Kerek talpú, arany Szent Koronával lezárt magyar címer alakú jelvény. A két szalagvéggel ellátott fehér szegélyben arany betűkkel felirat: N.KÁTAI M. KIR. ÁLL. P.ISKOLA

M: 25 mm, sz: 19 mm. Felerősítés biztosítótűvel.

205. NAGYKŐRÖS *Helvét Hitvallású Duna Melléki Egyházkerület Tanítóképző Intézet*

Csücskös talpú, tárcsapajzs alakú, többszörösen hajlított lezárású és oldalú jelvény. A középső fehér mezőben zöld fa, arany gyümölcsökkel, sárga törzzsel, zöld alapon. Halványkék keretben a felirat: fent: A NAGYKŐRÖSI, baloldalt: H.H.D.M. EGYHÁZKER. TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET

M: 25 mm, sz: legnagyobb 25 mm, legkisebb: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

206. NAGYKŐRÖS *Nagykőrösi és Duna Melléki Református Tanítóképző Intézete*

Csücskös talpú, tárcsapajzs alakú, többszörösen hajlított lezárású és oldalú jelvény. A középső fekete mezőben zöld fa, arany gyümölcsökkel, sárga törzzsel, sárga alapon. Sötétkék keretben arany betűs felirat: fent: A NAGYKŐRÖSI, baloldalt: HHDM EGYH KER., jobboldalt: TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET

M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

207. NAGYKŐRÖS *Nagykőrösi és Duna Melléki Református Tanítóképző Intézete*

Csücskös talpú, tárcsapajzs alakú, többszörösen hajlított lezárású és oldalú jelvény. A középső fekete mezőben zöld fa, arany gyümölcsökkel, sárga törzzsel, sárga alapon. Fehér keretben arany betűs felirat: fent: A NAGYKŐRÖSI, baloldalt: HHDM EGYH. KER. jobboldalt: TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETE

M: 25 mm, sz: legnagyobb: 25 mm, legkisebb: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

208. NAGYKŐRÖS *Nagykőrösi és Duna Melléki Református Líceum*

Csücskös talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt, többszörösen hajlított oldalú tárcsapajzs formájú jelvény. Belül, piros mezőben zöld fa, arany gyümölcsökkel, sárga törzzsel és földdel. Az aranyszínű keretben kék felirat: fent: NAGYKŐRÖSI, balról jobbra: ÉS DUNAMELLÉKI REF. LICEUM

M: 48 mm, sz: legnagyobb: 35 mm, legkisebb: 18 mm. Szúróval ellátva.

209. NAGYKŐRÖSI *Református Polgári Fiúiskola*
Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, az ékkövekkel és piros tetővel ellátott Szent Koronával lezárva. Jobbharántolt, fent piros, lent zöld színű mező közepén zöld lombú, arany törzsű fa. A fehér keretben felirat balról jobbra: NAGYKŐRÖSI REF. POLGÁRI FIUISKOLA
M: 45 mm, sz: legnagyobb: 32 mm, legkisebb: 20 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

210. NAGYMAROS *Keresztény Ifjúsági Egyesület Nagymaros*
Hegyes talpú tárcsapajzs alakú, kétszer hajlított tetejű jelvény. Kétszer jobbharántolt sötétkék, fehér, sötétkék színű mezővel. Középen aranyszínű kereszt. A felső sötétkék mezőben arany betűk: KIE. Az alsó sötétkék mezőben arany betűk: NAGYMAROS.
M: 20 mm, sz: legnagyobb 18 mm, legkisebb 12 mm. Felerősítés egyenes tűvel.

211. NAGYMAROS *Keresztény Ifjúsági Egyesület Nagymaros**
U. a. mint előző, de sötétebb kék, és a formája is kissé eltérő.

212. NAGYMEGYER *Állami Polgári Fiú és Leányiskola*
Csücskös talpú, hajlított vonalú pajzs alakú jelvény, amelyet piros ötszögű dísz zár le. A belső mező zöld, benne aranyszínű hal és aranyszínű fa. Fehér keretében felirat: fent: NAGYMEGYER, balról jobbra: ÁLL. POLGÁRI FIU ÉS LEÁNYISKOLA. A felső piros díszben évszám: 1912.
M: 53 mm, sz: 42 mm. Szúróval ellátva.

213. NAGYSURÁNY *Magyar Királyi Állami Szlovák Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt, fent piros, lent kék színű. Három aranyszínű gyárkémény három fehér négyzettel. A fehér keretben balról jobbra a felirat arany színben: M. KIR. ÁLL. SZLOVÁK.GIMN.NAGYSURÁNY.KRÁL: UN. ST. SLOV. GIMN. VSURANOV
M: 40 mm, sz: 30 mm.

214. NÉMETBÓLY *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*
Kilencágú, aranyszínű koronával lezárt, hegyes talpú, egyenes oldalú és tetejű pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt, fehér- középkék jelvény. Középen nemzeti színű, hegyes talpú, egyenes tetejű és oldalú tárcsapajzs. A fehér mezőben arany betűs felirat: NÉMETBOLYI M. KIR. ÁLLAMI. A kék mezőben arany betűkkel: POLG. ISK.
M: 54 mm, sz: 32 mm. Egyenes tűvel ellátva.

215. NYÍRBÁTOR *Polgári Fiúiskola 1932*
Csücskös talpú pajzs alakú jelvény fent enyhén hajlítot5t háromszögben csúcsosodó fehér mezővel, benne stilizált Szent Koronával. A külső, kék keretben aranyszínű, barokkos díszek, a belső, fehér keretben felirat: NYÍRBÁTORI POLGÁRI FIU ISKOLA 1932. A kereten belül Árpád-sávos, kettős-keresztes magyar címer.
M: 43 mm, sz: 33 mm. Szúróval ellátva.

216. NYÍREGYHÁZA *Nyíregyházi Állami Líceum*
Kerek talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény fehér keretben. A kereten belül jobboldalt pirossal kezdve nyolc piros-fehér vágás, baloldalt az arany Szent Koronán nyugvó fehér kettős kereszt áll a zöld hármas halmon. A fehér keretben arany betűs felirat: NYIREGYHÁZI ÁLLAMI LICEUM
M: 33 mm, (Ebből 12 mm a Szent Korona.), sz: 23 mm, a Szent Korona 13 mm. Egyenes. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

216/a. Ugyanaz más verőtőkéről.*

217. NYÍREGYHÁZA *Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet*
Hegyes talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben arany mező, benne fekete ruhás tanító két fekete szoknyás, fehér inges gyermeket, kezükben fehér nyitott könyvvel átölel. Háttérben arany nap fekete sugarakkal. A fehér keretben felirat arany betűkkel: fent: *NYIREGYHÁZA*, baloldalt: MAGYAR KIR. ÁLLAMI*TANITÓKÉPZŐ INTÉZET

M: 38 mm, sz: legnagyobb: 33 mm, legkisebb: 28 mm. Két szúróval, tolltartóval ellátva.

218. NYÍREGYHÁZA *Nyíregyházi Községi Apponyi Polgári Leányiskola*
Nagytengelyén álló ellipszis alakú jelvény. fehér keretben alul piros, felül sötétkék mező. A felső mező közepén fehér épület piros tetővel és két zöld fa. A piros mezőben fekete kar arany kalászokat tart. A fehér keretben arany felirat: NYIREGYHÁZI KÖZSÉGI APPONYI POLG. LEÁNYISKOLA.
M: 46 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

219. NYÍREGYHÁZA *Leánykálvineum*
Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Fent fehér keretben arany betűs felirat: LEÁNYKÁLVINEUM. Sötétkék alapon fehér, kiterjesztett szárnyú galamb sárga gömbön áll, amelynek közepében piros szív látható. A sárga gömbből 11 darab sárga sugár indul ki minden irányban tükrös elrendezésben.
M: 40 mm, sz: 35 mm. Biztosítótűvel ellátva.

220. OROSHÁZA *Orosházi Evangélikus Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű és oldalú pajzs alakú jelvény, aranyszínű Szent Koronával lezárva. A jelvény sötétkék kerete fehér mezőt szegélyez, amelyben sötétkék kezdőbetűs aranyszínű betűkkel olvasható a következő: OROSHÁZI EV. /GIMNÁZIUM
M: 53 mm, sz: 33 mm. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

221. OROSHÁZA *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*
Csücskös talpú, hajlított ívű pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt zöld mezőben piros és fehér kötés. Ezzel párhuzamosan aranyszínű felirat: fent: OROSHÁZI M. KIR., lent: ÁLL. POLG. ISKOLA
M: 39 mm, sz: legnagyobb: 34 mm, legkisebb: 28 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

222. OROSHÁZA *Orosházi Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola*
Aranyszínű Szent Koronával lezárt, nagytengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Fehér keretben kék mező, abban aranyszínű, kiterjesztett szárnyú sas, karjai között karddal, lent fehér kettős kereszt áll zöld hármas halmon. A fehér keretben a felirat arany betűkkel: fent: OROSHÁZI, balról jobbra: M. KIR. ÁLL. POLGÁRI LEÁNY ISKOLA.
M: 48 mm (Ebből 8 mm a Szent Korona.), sz: 28 mm. Egyenes tűvel ellátva.

223. OROSHÁZA *Orosházi Állami Kereskedelmi Középiskola*
Kiterjesztett, szabadon álló fehér szárnyak között fehér Mercur-bot arany alapon két zöld ívvel ellátva. Alatta sárga hegyben végződő szalag zárja közre a magyar címert. A sárga szalagon arany betűkkel felirat olvasható: OROSHÁZI ÁLL. KERESKEDELMI KÖZÉP ISKOLA
M: 39 mm, sz: 61 mm. Egyenes tűvel ellátva.

224. OROSHÁZA *Orosházi I. sz. Állami Általános Iskola*
Hegyes talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér mezőben magyar címer tárcsapajzson, kétoldalt gallyakkal díszítve. Fent felirat arany betűkkel: OROSHÁZI/I.SZ. A címer alatt félkörben szintén arany betűkkel: ÁLLAMI ÁLTALÁNOS
M: 37 mm, sz: 35 mm, ill. 28 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

225. OROSZLÁNY *József Attila Általános Iskola*
Csücskös talpú, hajlított tetejű, nyitott könyvre emlékeztető pajzs alakú jelvény. Arany mezőben középen kék színű JA rövidítés, rajta átfektetett fehér toll. Fent kék betűkkel: JÓZSEF ATTILA/ÁLTALÁNOS ISKOLA, lent kék betűkkel: OROSZLÁNY
M: 22 mm, sz: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

226. OROSZLÁNY *Szakközépiskola*
Hegyes talpú, egyenes tetejű, hajlított vonalú tárcsapajzs alakú jelvény. Sötétkék mezőben fehér színű, nyitott könyv, rajta átfektetett fehér toll. Alatta arany betűkkel EL. A fehér keretben arany betűs felirat: SZAKKÖZÉPISKOLA OROSZLÁNY.

M: 30 mm, sz: 30 mm. Biztosító tűvel ellátva.

227. ÓZD *Református Iskola*

Hegyes talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Jobbharántolt nemzeti színek. A közepén nyolcágú arany csillag. Baloldalt lefelé kezdve arany betűs felirat: ÓZDI REFORMÁTUS ISKOLA.

M: 40 mm, sz: legnagyobb: 35 mm, legkisebb: 28 mm. Két szúróval ellátva.

228. PÁPA *Református Polgári Iskola*

Hegyes talpú, hajlított tetejű jelvény. Piros keretben fehér mező. Benne fekete betűkkel: REF./ POLG./PÁPA

M: 28 mm, sz: 22 mm. Biztosítótűvel ellátva.

229. PÁPA *Református Kollégium*

Csücskös talpú, egyenes oldalú jelvény kék és piros kerettel, fehér mezővel. A fehér mezőben Nagy-Magyarországot formázó eperfa zöld földnyelven. Felette felirat: REF.KOLL. Alatta felirat: PÁPA/1531

M: 42 mm, sz: 32 mm. Szúróval ellátva.

230. PÁPA *Református Kollégium**

Csücskös talpú, egyenes oldalú jelvény piros kerettel, fehér mezővel. A fehér mezőben Nagy-Magyarországot formázó zöld eperfa arany földnyelven. Felette felirat: REF: KOLL. Alatta: PÁPA/1531

M: 20 mm, sz: 15 mm. Egyenes tűvel ellátva.

231. PÁPA *Református Nőnevelő Intézet*

Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Piros keretben fehér mező, amelynek közepén Nagy-Magyarország zöld színben egy nyitott fehér könyvön. A fehér mezőben fent arany betűs felirat: REF. NŐNEVELŐ/INTÉZET. A könyv alatt: PÁPA/ 1902

M: 40 mm, sz: 35 mm. Két szúróval ellátva.

232. PÁPA *Római Katolikus Polgári Fiúiskola*

Hegyes talpú, pajzs alakú jelvény egyenes tetővel. Sötétkék szegély, világoskék alapon át egy sötétkék szalag. Alatta sárga ellipszisben sötétkék kettős kereszt áll egy háromágú arany koronán, ez zöld hármas halmon helyezkedik el. A felső világoskék mezőben a felirat: PÁPAI ROM. KAT. Az alatta lévő sötétkék mezőben a felirat: POLGÁRI FIUISKOLA

M: 52 mm, sz: 40 mm. Szúróval ellátva.

233. PÁPA *Állami Polgári Leányiskola*

Stilizált tulipánhoz hasonló, kerektalpú pajzs alakú jelvény, piros, virágsziromra emlékeztető kerettel határolva, amelyet piros virághoz hasonló, háromkaréjú ív zár le, belsejében fehér ívekkel, bennük három zöld levél. A pajzson fehér mezőben kerek talpú magyar címer, felette arany betűkkel: ÁLL. POLG./LEÁNYYISK., lent: *PÁPA*

M: 55 mm, sz: 38 mm. Biztosítótűvel ellátva.

234. PÁPA *Pápai Polgári Iskola*

Hegyes talpú, arany Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt nemzeti színű mező közepén arany kereszt. A piros mezőben fokozatosan kisebbedő aranyszínű betűk: PÁPAI. A zöld mezőben arany betűkkel: PI

M: 46 mm (Ebből 15 mm a korona.), sz: 25 mm. Egyenes tűvel ellátva.

235. PÉCEL *Reálgimnázium*

Csücskös talpú, egyenes tetejű és oldalú jelvény. Egy kék és egy piros mezőre osztva. A pirosban arany R betű, a kékben G., alatta a két mezőn átírva arany betűkkel: PÉCEL

M: 40 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

236. PÉCEL *Állami Polgári Iskola**

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, zöld hármas halommal, rajta fehér kettős kereszttel lezárva. A belső

zöld mezőben két P betű, rajtuk fehér toll átdugva. A fehér keretben aranyszínű felirat: fent: PÉCELI, balról jobbra: ÁLLAMI · POLGÁRI · ISKOLA

M: 55 mm (Ebből a kettős kereszt 18 mm.), sz: 34 mm. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

237. PÉCEL *Állami Polgári Iskola*

Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, zöld hármas halommal, rajta fehér kettős kereszttel lezárva. A belső zöld mezőben két P betű, rajtuk arany toll van átdugva. A fehér keretben aranyszínű felirat: fent: PÉCELI, balról jobbra: · ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA ·

M: 38 mm, sz: 26 mm.

238. PÉCS *Széchényi István Reáliskola*

Nagytengelyén álló ellipszis alakú jelvény, zöld koszorúval körülvéve, amelyet az aranyszínű magyar Szent Korona zár le. Fent és lent fehér szalagszerű szegély, benne felirat: fent: SZÉCHÉNYI ISTVÁN, lent: REÁLISKOLA PÉCS. A négyelt mezőben balra fent és jobbra lent zöld hármas halmon álló aranyszínű kereszt piros mezőben. Jobbra fent és balra lent kék háttérben arany madár kiterjesztett szárnyakkal áll egy zöld halmon álló koronán. Középen sárga szívpajzs háromágú koronával, benne gyűrűs madár.

M: 45 mm, sz: 33 mm, belőle a korona 11 mm. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

239. PÉCS *Községi Polgári Fiúiskola*

Egyenes oldalú,enyhén ívelt talpú talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény, amelyet ötágú aranyszínű korona zár le. Fehér szalagszerű keretben a felirat balról jobbra aranyszínű betűkkel: baloldalt: PÉCSI KÖZS., lent: POLGÁRI, jobboldalt: FIUISKOLA. Zöld mezőben fehér vár négy bástyával, mögötte hármas domb. A középsőn arany korona, háttérben sötétkék alapon balra aranyszínű hold, jobbra aranyszínű hatszög alakú csillag. Fent fekete mezőben arany jelekkel: I.II. M.T.

M: 49 mm, sz: 33 mm, belőle a korona 29 mm. Két szúróval és tolltartóval ellátva.

240. PÉCS *Zárdai Polgári Leányiskola*

Kör alakú jelvény. Fehér keretben világoskék mező. Ebben piros szív arany tőrrel átszúrva, rajta piros kereszt. A fehér keretben aranyszínű felirat: PÉCSI ZÁRDAI POLGÁRI* LEÁNYISKOLA*

M: 23 mm, sz: 23 mm. Egyenes tűvel ellátva.

241. PILISVÖRÖSVÁR *Állami Polgári Fiúiskola*

Hegyes talpú, ékkövekkel ellátott, piros tetejű Szent Koronával lezárt, barokk díszítésekkel körülvett, fehér kerettel szegélyezett pajzs alakú jelvény, amely magyar címert ábrázol. A fehér keretben arany betűkkel felirat: PILISVÖRÖSVÁRI ÁLLAMI POLGÁRI FIU ISKOLA

M: 55 mm, sz: 43 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

242. PUTNOK *Magyar Királyi Állami gr. Serényi Béla Polgári Fiúiskola*

Csücskös talpú, ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt magyar címer, belül barokkos díszítéssel. A címer körül sötétkék keretben arany betűs felirat: PUTNOKI M. KIR. ÁLL. GRF. SERÉNYI BÉLA POLGÁRI FIU ISKOLA

M: 60 mm, sz: 35 mm. Egyenes tűvel ellátva.

Berényi Zsuzsanna Ágnes
H-1071 Budapest
Király u. 2.

A fotókat készítette: Gedai Csaba

KATALOG DER IN DER ERSTEN UNGARISCHEN EMAILLEABZEICHEN-FABRIK HERGESTELLTEN SCHULABZEICHEN. TEIL 4.

Resümee

Diese Arbeit ist die Fortsetzung zu den gleichsbetitelten Artikeln in NK 94-95 (1995-1996), 96-97 (1997-1998) und 98-99 (1999-2000) und setzt die Numerierung fort. Die Schulabzeichen der Siedlungen Kalocsa-Putnok werden unter den Nummern 113-242 vorgestellt.

Fast jede Art Schule kommt in diesem Teil vor. Die Abzeichen von Bürgerschulen, Grundschulen, Fachschulen sowie Gymnasien, Hochschulen und Universitäten werden angeführt. Die Abzeichen zeigen oft Wappenelemente des Namensgebers oder der Stadt der Schule. Es gibt auch einige besondere Abzeichen im jetzt behandelten Material: Abzeichen für die ehemaligen Schulfreunde, Ehrenabzeichen und Preisabzeichen.

(Übersetzt von Éva Blaschtik)

113

114

114A

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

144

143

145

146

147

148

149

152

150

151

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

173

174

171

172

175

176

181

177

178

179

180

182

183

184

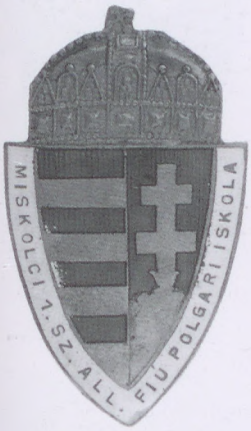

185

185a

186

187

188

189

190

191

193

194

195

192

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

212

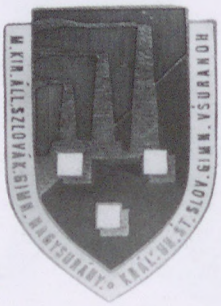

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

224

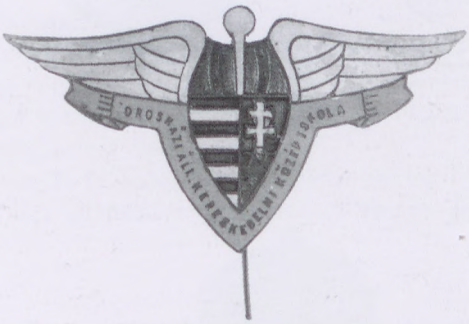

223

225

226

227

228

229

231

232

233

234

235

237

238

239

240

241

242

Ejtőernyős ügyességi és csapatjelvények Magyarországon, 1939-1945

Parachute troop and qualification insignia in Hungary 1939-1945*

Napjainkban igen népszerű téma a magyar ejtőernyőzés, s ezen belül a magyar ejtőernyős jelvények története – itthon és külföldön egyaránt. Számos ismertetés, publikáció jelent/jelenik meg az ejtőernyős jelvények kialakulásáról, változatairól mind nyomtatásban, mind az interneten.[1] Az írások egy része azonban sok tárgyi tévedést tartalmaz, s ezek a munkák – lényegi mondanivalójuk tekintetében – gyakran egymással is ellentmondásba keverednek. Célunk tehát, hogy köz- és magángyűjtemények segítségével néhány problémás kérdést tisztázzunk.

A magyar katonai ejtőernyőzés születése hivatalosan 1938 szeptemberére tehető, amikor Szombathelyen ejtőernyős kiképző keret létesült vitéz Bertalan Árpád százados vezetésével. 1939 októberében Pápára tette át a székhelyét az akkorra századdá bővült alakulat, 1940 augusztusától pedig már zászlóaljként szerepelt a Magyar Királyi Honvédség hadrendjében. 1940 szeptemberében az ejtőernyősök – kifejezetten reprezentációs céllal – részt vettek az erdélyi bevonulásban, majd rendeltetésüknek megfelelő harci feladatot szántak nekik az 1941 áprilisi délvidéki hadműveletben. Első bevetésük azonban tragikus végkimenetelűvé vált, hiszen az akcióra induló négy szállítógép közül a vezérgép közvetlenül felszállás után lezuhant, s Bertalan őrnagy zászlóaljparancsnok, valamint 15 ejtőernyős és a repülőszemélyzet négy tagja a roncsok között lelte halálát.

Ejtőernyős alakulatok harci alkalmazására legközelebb 1944 augusztusában került sor a Kárpátok előterében – immár gyalogosként –, s ezt követően egészen a háború végéig folyamatosan részt vettek a magyarországi védelmi harcokban, október közepétől az időközben felállított Szent László hadosztály kötelékében mint ejtőernyős vadászezred.[2]

Az ejtőernyősök szervezetileg (1940-től) a Magyar Királyi Honvéd Légierő alárendeltségébe tartoztak, katonái azonban gyalogsági egyenruhát viseltek. Érthető, hogy a katonai közvélemény és a külvilág által is elitnek tekintett alakulat tagjai igényt tartottak egy kizárólag általuk viselhető megkülönböztető jelzés bevezetésére. Erre 1940 tavaszáig kellett várniuk.

A magyar ejtőernyős jelvények hivatalos története 1940. február 14-én kezdődött, Bartha Károly honvédelmi miniszter ugyanis aznapi keltezéssel rendszeresített csapat- és ügyességi jelvényt az ejtőernyős

* Írásunk kizárólag a címben megjelölt jelvények fém változataival foglalkozik. A tanulmány a 2004. februárig végzett kutatás eredményeit tükrözi.

[1] *Hadi repülő és ejtőernyős jelvények 1910-1990.* Zeidler Sándor és Szabó Ottó kiállításának katalógusa. Veszprém, 1990.; HUSZÁR J.: *Honvéd ejtőernyősök Pápán 1939-1945. A Magyar Királyi „vitéz Bertalan Árpád" Honvéd Ejtőernyős Ezred története.* Pápa, 1999.; KISS G. F.: Az első magyar ejtőernyős alakulat (1938–1939). In: *Magyarország és Európa 1919-1939.* Döbör A. – Kiss G. F. (szerk.) Szeged, 2001. 43-57.; LAUESEN, van, M. M.: The Death Heads, Hungary's Airborne Forces of the Second World War. *The Armourer* (2003): március-április, 30-32.; PEDELABORDE, S.: Hongrie. *CDE* 67 (2003):2. 12-16.; TÁLAS G. – ZEIDLER S.: Magyar pilóta és ejtőernyős jelvények. II. rész. *Az Érem* (1983):1. 46-48.; VARGA L.: A magyar katonai ejtőernyőzés első jelvényei. *Haditechnika* Szeged, 2001. 43-57.; LAUESEN, van, M. M.: The Death Heads, Hungary's Airborne Forces of the Second World War. *The Armourer* (2003): March-April, 30-32.; PEDELABORDE, S.: Hongrie. *CDE* 67 (2003):2. 12-16.; TÁLAS G. – ZEIDLER S.: Magyar pilóta és ejtőernyős jelvények. II. rész. *Az Érem* (1983):1. 46-48.; VARGA L.: A magyar katonai ejtőernyőzés első jelvényei. *Haditechnika* (2000):3. 46-53.; ZEIDLER S.: Ejtőernyős jelvények a M. Kir. Honvédségben 1940-1945. *Militaria Modell Magazin* (1992):1. 16-17.

[2] A magyar ejtőernyős alakulatok 1938-1945 közötti történetére lásd: DOMBRÁDY L.: Egy ejtőernyős akció 1941-ben. *História* (1980):4. 22-23.; uő. Ejtőernyősök a horthysta hadseregben. *História* (1982):1. 12.; HORVÁTH Cs. – LENGYEL F.: A *délvidéki hadművelet 1941. április.* Budapest, é. n. [2003.]; HUSZÁR J.: A magyar ejtőernyős alegységek harci tevékenysége 1944-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* (1987):2. 284-314.; HUSZÁR J.: A pápai ejtőernyős ezred háborús szereplése 1945-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* (1988):4. 698-731.; HUSZÁR J.: Honvéd ejtőernyősök Pápán …; KISS G. F.: i. m.; KOROSSY, Z.: The History of the Hungarian Paratroopers 1938-1945. *Military Collector Magazine* (1990):2. 28-37.; MARTIN K. – UGRON I.: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. *Hadtörténelmi Közlemények* (1995):3. 78-149.; MARTIN K. – UGRON I.: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből, II. rész. *Hadtörténelmi Közlemények* (1996):4. 56-132.; SÁRHIDAI Gy.: Az 1941. április 12-i ejtőernyős deszanthadművelet. *Hadtörténelmi Közlemények* (1982):2. 242-252.; SZABÓ P. – SZÁMVÉBER N.: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945.* Budapest, 2003.

század részére. A rendelet a március 1-jei Honvédségi Közlöny hasábjain látott napvilágot. A rendszeresítést azonban közel egy éves előkészítő munka előzte meg, amelynek érdekes részleteibe levéltári források útján bepillantást nyerhetünk. Az első feljegyzést e tárgyban 1939 májusából ismerjük. Ebből érdemes hosszabban idézni:

„Az eje. [ejtőernyős] szolgálathoz félelmet nem ismerő, tökéletesen megbízható magyar harcosra van szükség, aki életénél hivatását előbbre helyezve, az ellenség hátában visszatérés reménye nélkül, utolsó leheletéig tartó könyörtelen harcra hivatott. Az ilyen egyének viszont megkülönböztető elbánást is érdemelnek.

Az eje. szd. [század] pk-a [parancsnoka] minden felterjesztésében kéri és a III. hdt. [hadtest] pk-a is több ízben javasolta, hogy az eje. szd. részére megkülönböztető csapatjelvény és ügyességi jelvény rendszeresíttessék.

A kérelem indokolt és jogos, mert hasonló megkülönböztető és ügyességi jelvények rendszeresítve vannak a többi fegyvernemeknél is [...].

Az eje. szd-ra vonatkozólag a kik. oszt. [kiképzési osztály] egyrészt az eddig nálunk ismeretlen fegyvernem kiképzési alapjának megteremtésénél végzett úttörő munkák megkülönböztető elismeréséül, másrészt a jelentkezési kedv felkeltésére, növelésére és a fegyvernemhez tartozóság büszke öntudatának jelképezésére eje. csapat és ügyességi jelvény rendszeresítését fontosnak tartja [...].”[3]

A fentiekből egyértelműen kiderül, hogy a jelvények bevezetése ellen a Honvédelmi Minisztériumban semmilyen kifogás nem merült fel, a külalak és a viselési feltételek azonban – a rendszeresítésig – több alkalommal jelentősen módosultak. Az első megközelítés szerint a csapatjelvény minden ejtőernyősnek „alanyi jogon” járt volna, tehát viselését nem kívánták ugráshoz kötni. Helye az egyenruha nyakán, a rangjelzés mögött lett volna. Az ügyességi jelvény elnyerésének feltételeként legalább 5 ejtőernyős ugrás végrehajtását határozták meg, 50 ugrás teljesítése után pedig a jelvény végleg tulajdonosa birtokában maradhatott volna.[4]

A III. Csoportfőnökség – bár a jelvények rendszeresítésével egyetértett – a kis hely következtében nehézkes felismerhetőség miatt nem tartotta célszerűnek a zubbonygalléron, a rendfokozati jelzés mögött való viselést. Véleményük szerint *„az eje. csapatjelvény a repülő jelvénnyel azonos elbírálásra volna érdemesítendő, ezért viselési helyét a jobb mellen, a felső zubbonyzseb felett kellene kijelölni.*

Az eje. mesterjelvény viselésének módja ugyanilyen elgondolásnak megfelelően a pilótajelvénnyel lehetne azonos.”[5]

A Kiképzési Osztály 1939 júliusi javaslatához már a később rendszeresített jelvények tervrajzait is mellékelték. Mivel a külalak és a viselés tekintetében a javaslat lényegében megegyezik az 1940-ben megjelent – alább ismertetésre kerülő – rendelettel, e helyütt nem térünk ki a részletekre, egy kitételre azonban érdemes rávilágítani: a legénység részére a csapatjelvényt „fehér fémből”, illetve „ezüst, nem oxidálódó fémből préselve” tervezték előállíttatni. Ez nem egyezik a később – a Honvédségi Közlöny hasábjain – meghatározott „bronzszínű” kivitellel. Az elnyerés feltételeiről a következőket írja a javaslat: *„Eje. csap. [csapat] jelvény az eje. alakulat állományába vétel után viselhető (ami a vezényelteknél 5 eje. ugrást és azt tételezi fel, hogy az illető alkalmasnak bizonyuljon az eje. szolgálatra).”* Az ügyességi jelvény *„25 eje. ugrás után volna adományozandó. További megtartásához évente legalább 10 eje. ugrás volna szükséges.”* Végleges adományozását békében vagy háborúban szerzett súlyos sebesüléshez, illetve 5 évi jogos viseléshez és legalább 50 ugráshoz kötötte.[6]

1939. szeptember 11-iki javaslatában a Honvédelmi Minisztérium „Elnökség A” osztálya a halálfej elhagyását mindkét jelvény esetében megfontolásra ajánlotta. A javaslat a csapatjelvény kivitelére nézve a következőket tartalmazta: *„A jelvény tisztek részére zöld alap-anyagon (posztón) arany hímzéssel, hivatásos és továbbszolgáló altisztek részére zöld posztó alapra felerősíthető ezüstözött fémből, a többi legénység részére pedig ugyanilyen alapon fehér fémből lenne rendszeresíthető.”*[7]

Erre a véleményre reagál a Kiképzési Osztálynak az a szeptember 14-i feljegyzése, amelyben a következők olvashatók: *„A halálfejnek a jelvényen történő alkalmazását az eje. szd. pk-a úgy személyesen,*

[3] 48410/eln. 2. r. - 1939. sz. rendelet. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban rövidítve: HL) HM 3281. cs. (A HL HM 3281. csomójára hivatkozik: ZEIDLER i. m.)

[4] Uo.

[5] 2. sz. betétív a 31656/eln. kik. - 1939. sz. ügydarabhoz. HL HM 3281. cs.

[6] 4. sz. betétlap, illetve 1. és 2. sz. ábra a 31656/eln. kik. - 1939. számhoz. HL HM 3281. cs.

[7] 5. sz. betétív a 31656/eln. kik. - 1939. számhoz. HL HM 3281. cs.

mint írásban is többízben [sic!] tisztikara, valamint legénysége nevében is kérte. [...] A Honvédség egyéb alakulatainál pl. a páncélosoknál is alkalmazzák aloszt. [alosztály] jelvényül a halálfejet, holott szolgálatuk, – különösen békeidőben – megközelítőleg sem olyan veszélyes, mint az eje. szolgálat. [...] Tehát, ha valaki ilyen szolgálatra jelentkezik, az haláltmegvető [sic!] bátorságot és hazája iránti önfeláldozást jelent, miért is a kik. oszt-nak az a javaslata, hogy részükre megadandó volna az a megkülönböztetés, hogy jelszavuknak „a könyörtelen harc"-nak jelképét a halálfejet jelvényükben viselhessék." Ugyanebben a beadványban található a következő észrevétel is: „*Mostanig az ügyben történtek alapján a kik. oszt. szükségesnek tartja, hogy az eje. jelvények ügye végre döntésre vitessék, mert a folyó évi szept. 11-ével felállításának egy éves évfordulóját ünnepelt eje. szd. keret személyzetével nehezen lehet megértetni, hogy egy év alatt hogyan nem sikerült jogosult és kiérdemelt azon óhajuknak eleget tenni, hogy a gyság. [gyalogság] egyéb alakulataitól megkülönböztessenek. A jelvény hiánya hangulatukat határozottan nyomja...*" Érdemes még kiemelnünk a dokumentumból, hogy a Kiképzési Osztály a legénységi csapatjelvényt felszerelésként tervezte kiutaltatni, az ügyességi jelvényt pedig „*mindenki részére a H. M. készítteti és az eje. szd. pk. útján adományozza.*" A forrásból az is kiderül, hogy a jelvényterveket – bár „*nem hivatott jelvények kreálására és [...] ahhoz megfelelő tervező rajzolóval sem rendelkezik*" – a Kiképzési Osztály készítette, hogy „*az ejtőernyős szd. keret megérdemelt óhaja végre teljesülhessen.*"[8]

1939 szeptember végén a honvédelmi miniszter úgy határozott, hogy a halálfej mindkét jelvényből maradjon el,[9] a végső döntést azonban Horthy Miklós hozta meg. Vitéz Keresztes-Fischer Ferenc altábornagy, a kormányzó főhadsegéde és Katonai Irodájának főnöke november 16-án kelt levelében így tájékoztatta erről a minisztert: „*a Kormányzó Úr Ő Főméltósága azon legmagasabb óhajának méltóztatott kifejezést adni, hogy az ejtőernyős csapatjelvény és ügyességi jelvény a halálfejes formában megrajzolt tervezet szerint rendszeresíttessék.*"[10]

A Horthyhoz december 14-i dátummal felterjesztett rendelettervezet két fontos változtatást tartalmaz az addigiakhoz képest. A legénységi csapatjelvény ugyanis „*nem ezüstözött, hanem az altisztektől való könnyebb megkülönböztetés végett bronzszínű fémből készülne.*

A jelvény általában mindkét oldalon egy-egy centiméterrel rövidebb, magasságban pedig egyfél [sic!] centiméterrel alacsonyabb kivitelben készülne, hogy a megfelelő ruházati cikkeken könnyebben elhelyezhető legyen."[11] A felterjesztés az ügyességi jelvény elnyerését legalább 25 ejtőernyős ugrás teljesítéséhez kötötte.[12]

1939. december 14-én a M. kir. Honvéd Központi Ruhatárból az ejtőernyős ügyességi és csapatjelvények mintáit elküldték a honvédelmi miniszternek. A darabok között a legénységi csapatjelvénynek 3 ezüstözött változata szerepelt.[13] Ebből azt a megállapítást vonhatjuk le, hogy az ezüstszínű (fehérfém) jelvények mintapéldányai már elkészültek, amikor helyettük kisebb, bronzszínű jelvények rendszeresítéséről döntöttek.

Ilyen előzmények után jelent meg tehát a Honvédségi Közlönyben az ejtőernyős jelvényeket rendszeresítő körrendelet. Eszerint a csapatjelvény tisztek, altisztek és a legénység számára eltérő formában és anyagból készült. A tisztek és altisztek hímzett, a legénység tagjai fémből készült jelvényt viselhettek közvetlenül a zubbony jobb felső zsebe fölött, illetve a köpeny bal karján, a külső oldal közepén, 5 cm-re az ujj végétől. Az ügyességi jelvény egységes formában készült a tisztek és a legénység számára egyaránt, s azt a zubbony jobb felső zsebráncának közepén viselték.

Érdekes módon a körrendelet nem határozta meg, hogy a jelvények elnyeréséhez hány ugrást kellett teljesíteniük a katonáknak. A csapatjelvény esetében erről egyáltalán nem esett említés, az ügyességi jelvénnyel kapcsolatban pedig annyit kötött ki a rendelkezés, hogy azt „*azon tisztek és legénység viselhetik, akik a megkívánt számú ejtőernyős ugrással rendelkeznek.*"[14] Konkrét számokról csak egy 1942. november 13-i körrendelet intézkedett, amely a csapatjelvény kiérdemlésének feltételét 4 ejtőernyős ugrás teljesítésében szabta meg, míg az ügyességi jelvény „*odaítélése 25. eje. ugrás és eje. harcfeladatok végrehajtásához van kötve.*"[15]

[8] 6. sz. betétív a 31656/eln. Hfp. kik. 1939. számhoz. HL HM 3281. cs.
[9] 7. sz. betétív a 48410/eln. 2. r. - 1939. számú ügydarabhoz. HL HM 3281. cs.
[10] Vitéz Keresztes-Fischer Ferenc altábornagy levele a honvédelmi miniszterhez. Budapest, 1939. november 16. HL HM 3281. cs.
[11] 8. sz. betétív a 48410/eln. 2. r. - 1939. számú ügydarabhoz. HL HM 3281. cs.
[12] Uo.
[13] 1270. sz./kt. 1939. HL HM 3281. cs.
[14] 1.042/eln. 2/r. - 1940. számú körrendelet. Honvédségi Közlöny LXVII. évf. 5. szám. 1940. március 1. 74. p.
[15] 52.096/Elnöki osztály. - 1942. számú körrendelet. Honvédségi Közlöny LXIX. évf. 52. szám. 1942. november 24. 593. p.

Az 1940-es körrendelet szerint a legénység részére kiadott csapatjelvény bronzszínű fémből készült. A rendelet mellékletében a jelvény eredeti nagyságú ábrázolása is megtalálható, pontos méretek feltüntetésével. Az ábrázolt tárgy magassága 36 mm, szélessége 80 mm, az ejtőernyő kupolája 25 mm széles.

Ha az előkészítő munka dokumentumait és a megjelent rendeletet egybevetjük, néhány igen fontos következtetést levonhatunk. Az elemzést a legénységi csapatjelvénnyel kezdjük, amelynek egyes darabjait ugyancsak itt mutatjuk be. Mint az a fentiekből kiderült, a halálfejes csapatjelvény legénységi változatát ezüstszínű fémből tervezték gyártani, amelynek példányai el is készültek. A jelvényterv pontos méreteit nem ismerjük, az azonban a forrásokból kiderül, hogy a jóváhagyott verzió végül – praktikus okokból – 20 mm-rel keskenyebb és 5 mm-rel alacsonyabb lett, színe pedig bronzra változott. Szélessége így – a Közlöny alapján – 80 mm, magassága pedig 36 mm lett. Ha a szín- és méretbeli eltéréseket figyelembe vesszük, könnyen belátható, hogy az eredeti tervek egy 100 mm széles és 41 mm magas, ezüstszínű jelvényre vonatkoztak, amelynek gyártása – legalábbis mintapéldányok tekintetében – meg is kezdődött. Ezek a paraméterek pedig szinte tökéletesen illenek a jól ismert krómozott csapatjelvényre! Bár a tervezett ezüstszínű jelvény ábrázolását nem ismerjük pontosan, alapos okunk van feltételezni, hogy az eredeti elképzelések erre a (krómozott) típusra vonatkoztak, és hogy végül – 1940 tavaszán – ez volt az, amit rendszeresítettek is. Mindezt a tárgyak és egyéb korabeli források bizonyítják a legjobban.

A bronzszínű jelvényből a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteménye mindössze egy példányt őriz. (*I. tábla 1-2. kép*) A rézötvözetből préseléssel előállított darab lapos, a koponya és a török[16] a jelvény többi részével egy testet alkotnak, tehát nem rátétként vannak a szárnyakon és az ernyőn. A szárnyak mintázata a tiszti és altiszti jelvény hímzését és flittersorát jelképezi. Az ejtőernyő a zsinórok között áttört (a Közlöny ábrájával megegyezően), a szárnyak és a török találkozásánál azonban nem (az ábrával ellentétben). A jelvény hátára két rögzítő pántot forrasztottak. A tárgy magassága 38 mm, szélessége 81 mm, az ejtőernyő kupolája 25 mm széles. Bár az idézett körrendelet ezt a jelvényt rendszeresítette a legénység számára, viselésére sem a képi forrásokban nem találunk egyértelmű adatot, sem személyi anyagként nem találkozunk vele magán- vagy közgyűjteményekben, ellentétben a jól ismert krómozott csapatjelvénnyel. Az, hogy a bronzszínű jelvény mégis viszonylag jelentős számban létezik,[17] talán azzal magyarázható, hogy mintapéldányai bizonyos tételben ennek a típusnak is elkészültek. Mivel a M. kir. Honvédelmi Minisztérium a katonai kitüntetések és jelvények egyes példányait hivatalos átadás keretén belül a M. kir. Hadimúzeum Éremtárának kiutalta, a bronzszínű csapatjelvény prototípusa gyűjteményünkbe is bekerült, s ma is őrizzük egy darabját.[18] Azért is kell prototípusról beszélnünk, mert a darab kidolgozása kívánnivalót hagy maga után, tehát bizonyára csak szemléltető szerepet szántak neki.

Feltevéseink szerint a rézötvözet kivitel helyett már a kezdetektől a krómozott csapatjelvényt használták, amelynek hivatalos alapító rendelete nem volt, s így a viselés szabályai sem voltak központilag szabályozva. Ezt a véleményt erősíti meg az a néhány ide vonatkozó fényképfelvétel is, amelyeket a Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívuma őriz. Ezek egyike a m. kir. honvéd ejtőernyős század első – 1940. január 10. és május 31. között lebonyolított – tisztes-képző tanfolyamának tablóképe, amelyen a végzősök mind a krómozott csapatjelvényt viselik a mellükön, sőt a tabló díszítésére szolgáló jelvénygrafika is ennek a típusnak a körvonalait jeleníti meg![19]

A következő felvétel, amely segítségünkre lehet, az 1940 szeptemberi erdélyi bevonuláskor készült, s az ejtőernyős zászlóalj egyik egységének díszelgését ábrázolja. A katonák jól kivehetően a krómozott csapatjelvényt viselik.[20] Ugyancsak 1940-es az a portré, amelyen Bakó István tizedes – az 1941. április 12-i katasztrófa egyik túlélője – látható, mellén a krómozott jelvénnyel.[21] A veszprémi katasztrófa halottainak temetéséről való az a kép, amelyen a koporsóvivők ugróruhás ejtőernyősök, jobb zsebük felett pedig a krómozott csapatjelvény látható.[22] A Veszprémben lezuhant szállítógép kiégett roncsai előtt álló katonák ruháján szintén ez a jelvény van feltűzve.[23] A korabeli képanyag tehát két dolgot látszik alátámasztani: egyrészt azt,

[16] A jelvény tervezője egyértelműen az 1930 M magyar repülőtiszti tőr megmintázására törekedett. Megjegyezzük, hogy az 1.042/eln. 2/r. - 1940. számú körrendeletben "kardok"-ról írnak.

[17] Természetesen a gyűjtői piac igényeinek megfelelően sok a hamisítvány, ám kétségtelen, hogy eredeti darabok is fellelhetők.

[18] Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Múzeum (a továbbiakban rövidítve HTM) Numizmatikai Gyűjtemény. Leltári szám (a továbbiakban rövidítve Ltsz.): 10501/É.

[19] HTM Fotóarchívuma. Ltsz.: 73.946.

[20] Uo. Ltsz.: 89.676.

[21] Uo. Ltsz.: 81.474.

[22] Uo. Ltsz.: 71.906.

[23] FÜLÖP T.: Vitéz - ejtőernyővel. In memoriam vitéz Bertalan Árpád (1898-1941). Top Gun (2002):4. 51.

hogy – számos publikációban leírtakkal ellentétben – a krómozott jelvényt nem 1942-től használták, hanem már 1940 tavaszától; másrészt azt, hogy a Honvédségi Közlönyben rendszeresített bronzszínű csapatjelvényt egyáltalán nem viselték.

A rendszeresítés körülményeinek megvilágításához segítségül hívhatjuk a rendeletben szereplő alábbi mondatot: *„Fenti altiszti és legénységi csapat- és ügyességi-jelvények beszerzésére és első ellátáskénti kiutalására vonatkozó intézkedéseket folyamatba tettem."*[24] Ezek szerint 1940 februárjának közepén a jelvények még nem álltak „terjesztésre" készen.

Az első ejtőernyős jelvényeket tehát csak 1940 tavaszától kezdték kiosztani, amikorra az ejtőernyős század már több száz főt számlált.[25] A jelvény elnyeréséhez szükséges négy ugrást az 1939 őszén az ejtőernyősökhöz csatlakozó katonák már az év végére teljesítették,[26] tehát a jelvény bevezetésekor ők eleve jogosultak voltak a kiutalására és viselésére. Következésképpen, az első alkalommal a csapatjelvényből több száznak kellett kiosztásra kerülnie. Mivel a fent hivatkozott tisztes-képző tanfolyam végzősei a fotózáshoz már kitűzhették a jelvényt – s feltételezhetjük, hogy azt addigra hivatalosan át is vették –, elfogadhatjuk tényként, hogy az első csapatjelvények legkésőbb 1940 májusában gazdára találtak. A kiutalások idejére és a jelvények hozzávetőleges számára vonatkozóan szerencsére rendelkezésünkre áll egy korabeli irat. 1941. március 24-én a Légierő Parancsnokság felterjesztést intézett a Honvédelmi Minisztériumhoz, amelyben – arra hivatkozva, hogy a légierő átszervezése következtében a jelvények beszerzésére való illetékessége megszűnt – kéri az ejtőernyős zászlóalj részére szükséges 500 darab ügyességi és 2400 darab csapatjelvény beszerzését. A Minisztérium április 5-i válaszában a következőket olvashatjuk: *„Értesítem, hogy az eje. csapat részére eje. csapatjelvényt annakidején beszereztem és 1500 db. az eje. parancsnokság részére ki lett utalva. [...] Az igényelt mesterugró-jelvényekkel kapcsolatban közlöm, hogy az ügyességi jelvényt képező és annak odaítélésére vonatkozó elvek szabályozás alatt állanak."*[27] Az említett kiutalás 1940 tavaszán/tavaszától történhetett, s hogy az 1500 darab jelvény minden bizonnyal krómozott változat volt, arra nyújtsanak bizonyítékot maguk a tárgyak.

A Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményében több ejtőernyős személyi anyagot is őrzünk. Ezek közül a csapatjelvény vonatkozásában leginkább Magyar Miklós nyugállományú alezredes (a második világháborúban legmagasabb rendfokozata őrmester) adománya nyújthat adalékokat. Magyar Miklós[28] az első legénységi állományúak között volt, akik 1939 kora őszén bevonultak az ejtőernyős kerethez Szombathelyre. (*1. ábra*) Mint arra már utaltunk, az 1939 őszén az alakulathoz csatlakozó sorkatonák az év végére teljesítették az előírt ugrásokat, tehát az idézett későbbi rendelet(ek) értelmében 1940 tavaszán a jelvény első kiutaltjai között voltak, így Magyar Miklós ejtőernyős (honvéd) is. Gyűjteményünknek ajándékozott csapatjelvénye a krómozott változat, s a 319-es sorszámot viseli.[29] (*I. tábla 3-5. kép*)

A jelvény krómozott rézötvözet, 43 mm magas, 96,5 mm széles, a kupola szélessége 26 mm. Az enyhén domború, kiterjesztett szárnyak és a – zsinórok között áttört – ejtőernyő egy darabból préselt fém, hátára két rögzítő lapot forrasztottak, s a felsőbe – fentről lefelé – a 319 számot ütötték. A szárnyak vége homorított. A jelvény közepére erősített, koponyából és két keresztbe fektetett tőrből[30] álló rátét aranyozott rézötvözet. A gyűjteményben van egy ennél korábbi, jóllehet személyhez nem köthető krómozott csapat-

1. ábra.
Magyar Miklós szakaszvezető, 1941

[24] 1.042/eln. 2/r. - 1940. számú körrendelet. Honvédségi Közlöny LXVII. évf. 5. szám. 1940. március 1. 74. p.

[25] HUSZÁR J.: Honvéd ejtőernyősök Pápán ... 28., 30.

[26] Uo. 20., 25., 28.

[27] 21483/eln. 2/r. osztály - 1941. HL HM 4074. cs.

[28] Született: Feketetót, 1916. július 6. Katonapályájára vonatkozó adatok: Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár. Magyar Miklós tiszti iratanyaga 1949-1972; Magyar Miklós szóbeli visszaemlékezései.

[29] HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 2002.589.2.

[30] A prototípussal ellentétben ezek a tőrök már nem a repülőtiszti tőrt mintázzák.

jelvény is, amely a 183-as sorszámot viseli.[31] (*I. tábla 6-7, II. tábla 8. kép*) Ez külalakjában lényegileg megegyezik Magyar Miklós jelvényével, ám apró eltéréseket megemlíthetünk. A szárnyak és az ejtőernyő két különálló darab, amelyet összeforrasztottak, a szárnyak vége pedig nincs homorítva. Valamelyest különböző a koponyák kialakítása, ez leginkább a fogak elrendezésénél mutatkozik meg. (Magasság: 43 mm, szélesség: 98 mm, kupola szélessége: 26 mm.) Alapvetően eltérő a Pehl György ejtőernyős (honvéd) hagyatékaként múzeumunkba került, jóval későbbi, 1405-ös sorszámú csapatjelvény kivitele.[32] (*II. tábla 9. kép*) A darab különlegessége, hogy igazolvány tartozik hozzá,[33] amely egyfelől segít a jelvény datálásában, másfelől több érdekességre is rávilágít. A Pápán, 1942. november 27-i dátummal kiállított, Ugron István főhadnagy által aláírt viselési engedély fejlécén M. Kir. Honvéd Ejtőernyős Század felirat olvasható, a bélyegző viszont már a M. Kir. „vitéz Bertalan Árpád" 1. Honvéd Ejtőernyős Zászlóalj pecsétje. (*2. ábra*) A nyomtatvány tehát még 1940-ből származik – hiszen a zászlóalj az év augusztus végén alakult meg –, de a régi igazolványűrlapokat a jelek szerint évekkel később is felhasználták.

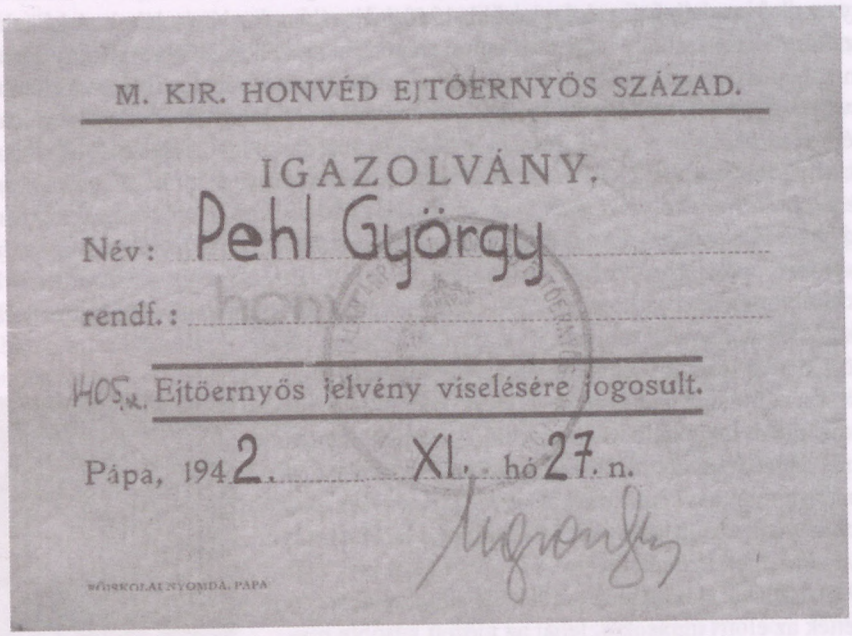
M. KIR. HONVÉD EJTŐERNYŐS SZÁZAD.

IGAZOLVÁNY.

Név: Pehl György

rendf.:

1405. Ejtőernyős jelvény viselésére jogosult.

Pápa, 1942. XI. hó 27. n.

WÖRKOLA NYOMDA, PÁPA

2. ábra. Ejtőernyős csapatjelvény viselési engedélye

A fentiekben idézett 52.096/Elnöki osztály. – 1942. számú körrendelet a következőket mondja ki: *„Miután az „ejtőernyős csapatjelvény" adományozásának és megvonásának joga csakis a mindenkori legmagasabb eje. csapatparancsnokot illeti meg, eje. csapatjelvény viselésére jogosító igazolványt is csak ő adhat ki, tehát minden más, nem eje. csapatparság [sic!] által kiállított „eje. csapatjelvény" viselésére jogosító igazolvány, vagy engedély érvénytelen."*[34] A rendelet kiadásakor (1942. november 13.) az ejtőernyős zászlóaljnál a "legmagasabb eje. csapatparancsnok" vitéz Szügyi Zoltán alezredes zászlóaljparancsnok volt, aki azonban november 15-től a keleti fronton teljesített szolgálatot.[35] Helyettese Egyedi Béla alezredes lett.[36] Az igazolvány aláírója, Ugron István főhadnagy az 1942-ben megalakult távbeszélő század parancsnoka volt.[37] (Pehl György honvéd is ebben a században teljesített szolgálatot.[38]) A rendelet értelmében tehát az aláírásával ellátott engedély nem tekinthető érvényesnek, kivéve azt a lehetőséget, hogy Ugron az adott időszakra

31 HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 2003.61.1.

32 Uo. Ltsz.: 73.202.1.

33 Uo. Ltsz.: 73.202.2.

34 52.096/Elnöki osztály. - 1942. számú körrendelet. Honvédségi Közlöny LXIX. évf. 52. szám. 1942. november 24. 593. p.

35 MARTIN K. - UGRON I.: Fejezetek a Szent László … II. rész. 128.

36 HUSZÁR J.: Honvéd ejtőernyősök Pápán … 67.

37 Uo. 63. p.

38 HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 73.202.2.

átvette a zászlóalj vezetését. Erre azonban nincs adatunk. Ennél valószínűbb, hogy szabálytalanság történt, ami a híresen demokratikus szellemű ejtőernyős alakulatnál nem volna meglepő.

Az igazolvány forrásértékét növeli, hogy kizárólag az azon írottakból ismerjük a jelvény sorszámát (1405), hiszen a rögzítő lapokba – a másik két darabbal ellentétben – nem ütöttek számot. Pehl György jelvényének egyik szembetűnő sajátossága, hogy az ejtőernyő nincs a zsinórok között áttörve, és a már ismertetett példányoknál jóval domborúbb. Az ernyő és a szárnyak ez esetben sem egy testet alkotnak, hanem két darabból vannak összeforrasztva. A szárnyvégek enyhén homorítottak. A koponya kidolgozása valamelyest eltér az előzőektől, a fogak például szabályosabb elrendezésűek. A jelvény méretei: magassága 43 mm, szélessége 100 mm, a kupola szélessége 26 mm.

Hasonlóan magas sorszámú két, magántulajdonban lévő, személyhez köthető csapatjelvény, amelyek segítségével újabb érdekes megállapításokat tehetünk. 1349-es szám van beütve a vitéz Karsay István főhadnagy[39] (!) hagyatékából származó jelvény pántjába. Vajon szabálytalanságról van szó? Hiszen tisztek számára hímzett csapatjelvényt írt elő a rendelet. Nem ő lenne azonban az egyetlen példa a szabálytalan viselésre. Ugron Istvánról is ismerünk olyan felvételt, ahol ugróruháján a krómozott fémjelvényt viseli.[40] Lehetséges, hogy a tisztek és tiszthelyettesek „irigyelték" a jól sikerült legénységi csapatjelvényt, s bár zubbonyukra a hímzett jelvény volt felvarrva, ugróruhájukra a krómozott jelvényt tűzték ki. Kérdés, hogy ilyen esetben a jelvényt kiutalással kapták kézhez, vagy nem hivatalos úton jutottak hozzá? Számtalan elmélet felmerülhet, Karsay István darabjának számozása azonban azt sejteti, hogy nyilvántartott jelvény volt a birtokában. A tárgy hasonlóságot mutat az 1405. számú jelvénnyel, az ejtőernyő domború, zsinórzata között nincs áttörve, a szárnyvégek homorítottak. Érdekes, hogy a koponya és tőrök szürke színűek. A jelvény két darabból áll, magassága 43,5 mm, szélessége 99 mm, a kupola 26 mm széles.

E két utóbbi jelvénnyel alkot egy típust az 1382. sorszámú krómozott csapatjelvény is. A Sülle József zászlós (!) hagyatékából előkerült, magántulajdonban lévő tárgy ejtőernyőjének zsinórzata nem áttört, a szárnyak hullámosak. (A zászlósi rendfokozatot viselők tiszti egyenruhát hordtak, tehát újabb „szabálytalansággal" állunk szemben.) A megvizsgált krómozott jelvények sorszámai és kivitelük közötti összefüggés alapján a következő eredményre juthatunk: az első 1500 jelvény, amelynek kiutalásáról írásos bizonyítékkal rendelkezünk, mind a krómozott típusból valóak. (1500 feletti sorszámmal kiadott jelvénnyel az eddigi kutatások során nem találkoztunk.) Eltérés van a „korai" és a „késői" jelvények kivitele között, hiszen például az ejtőernyő kialakítása a sorszámtól függően hol áttört, hol tömör. Ez azt is jelentheti, hogy az 1500 darab gyártása, illetve kiutalása nem egyszerre történt, az pedig már az egyes darabok közötti apró eltérések alapján kiderült, hogy a készítés technikája időről időre változott.

A csapatjelvénynek létezett miniatűr – hivatalosan nem rendszeresített – változata is. (*II. tábla 10. kép*) A Hadtörténeti Múzeum egy ilyen példányt őriz, amely a krómozott csapatjelvény rajzolatát követi, méretéből (magasság: 12 mm, szélesség: 30 mm, kupola szélessége: 7 mm) adódóan azonban a kidolgozásban vannak különbségek. A jelvényt egy darabból préselték, az ernyő zsinórzata nem áttört. Anyaga rézötvözet, a hátoldalon helyenként ezüstözés nyomai fedezhetőek fel. Rögzítésre a jelvény hátára forrasztott függőleges tű szolgál.[41]

Az ejtőernyős ügyességi jelvényt az 1940-es körrendelet a tisztek és a legénység részére egyforma – fém – kivitelben rendszeresítette. Mivel elnyerése 25 ugrás teljesítéséhez volt kötve, tulajdonosai jóval kevesebben voltak a csapatjelvény viselőinél. Érdekes, hogy az ügyességi jelvényeket mégsem sorszámozták. A csapatjelvénnyel ellentétben az ügyességi jelvény gyártásra került változata lényegében nem különbözött a rendelet mellékletében ábrázolttól, mindössze egy-két apró eltérésre lehet rámutatni.

A rendelet szövege és a tervrajz szerint az ejtőernyős ügyességi jelvény a következőképpen nézett ki: 64 mm magas, 47 mm széles, zöld zománcos, ovális tölgykoszorú, amelyen 25 mm széles, „sárgafém" ejtőernyőkupola és kiterjesztett szárnyak, ezeken pedig ezüstözött koponya és keresztbe tett (repülőtiszti) tőrök vannak. A valóságban a jelvény valamivel nagyobb (magasság: 66 mm, szélesség: 48 mm, kupola szélessége: 26,5 mm), a fémfelületek pedig aranyozottak. Képi eltérés, hogy az adományozásra került jelvényeken látható tőrök – a krómozott csapatjelvényhez hasonlóan – már nem a repülőtiszti tört mintázzák, a koponya rajzola-

[39] Karsay István 1940-ben végezte el a Ludovika Akadémiát, s hadnagyként csatlakozott az ejtőernyősökhöz. A keleti fronton véghezvitt haditettéért 1944 januárjában vitézzé avatták.

[40] *A pápai ejtőernyős ezred története képekben 1939-1945.* Huszár J. (szerk.) Pápa, 1999. Oldalszámozás nélkül.

[41] HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 2003.266.1.

ta és mérete pedig ugyancsak a krómozott jelvény halálfejével mutat egyezést, szemben a tervrajzzal és a bronzszínű csapatjelvény prototípussal.

A fenti összehasonlításnál a Hadtörténeti Múzeumban található ügyességi jelvények adatait vettük alapul. Az egyik jelvény Magyar Miklós tulajdona volt,[42] aki az elnyeréséhez szükséges 25 ugrást 1942-re – még szakaszvezetőként – teljesítette, fényképen (3. ábra) azonban csak őrmesteri egyenruháján jelenik meg a jelvény (a jutasi tiszthelyettes-képző iskolát 1942 decemberében fejezte be). A darab enyhén domború kivitelű, hátának felülete sima (a készítő kilétére nem utal jelzés), rögzítésére két függőleges lap szolgál. A rögzítő lapok a jelvény formáját követő, ovális, fűzöld filcdarabot tartanak. (*II. tábla 11-12. kép*)

A gyűjtemény másik ügyességi jelvénye 1983-ban került az oshawai Magyar Aero Múzeumba,[43] 1992-ben pedig onnan „tért haza" a Hadtörténeti Múzeumba.[44] A képkeretben őrzött jelvényt fedő üveglapon a következő feliratot olvashatjuk: „*vitéz Bertalan Árpád ejtőernyős őrnagy megégett mesterugró jelvénye. A Veszprémben lezuhant és elégett gép roncsai között találták meg.*" A keret hátán ugyancsak felirat olvasható, amelyből kiderül, hogy a jelvényt Szurgyi Mihály volt ejtőernyős törzsőrmester adományozta a Repülő Múzeumnak 1983. augusztus 21-én. A dokumentáció szerint tehát a sérült ügyességi jelvényt a délvidéki bevetésre induló Bertalan őrnagy, a zászlóalj parancsnoka viselte, s gépének lezuhanása és kiégése után a roncsok között találtak rá. A lepattogzott zománc és az oxidálódott, helyenként felhólyagosodott rézötvözet valóban arra utal, hogy a jelvény komoly fizikai hatásnak volt kitéve. Következésképpen nem tudjuk megállapítani, hogy a fémrészek aranyozva, vagy ezüstözve voltak-e, a jelvény azonban mind méreteiben, mind kivitelében Magyar Miklóséval mutat teljes hasonlóságot. (II. tábla 13-14. kép) Tekintve, hogy a két példány kiutalása időben egymástól távol – körülbelül két év különbséggel – történt, a következőket feltételezhetjük: az ügyességi jelvényt egy cég, egyazon verőtővel készítette; illetve a gyártás megkezdésekor a jelvényt nagy számban állították elő és az adományozást a továbbiakban a raktáron lévő készletből oldották meg.

3. ábra

Magyar Miklós őrmester, 1943

A kérdést némiképp bonyolítja a már idézett jelvényigénylési dokumentum, amely szerint a Honvédelmi Minisztérium 1941 április elejéig nem küldött ügyességi jelvényeket a zászlóaljnak. Bertalan viszont 1941. április 12-én zuhant le és halt hősi halált, s – az oshawai dokumentációt elfogadva – akkor égett vele a jelvény is. Ennél azonban jóval kézzelfoghatóbb bizonyíték az első tisztes-képző tanfolyam – már ugyancsak hivatkozott – tablója, arra nézve, hogy az ügyességi jelvényekhez sokkal korábban hozzájutottak Pápán. Az 1940 derekán készült tablón ugyanis a kiképző tiszthelyettesek és tisztesek többsége viseli az ügyességi jelvényt, ami azt jelenti, hogy az első példányok már a csapatjelvényekkel együtt megérkeztek az alakulathoz. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy erről a Minisztériumban nem tudtak.

Bertalan jelvényére egy másik megközelítésből is utalnunk kell. Sárhidai Gyula 1982-es tanulmányában a következőket írja: „*Bertalannal elégett a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztje és vitézi jelvénye eredetiben, a többinek pedig a szalagsávja. A veszprémi temetésre a fotókon látható sorozatot Budapestről vitték le, valószínű a kormányzó Katonai Irodája szerezte be őket. Ezeket még aznap visszahozták, mert Farkasréten is ezek szerepeltek.*"[45] Bár forrást az információkkal kapcsolatban nem említ, valóban ismert olyan felvétel, amelyen egy ejtőernyős katona Bertalan kitüntetéseit bemutató táblát tart – ez a katonai temetéseken szokás. A táblán többek között az ejtőernyős ügyességi jelvény is szerepel.[46] Az talán soha nem fog kiderülni, hogy Bertalan az ügyességi jelvényt is viselte-e a tragédia időpontjában, vagy pedig egy misztifikált darab van a Múzeum tulajdonában, azt azonban leszögezhetjük, hogy a jelvény eredeti és típusa Magyar Miklós adományával egyezik.

42 HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 2002.589.1.

43 Az 1945-ös magyar katonai emigráció által Kanadában létrehozott hadtörténelmi gyűjtemény, amelynek anyaga 1992-ben hivatalos átadás útján a Hadtörténeti Múzeumba került.

44 HTM Numizmatikai Gyűjtemény. Ltsz.: 2004.2.1.

45 SÁRHIDAI i. m. 250. p.

46 *A pápai ejtőernyős ezred története képekben.*

A jelvények készítőiről vajmi keveset tudunk. Ismert olyan ügyességi jelvény, amelynek alsó rögzítő pántjába a Jerouschek cég jelzését ütötték,[47] a piacot elárasztó másolatok hátoldalán pedig Morzsányi József cégjelzése olvasható. A kérdésben azonban a kutatás jelenlegi eredményei mellett nem lehet egyértelműen állást foglalni. Talán újabb írásos források előkerülése továbblépéshez vezethet.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az ejtőernyős jelvények szimbólumértékét sem. Azt, hogy a korabeli ejtőernyősök számára mit jelentett a csapatjelvény, ékesen bizonyítja, hogy hősi halottjaik sírja, emlékműve mellé is e jelvény nagyméretű másolatát helyezték el. A veszprémi katasztrófa áldozatainak és a zászlóalj – gyakorlatok során – hősi halált halt többi tagjának emelt pápai ejtőernyős emlékművet ugyanúgy a csapatjelvény másával díszítették,[48] amint az ejtőernyős csoport 1944 szeptemberi Mizunka-völgyi vállalkozásának vezetője, a bevetés során hősi halált halt Molnár Lajos százados fejfája mellé is lerakták a jelvény makettjét, holott a temetés a front mögött nem messze történt.[49] Az alakulat tisztes-képző tanfolyamainak tablóit is a csapatjelvény ábrája tette egyedivé.[50] Magyar Miklós 1941–1943 között írott levelei ugyanakkor az ügyességi jelvény szimbólumként való használatához nyújtanak adalékot. Innen tudjuk ugyanis, hogy a zászlóaljnak saját levélpapírja volt, amelynek bal felső sarkában az ügyességi jelvény dombornyomásos képe látható.[51] A fentiekből megállapíthatjuk, hogy a fegyvernemi megkülönböztetésen kívül a jelvénynek szimbolikus szerepe is volt, az ejtőernyősök összetartását és a hivatásukra való büszkeséget is kifejezte.

Fotó: *Szikits Péter*

Sallay Gergely Pál
Hadtörténeti Múzeum
Numizmatikai gyűjtemény

PARACHUTE TROOP AND QUALIFICATION INSIGNIA IN HUNGARY, 1939-1945

Summary

The soldiers of the first Hungarian parachute unit, set up in September 1938, wore the uniform of the infantry troops all through the Second World War, though subordinated to the Hungarian Air Force. Thus, they laid claim to special insignia of distinction, to differentiate them from ordinary infantrymen. The Ministry of Defence made the first plans to regularise troop and qualification badges for the parachutists in May 1939, while the final versions of the badges were published in March 1940, in the pages of the Defence Gazette.

The troop badge, embroidered for the officers and NCOs, and made of metal for the men, could be gained after four parachute jumps. The qualification badge was of similar design, i.e. enamelled metal, for officers, NCOs and men respectively, and it was awarded after 25 jumps.

The study discusses the history and introduces different variations of the metal badges, relying on private and public collections, primarily the Numismatic Collection of the Hungarian Military History Museum.

In the author's opinion, the well-known chromium-plated troop badges were used from the beginning, i.e. the spring of 1940, while the originally standardised bronze badges, smaller and different in design, remained only prototypes, made in late 1939 or early 1940. The qualification badges too were worn from the spring of 1940. This theory is justified both by contemporary photographs and by archival sources, as well as personal bequests seem to confirm it.

Beside their identification function, the troop badges and the qualification badges also represented the esprit de corps and the pride of the soldiers in the elite parachute unit, and were also used as symbols by the paratroopers.

[47] Közli: ZEIDLER i. m. 16.
[48] FÜLÖP i. m. 52.
[49] HUSZÁR J.: *Honvéd ejtőernyősök Pápán* … 85.; *A pápai ejtőernyős ezred története képekben.*
[50] HTM Fotóarchívuma. Ltsz.: 73.946.; *A pápai ejtőernyős ezred története képekben.*
[51] Magyar Miklós levelei menyasszonyának, 1941-1943. Magántulajdonban.

1

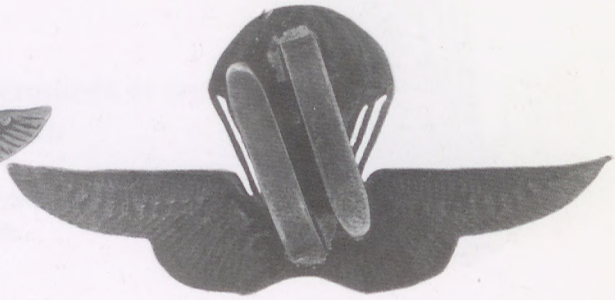

2

3

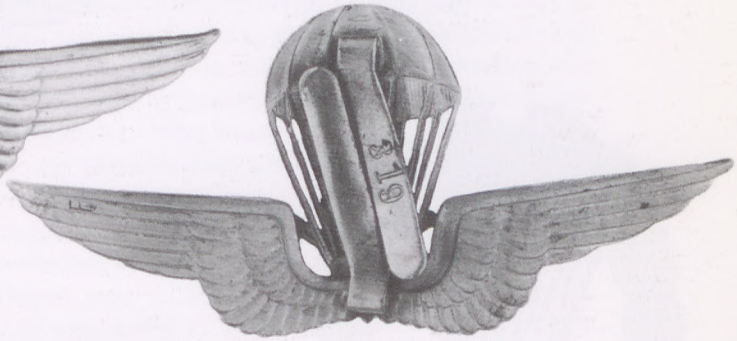

4

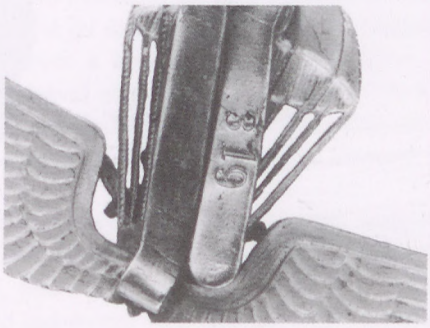

5

6

7

II. TÁBLA

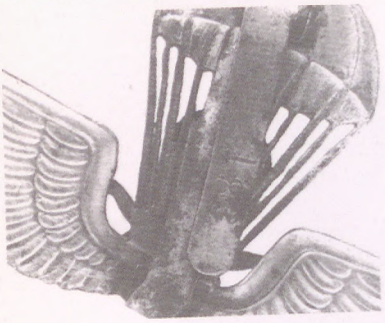

8

9

11

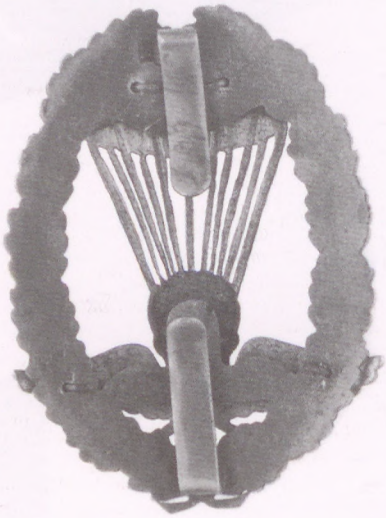

12

10

13

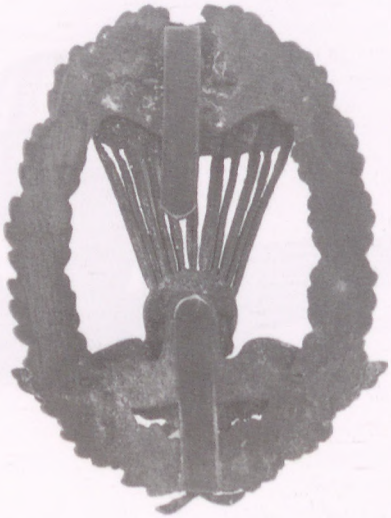

14

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Egy magyarszármazású műgyűjtő, műkereskedő és éremhamisító (?) a XIX. század elején

Ein von Ungarn stammender Kunstsammler, Kunsthändler und Münzfälscher (?) am Anfang des 19. Jahrhunderts

A XVIII. század végén és a XIX. század elején megnövekedett gyűjtési szenvedély nemcsak a műtárgy-kereskedők, hanem a hamisítók tevékenységét is fellendítette. Különösen nagy volt a kereslet az antiquitas pénzérméi iránt, s mivel a hamisítványokat jó minőségben tudták előállítani, a gyanútlan és kevéssé hozzáértő gyűjtőknek a hamis darabokat viszonylag könnyen el lehetett adni. Kiterjedt műtárgy-kereskedelem folyt az akkori Török Birodalom területén, ahol az antik emlékek szanaszét hevertek, melyekből a külföldi követek megbízottai gyűjteményeket állítottak össze. Miután tulajdonosaik hivatali ideje lejárt, ezeket a műtárgyakat magukkal vitték hazájukban, ahol – jó esetben – később múzeumi gyűjteményekbe kerültek. Régészeti tárgyakat, elsősorban pénzérméket a bazárokban is lehetett vásárolni – főleg Konstantinápolyban és Szmirnában –, de az aranyművesek is foglalkoztak az árusításukkal vagy előállításukkal a birodalom távolabbi területein is. A hamisítók tevékenysége ellen fellépett a kor ismert és nagyra becsült numizmatikusa, Domenico Sestini (1750-1832), aki erről a témáról egy önálló kötetet is megjelentetett[1], de ezen kívül kisebb írásaiban is visszatért erre a problémára. Ő maga a hamisítványok felismerésében kitűnő jártasságra tett szert olyannyira, hogy erről a képességéről honfitársa, F. Moise így emlékezett meg: „*...Járatos volt Görögország és Róma klasszikusaiban, ismerte az archeológiai témák szerzőit, éles szemű és kiváló megfigyelő volt, rendkívüli memóriával megáldott, első látásra meg tudta mondani bármely éremnek a korát és történetét, képes volt megítélni azok valódiságát, hiszen az utánzatok fel nem ismerése már annyi tudóst félrevezetett.*"[2]

Sestini numizmatikai tudását és hírnevét a konstantinápolyi brit követ, Sir Robert Ainslie éremgyűjteményének létrehozásával és publikálásával alapozta meg 1778 és 1796 között. A mintegy húszezer darabból álló gyűjteményt saját kezűleg állította össze a Török Birodalomban tett utazásai során[3], sohasem a bazárokban vásárolt, hanem eredeti lelőhelyeken gyűjtött, és figyelme kiterjedt a pénzek patinájának vizsgálatára is.

A firenzei Nemzeti Könyvtárban őriznek egy vékony kis kötetet, mely Sestini négy numizmatikai témájú levelét és egy „ásatási jelentését" tartalmazza. Az első levél címe: „*Dalla Pannonia agosto del 1825*", aláírása pedig a szerző egyik írói álneve, Sadik el Baba.[4] Az írás az igazi tudománnyá vált numizmatika védelmében készült, mert szerinte „*...ezt a tudományt megrontották bizonyos, állítólagos éremkereskedők és néhány hamisító, úgyhogy az iránta érdeklődő műkedvelők megijedtek és elvesztették kedvüket egy ilyenfajta tudománytól, és akik tévedtek abban, hogy tapintással jól felismerhető a hamisítvány, gyakran még jóhiszeműen is félrevezetetté váltak.*" Sestini a továbbiakban arról szól, hogy a hamisítványok széles körben elterjedtek, például a híres hédervári Viczay gyűjteményben is fellelhetők hamis darabok. Szerzőnk ekkortájt dolgozta fel e műgyűjtemény hatalmas éremanyagát, s e munka kapcsán többször megfordult hazánkban.[5] Egyik magyarországi útja során íródott a „*Dalla Pannonia*" című levél, melyben a kor elhíresült éremhamisítóival foglalkozott. Ezek közül név nélkül utal egy szmirnai hamisítóra, s egy másikra, bizonyos Sig. B...-re, aki a konstantinápolyi Perában működött. A mai numizmatikusok által is jól ismert éremhamisító,

[1] SESTINI, D.: *Sopra i moderni falsificatori di medaglie antiche nei tre metalle e descrizione di tutte quelle prodotte dai medesimi nello spazio di pochi anni.* Firenze, 1826. p. 39.,Tav. IV.

[2] MOISE, F.: *Santa Croce di Firenze.* Firenze, 1845. p. 229.

[3] SESTINI, D.: *Descriptio Numorum Veterum ex Museis Ainslie, Bellini, Bondacca, Borgia etc.* Lipsiae, 1796. Prefazione

[4] SADIK EL BABA: *Dalla Pannonia, agosto del 1825. Estratti dal Giornale sulla Scienze e Lettere dalla Prov. Veneto* No. XLVI. 1825. 1-4.

[5] PETŐ M.: A Wiczay és más magyarországi éremgyűjtemények a XVIII. század végén és a XIX. század elején. *NK* 98-99 (1999-2000) 39-42.

Carl Wilhelm Becker (1772-1830) név szerint szerepel a kis kötet negyedik levelében. A Sig. B…-ként említett hamisító Sestini egyéb adatai alapján Burghart lehetett, akinek nevével a firenzei tudós Sestini irodalmi hagyatékában több helyen is találkozhatunk.

1823 nyarán az antik Mesembria (ma Neszebar) thrák város helyén ásatást folytattak, ahol néhány, Sestini szerint CAVARO kelta uralkodó nevével jelzett bronz pénz került napvilágra. A darabok tudomása szerint Sig. Dott. Burghart tulajdonába kerültek annak perai tartózkodása idején, de található belőlük a hédervári Viczay és a trieszti Fontana gyűjteményben is.[6] Ha ezek a darabok Burghart útján kerültek a hédervári gyűjteménybe és Triesztbe Carlo d'Ottavio Fontanához, akkor arra következtethetünk, hogy Burghart műtárgykereskedői tevékenysége Magyarországra is kiterjedt. Sestini egyik kései munkájában újra felbukkan ez a név, igaz, kissé más formában, miszerint *„a csaló (impostore), név szerint Burchardt, aki folyamatosan a konstantinápolyi Perában tartózkodik mint orvos, szégyenletesen megrontotta a híres hédervári múzeumot."*[7] A *„Dalla Pannonia"* címen összegyűjtött és kiadott levelekben Sestini a saját korát meghaladó véleményét is kifejezésre juttatta, miszerint sajnálatos módon a törvény nem bünteti a hamisítókat.[8]

A Perában tartózkodó műgyűjtő és kereskedő, s emellett éremhamisítással (vagy esetleg csak hamis érmék forgalmazásával) foglalkozó orvos személyéről érdekes adat maradt fenn az utazási irodalomban. Jan Ackersdijk holland utazó 1823-ban kelt naplójában[9] a következőket írja: *„Bécs, október 31. péntek. Ma a Burgban megtekintettük a kincstárat… A kincstár után az egyiptomi régiségek gyűjteményét kerestük fel. Ez ugyanabban az épületben található, amelyben a brazíliai is. Az előbbi anyagát egy Burckhart nevű magyar utazó gyűjtötte Egyiptomban és küldte később Bécsbe. (Ő maga azonban nem azonos a hasonló nevű híres utazóval.) A magyar most Konstantinápolyban tartózkodik."* Az évszám és a konstantinápolyi tartózkodás ténye, a műtárgyak iránti érdeklődés, az azonos hangzású családnév – az eltérő formájú íráskép ebben a korban megszokott és gyakran előforduló gyakorlat volt –, ugyanazon személyre vonatkoznak, akinek tevékenységéről a firenzei tudós, Domenico Sestini több alkalommal és nem éppen dicséretes adatokat közölt. Ma már lehetetlen eldönteni, hogy valójában foglalkozott-e Burghart éremhamisítással vagy csak hamis érméket forgalmazott, esetleg jóhiszeműen, mivel nem volt szakképzett numizmata.

Személyének és tevékenységének pozitív vonásaira derült fény Gaboda Péter egyiptológus kutatásainak köszönhetően.[10] Valóban Burghart 1821-es egyiptomi expedíciójának eredményeképpen alakult meg a bécsi egyiptomi múzeum, ahogy erről a holland utazó is tudósított. Gaboda Péter idézett munkájában olvasható, miszerint Burghart 1828-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba szállított és jutányos áron megvételre kínált egy Bacchus szobrot, 20 antik gemmát és 3150 darab görög és római pénzt. A Nemzeti Múzeum Adattárában, Éremtárában és Régészeti Osztályán erre vonatkozóan nincs semmiféle adat, az említett tárgyak sem lelhetők fel, valószínűleg a jutányos ár ellenére sem tudta megvásárolni a múzeum a felkínált műkincseket.

Az olasz nyelvben a hamisítót falsificatore, a csalót impostore szóval jelölik. Sestini Burghart személyét illetően mindkettőt használja, sőt a *„Dalla Pannonia"* című levélben medicastronak (rossz orvost, kuruzslót jelent a szó) titulálja. Ma már lehetetlen eldönteni, hogy a maga mozgalmas korának jellegzetes alakját valójában melyik megnevezés illetné meg, ha egyáltalán bizonyítani lehetne effajta tevékenységének tudatosságát.

Pető Mária
BTM, Aquincumi Múzeum

6 SESTINI, D.: Breve ragguaglio di due medaglie d'un nuovo re di Tracia. Estratti dal *Giornale sulla Scienze e Lettere dala Prov. Veneto* No. XLVI. 1825.

7 SESTINI, D.: Descrizioni di molte medaglie antiche greche esistenti in piu musei. Firenze, 1828. p. VI. (Idézi: TONDO, L.: *Domenico Sestini e il medagliere Mediceo.* Firenze, 1990. p. 405.)

8 SESTINI, D.: Avviso salutare a tutti gli amatori, e studioso della vaga e dotta scienza della Numismatica…etc. Estratti dal *Giornale…* etc. p. 7.

9 Jan Ackersdijk magyarországi útinaplója 1823. Budapest, Helikon 1987. (A fordítás a groningeni egyetem finnugor tanszékén készült, előszó és jegyzetek: Makkai László) p. 15. Az idézett mű lábjegyzetében Burghart magyar származása fenntartással jelent meg.

10 GABODA Péter: Egy korai magyar gyűjtő-utazó Egyiptomban: Dr. Burghart. *Múzsák Kertje. A magyar múzeumok születése.* Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület. Budapest, 2002. p. 43-44.

EIN VON UNGARN STAMMENDER KUNSTSAMMLER, KUNSTHÄNDLER UND MÜNZFÄLSCHER (?) AM ANFANG DES 19. JAHRHUNDERTS

Resümee

Die von der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts anwachste Sammelwut hat sich auch den Aufschwung der Tätigkeit von den Kunstgegenstandsfälscher mitgenommen. Der hochgeehrter Numismatiker seiner Zeit, Dominici Sestini (1750-1832), der sich in der Erkennung der Münzfälschungen eine große Kundigkeit verschaffen hat, hat sich in mehreren seiner Schriften mit diesem Thema beschäftigt. Er hat die Fälscher dem Namen nach gekannt, unter ihnen auch den sich in Konstantinopel angesiedelten ungarischen Artzt, über er sich mehrmals abfällig angesprochen hat. Burghart hat sich mit Sammeln und mit Kunstgegenstandshandel auf dem damaligen Gebiet des türkischen Reiches beschäftigt, er hat die ägyptologische Sammlung von Wien begründet, außerdem hat er sich als Münzhändler und - der Meinung von Sestini nach - auch als Münzfälscher betätigt. Damit hat er die damaligen berühmten Sammlungen verdorben, unter anderen auch die Viczay-Sammlung von Hédervár.

Heute kann man nicht mehr entscheiden, ob er selbst falsche Stücke hergestellt hat, oder er hat bewusst mit falschen Münzen gehandelt, eventuell hat er gutgläubig mit solchen Stücken die Kunstsammlungen versorgt.

Ismeretlen és nagyon ritka római ezüstérmek a III. század első feléből

Unbekannte und sehr seltene römische Silbermünzen aus der 1. Hälfte des 3. Jahrhunderts n. Chr.

A korábbi években már számos olyan 238-253 között vert antoninianust ismertettem a jelen folyóirat lapjain, amelyek a közkézen forgó katalógusokban (Cohen, RIC.) nem szerepelnek. Először a Numizmatikai Közlöny 1986-ban megjelent számában 18 db érmét soroltam fel.[1] Az 1990-es kötetben két érmet Otacilia Severától[2], az 1992-es számban egy denárt III. Gordianustól[3], az 1996-os kötetben két antoninianust[4], az 1998-ban kiadott Közlönyben a VERITAS hátlapi feliratú Decius kori pénzeket ismertettem és felhívtam a figyelmet arra az eddig ismeretlen tényre, hogy a kizárólagosan római verde termékeinek tulajdonított VBERITAS AVG hátlapi feliratú Decius pénzek egy részét Antiochiában verték.[5] A 2000-ben kiadott számban pedig egy I. Philippus antoninianus (Cohen 198) kapcsán bizonyítottam be, hogy léteznek antiochiai veretek is, noha eddig ezt a típust mindenütt csak a római veretek közé sorolták.[6]

A sor még nem zárult le, noha „a közel kétezer éves római pénzekről már mindent tudunk, újdonságokkal itt már nem lehet szolgálni" – gondolhatná bárki. A gyakorlat azonban rácáfol az ilyes féle okoskodásokra, amint azt az alább bemutatott érmek is igazolják.

*1. ábra**

1./ Elagabalus antoninianus (*1. ábra*)
E.: IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG A császár sugárkoronás mellképe j. paludamentumban, hátulról nézve.
H.: VIRTVS AVG Virtus áll j., jobbjában lándzsát tart, baljával pajzsra támaszkodik.
Billon 4,25 g, 6 h
Cohen n.h.

Ez az előlapi legenda 218-ból való, és más császárnál nem fordul elő. A teljes felületet szép, koromfekete patina borítja be, ami réz-oxidból és ezüst-oxidból áll. Az érem megtartása viszonylag jó, egyedül a hátlapi felirat AVG-ja olvasható nehezebben. Ennek részben az is oka, hogy a hátlap decentrált verésű.

* Az éremfotók nagyítottak.
[1] ÓVÁRI F.: Ritka római antoninianusok a III.századból. *NK* 84-85 (1985-1986) 31.
[2] ÓVÁRI F.: Éremritkaságok Otacilia Severától. *NK* 88-89 (1989-1990) 139.
[3] OVÁRI F.: III.Gordianus ismeretlen denára. *NK* 90-91 (1991-1992) 213.
[4] ÓVÁRI F.: Ismeretlen antoninianusok a III. század közepéről. *NK* 94-95 (1995-1996) 124.
[5] ÓVÁRI F.: VERITAS felirat Decius-kori pénzeken. *NK* 96-97 (1997-1998) 117.
[6] ÓVÁRI F.: Egy antiochiai antoninianusról. *NK* 98-99 (1999-2000) 124.

2. ábra

3. ábra

2./ III. Gordianus antoninianus, subaeratus (*2. ábra*)

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Az uralkodó sugárkoronás mellképe j. Paludamentumot visel, hátulról nézve.

H.: ABVNDANTIA AVG Abundantia áll j., a mindkét kezével tartott bőségszarut üríti ki.

Subaeratus, 4,30 g, 6 h

Cohen n.h., RIC n.h.

Ez a hátlapi típus III. Gordianusnál sestertius, dupondius és as címleteken ismert (RIC 274 a, b, c). A bronzok előlapi körirata viszont korábbi: IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG. Ilyen típusú antoninianust nem ismer sem a Cohen, sem pedig a RIC katalógus. Ilyen antoninianus nem fordul elő az általam ismert 58 nagy lelet egyikében sem. Egyetlen egy ilyen darab létezéséről tudok, az pedig a szentpétervári Ermitázs gyűjteményében található. A darab gyűjteménybeli sorszáma: 9974. Tömege 4,95 g. Anyaga: subaeratus. Előlapi és hátlapi verőtöve sem egyezik meg az én példányoméval. (*3. ábra*) Az érem stílusa a római verde stílusával megegyező.

4. ábra

3./ III. Gordianus denár (*4. ábra*)

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Az uralkodó babérkoszorús mellképe j., köpenyt és páncélt visel.

H.: FELICI – TAS PVBLICA Felicitas áll b., jobbjában caduceust tart, baljával oszlopra könyökül.

Subaeratus 2,64 g, 6 h

Cohen 79, RIC 128.

Ez a darab rendkívüli ritkasága miatt került az itt bemutatott érmek közé. III. Gordianusnak 13 féle „reguláris" veretű denára létezik és néhány nagyon ritka. Ilyen a NK 1992-es számában a 213. oldalon bemutatott PROVIDENTIA AVG hátlapi feliratú denár is, amely valóban unikális példány. Az általánosan használt katalógusokból sohasem derül ki, hogy egy pénz mennyire ritka, vagy gyakori. Erre csak a speciálisan összeállított statisztikai adatok adnak felvilágosítást. A RIC 4/3 kötetét például alapvetően a nagy dorchesteri lelet alapján állították össze a szerzők. Ebben a leletben 22121 darab pénz volt. Ezek között 8890 darab III. Gordianus antoninianus, de III. Gordianus denár csak mindössze három darab. Ezért történhetett meg az a malőr a katalógus összeállításánál, hogy a 11 féle gyakori denár közé bekerült 128-as szám alatt a FELICI-TAS PVBLICA hátlapi feliratú nagyon ritka denár is, amelyből akkor egy ismert példány létezett, a Kolb-féle darab. Ugyanakkor pedig egy másik kibocsátásba, a RIC 81 szám alá soroltak a szerzők egy viszonylag gyakori darabot. A statisztikai adataim szerint a RIC 81 és RIC 111-131 számú denárok mindegyikéből mint-egy 100 db fordul elő az általam megvizsgált leletekben és gyűjteményekben. Ez alól egyedül a RIC 128. sz. denár képez kivételt, amelyből mindössze két darab ismert. A Kolb-féle példányt egyébként Dr. Pink annak idején megvizsgálta és hamisnak találta. Ez a megállapítás annyiban állja meg a helyét, hogy a darab subaeratus, amiből következik, hogy korabeli hamisítvány, de a mai értelemben véve NEM HAMIS.

5. ábra

4./ Otacilia Severa antoninianus (*5. ábra*)
E.: OTACIL SEVERA AVG A császárnő mellképe félholdon j.
H.: PVDICITIA AVG Pudicitia ül b. támla nélküli széken, fején fátyol, kezében sceptrumot tart.
AR, 3,45 g, 6 h
Cohen n.h., RIC n.h.

A portré jó római stílusra vall. Mindenben megegyezik a szokásossal. A feliratban kissé szokatlanul „előrebukik" három betű, a diadém feletti „EVE". Az érem különlegessége, hogy az elő- és hátlap kombinációja ez ideig ismeretlen volt, pontosabban szólva csak a nanterrei leletben található egy hasonló darab.[7] Az érem eredetiségéhez szerintem nem férhet kétség. Tudomásom szerint valamelyik balkáni országból származik a darab.

6. ábra

5./ II. Philippus antoninianus, antiochiai verde (*6. ábra*)
E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG Az uralkodó sugárkoronás mellképe j. Paludamentumot visel, hátulról ábrázolva.
Az előlap erősen korrodált.
H.: PM TR /sic/ VI COS PP A császár b. áll, előtte tripus. Jobb kezében paterát, baljában rövid sceptrumot tart.
AR 3,20 g, 6 h
Cohen 40; RIC 236 változata.

A feliratból hiányzik a TRP rövidítés utolsó betűje. A szakirodalomban ilyen legendával eddig nem találkoztam!

7. ábra

6./ Herennius Etruscus antoninianus (*7. ábra*)
E.: IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG A császár sugárkoronás mellképe j. paludamentumban, hátulról nézve.
H.: PIETAS AVG Mercurius áll b., caduceust és pénzes zacskót tart.
AR 3,30 g, 12 h
Cohen -, RIC 151a

Az érmet Etruscus augustusi kinevezése után verték. Az ilyen darabokból sokkal kevesebb található, mint a caesar korában vertekből. A katalógusok Etruscusnak számos ezüstérme típusát sorolják fel, de ezek közül csak 6 féle fordul elő viszonylag rendszeresen, a többi nagyon ritka. A fenti pénz is ezek közé tartozik, mivel 54 nagy leletben mindösszé három darab található. Olyan gyűjteményt pedig nem ismerek, amely ezt az érmet is tartalmazza. Az érem nem fordul elő az általam ismert hazai és külföldi aukciókon, ill. kereskedői készletjegyzékekben sem.

8. ábra

7./ Volusianus antoninianus, antiochiai verde (*8. ábra*)
E.: IMP C (vaf) GAL VEND VOLVSIANO AVG A császár mellképe sugárkoronával j. Paludamentumot visel, elölről ábrázolva.
H.: PAX AVGVG Pax áll b., jobb kezében ágat, baljában sceptrumot tart keresztben.
AR 4,50g, 6 h
Cohen n.h., RIC n.h.

[7] LE GENTILHOMME, P.: La trouvaille de Nanterre. *RN* (1946) 15-114. Nr. 1351.

Hasonló érmet egyetlen katalógus sem ismer. A hátlapfelirat egy Trebonianus Gallus antoninianuson fordul csak elő, amely a nagy dorchesteri leletben került elő. Ezt a RIC katalógus is megjegyzi a Gallus RIC 86-nál lábjegyzetben. Volusianusnál azonban ez ideig ismeretlen volt. A pénz előlapján van egy kis verőtő hiba, ami egyébként jellemzője az antiochiai érmeknek, ezért három betű nincs kiverve /VAF/. Az előlap felirata azonban ismert, ezért egyértelműen olvasható. A pénz elő-, és hátlapján egyaránt két-két pont található, csak úgy, mint a fentebb említett Gallus érmen. A büszt külön érdekessége, hogy a paludamentum elölről nézve látható rajta, ami a ritkábban előforduló változat.

9. ábra

8./ Volusianus antoninianus (*9. ábra*)
E.: IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG
H.: ROMAE AETERNAE Róma pajzson ül b., jobbjában Victoriolát, baljában lándzsát tart.
Cohen 112, RIC 196 Hybrid!

Ez az érem is nagyon ritka. Valamennyi általam ismert lelet közül csak a gorsiumi és a felsőtengelici leletekben van belőle egy-egy darab. Tudomásom szerint ilyen érem nem fordult elő sem hazai, sem pedig külföldi kereskedői készletjegyzékekben.

Az itt ismertetett valamennyi darabot az éremgyűjtők összejövetelein sikerült beszereznem.

Ezúton is kifejezem köszönetemet Csillag Tivadar barátomnak a képek elkészítéséért.

Óvári Ferenc
Veszprém 8201 Pf.:158.

Egy elfelejtett 5. századi solidus lelet Bukovinából

Ein vergessener Solidusfund aus dem 5. Jahrhundert aus Bukowina (Starosinetz/Storožinec 1828)

A levél- és adattárak aktáiban számos éremleletre vonatkozó tudósítás található, melyek jelentős része napjainkig feltáratlan és közöletlen. A bécsi levéltárakban folytatott kutatásaim[1] során bukkantam rá egy igen érdekes 5. századi solidus leletre, mely 1828-ban az Osztrák Császársághoz tartozó bukovinai Starosinetz (ma: Storožinec, Ukrajna) területén került elő. Az előkerülés körülményeiről és magukról az érmekről a hivatalos aktában olvashatunk.[2]

A Szeret folyótól délre, Czernovicztól délkeletre fekvő Starosinetz falu területén Michael Fikinczuk földjén aranypénzeket találtak. Miután a hatóságok értesültek az érmekről, elrendelték a vizsgálatot, amelyet a galíciai gubernium irányított. Az általa készített, majd Bécsbe a Császári Kamarához küldött jelentésben a következőket olvashatjuk: „*In dem Dorfe Staroszinetz auf dem Grunde der Unterthane Michael Fikinczuk wurden durch den Wegmeister Johan Maciejowski im Jahre 828 bei Gelegenheit eines mit seinem Weibe unternommenen Spazierganges 3. Stück und bei der durch das Bukowiner Kreisamt auf dem erwähnten Grunde veranlaßten Nachgrabung abermahls 3. Stück alte goldene Münzen ...*".[3] E jelentés szerint az először talált három érem mellett a hatóság által elrendelt ásatás során további három aranyérmet találtak. Ez alapján nem zárhatjuk ki, hogy az éremlelethez további érmek is tartózhattak, melyeket vagy a találok tartottak meg, vagy a földművelés során szóródtak szét.

A hat darab érmet az aktával együtt elküldték Bécsbe, hogy a Kamara meghatározza azok értékét, illetve rendelkezzen a találóknak járó jutalomról. Szerencsénkre az aktához volt csatolva a starosinetzi érmek jegyzéke, amit a bécsi Császári és Királyi Érem- és Régiségtár tudós igazgatója, Steinbüchel készített az uralkodók nevét és a darabszámot feltüntetve.[4]

Arcadius (383-408)	2 db
Honorius (393-423)	3 db
Placid. Valentinianus (425-455)	1 db

A korabeli szokásnak megfelelően az érmeket felkínálták megvételre a Császári és Királyi Érem- és Régiségtár gyűjteménynek, melyekre azonban Steinbüchelék nem tartottak igényt és a következő sorokkal mellékelve visszaküldték a Kamarának azokat: „... *in dem Dorfe Staroszinetz in den Bukowina gefundenen sechs Goldmünzen ist ungeachtet ihren schönen Erhaltung keine für das k: k: Münz- und Antikenkabinet zurückbehalten worden, weil sie alle schon mehrfach daselbst vorhanden sind.*"[5] A Kamara az érmek értékének meghatározása után rendelkezett a találónak és a földbirtokosnak kifizetendő jutalomról.

Sajnos az érmek feliratairól, valamint elő- és hátlapi ábrázolásairól nem áll rendelkezésünkre részletes leírást és így pontos meghatározásukat nem tudjuk elvégezni. A lelet közlése ennek ellenére az 5. századi pénzforgalom szempontjából kínálhat új adatokat.

A kamarai beszámoló alapján el kell vetnünk annak a lehetőségét, hogy egy sír mellékletei kerültek felszínre, mivel sem csontokról, sem pedig más tárgyakról nem esik szó, pedig a hatóság által elrendelt ásatás során előkerült még három darab érem azt mutatja, hogy alaposan megvizsgálták a lelőhelyet. Az 5. századi temetkezésekben megfigyelhető a halotti obolus adásának szokása, amely során általában egyetlen pénzt helyeztek a sírba, azonban mégha ritkán is, de előfordulnak kivételek. Ilyen például a csákvári temető 734. sírja, amelyben 4 solidust (Honorius, II. Theodosius 2db, Iohannes) találtak.[6] A starosinetzi lelet mindössze hat darab aranypénzből állt, legalábbis ennyi éremről értesült a hatóság 1828-ban. Nem zárhatjuk ki éppen a

[1] Bécsi kutatásaimat 2003. decemberi Klebelsberg Kuno ösztöndíjam tette lehetővé. Itt szeretném megköszönni Dr. Fazekas István támogatását és Dr. Kenyeres István segítségét.

[2] Wien Hoffkammerarchiv 1832 Nr. 616, 17165/1275.

[3] Wien Hoffkammerarchiv 1832 Nr. 616, 17165/1275.

[4] A jegyzéken a lelőhely területi besorolásnál Bukovina helyett tévesen Galícia szerepel.

[5] Wien Hoffkammerarchiv 1832 Nr. 616, 17165/1275.

[6] FITZ J.: A csákvári IV-V. századi temető érmei. *NK* 90-91 (1991-1992) 74.

hasonló 5. századi éremleletek tekintetében, hogy több éremből állhatott, melyek a földmunkák során szétszóródtak vagy a helyiek kezén eltűntek. Ezekről azonban sem korábbi, sem pedig későbbi tudósítások nem állnak rendelkezésünkre.

Az 5. századi solidus leletek, melyeket a Kárpát-medencéből, illetve Kelet-Európából ismerünk, eltérő összetételűek és darabszámúak. Így az 1964-ben előkerült 108 darabból álló bíňai (Szlovákia) leletben a nyugatrómai császári család veretei domináltak (Honorius 9, Galla Placidia 1, III. Valentinianus 53, Honoria 1 db) a keletrómaiakkal szemben (Arcadius 1, II. Theodosius 40 és 2 db barbár utánzat, Aelia Eudocia 1 db).[7] Az 1439 darabból álló legnagyobb és kétségtelenül leggazdagabb szikáncsi lelet (Honorius 2, III. Valentinianus 32, II. Theodosius 1405 db)[8] 95%-át II. Theodosius keletrómai császár pénzei adják. A darabszámot tekintve érdekes a romániai Hidán talált 3 db II. Theodosius solidus,[9] amely talán egy kisebb vagyonka lehetett. Sajnos a szintén romániai dentai és botosanii leletekről csak bizonytalan utalások állnak rendelkezésünkre, így nem ismerjük pontosan sem a leletekben lévő érmek fajtáját, sem pedig azok összetételét.[10]

A Kárpát-medence mellett azonban Kelet-Európából is ismerünk solidus leleteket, amelyek összetétele szintén változatos. A kirilleni (Moldvai Köztársaság) 13 solidusból (Gratianus 2, I. Valentinianus 2, I. Theodosius 4, Arcadius 4, Honorius 1 db) álló lelet közel kétharmadát a 4. századi császárok aranyai teszik ki és a maradék öt darab érem is azt jelzi, hogy a pénzek elrejtését az 5. század elején végbement népmozgásokkal hozhatjuk kapcsolatba.[11] Sokkal inkább kapcsolódik a Kárpát-medencei kincsleletek sorába a Dnyepertől északkeletre fekvő Rublovkában 1891-ben előkerült mintegy 201 db solidusból (II. Valentinianus 14, Honorius 9, II. Theodosius 175, Eudokia 1 db) álló éremlelet,[12] amelyben dominálnak II. Theodosius veretei. Mind a Kárpát-medencében, mind pedig attól Keletre nagy számban kerültek és kerülnek elő szórványleletként 5. századi solidusok, melyek bizonyos koncentrációja figyelhető meg a Dnyeszter és Szeret vidékén.[13] E koncentrációt erősíti a starosinetzi lelet is, amely ugyan III. Valentinianus (425-455) pénzével zárul, azonban II. Theodosius veretei nem voltak benne. Ez azért is figyelemre méltó, mivel éppen e császár pénzei – a hunoknak fizetett évpénzek következtében – fordulnak a legnagyobb számban elő a kelet-európai éremanyagban. A starosinetzi lelet III. Valentinianus solidusát, a rendelkezésünkre álló leírás szűkszavúsága miatt, sajnos nem tudjuk pontosan meghatározni, így a lelet elrejtését az 5. század középső harmadára tehetjük, és nagy valószínűséggel a hun uralom összeomlása miatt történhetett.

A 18-19. századi feljegyzésekben, hivatali aktákban és helytörténeti írásokban számos éremleletre történik utalás, amelyek között még későrómai és 5. századi aranypénzleletek, ha ritkán, de szintén előfordulnak.[14] Így az olyan leletek – mint pl. a starosinetzi – közlése új adatokat kínálhat Közép- és Kelet-Európa hunkori történetéhez.

Prohászka Péter
ELTE BTK, Budapest

EIN VERGESSENER SOLIDUSFUND AUS DEM 5. JAHRHUNDERT AUS BUKOWINA (Starosinetz/Storožinec 1828)

Resümée

Bei meinen Forschungen in Wiener Archiven fand ich eine Akte über einen Solidusfund, der in Bukowinaer Starosinetz (heute Storožinec, Ukrainen) in 1828 zum Vorschein kam. Über die Fundumstände unterrichtet uns der Bericht des k.k. galizischen Landesgubernium (s. im ungarischen Text). Die sechs Goldmünzen mit diesem Bericht wurden nach Wien zur Hoffkammer geschickt. Die Münzen wurden von Steinbüchel – Direktor der k.k. Münz- und Antikensammlung – untersucht und beschrieben. Nach seiner Liste gehörte zum Fund 2 St. Arcadius, 3 St. Honorius und 1 St. Placid. Valentinianus Solidus. Die Münzen wurden von der Sammlung nicht

7 HLINKA, J.–KOLNÍKOVÁ, E.–KRASKOVSKÁ, L.–NOVÁK, J.: *Nálezy mincí na Slovensku* III. Bratislava 1978. 40, Nr. 126.

8 BÍRÓNÉ SEY K.: A szikáncsi V. századi solidus lelet. *NK* 74-75 (1975-1976) 7-19.

9 HARHOIU, R.: *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Bukurest 1997. 197, Nr. 21.

10 HARHOIU 1997. 196, Nr. 14; 195, Nr. 4.

11 KROPOTKIN, V.V.: A római és kora-bizánci pénzek topográfiája a Szovjetunió területén. *Szovjet Régészet* 12 (1956) 29, Nr. 767; KROPOTKIN, V.V.: Klady rimskih monet na teritorii SSSR. Arheologija SSSR, D 127. Moskva 1961. 94-95, Nr. 1347.; HARHOIU 1997. 196, Nr. 8a.

12 KROPOTKIN 1961. 72, Nr. 812.

13 HARHOIU 1997. Taf. CXXX és CXXXV.

14 Ld. pl. az esztergomi várhegyen végzett 18. századi építkezések során talált I. vagy II. Theodosius solidusokból álló kincsleletet: BAKOS M., Római éremleletek Esztergomban a 18. században. KEMMK 5 (1997) 433. vagy a 19. század első felében Dunaszekcsőn előkerült 4. századi aranypénzleletet: HAAS, M.: Baranya. Pécs 1844. 225.

zurückbehalten (s. im ungarischen Text). Der Finder und der Grundbesitzer bekamen eine Belohnung und die Münzen wurden eingeschmolzen. Wir können nicht aussschliessen, dass zum Fund vielleicht noch mehrere Münzen gehörten, die bei den landwirtschaftlichen Arbeiten verlorengegangen sind.

Wir kennen aus diesem osteuropäischen Gebiet (zwischen Seret und Dnester) mehrere Goldmünzen aus dem 5. Jh., die aber als Streufund zum Vorschein kamen. Der Starosinetzer Fund wurde - wegen der Münze des Valentinians III. - im zweiten Drittel des 5. Jhs., höchtswahrscheinlich zur Zeit des Zusammenbruchs der Hunnenherrschaft versteckt.

Régi-új honfoglalás és államalapítás kori bizánci pénzek a Kárpát-medencéből

Altneue byzantinische Münzen der Landnahmezeit und der ungarischen Staatsgründung aus dem Karpatenbecken

A Kárpát-medencében előkerült bizánci éremanyag vizsgálatával számos tanulmány és monográfia foglalkozott. A magyar honfoglalás- és államalapítás kori bizánci pénzeket Kovács László gyűjtötte össze és közölte műveiben.[1] Az alapos és széleskörű anyaggyűjtésen alapuló katalógusát az újabb kutatásoknak köszönhetően tovább bővíthetjük. Az itt közölt érmekre vonatkozó híradásokra a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárában őrzött iratanyag áttekintése során bukkantam,[2] ahol a megvásárlásra felajánlott érmek között két eddig ismeretlen 10. századi bizánci solidusról szóló híradás, valamint egy már korábban közölt éremnek a pecsétlenyomata volt. A múzeum ezekre az érmekre nem tartott igényt, mivel a gyűjteményében már számos példánnyal képviseltetve voltak. Így tulajdonosaiknak visszaküldték őket, és nagy valószínűséggel az ékszerészek vagy a kereskedők kezén elkeveredtek vagy megsemmisültek.

Baja [1906] (Bács-Kiskun m.)

VII. Konsztantinosz és II. Romanosz (948-959) solidusa

Dimitrijevits Milan szabadkai ékszerész levélben érdeklődött egy bizánci 4,5 gramm súlyú arany, egy I. Lipót arany és egy római ezüstpénz értéke után. A bizánci érmét – mint írja – a bajai vásáron vásárolta egy helyi földművestől, aki azt szántás közben találta.[3] Az Érem- és Régiségtár igazgató őre válaszlevelében a Lipót arany és a III. Gordianus ezüst mellett a bizánci érmet is meghatározta: X. Konsztantinosz és II. Romanosz (948-959) veretének (valójában VII. Konsztantinosz és II. Romanosz).[4] Nagy valószínűséggel az érem Sabatier Pl. XLVI/18-19. típus lehetett.

Nagyvárad [1905] (Bihar m. ma: Orodea, Románia)

II. Basileiosz és VIII. Konsztantinosz solidusa (976-1025).

Kurländer és Ullmann nagyváradi fűszerkereskedők levélben érdeklődtek egy „Constantini" érem ára után, melyet egyben felkínáltak megvételre a Múzeumnak. Hampel József válaszlevelében közölte, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nem tart igényt a bizánci solidusra, *„mely II. Bazil és Constantinus XI. Porfinogenitus császárok alatt Kr. u. 976-1025 közt veretett és egyike a gyakrabban előforduló bizánci pénzeknek hazánkban, mely a m.n. múzeum gyűjteményében is többszörösen van képviselve."*[5] Az érem meghatározásánál többfajta lehetőség merül fel, mint Sabatier Pl. XLVIII/10-13.

[1] KOVÁCS L.: Byzantinische Münzen in Ungarn des 10. Jahrhunderts. *ActaArchHung* 35 (1983) 133-154.; KOVÁCS, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmzeit*. FAH Budapest 1989.

[2] Itt szeretném megköszönni a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattára munkatársainak a segítségét.

[3] MNM Adattár 393/1906.

[4] MNM Adattár 394/1906. A levélben található meghatározás a Sabatier katalóguson alapszik, ugyanis az uralkodók számai egyes esetekben eltérést mutatnak, mivel a római császárokat is az uralkodólista és a katalógus összeállítása során figyelembe vették (ld. SABATIER, J.: *Description générale des monnaies byzantines*. I-II. Paris 1862). Így lett VII. Konsztantinoszból X. Konsztantinosz a Sabatier katalógusban. Ugyanez figyelhető meg a másik két érem meghatározásánál is, mely a későbbi kutatókat félrevezette: ld. GEDAI, I.: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11-13. Jahrhundert. *ActaArchHung* 21 (1969) 107; KOVÁCS 1989, 31.

[5] MNM Adattár 322/1905.

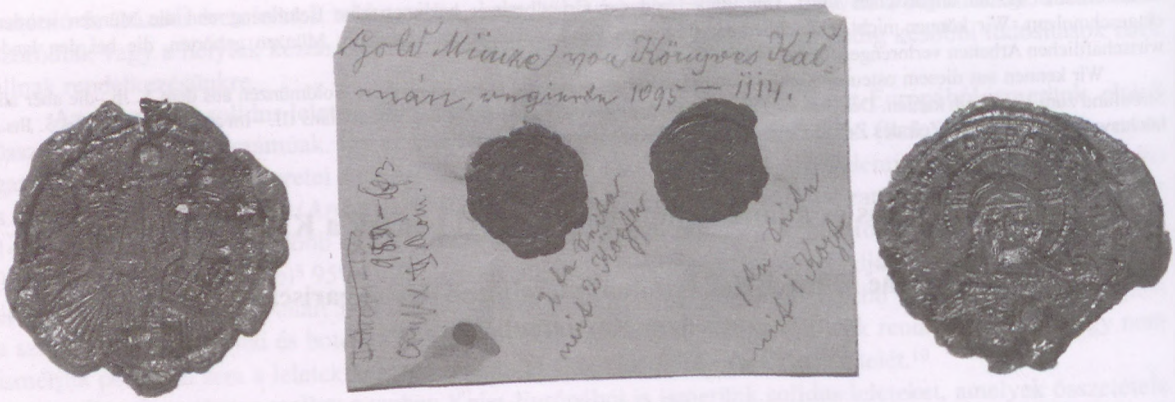

1. ábra

Hajdúszoboszló [1906] (Hajdú-Bihar m.)

VII. Konsztantinosz és II. Romanosz (948-959) solidusa

A hajdúszoboszlói érem esetében éppen az adattári kutatások segítségével kaphatunk új adatokat. Az érem viaszlenyomatát Gracsmann Adolf szoboszlói lakos küldte a Magyar Nemzeti Múzeumnak, felkínálva az érmet megvételre.[6] Mivel a Múzeum gyűjteményében számos darabban volt képviselve, így az intézmény nem tartott rá igényt. Magát az érmet a Numizmatikai Közlönyben ismertették, mint X. Konsztantinosz és II. Romanosz pénzét,[7] mely a Sabatier katalógus már említett uralkodó-besorolása miatt, számos félreértést okozott.[8] Az érem maga elveszett, azonban a viaszlenyomatát napjainkban is őrzi a Magyar Nemzeti Múzeum Adattára (*1. ábra*), mely alapján könnyen meghatározható Sabatier Pl. XLVI/18.

Prohászka Péter
ELTE BTK, Budapest

ALTNEUE BYZANTINISCHE MÜNZEN DER LANDNAHMEZEIT UND DER UNGARISCHEN STAATSGRÜNDUNG AUS DEM KARPATENBECKEN

Resümee

In dem Archiv des Ungarischen Nationalmuseums wurden in Briefen und Berichten Angaben über byzantinische Münzen der Landnahmzeit und der ungarischen Staatsgründung gefunden, die in Arbeiten von I. Gedai und L. Kovács entweder nicht oder zum Teil besprochen waren.

Ein Juwelier von Szabadka erkundigte nach dem Wert einer Goldmünze von Konstantin VII. und Romanos II. (948–959), die in Baja bei Erdarbeiten gefunden wurde. Zwei Nagyvárader Händler erkundigten ebenso nach der Bestimmung einer Münze, die eine Goldmünze Basileios II. und Konstantins VIII. (976–1025) war. Die Münze von Hajduszoboszló wurde zwar in Numizmatikai Közlöny als Solidus Konstantins X. und Romanos II (948–959) kurz besprochen. Die Münze gelangte nicht ins Museum aber ihr Wachsabdruck ist noch heute auf dem Brief von Adolf Gracsmann gut sichtbar.

[6] MNM Adattár 275/1906.

[7] *NK* 5 (1906) 105.

[8] Gedai István tanulmányában átvette a Numizmatikai Közlöny adatát GEDAI 1969, 107, ezt helyesbítette a későbbiekben Kovács László: KOVÁCS 1983. 137 és KOVÁCS 1989. 31.

Rosenobel 1637. Aranypénzek két kassai hagyatékban

Rosenobel 1637 – Goldmünzen in zwei Kaschauer Testamenten

Kassa szabad királyi város – az egykori felső-magyarországi főváros – levéltára nagy számban őriz végrendeleteket és hagyatéki leltárakat. Mindkét forráscsoportból értékes adatok maradtak ránk a korabeli pénzértékviszonyokról, illetve a pénzforgalomról. Az utóbbiról tanúskodó híradások a bőségesebbek, ugyanis az önálló – esetenként jelzős változatú – pénznevek számottevően gyakrabban fordulnak elő, mint a pénzek árfolyamát tükröző feljegyzések.

Gazdaságtörténeti szempontból a kurzusokról szóló elemek a becsesebbek, numizmatikai nézőpontból azonban azok a leírások is rendkívül tanulságosak, amelyek – bár a pénzek hajdani értékéről nem nyújtanak ismereteket – a veretek formájáról, méretéről, köriratáról, elő- vagy hátlapjuk képi ábrázolásáról tartalmaznak igen fontos kortársi megfigyeléseket.

Az 1630-as évek közepén kelt – részben szerzői önkénnyel kiemelt[1] – két hagyatéki leltár árván maradt örökösök javait vette számba, s feltehetően a kiskorúak pénzvagyonára való különös tekintettel – a forráscsoport egyéb tagjaival szemben – néhány aranypénzről ikonográfiai elemeket is hagyott az utókorra.

„*Karaczon Várady Gyurkó*" örökölt javai között egy ládából 334, egy „*bársonyos és aranyprémes*" erszényből 8, illetve az őrzési hely megjelölése nélkül további 85, összesen tehát 427 aranyat – valószínűsíthetően aranyforintot, vagy dukátot – vettek számba. Összeírtak még 1 „*pinz formára vert ... temerdek*" aranyat, egy közelebbről nem minősített aranypénzt, illetve „*pogány pinz formára való*" aranyból kettőt, majd egy „*ospora aranyat*" és 18 aranyfillért.[2]

Szerényebb mennyiségű, de néhány esetben aprólékosan leírt aranypénzt leltároztak néhai Schirmer Jánosné javai[3] között. Schirmerné árváira – így a gazdaságtörténeti irodalomból jól ismert kereskedőre, Schirmer (II.) Jánosra[4] – az ékszereken és a tört aranyon kívül maradt 22 régi arany, 12 egyéb aranypénz és 1 aranyfillér. „*Egy korona-arany ketté törött*", „*Egy tallérnyi arany, Károly császáré, igen vékony, nyom aranyat No 1 5/8,*" *továbbá 1 [három aranyat nyomó] „füles arany,*" „*Egy kis temérdek Lisimachus arany, az melyen egyfelül két orcájú figura vagyon, másfelül deák írás, nyom aranyat No 3 1. Item ... más pogány arany, az mely nyom aranyat No 5. Item ... más kis pogány arany, az melyben vagyon arany 21. Item vagyon négy szegletű arany, az melyen vagyon egyfelül az imperium címere, másfelül német írás, nyom aranyat No 2. Item vagyon hat* ***rozin nobil***." [Kiemelés nincs az eredetiben!]

A két hagyatéki leltár aranypénzei között a legnagyobb számban olyan „*aranyak*" – aranyforintok, más néven dukátok – fordultak elő, amelyeket sem eredetük, sem méretük szerint nem különítettek el. A többszörös és a szokványostól eltérő – tallérszerű, de vékony – aranypénzt, illetve a kettős arannyal felérő, a Német-Római Birodalomból származó csegelyt azonban gondos leírást követően vették leltárba. Az sem volt

[1] Valamennyi végrendelet átnézése meghaladja egy külső kutató lehetőségeit, egyes évtizedekből csupán – a tehetősebb helyi lakosok jelentékenyebb pénzvagyonát ismerve és feltételezve – szúrópróbaszerűen kértem ki több testamentumot. Az 1620-as években tetőző nagy pénzrontás kassai menetét vizsgálva már nemcsak a vagyonos polgárság végrendeleteit és hagyatéki leltárait olvastam. Teljes feltárásra azonban az 1620 és 1630 közötti évtizedben sem vállalkozhattam. KEREKES Gy.: *Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró üzleti-, köz- és családi élete 1573 - 1635.* Budapest 1902., J. ÚJVÁRY Zs.: Polgár vagy nemes? A kassai patricius-polgárok házassági-társadalmi kapcsolatai a XVII. században. In: *Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére.* Szerk.: J. Újváry Zs. Piliscsaba 2001. 395-426. Ez utóbbi kutatások jelentősebb hozadéka: BUZA J.: Kipper-pénzek a mérlegen. Az 1620-as évek inflációjának két szakasza. *Századok* (2000) 881-912.

[2] Arany ékszereit 80 aranyra becsülték, betűhűen: „*31 Arany Giúró Vagion Melly Niom kóuestul Araniat ... No 61.*" - a továbbiakban a könnyebb olvashatóság érdekében átírva: „*Vagyon egy zsinór formára való aranylánc, mely nyom aranyat No 19.*" Karácsony Várady Jánosné, született Tury Kata asszony javainak leltára. Kassa, 1635. szept. 5. Kassa város levéltára (= Archív mesta Košíc), Archivum secretum, KK - Váradi, No 2. (Továbbiakban: Kassa v. lt. AS.) A tallérok és az „*elegyes apró pinz*" ismertetésétől helytakarékossági okból eltekintek.

[3] Inventarium bonorum viduae Joannis Schirmer, 1637. jan. 30. Kassa v. lt. AS. FF - Schirmer. No 2.

[4] Dr. KEREKES Gy.: *Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János /1625 - 1674/ kassai kereskedő üzleti könyve alapján.* Kassa 1940. 72-73.

véletlen, csupán a mai ember számára tűnik meglepőnek, hogy egy-egy aranyat *temérdek* jelzővel illettek, ez utóbbi ugyanis annak idején többnyire a vékony ellentéteként, azaz *vastag* értelemben[5] volt használatos.

A „*pogány pénz formájú aranyak*" és az „*ospora arany*" elkülönítése azt sejteti, hogy a *pogány* jelző az antik – esetleg ókorira emlékeztető – attributum megfelelője lehetett, ez utóbbit valószínűsíti, de távolról sem hitelesíti, a „*Lisimachus*" név[6] is. Az „*ospora arany*" viszont minden bizonnyal az Oszmán Birodalom dukátja[7] volt, amelyik az – alkalmi mondhatnók a *helyi jelzőjét* adó – oszporánál vélhetően ritkábban jutott el Felső-Magyarországra.[8]

Az „*aranyfillérek*" olyan – kis formátumú – aranypénzek voltak, amelyeket váltópénzek – magyar, esetleg erdélyi dénárok, talán obolusok – verőtöveivel[9] állítottak elő.

A két felé tört korona aranynál[10] nagyobb érdeklődésre tarthat számot az a „*hat rozin nobil*", amelyekről semmi közelebbit nem jegyeztek fel a kortársak, s más hazai forrásokban sem gyakori az előfordulásuk.

A „*rozin nobil*" – a német nyelvterületen[11] zömmel *Rosenobel*, Németalföldön pedig *Rozenobel* néven – ismert és utánvert,[12] külföldön is keresett, középkori eredetű, angol aranypénz volt. A XIV. század közepe tájt kifejezetten nagy mennyiségben verték, értéke jócskán meghaladta a firenzei aranyforintét.[13] Listavezetőként a „*Schiffsnobel*"-lel és az „*Engellot*" (= „Angelot"-tal) együtt állapította meg árfolyamát Miksa bajor herceg. Az 1623. évi árfolyamtáblázat[14] azért is tanulságos, mert a dukátot, a keresztes dukátot, a már erősen értékcsökkent rajnai aranyforintot követően a spanyol, a francia és az olasz (welsch) korona árfolyamát is tartalmazza:

„*die gueldine Muentzen*

Der Rosenobel	5. fl.	4. kr.	[304 krajcár]
Schiffnobel	4. fl.	30. kr.	[270 krajcár]
Engellot	3. fl.	24. kr.	[204 krajcár]
Ducat	2. fl.	20. kr.	[140 krajcár]
Creutzducat	2. fl.	10. kr.	[130 krajcár]
Spannische vnd Frantzoesische Cronen	2. fl.	4. kr.	[124 krajcár]
Welsche Cronen	2. fl.	– – –	[120 krajcár]
Goldgulden	1. fl.	44. kr."	[104 krajcár]

[5] „*Harom themerdek kezkenó keth wekon kezkenó.*" (1556. évi példa, vö.: SZAMOTA I. - ZOLNAI Gy.: *Magyar oklevél-szótár.* Budapest 1902-1906. 1007.), illetve „*Temerdegb az orczad bőre az bochkor bőrnél.*" (1569. évi példa, vö.: SZARVAS G. – SIMONYI Zs.: *Magyar nyelvtörténeti szótár.* Budapest 1893. III. 551.) A főszövegben idézett példához időben közelebb áll az első latin-magyar, magyar-latin szótár értelmezése: „*Temerdek = Crassius.*" SZENCI MOLNÁR A.: *Dictionarium Latinoungaricum, ~ Ungaricolatinum.* Nürnberg 1604. (Reprint kiadása: Bibliotheca Hungarica Antiqua XXV. Budapest 1990.)

[6] Esetleges identifikálása az ókori pénzek ismerőire vár.

[7] Forgalmára bővebben l. BUZA J.: A magyar és a török dukát árfolyama a 16. század közepén. *Századok* (2001) 889 - 906.

[8] „*Item vagyon oszpora No 70.*" – olvasható Schirmerné hagyatékában. Oszporákat, azaz akcsékat korábban is írtak össze kassai hagyatékokban, vö.: BUZA J.: Orosz és török váltópénzek Kassán a XVII. század első felében. *NK* 98-99 (1999 - 2000) 84-87.

[9] Magyarországon I. Ferdinánd és Rudolf alatt voltak gyakoribbak, vö.: HUSZÁR L.: *Habsburg-házi királyok pénzei 1526 - 1657.* Budapest 1975. 75-76., 98., illetve Erdélyre l.: HUSZÁR L.: *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése.* Budapest 1995. 43-44., 47., 52. Az erdélyi fejedelmek 1 és 1 aranyforintjait sem lehet teljességgel kizárni az „aranyfillérek" közül, példányaikra l. HUSZÁR L.: *Az Erdélyi* ... passim.

[10] A „*korona arany*" felbukkanását hiba lenne XVII. századi jelenségnek tekinteni, „... a »koronás« nevű aranypénz bizonyos forgalmát ..." már a 16. század közepére nézve jelezte HUSZÁR L.: *Habsburg-házi* ... 48.

[11] A *Rosenobel* (= Rosa nobilis) az elő- és hátlapon látható rózsákról kapta nevét. SCHRÖTTER, F.: *Wörterbuch der Münzkunde.* Berlin, 1970.(2) 573-574. A „rózsák harca" már nyilván kívül áll e közlemény keretein.

[12] ENNO VAN GELDER, H.: *De Nederlandse munten.* Utrecht, Antwerpen 1980. 98., 267-268.

[13] SPUFFORD, P.: *Money and its use in medieval Europe.* 1991.(3) 282.

[14] Der obern Churfuerstl: Pfaltz in Bayern Muentz- vnd Taxordnung. Gedruckt zu Amberg ... 1623. Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Sign.: Fg Mischbd 13 (16). Fankfurt am Main 1623 őszén kiadott rendelete ugyanezeket az árfolyamokat tartalmazza, vö.: Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Sign.: Fg Mischbd 12 (18), ui. 1623 utolsó hónapjaiban Straßburg, Frankfurt, sőt Bécsben a császár is csatlakozott a bajor uralkodóhoz, vö.: ALTMANN, H. Ch.: *Die Kipper- und Wipperinflation in Bayern (1620 - 23).* München 1976. 165.

A Bécs – München – Frankfurt a. M. vonaltól északabbra fekvő területről több példát lehet hozni arra, hogy a Rosenobel – adott esetben az „*alter Englischer Rosenobel*" és a szerényebb értékű „*Hollandisch oder Seelandischer Rosenobel*" – a Schiffnobel (Heinrichnobel) és az Engelot[15] után az „*Vngerisch Guelden*" illetve „*Vngarischer, oder ein andrer dergleichen gueter Ducat*", árfolyamát határozták meg a térségre jellemző váltópénzekben.

A térben és időben változó árfolyamokból kockázatos lenne az aranypénzek nemesfém-tartalmára következtetni, ezért a régebbi szakirodalomból merítettem az alábbi adatokat:[16]

A pénz neve	Finomsága grénben	Teljes tömege grammban	Tisztatömege grammban
Rosenobel	286	7,69	7,63
Angelotte	284	5,18	5,16
Dukát	284	3,49	3,47
Korona (fr.)	260	3,38	3,24

Loehnyeß, a kortárs szakértő, csak Zsigmond magyar dukátját tartotta a rosenobellel[17] azonos finomságú veretnek, Kassán azonban a „*hat rozin nobil-*"nak sem a minőségéről, sem az árfolyamáról nem jegyeztek fel semmit. Mivel nevüket – bár kissé torzult, az erfurti árszabáshoz (*1. ábra*) hasonló formában – ismerték, nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy nem először bukkantak fel a pénzforgalomban, gyakoriak azonban semmi esetre sem lehettek.

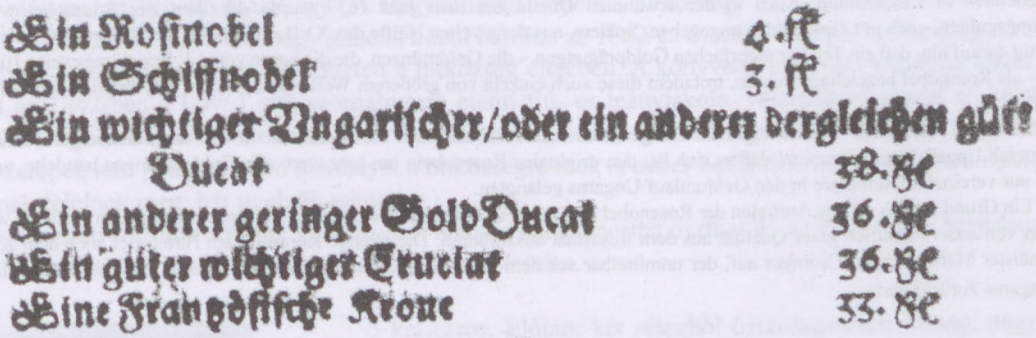
Ein Rosinobel 4. ß
Ein Schiffnobel 3. ß
Ein wichtiger Vngarischer/oder ein anderer dergleichen güter
Ducat 38. ß
Ein anderer geringer Gold Ducat 36. ß
Ein guter wichtiger Cruciat 36. ß
Eine Französische Krone 33. ß

1. ábra

Az 1620-ban, éppen Kassán kiadott első magyar nyelvű útleírás szerint Angliából az utazók ki sem hozhatták volna a helyi[18] arany- és ezüstpénzeket, a kereskedelem révén azonban egy részük belekerült a kontinens, főként Észak-Nyugat-Európa pénzforgalmába, keleti irányba azonban még Lengyelországba sem[19] juthatott el belőlük számottevő mennyiség.

[15] Pomeránia hercegének 1622-ben kibocsátott, megújított pénzrendelete, illetve Erfurt város 1622. évi pénzrendelete és árszabása, Stettin (Szczecin) város 1623-ban kelt pénzrendelete és árszabása. Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, Sign.: Fg Mischbd 13 (6), uo.: Fg Mischbd 13., illetve uo.: Fg Mischbd 13 (13).

[16] LOEHNYEß, G. E.: *Bericht, Vom Bergwerck, Wie man dieselben Bauwen, vnd in guten Wolstandt bringen soll, ... Anno 1617.* , és SCHRÖTTER (passim) nyomán állítottam össze.

[17] „*Rosenobel halten fein Golt 23 Karath, 10 graen vnd 2 graen weiß.*" „*Siegmunder Ungerische Guelden halten fein Golt 23 karath 10 graen, vnd 2 graen weiß.*"

[18] „*Egyedül csak az ő királyuknak pénzét veszik el, idegenét soha nem, hanem ha merő ezüst vagy arany, kit annyiban veszen el, azmennyit nyom, formájával semmit nem gondol. Az ő pénzük merő ezüst és arany, országukból ki nem szabad hozni, hanem potusukon visszaváltják oly pénzen, azminemű országba igyekezel menni.*" SZEPSI CSOMBOR M.: *Europica varietas.* [Kulcsár Péter szöveggondozásával és Kovács Sándor Iván előszavával] Budapest 1979. 181.

[19] A nyugat-európai pénzek között igen szerény helyet szentelt az angol vereteknek MIKOLAJCZYK, A.: *Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wieksch od XVI do XVIII.* Łódź 1980. 69-79.

Kassa eddig vallatóra fogott forrásaiból ez idő szerint nem került elő több adat a rosenobelek forgalmára, Eperjesen azonban 1673-ban egy 4 1 dukátnak megfelelő veretet „*Rosenobl*"-nak[20] neveztek, illetve 1691-ben arra is volt példa, hogy tízes aranyakat ruháztak fel – illetéktelenül – „*Rosenobler*" névvel.[21]

A további kutatások, illetve az éremleletek deríthetnek fényt arra, hogy mikor és meddig jutottak el az angol, illetve angol mintájú aranyveretek a magyarországi pénzforgalomba. Maga a „rosenobel" pénznév és alakváltozatai nem nyújtanak egyértelmű bizonyítékot az igen értékes angol aranyak - vélhetően sporadikus - magyarországi forgalmára, mivel a kortársak a többszörös aranyak és a dukátok egy részét – eredetük bizonyítása, illetve pontos ismerete nélkül – tévesen nevezték rosenobelnek.

Buza János
BKÁE Gazdaság- és
Társadalomtörténeti Tanszék
1828 Bp. 5. Pf.: 489

ROSENOBEL 1637 - GOLDMÜNZEN IN ZWEI KASCHAUER TESTAMENTEN

Resümee

In einem 1637 aufgenommenen Nachlaßinventar der Witwe eines wohlhabenden Bürgers der Stadt Kaschau (Cassovia, Kassa, heute Košice in der Slowakei) wurden die Goldprägungen sorgfältig aufgezeichnet; so fanden unter anderen auch sechs Münzen des als "rozin nobil" bezeichnete Geldes Erwähnung.

Auf deutschem Sprachgebiet war unter dem Namen "Rosenobel" von den sehr wertvollen Goldprägungen englischer Herkunft die Rede, die auf zahlreichen Kurstabellen die Reihe der Goldmünzen anführten. In Ungarn trat ihr Name allerdings nur vereinzelt, mit äußerster Seltenheit in Erscheinung. Auch in der erwähnten Quelle aus dem Jahr 1637 wurde der Wert der Rosenobel weder mit Rechnungsgulden, noch mit Goldgulden angegeben. Spätere, aus der zweiten Hälfte des XVII. Jahrhunderts stammende Quellen weisen eindeutig darauf hin, daß ein Teil der mehrfachen Goldprägungen - die Goldmünzen, die die werte von 4 1, beziehungsweise 10 Dukaten hatten - als Rosenobel bezeichnet wurden, trotzdem diese auch einzeln von größerem Wert waren, als die ursprünglich englischen "rosa nobilis".

Es dürfte mit großer Wahrscheinlichkeit angenommen werden, daß sich die Kaufleute im von den Habsburgern beherrschten "Königreich Ungarn" bewußt waren, daß es sich bei den originalen Rosenobeln um sehr wertvolle Goldprägungen handelte, von denen jedoch nur vereinzelt Exemplare in den Geldumlauf Ungarns gelangten.

Ein Grund für das seltene Auftreten der Rosenobel in Ungarn ist darin zu sehen, dass es in England Reisenden verboten war, diese Münzen von außerordentlich guter Qualität aus dem Inselstaat auszuführen. Die strenge Kontrolle am Hafen fiel auch dem Kaschauer Schulmeister Márton Szepsi Csombor auf, der unmittelbar vor dem Ausbruch des Dreißigjährigen Krieges von dort in die Hauptstadt Oberungarns zurückkehrte.

[20] Eperjesen a városháza pénzkészletének egy tétele „*Una species 4 ducatorum et medii sive Rosenobl dictus.*" – 1673. márc. 14. MOL U. et C. fasc. 79. n. 2. Horváth Tibor Antal gyűjtése. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár: Ms. 5260/16.

[21] „*Aurei sive majores ducati vulgo Rosenobler dicti partes 700, quorum unaquoque pro 10 simplicibus ducatis mensurata ...*" MOL Herceg Esterházy Pál iratai 1691. Horváth Tibor Antal gyűjtése, vö. az előző jelzettel.

Nagykanizsai gabellák 1842-ből

Nagykanizsaer Gabellas aus dem Jahre 1842

Négy darab izraelita gyülekezeti pénzhelyettesítő került elő a Nagykanizsán megtartott XXIX. MÉE Vándorgyűlés alkalmával (1999. július 17-18.). A több nagykanizsai illetőségű kollégával és egy kultúrtörténeti kutatóval történt személyes beszélgetések és levelezések ellenére az elmúlt négy esztendőben semmi érdemleges adat nem merült fel a keltezett és értékjellel ellátott gabellák pontos eredetét illetően. A négy bárca közlése azonban mindenképpen indokolt, hiszen ilyenek eddig nem jelentek meg a szakirodalomban, holott megítélésem szerint értékes kultúr- és pénztörténeti ritkaságok. A cikk megjelenése remélhetőleg majd ráirányítja a figyelmet ezekre a különleges pénzhelyettesítőkre.

A négy értékjegy felfedezését követően kiderült, hogy azok az 1970-es évek végén, lomtalanítás során egy csomagból kerültek elő, az azóta már lebontott egyik Teleki utcai ház padlásáról. A csomagban főleg 1848 körüli adóslevelek voltak és az izraelita gyülekezeti gabellák társaságában volt néhány korabelinek mondható bankjegy is: 1 darab 1813. április 16-i keltezésű Zwei Gulden-es, 1 darab 1848-as Zwei Gulden-es, 2-3 darab 1806-os Fünf Gulden-es ill. Zehn Gulden-es, 3 darab 10 krajczáros, amelyek közül az egyik darabon „ungultig" felülbélyegzés szerepelt. Ugyancsak itt került elő egy kerek, sárgásbarna színű papírra nyomtatott „3 Krajczár Pesti Vám" feliratú bárca is.

A Magyar Városok Monográfiája sorozat az 1920-1930-as években kiadott kiváló feldolgozások Nagykanizsa kötetét nagyobb részt Barbarits Lajos írta (Budapest 1929). Azonban az egyes szakterületeket más és más szerző állította össze, így „A Nagykanizsai Izraelita Hitközség" alcímet viselő részt dr. Villányi Henrik (251-262. old.). Mivel a négy gabella közül hármon az 1842-es évszám szerepel, vélhetőleg a keltezés valamilyen fontos eseményhez kötődhetett a hitközség életében. A könyvben említett évszámok közül ilyen lehetett az 1842-ben a Löw Lipót szorgalmazta elemi fiú- és leányiskola, valamint az iparos és kézműves egyesület létrehozása. Viszont ezekre nem vonatkozhat az évszám, mivel a gabellákon a kahal = gyülekezet szó is szerepel, ami pedig minden bizonnyal a hitközségre utal. A héber betűs feliratok a közép-európai jiddis kiejtésnek felelnek meg, bár nyelvük német.

A pénzhelyettesítők a rajtuk lévő díszítés alapján két csoportba oszthatók: az elsőbe az 5 krajcáros, míg a másodikba a 3, 9 és 10 krajcáros tartozik. A bárcák leírása.

1. ábra

5 krajcáros. Előlap: két rétegből összeragasztott vastag, négyszögletes kartonpapír, sárgásbarna alapszínen fekete nyomat. Kettős vonalkeretben függőlegesen vonalkázott felszín, a sarkokból háromágú növényi dísz, a két szélső ág bókol, középen fekete háttérben, körben héber felirat, fent: ✳ FINF ✳ lent KRAJCÁR központi, kettős vonalkörön belül, fekete háttérben dőlt számjegy 5 lent a bal sarokban, ovális keretben, két sorban K. KANISA (= Kanizsa gyülekezet). - Hátlap: piszkosszürke színű papíron, diófapáccal húzott három párhuzamos vonal. Az első sorban ceruzás, olvashatatlan (valószínűleg héber) felirat.

Méret: 42 – 41 mm (nem vágták szabályosan).

3 krajcáros. Előlap: világoskék négyszögletes vékony papíron fekete nyomat. Kettős keretben vízszintesen vonalkázott felszín, a sarkokban virág, az oldalak mentén indás növényi dísz, fent kétoldalt, két téglalap alakú térben évszám: 18 - 42 középen kerek, szalagszerű fekete háttérben héber felirat, fent: ✳ DRÁJ ✳ KRAJCÁR központi vonalkörön belül, függőlegesen vonalkázott háttérben számjegy 3, lent a bal sarokban, téglalap alakú keretben KANISA a jobb sarokban KAHAL - Hátlap: világoskék üres felszín.

Méret: 42 – 41 mm (nem vágták szabályosan).

2. ábra

3. ábra

9 krajcáros. Előlap: két rétegből összeragasztott vastag, négyszögletes kartonpapír, sárgásbarna alapszínen fekete nyomat. A kettős vonalkeretben vízszintesen vonalkázott felszín, a sarkokban virág, az oldalak mentén indás növényi dísz, fent kétoldalt, két téglalap alakú térben évszám: 18 - 42 középen kerek, szalagszerű fekete háttérben héber felirat, fent: ✳ NÁJN ✳ KRAJCÁR központi vonalkörön belül, függőlegesen vonalkázott háttérben számjegy 9, lent a bal sarokban, téglalap alakú keretben KANISA a jobb sarokban KAHAL - Hátlap: világoskék üres felszín.

Méret: 42 – 42 mm.

Megjegyzés: a keretek kívül, a felső szegélyen tustintás szám van felírva: 325.

10 krajcáros. Előlap: két rétegből összeragasztott vastag, négyszögletes kartonpapír, almazöld alapszínen fekete nyomat. A kettős vonalkeretben vízszintesen vonalkázott felszín, a sarkokban virág, az oldalak mentén indás növényi dísz, fent kétoldalt, két téglalap alakú térben évszám: 18 - 42 középen kerek, szalagszerű fekete háttérben héber felirat, fent: ✳ CEHN ✳ KRAJCÁR központi vonalkörön belül, függőlegesen vonalkázott háttérben számjegy 10, lent a bal sarokban, téglalap alakú keretben KANISA a jobb sarokban KAHAL - Hátlap: világoskék üres felszín.

Méret: 42 – 42 mm.

4. ábra

A gabellák előkerülésével kapcsolatban nyújtott felvilágosításért őszinte köszönetet mondok Temesvári Jenő nagykanizsai numizmatikusnak. A héber feliratok latin betűs átírásáért és értelmezéséért Bárdos Tamásnak tartozom köszönettel.

Zombori Lajos
Magyar Numizmatikai Társulat
Budapest

NAGYKANIZSAER GABELLAS AUS DEM JAHRE 1842

Summary

Author gives a brief account about the finding of four gabellas in the town of Nagykanizsa. Three out of the four gabellas bear the year 1842. Since all the pieces have the Hebrew inscription „kahal", meaning community, the four gabellas are considered to have been used in the Jewish Community of Nagykanizsa, Hungary.

BUDAVOX-ENTEL – magyar tervezésű telefonérme Argentína számára

Eine in Ungarn entworfene Telefonmünze für Argentinien

Az 1960-as évek elején Argentína CCB-3 típusú érmebedobós telefonautomata készülékeket szándékozott vásárolni Magyarországról. Az üzletet a Beloiannisz Híradástechnikai Gyár (korábban Standard Villamossági Rt.) export főosztálya, a Budavox bonyolította. Az ügynek van numizmatikai vonatkozása is, hiszen a Budavox a telefonérmék legyártását is vállalta. Az érme megtervezésére Vincze Dénes grafikus művészt jelölte ki a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapja (*1. ábra*). A művésznek nem sok ideje volt a tervezetek elkészítésére, mivel – a rendelkezésre álló dokumentumok alapján – a megbízásról legkorábban 1963. június 7-én értesülhetett. Ehhez képest a Bíráló Bizottság június 19-én már elutasította a benyújtott 8 db telefonérme vázlattervét (*2. ábra*) a következő indoklással: „*A bemutatott vázlattervek túl zsúfoltak, olyannyira, hogy helyenként értelmetlenek.*" (*3. ábra*) Pedig a művész rendkívül precízen végezte munkáját. Egy-egy motívumot több változatban is elkészített. A bíráló bizottságnak benyújtott tervezeteket pedig 24 mm-s papír korongokra festette meg sárga akvarellel. Az érmetervezetekről megállapíthatjuk, hogy többségükben a kor stílusát tükrözik, némelyik kifejezetten a szocreál stílusjegyeit viseli magán. Van azonban egy-két modernnek mondható darab is, amelyik még ma is megállná a helyét.

Újabb 6 db vázlatterv elbírálására került sor június 24-én (*4. ábra*). A bíráló bizottság ezekből már 2 db tervezetet elfogadott, és javasolta a művésznek, hogy vegye fel a kapcsolatot Percz János ötvösművésszel (*5. ábra*). Innentől kezdve a történet homályba vész. Csak azt tudjuk teljes biztonsággal, hogy Argentínában soha sem volt használatban olyan telefonérme, amely egy kicsit is hasonlítana a Vincze Dénes által tervezettekre. A tervezett érmek nem nyerték meg a vásárlók tetszését, netán az egész telefon üzlet meghiúsult? Nem tudjuk. Mi viszont gazdagabbak lettünk néhány érmetervezettel, a bírálatra beadott 14 darabon kívül még öt maradt fenn rajzban (*6. ábra*), és ismert számos vázlat. Az egyik vázlaton a tervezett telefonérme metrológiai adatai is megtalálhatóak. Ezek szerint az érme átmérője 24.4 mm, tömege 6.5 g, legnagyobb vastagsága 2 mm, az érme pereme 1.5 mm szélességben vékonyított lett volna. A tervezett darabszám 20 millió volt. Csak sajnálhatjuk, hogy nem valósult meg ez a tervezet.

Simon László
Budapest

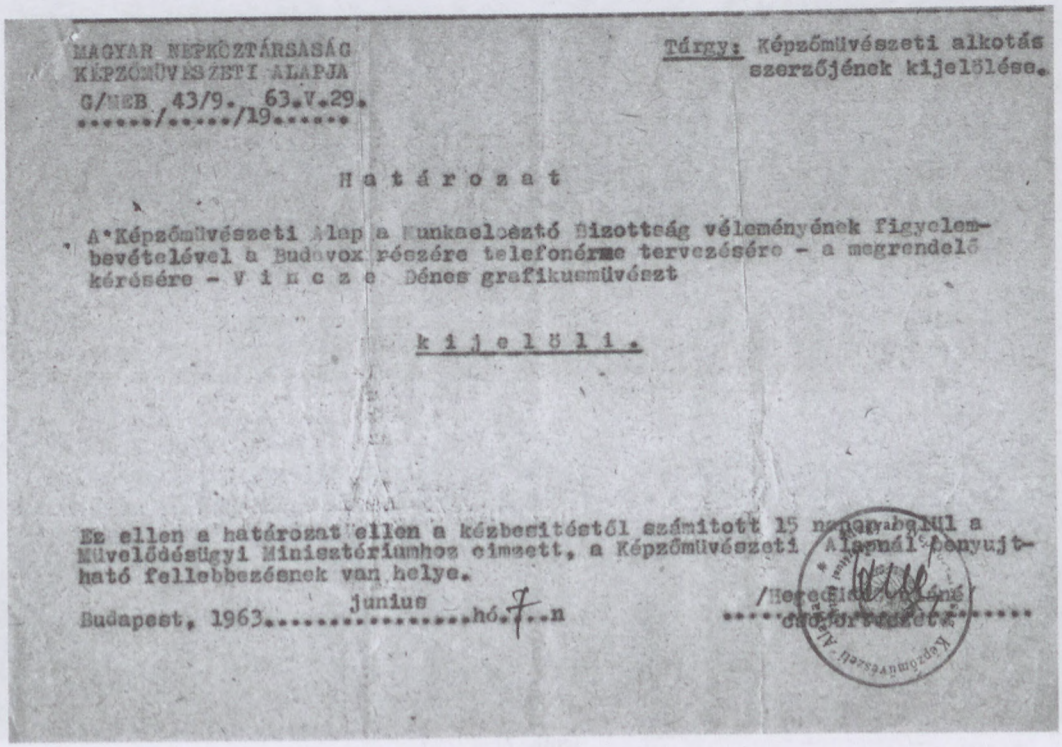

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAPJA
G/NEB 43/9. 63.V.29.
...../...../19.....

Tárgy: Képzőművészeti alkotás szerzőjének kijelölése.

Határozat

A Képzőművészeti Alap a Munkaelőkészítő Bizottság véleményének figyelembevételével a Budavox részére telefonérme tervezésére – a megrendelő kérésére – Vincze Dénes grafikusművészt

kijelöli.

Ez ellen a határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a Művelődésügyi Minisztériumhoz címzett, a Képzőművészeti Alapnál benyújtható fellebbezésnek van helye.

Budapest, 1963. június hó 7. n

/Herczig Ferenné/
c. főtitkár

Képzőművészeti Alap

1. ábra

2. ábra

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAPJA
G 209/1.
...../...../1963. VI.19.

Tárgy:- Képzőművészeti alkotás bírálata.

H a t á r o z a t .

A Képzőművészeti Alap a Bíráló Bizottság véleményének figyelembevételével a BUDAVOX részére V i n c z e Dénes grafikusművész által tervezett 8 db. "ENTEL" telefonérme /argentina részére készül/ vázlattervét az alábbi indokok alapján

e l u t a s i t j a

Megjegyzés: A bemutatott vázlattervek túlzsúfoltak, olyannyira, hogy helyenként értelmetlenek. Tekintettel a külföldi megrendelésre a Bizottság kéri a művészt, hogy korszerűbb megoldást keressen.

Ez ellen a határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a Művelődésügyi Minisztériumhoz címzett, a Képzőművészeti Alapnál benyújtható fellebbezésnek van helye.

Budapest, 1963. junius hó ....n.

Hegyiné Éváné
csoportvezető

3. ábra

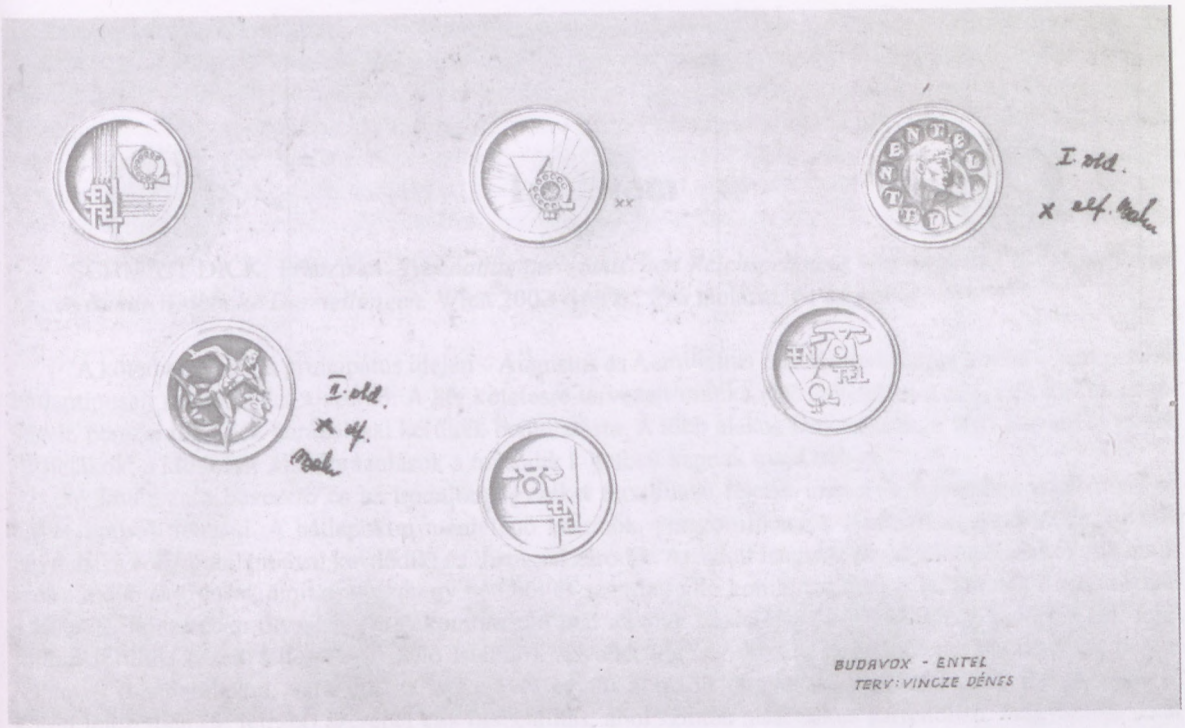

4. ábra

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAPJA

..G..../.213/2/1963.VI.24.

Tárgy: Képzőművészeti alkotás bírálata.

H a t á r o z a t

A Képzőművészeti Alap a Bíráló Bizottság véleményének figyelembevételével a BUDAVOX részére V i n c z e Dénes grafikusművész által készített "ENTEL" telefonérme vázlattervei közül + megjelölteket továbbfejlesztésre javasolja.

Megjegyzés: A Bizottság javasolja, hogy a művész konzultáció végett vegye fel a kapcsolatot Percz János ötvösművésszel.

Ez ellen a határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a Művelődésügyi Minisztériumhoz címzett, a Képzőművészeti Alapnál benyújtható fellebbezésnek van helye.

Budapest, 1963.....junius.hó...28.n.

.....
/Hegedűs Gyuláné/
csoportvezető

5. ábra

Lapos plantika
Sík plantika
Lapos plantik
Telefonvezeték
Törhető kerekelt plantikarac

6. ábra

Irodalom

SCHMIDT-DICK, Franziska: *Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus, Erster Band: Weibliche Darstellungen.* Wien 2002. 168 o., 296 táblázat, 61 képtábla

A kötetben a római principátus idején – Augustus és Aemilianus császár uralkodása között – vert pénzek hátlaptípusait dolgozta fel a szerző. A két kötetesre tervezett munka első kötetében a női, egy alakos istenségek, perszonifikációk ábrázolásai kerültek bemutatásra. A több alakos ábrázolások, a férfi istenek és egyéb férfialakok, a különféle állatábrázolások a második kötetben kapnak majd helyet.

A kötetben a bevezető és az irodalomjegyzéket tartalmazó fejezet után a 4. fejezetben találhatóak az egyes típusok leírásai. A hátlapokon megjelenő istennők, perszonifikációk alfabetikus sorrendben követik egymást, a sor Abundantiával kezdődik, és Virtussal záródik. Az adott istenség rövid jellemzését követik ábrázolásmódjának típusai, amit a szerző egy betűből és számból álló kombinációval ír le, aminek magyarázatát a kötet 2. fejezetében olvashatjuk. A kombináció utal az alak pozíciójára, ábrázolásának módjára (pl. fejét jobbra fordító, kezeit felfelé tartó, álló istennő). Az alak leírásán kívül olvashatjuk az ábrázolt személyre jellemző ruhadarabokat, valamint az istennővel együtt ábrázolt tárgyakat, attribútumokat. Ez utóbbiakról külön fejezetben (5. fejezet) szerepel egy összeállítás, ahol szintén alfabetikus sorrendben, magyarázatokkal ellátva ismerhetőek meg a kötetben előforduló tárgyak, eszközök. Egy-egy típus ismertetése után még az az adat is szerepel, hogy az adott ábrázolásmód mely uralkodó, milyen nomináliájú pénzén lelhető fel.

A kötet legnagyobb részét a 6. fejezet teszi ki, amelyben az egyes típusokhoz tartozó feliratok, nominálíák és katalógus számok (RIC alapján) szerepelnek táblázatba rendezve.

A kötetet 61 képes tábla zárja (7. fejezet), amely minden egyes típust bemutat. A képanyag a Bécsi Egyetem Numizmatikai és Pénztörténeti Intézetének, a Kunsthistorisches Museum éremtárának gyűjteményén és a Carnuntinum Múzeum pénzanyagán alapszik.

Az igen precízen rendszerezett hátlapi ábrázolásokat tartalmazó kötet rendkívül hasznosnak bizonyul az antik numizmatikával foglalkozók számára, hisz teljes áttekintést ad a római császárkor 250 évének hátlapi ábrázolásairól.

A római pénzek ikonográfiai szempontból történt feldolgozása és rendszerezése kiváló kutatási lehetőséget is teremtett vallás- és művészettörténeti elemzésekre, az állami propaganda változásainak vizsgálatára.

Farkas Edit

AUSGEWÄHLTE FUNDE VOM RENNWEG 44 IN WIEN /Wiener Archäologische Studien 6./ Wien 2004. 164 old. képekkel

1989-1990-es években nagyszabású régészeti feltárások folytak Bécs 3. kerületében a Rennweg 44 területén egy iroda- és üzletház építése kapcsán. Ezen a helyen a vindobonai legios táborhoz kapcsolódó 1-3. századi polgári település (canabae) maradványai – falak, legalább négy építési fázishoz tartozó padlószintek, tűzhelyek és különféle célokat szolgáló gödrök – kerültek felszínre. Az ásatásokon nagyszámú – mintegy 2397 darab edényhez tartozó – terra sigillata töredéke is felszínre került, amelyek közül a koraiakat (1. század – 2. század eleje) a jelen kötetben Gabler Dénes dolgozta fel. Az ásatásokon napvilágra került pénzek közül a legérdekesebb egy 1268 db érmet tartalmazó kincslelet, amelyet Günther Dembski és Michaela Zavadil tett közzé ebben a kiadványban. Az éremkincs 7 db aureustól eltekintve ezüst denárokból áll és Hadrianus császár utolsó uralkodási évei táján, 136-138-ban zárul. A lelet nagy számú császárkor előtti pénzt tartalmaz. Marcus Antonius legios denárainak – még ha nem is ilyen nagy számban (476 db) – jelenléte ugyan nem meglepő az e korszakban záruló éremkincsekben, a 377 db köztársasági denáré, amelyek ráadásul igen széles idő spektrumot ölelnek fel Kr. e. 157-től Kr. e. 33-ig, már igen. Ennek alapján feltételezik a publikálók, hogy a kincslelet talán nem is az északi provincia területén állt össze, hanem valahonnan délebbről származik, és esetleg egy

aquileiai vagy talán Rómából származó kereskedő tulajdona volt. A köztársaság kori érmek mind rendkívül kopottak, agyon használtak. A Iulius-Claudius dinasztia idejéből – a szokásos módon – alig néhány darabot (1 Augustus és 11 Nero, ez utóbbiak pedig mind reform utáni veretek) tartalmaz az együttes. 4-4 Galba és Othó denár, majd 8 Vitellius után a Flaviusok 169 pénzérméje következik, majd 16 Nerva érem, köztük egy lükiai drachma. Traianus uralkodása idejéből 106 darabot tartalmaz a kincslelet, ezek között is van két lükiai drachma. Végül Hadrianus 95 darab denárja képezi a kincslelet legfiatalabb rétegét. Ezek, illetve Traianus érméi is mind kiváló állapotúak. A lelethez tartozik még II. Juba, numídiai király Kr. e. 25-23-ban kibocsátott érme. A kiadvány minden éremről kitűnő fényképeket közöl. A szerzők irattári dokumentumok alapján még röviden ismertetnek két a Rennweg környékén korábban – 1799 és 1800 – előkerült kincsleletet is, amelyek egy része ugyan a bécsi Münzkabinettbe került, de konkrét darabjai ma már nem választhatóak ki a gyűjteményből. Mindkét lelet – egy 274 darabos arany és egy 1446 darabos denár – a markoman-szarmata háborúk idejére tehető. Jelen kincs esetében azonban a szerzők nem mertek - joggal - határozottan választ adni a kincs elrejtésének okára, hiszen egy kincs földbe kerülésére a háborúkon kívül számos más magyarázat is létezik, beleértve számos privát okot is.

A Magistrat der Stadt Wien által megjelentetett kiadvány szerkesztésében és kiállításában is színvonalas és kitűnő munka.

Torbágyi Melinda

ALRAM, Michael – GYSELEN, Rika: *Sylloge Nummorum Sasanidarum Paris, Berlin, Wien. Vol. 1: Ardashir I. – Shapur I.* /Österreichische Akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission Bd. 41/ Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003. 404 o., 50 képes tábla.

Az ókori Perzsia három egymást követő nagy dinasztiája – az Akhaimenida, a Parthus és a Szaszanida – történetéhez az érmek jelentik az egyik legfontosabb történeti forrást, mivel verésük jó ezer éven át folyamatos volt. Sőt, bizonyos időszakokban kizárólag csak ezek állnak a történészek rendelkezésére. Ennek ellenére összefoglaló, kiértékelő feldolgozásuk máig nem történt meg.

Nagy fába vágta a fejszéjét a két szerző, amikor a Szaszanida Birodalom (224-651) összefoglaló feldolgozásába kezdett. Az alapokat Göbl professzor munkái jelentették, az 1968-ban megjelent Sasanidischen Numismatik, mely a királyok pénzeinek feldolgozásához a tipológiai vázat állította fel, illetve az 1984-ben megjelent kötet, amelyben a pénzverési rendszert próbálta meg rekonstruálni II. Shapur uralkodása alatt, kijelölve egyben ezzel a kutatás további irányát is. Alram és Gyselen jól felismerték, hogy egy összefoglaló pénztörténet csak a lehető legszélesebb adatbázisra épülhet és így három nagy gyűjtemény – a berlini, a párizsi és a bécsi éremtár – teljes szaszanida éremanyagát (együttesen mintegy 11.000 darab) a görög syllogék mintájára kívánják közzé tenni. A hat kötetre tervezett sorozat első része a dinasztia-alapító I. Ardashir (224-240), valamint fia és utóda, I. Shapur (240-272) pénzverését mutatja be. A három említett gyűjtemény anyagán kívül felhasználták a bécsi egyetem Numizmatikai és Pénztörténeti Intézetében őrzött, Göbl által összeállított dokumentációt is. A kötet azonban nem csak katalógus, hanem monográfia is egyben. A német és francia nyelven is közölt előszót a három felhasznált gyűjteményről szóló rövid ismertetés követi, amelyeket a gyűjtemények vezetői (Michel Amandry, Bernd Kluge és Günther Dembski) írtak. Az ezt követő angol nyelvű bevezetésben Michael Alram I. Ardashir, Rika Gyselen pedig I. Shapur korának történetét, pénztörténetét vázolta fel, Oktor Skjaervo professzor pedig a pénzek feliratainak paleográfiai elemzését. Ezt követi a pénzek metallurgiai vizsgálatának német nyelven közzé tett értékelése, amelyet Robert Linke és Manfred Schreiner végeztek el. Ezután következik a két uralkodó pénzverését részletesen feldolgozó tanulmány: tipológia, stílus és gyártási technika, címletek, súlyok, a pénzverés időrendje, pénzverdék és éremleletek, hamisítványok. Alram I. Ardashir pénzverést dolgozta fel és tette közzé német nyelven, Gysellen pedig I. Shapurét franciául. A szerzők véleménye szerint az interpretáció persze még számos ponton – különösen az Ardashir kori verdék esetében – problematikus, a megoldás a jövendő kutatások feladata lesz.

A nemzetközi összefogással készült kutatás e kötetben megnyilvánuló eredménye mindenesetre impozáns, mintapéldája a numizmatikai anyag korszerű feldolgozásának. Reméljük, hogy a következő kötetek is hamarosan megjelennek.

Torbágyi Melinda

Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerkesztő: Visy Zsolt. Budapest, 2003. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Teleki László Alapítvány. 486 o.

Minden tudományterület, -szak esetében szükséges, hogy jeles képviselői időről-időre visszatekintsenek, és összefoglalják legjelentősebb eredményeiket, bemutassák tudományuk világáról alkotott sajátos képüket. Az ilyenkor kötelező műfaj persze nem elsősorban a tudománytörténet, hanem sokkalta inkább a kutatási helyzetkép. A magyar régészet esetében ennek szükségessége – úgy tűnik – most, az ezredfordulón merült föl.

Szándékosan magyar régészetről beszélek, hiszen a tárgyban megjelent könyv címe is ezt az „etnikus" jelzőt viseli, pedig tartalmát tekintve e remek kiállítású kötet inkább a magyarországi régészettudomány múltjának, jelenének, jövőjének és a múltról alkotott képének bemutatására törekszik. Ennek hangsúlyozása talán azért is fontos, mert számos régészeti téma esetében a mai országhatárok legfeljebb abban a tekintetben orientálnak, hogy a leleteket mely nyelven, milyen folyóiratban vagy szakkönyvben publikálták. Baj is lenne, ha a római provinciális régész megrekedne Pannonia provinciában vagy annak a mai Magyarországra eső területén, az pedig egyenesen képtelenség, ha a középkori régész kutatásaiban figyelmen kívül hagyja a mai Szlovákia, Románia stb. területét. Ha már a szerkesztők ezt az etnikus jelzőt választották, joggal merülhet föl a kérdés, miért hagyták ki azokat a határon túli magyar kutatókat, akik bizony szépszámmal publikáltak az elmúlt évtizedekben olyan műveket, amelyeket a magyarországi régészettudomány is haszonnal forgat mind a mai napig. Szintén e jelző kapcsán fogalmazódik meg az a kérdés is, vajon ha magyar régészetről beszélünk, nem lett volna-e célszerű egy rövidke fejezetet szentelni azoknak a magyar kutatók által vezetett külföldi ásatási expedícióknak, amelyeket régészetünk jelentős vállalkozásainak tekinthetünk – még ha nem is nemzetközi összehasonlításban. Éppen itt talán helyet kaphatott volna a régészetből olykor számúzött egyiptológia is, legalábbis a magyar kutatók thébai ásatásai, annál is inkább, mivel a szép kötet által megcélzott olvasóközönség számára a két tudomány gyakran összemosódik, s egy ilyen fejezetben éppenséggel a különbségeket és a határokat is világosan meg lehetett volna mutatni.

A cím mindezek ellenére nem többet ígér, mint a hazai régészettudomány egyfajta enciklopédiáját, s valóban ez a szép kötet igazán jól áttekinthető tárháza régészeti ismereteinknek. Igényes kiállítása és remek illusztrációi révén kedvcsináló mindazoknak, akik talán némi romantikával tekintenek az archeológiára; most – e romantikától elszakadva – ezen tudomány szépségeit valóban megismerhetik. Egyik szépsége egyébként éppen hazai múltjában rejtezik, de ez – mármint a kezdetek – igencsak nehezen bontakozik ki annak ellenére, hogy több fejezet is foglalkozik kutatástörténettel. Hagyományosan a pesti (akkor még inkább budai) egyetem érem- és régiségtani intézetének megalapítását – 1777-et – szokás megjelölni, ez azonban inkább csak a régészet egyetemi szintű oktatásának a kezdetét jelenti, bár ez az akadémikus régiségtan módszereit és ismeretanyagát tekintve korántsem tekinthető még a mai – jórészt XX. századi – fogalmaink szerinti régészetnek. Gondoljunk csak arra, hogy a „régiségtan" sokáig egyfajta közismereti tárgynak számított a pesti egyetemen, némi jelentősége csak a tanárképzés keretében lehetett. Aztán hasonlóképpen a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításával (1802) is új fejezet kezdődött, ám a szisztematikus nagy ásatások megkezdésére a XIX. század második feléig kellett várni. Azt is mondhatnók, valódi kezdetet éppenséggel nem tudunk megjelölni.

A szép kötet valóban a hazai régészet enciklopédiája. A szerkesztők – igen helyesen – arra törekedtek, hogy az egyetemi képzés szakágaihoz igazodva (ősrégészet, klasszika archeológia, római provinciális régészet, népvándorlás kori régészet, középkori és kora újkori régészet) általános kutatási helyzetképet adjanak. A szó legjobb értelmében vett igazi Einführung már illusztrációi tekintetében is: nemcsak alaprajzokkal, temetőtérképekkel, hanem tárgyakkal, az anyagi kultúra és a hétköznapi élet megannyi részletével ismertetik meg a szerkesztők és a szerzők az olvasót. A módszertani bevezető és a természettudományos módszerek után fejezetek hosszú során keresztül következnek kronológikus sorrendben az egyes régészeti korok. Talán kis túlzással azt is lehetne állítani, hogy egy régészetre felvételiző diák ebben a szépen illusztrált, igényes kiállítású kötetben vélhetőleg minden szükséges információt megtalál majd az őt érdeklő korszak(ok)ról, de az összképet is jól megismerheti. Ez mindenképpen a könyv egyik nagy gyakorlati haszna, hiszen mindeddig nem rendelkeztünk olyan művel, amelyet bátran lehetett volna ajánlani. Elég csak megnézni a szóbeli felvételire előírt irodalomjegyzéket: a kitűnő szakmunkák mellett nagyon hiányzott már a korokon átívelő és azokat összekötő hazai összefoglalás! Nyilvánvaló, aki felvételezik, azért jelentkezik az egyetemre, hogy az adott tudományt valóban megismerje, s nem azért, mert már mindent tud. A részletmunkák révén eleve arra ítéltettek a felvételizők, hogy ismereteiket csak két korszakból merítsék, pedig mégiscsak egy egységes tudományról van szó! Ez nagyon rossz indítás (a szakbarbárság irányába), hiszen a középiskolai történelemkönyvek – sajnos – igencsak kevés általános régészeti ismeretet közvetítenek. Ezért

volt mindenképpen szükséges egy jól áttekinthető összefoglalás ebből a szempontból is. Éppen ezért lesz hasznos a nagyközönség számára is.

Az enciklopédikus jelleg megkívánta, hogy a hazai régészet intézményrendszerének külön fejezetet szenteljenek. A múzeum- és gyűjteménytörténet után következő izgalmas alfejezet az egyetemi régészeti oktatás bemutatása. A budapesti és szegedi régészképzés kapcsán arra mindenképpen föl kellett volna hívni a figyelmet, hogy – legalábbis Budapesten – a régészet ma már kilépett a kis szakok közül, és középszakká vált: az öt évfolyam teljes hallgatói létszáma megközelíti a kétszázat. Ez a mennyiségi változás minden bizonnyal az oktatás struktúráját sem fogja érintetlenül hagyni. (Míg egyes szemináriumokra tíz évvel ezelőtt hárman-öten jártunk, ma ugyanezen tárgyakra már huszan-huszonöten jelentkeznek…) Nagyon előnyös az egyes tanszékek történeti bemutatása, a történetből viszont kimaradt a Debreceni Egyetem egykori Régészeti Tanszéke, mely a XX. század első felében működött, az pedig egészen érthetetlen, hogy a CEU középkori tanszékének szentelt mindösszesen fél bekezdést miért éppen a szegedi tanszék alfejezetének a végére ragasztották… Megérdemelt volna egy önálló alfejezetet, ha már a szerkesztők említésre méltónak ítélték! Nagyon nagy hiányossága a könyvnek, hogy alig-alig olvashatunk a numizmatikáról vagy éremtanról. Üdítő kivétel az egyetemi oktatásról szóló fejezet, ahol legalább a legnagyobbak (Schönvisner István, Weszerle József, Alföldi András) szerepelnek. Tudom, most sokan azzal vádolnak majd, hogy előtört belőlem a numizmatikus, de ne feledjük: a budapesti tanszék születésénél éppenséggel az éremtan bábáskodott: a Ratio Educationis még csak éremtani tanszéket említ az egyetemen fölállítandó új tanszékek sorában, az intézet egykori professzorai közül pedig sokan elsősorban numizmatikával foglalkoztak. Ráadásul Magyarországon – részben a pesti Érem- és Régiségtani Intézet révén – az éremtan és a régészet mindmáig szorosan összefonódott: az egyébként igen jelentős pénztörténeti munkásságú Hóman Bálintot leszámítva szinte minden jelentősebb numizmatikus egykor a tanszék hallgatója, gyakornoka vagy oktatója volt. Az pedig számomra egyenesen érthetetlen, hogy miközben többféle keltezési módszerről is olvashatunk a könyv elején, a második fejezetben, ezen természettudományos módszerek mellett említésre méltatlannak bizonyult az egyik legősibb: az éremmel történő keltezés.

A régészet intézményrendszerében kiemelt szerepet játszik a Magyar Tudományos Akadémia. Ezt jól jelzi a harminchárom régész akadémikus tekintélyes névsora (jelenleg három régész tagja van az Akadémiának). Az enciklopédikus jelleget tovább erősítette volna, ha a szerkesztők összegyűjtik a régész nagydoktorok teljes listáját, sőt akár a régész végzettségűek névsorát. Ez utóbbit egyébként néhány éve összeállították már a Kulturális Örökség Igazgatósága munkatársai, jelenleg is olvasható az interneten.

Ismét csak a kötet használhatóságát növeli a végén található lelőhelyjegyzék, ennek alapján jól visszakereshető mindaz, amit egy-egy lelőhely kapcsán az egyes fejezetekben találhatunk. A kötetet záró válogatott irodalomjegyzék, képjegyzék és az időrendi táblák a további elmélyedést szolgálják.

A Magyar régészet az ezredfordulón című kiadvány valódi mérföldkövet jelent a magyarországi régészettudományban. Ez a könyv azt jelzi, hogy az évszázados tradíciójú tudomány a rendszerváltozás után is megtalálta a helyét, sikeresen tudja betölteni szerepét, mindezt úgy, hogy kellő kritikával képes értékelni és visszatekinteni; bízvást remélhetjük, hogy ez így lesz az egész XXI. században. Erre, a szerencsére nem polemikus összefoglalásra pedig minden bizonnyal szívesen hivatkoznak majd a kései utódok is, mint hazai archeológiánk mértékadó enciklopédiájára.

Gyöngyössy Márton

A magyar bányászat évezredes története, III. kötet. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest, 2001.

A közelmúltban megjelent vaskos kötet a magyar bányászat sokrétű kultúrkapcsolatairól ad képet. Ebben numizmatikai vonatkozásúak is vannak. A III. fejezet „Bányászati érmek, plakettek" címmel Káplánné Juhász Márta és Schudich Anna munkája.

Rövid bevezetés után összefoglaló leírás olvasható a „bányászszimbólumokkal kibocsátott magyarországi forgalmi érmékről". Ezek tulajdonképpen forintok és dénárok, amelyeken a keresztbe tett bányász kalapács és ék jele, mint verdejegy szerepel. Többségük Nagybánya verdejegye.

Az érmekből egy válogatást találunk témánként csoportosítva. A régi személyi érmek és bányajárási érmek általában ismertek. Kevésbé az ún. „szűzfém érmek", amelyeket egy-egy bánya nyitásakor nyert első termelésből előállított, új fémből vertek. Nemcsak érdekes, hanem ritka darabok is. Feltűnően kevés a Szent Borbáláról készített érmek száma, egyikük a pécsi DGT vasöntvény-sorozata, a másik az 1993-ban alapított

Szent Borbála emlékérem. A bányászat központi és helyi szakrendezvényeinek éremanyaga is két évszázadnyi időt ölel fel. Egyik legszebb darabja Rudabánya bányavárosnak az 1330-as évekből származó eredeti pecsétjéről formázott ezüst veret. A bányatisztviselők érmei inkább a régebbi korok emlékei. A felsőoktatás érmei közt találjuk Donner remek selmecbányai tanulmányi éremsorozatát, amelynek azóta több felújított változata is született. A bányász szakegyesületek emlék- és jutalomérmei a mellett, hogy neves szakembereknek állítanak örök emléket, nagy tisztességet és megbecsülést jelentenek a kitüntetésben részesülőnek. (Agricola, Wahlner, Zorkóczy, Mikovínyi, Péch Antal, Zsigmondy stb. emlékérem)

Az érem válogatás után egy irodalmi összefoglaló található. Kár, hogy így csak egy olvasmányjegyzék, mert nincs követhető kapcsolata a bemutatott érmekkel. Az ábrák többsége ugyan felismerhető, de egy ilyen összefoglaló munkánál, amely évtizedekig a magyar bányászat történetének egyik fontos forrása marad, véleményem szerint ez nem elegendő, jóval többet kellett volna erre áldozni.

A kötet V. fejezetében Benke István, Káplánné Juhász Márta és Szemán Attila közölt egy kis gyűjteményt a magyarországi bányavárosok és bányász családok címereiből. Döntő többségük szerencsére jó minőségű színes ábrán is megtekinthető. Csak érdekessége miatt említjük, hogy a híres Zrínyi család itt bemutatott címerét a bányászjelvényekkel kiegészítve a szerzők a Zrínyi tallérokról kölcsönözték. Nagy Iván ezt a változatot nem ismerte.

Végül nem feledkezhetünk meg a Csics Gyula által bemutatott változatos bányászzászlók színes válogatásáról, amelyek között néhány szép, régi – Szent Borbálát ábrázoló – és néhány vadonatúj is megtalálható. A zászlók többsége is látható színes ábrán.

A magyar bányászat igen gazdag éremanyagát húsz éve Roznai István kezdte meg rendszerezni és bemutatni. Akkor úgy véltük, ennek új kiadása tényleges, nagyszabású feldolgozáshoz vezet. Sajnos ez nem következett be, és az ismertetett könyvfejezet sem tudta hiányát pótolni.

Rayman János

CSOMA Mária: *Medicina in nummis. Magyar orvosi érmek katalógusa 1974-1994.* Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest 2000. 248 o. 143 t.

Igen várt és kitűnően sikerült kötet került az emlékéremmel foglalkozó szakemberek és gyűjtők kezébe. Csoma Mária ezzel a könyvével folytatja az orvostudománnyal foglalkozó érmekről szóló eddigi két kötetet. Amint korrekt és lényegre törő előszavában is írja, dr. Faludi gyűjteményének leírása, majd Huszár és Varannai könyvének megjelenése után az azóta eltelt húsz év újabb érmeit ismerteti meg velünk.

Mindenekelőtt Csoma Mária igen kiterjedt gyűjtőtevékenységét kell megemlítenünk. Az 1632+90 darab érem összegyűjtése sem egyszerű feladat, nem beszélve ezek csoportosításáról, osztályozásáról, ami ugyancsak tekintélyes munka. A szerző megőrzi a Huszár és Varannai által felállított 29 csoportot, és még egy újabbat, a környezetvédelemre vonatkozó érmekét illeszti hozzájuk. Az érmek leírása mintaszerű, időnként komoly problémát okozhatott a művész személyének megállapítása. Innentől kezdődik az olvasó kényeztetése. Különféle mutatók segítik az abszolút biztos eligazodást, és örömmel kell megállapítanunk, hogy ezúttal az érmek művészi színvonala is javult. Kevesebb a portré, mint eddig, több a figurális megoldás, és olykor észre lehet venni egy-egy művész személyes háláját is az érmeken. Nyilván a művészek maguk eshetek át betegségen, s az orvostudomány segített rajtuk. A könyv illusztrációinak minősége is javult az előző kötethez képest.

Héri Vera

MAKAI Ágnes – HÉRI Vera: *Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben.* Budapest, Helikon Kiadó, 2002. 279 o. + 132 színes fotótábla

Több mint tíz éve annak, hogy a szerzőpáros első nagyszabású kitüntetéskönyve megjelent. Mivel az már régen elfogyott, ezért akár egy újabb kiadás önmagában is indokolt lett volna, de a szerzők ennél többre vállalkoztak. Jelen munkájuk nem egyszerűen a szokásos átdolgozott „második kiadás", hanem egy egészen más szerkezetű, új könyv. Az 1990-ben megjelent Kitüntetések című kötet lényegében a két nagy közgyűjtemény, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Hadtörténeti Múzeum kitüntetés gyűjteményének reprezentatív

bemutatása volt, amely nagyjából egyenlő teret szentelt a külföldi, illetve a magyar és a magyar vonatkozású (Habsburg-házi és osztrák-magyar monarchiabeli) kitüntetéseknek. Ez az új könyv azonban, amint alcíméből is kitűnik, elsősorban a magyar történelem kitüntetéseinek bemutatására vállalkozott, s ennek megfelelően ebben külföldi kitüntetések csak egy szerény függelékben szerepelnek. A két könyvben közölt kitüntetések számszerű adatai a következők: míg a korábbi munka 226 magyar, magyar vonatkozású és 174 külföldi kitüntetést tartalmazott, addig az új könyv idevágó számai 362, illetve 74.

A Kereszt, érem, csillag című könyv fő célkitűzése a különféle magyar és magyar vonatkozású rendjeleknek, érdemérmeknek, érdemjeleknek és mindenféle más kitüntető jeleknek, egyszóval kitüntetéseknek a minél teljesebb bemutatása. A kötet ezúttal is a két nagy hazai közgyűjtemény anyagán alapul, s csak egy esetben, a Mária Terézia Katonai Rend jelvényeinek illusztrálásánál támaszkodik magángyűjteményben őrzött példányokra.

A könyv felépítése a következő: tanulmány, képtáblák, tárgyleírások. A kitüntetések történeti áttekintését elvégző tanulmány foglalkozik az egyházi és világi lovagrendek kialakulásával, a különféle érdemjelek megjelenésével, majd a kitüntetések magyarországi történetével a kezdetektől napjainkig, végül a kitüntetésekről való általános tudnivalókkal, úgymint az alapítással, az adományozással és a külső megjelenéssel. A kötet legterjedelmesebb és leggyönyörködtetőbb része a kitüntetéseket bemutató színes képtáblák. A szerzők előző munkájukhoz képest ebben a könyvben az 1948-tól napjainkig terjedő időszak, vagyis a szocialista korszak és a rendszerváltás óta eltelt évtized hazai kitüntetéseit is bemutatják. A magyar anyagot egy kisebb válogatás egészíti ki a külföldi rendjelekből. A kötet harmadik egysége a bemutatott kitüntetések szakszerű műtárgyleírását tartalmazza.

Az olvasót a magyar és magyar vonatkozású kitüntetések gazdag kollekciója ragadja meg leginkább, Habsburg-házi királyaink rendjeleitől kezdve napjaink kitüntetéseivel bezárólag. A kötet kiváló példányokkal mutatja be az olyan Európa-szerte híres rendjelek jelvényeit, mint az Aranygyapjas Rend, a Mária Terézia Katonai Rend és a Magyar Királyi Szent István Rend. A Habsburg-házi kitüntetések közül több rendjel – mint az Osztrák Császári Lipót Rend és az Osztrák Császári Vaskorona Rend – leglátványosabb formájával, a legmagasabb fokozat rendi láncra függesztett jelvényével is megismerkedhetünk. Nagyon szép kollekció képviseli az 1848-1849-s forradalom és szabadságharc kitüntetéseit, a Magyar Katonai Érdemrend ideiglenes jelleggel elkészített különböző fokozatainak jelvényeit, valamint ennek az érdemrendnek az emigrációban készített keresztjeit. A bemutatott kitüntetések némelyike azért is érdekes, mert egykor valamely neves történeti személy viselte, mint például a Katonai Érdemkereszt gyémántokkal díszített példánya, amelyet József nádor fia, Habsburg Károly József kapott 1898-ban, vagy a Császári és Királyi Díszjelvény Művészetért és Tudományért elnevezésű kitüntetés szép darabja, amelyet Munkácsy Mihály viselt. A Horthy-korszak és a 2. világháborút követő időszak szinte valamennyi kitüntetése, illetve az egyes kitüntetéseknek majd minden változata szerepel a könyvben. A két közgyűjtemény elmúlt évekbeli gyarapodásából több kitüntetés-történeti ritkaság gazdagítja a könyvet, mint például a Magyar Corvin Díszjelvény eddig ismert egyetlen példánya, amely 2002-ben került a Nemzeti Múzeum birtokába. Az esetlegesen előforduló hiányok közül csak arra hívom fel a figyelmet, hogy a Kossuth-díj rendszerváltás előtti jelvényváltozatai hiányoznak. A mai sajátos formájú jelvények mellett ezeket a szerénységükben is dekoratív megjelenésű koszorúkat is jó lett volna bemutatni.

A hazai kitüntetések képtábláit a külföldi kitüntetések 35 táblán bemutatott 75 különféle példánya követi. A függelékként elhelyezett válogatás 11 képtábláján találunk olyan kitüntetéseket, amelyek a korábbi könyvben nem szerepeltek. A szerzők szándéka minden bizonnyal az volt, hogy a függelékben nemzetközi összevetéssel egészítsék ki a hazai vonatkozású kitüntetéseket. Mivel a kötet jellege nem tette lehetővé, hogy ebben is az előző munkájukban megcsodált gazdag áttekintést nyújtsák, talán elegendő lett volna, ha csak a korábban még nem ismertetett anyagot mutatták volna be, vagy teljesen eltekintettek volna tőlük. Egy harmadik megoldás lehetőségét maguk a szerzők sugalmazzák az előszóban: „*Elsősorban azok közül válogattunk, amelyek a történelem során hazánkban ismertté váltak, illetve amelyeket magyarok is megkaptak.*" Talán a legszerencsésebb megoldás az lett volna, ha a magyar történelem ismert személyiségei által kapott kitüntetéseket úgy mutatják be, hogy mind az megadományozott személyekre, mind az általuk kapott kitüntetésekre vonatkozóan odafigyelve egy változatosabb kollekciót közölnek. A Magyar Nemzeti Múzeum kitüntetés-gyűjteménye önmagában is alkalmat adott volna erre a megoldásra, hiszen hosszú ideig csak különböző neves személyiségek kitüntetéseinek bekerülése révén gyarapodott. Az 1870-es években Széchenyi István kitüntetései kerültek be a múzeumba, ettől kezdve pedig napjainkig számos híres történeti szereplő kitüntetése gazdagította a Nemzeti Múzeumot. A teljesség igénye nélkül néhány név: Pulszky Ferenc, Tisza Kálmán, Baross Gábor, Munkácsy Mihály, Thallóczy Lajos, Stromfeld Aurél, Klebelsberg Kunó, Horthy Miklós,

Gyöngyösi János, Szakasits Árpád, Nagy Imre és mások. Ezen történeti személyek külföldi kitüntetéseiből is legalább olyan kiváló anyagot lehetne összeállítani, mint a kötetben levő, egyébiránt értékes együttes.

A fentebb vitatott megoldások ellenére, illetve mindazzal együtt a szerzőpáros azon túl, hogy szakmailag hézagpótló művet alkotott, nemcsak a kitüntetéseket szenvedélyesen gyűjtő és azokkal foglalkozó szakemberek számára alkotott hasznosat. Ez a könyv a hazai művelődéstörténet régóta szükséges forrása, elengedhetetlen társa mind a tudományos munkával foglalkozóknak, mind a művelt hazai olvasóközönségnek.

Pallos Lajos

SREĆKOVIĆ, Slobodan: *Akches III: Süleyman Kanuni 926-974 AH.* Belgrade, 2003. 241 o.

Az oszmán-török pénzverés elismert belgrádi kutatója folytatva a megkezdett munkát újabb angol nyelvű kötettel jelentkezett. Időrendben haladva ezúttal I. Szulejmán szultán akcse vereteit dolgozta fel a fellelhető összes bélyegváltozat lehető legapróbb részleteire kiterjedően. Szulejmán hosszú, majd félévszázados uralkodása alatt számos pénzverdében igen nagy mennyiségű akcse került kiverésre, hiszen ez a pénzfajta volt az oszmán pénzrendszer alapja. A történelmi kapcsolatok okán ez a kötet nyilvánvalóan szélesebb érdeklődésre tarthat számot hazánkban, mint a sorozat első két része, mivel a hazai földből előkerülő oszmán pénzek nagyobbik hányada Szulejmán kori.

Régi adósága az oszmán-török numizmatikai kutatásnak I. Szulejmán pénzverésének feldolgozása. 1972-ben Ibrahim Artuk adott közre egy úttörőnek tekinthető, leíró jellegű tanulmányt, amelyben jórészt az isztambuli Régészeti Múzeum anyagára támaszkodva minden pénztörténeti kommentár nélkül, verdék szerint felsorolta Szulejmán addig ismertté vált vereteit. Ebben a tanulmányában veti fel először az esetleges szigetvári pénzverés kérdését is. Ma már tudjuk, hogy I. Szulejmán idejében a történelmi Magyarország területén bizonyíthatóan csak egy helyen, a ma Romániához tartozó Moldova Vechén működött rövid ideig török pénzverde.

Az 1990-es évek elején Cüneyt Ölcer kezdett anyaggyűjtésbe egy I. Szulejmán teljes pénzverését feldolgozó alapmunka megírásához. Tekintve a feladat hatalmas méreteit, felismerte egy nemzetközi összefogás szükségességét, így Srećković anyaga is Sztambulba került. A tudós kutató sajnálatosan korai halála azonban megakadályozta az összegyűjtött nagy mennyiségű anyag könyvvé formálását és kiadását. A szerzőhöz Belgrádba visszakerült akcsékkal foglalkozó kézirat több évtizedes kutatómunka során felhalmozott adatai alkotják a mostani munka gerincét.

A sorozat korábbi köteteihez hasonló szerkesztési elvek alapján és külalakban megjelent kiadvány Törvényhozó Szulejmán igen részletes életrajzával kezdődik, majd rövid pénztörténet keretében bemutatja azt a 35 pénzverdét, amelyek uralkodása alatt akcsékat készítettek. A felhasznált források ismertetése után következik az egyes akcsék verdék szerinti bemutatása rajzon és fényképen. Jelentősebb, termékenyebb verdék esetében félszázat is meghaladó bélyegváltozatot ismertet, ahol elérhető volt, ott megadja az akcsék metrológiai adatait is. A kor gazdaságtörténetével foglalkozók számára is tanulságos lehet az adatok tanulmányozása, mivel a pénzek 90%-a az előírt, törvényes súlynál lényegesen könnyebb. E tekintetben igazat kell adnunk azoknak a történészeknek, akik az Oszmán Birodalom hanyatlásának kezdetét minden csillogás és pompa ellenére I. Szulejmán uralmának idejére teszik. Szembetűnő a különbség Srećković művészi színvonalú, tökéletes rajzai és a fényképeken bemutatott akcsék között. Rövid vizsgálódás után látható, hogy az oszmán-török akcsék meghatározása miért kíván a megszokottnál lényegesen nagyobb hozzáértést és türelmet, hiszen nem egy esetben egy-két gyengén látható írásrészletből kell a teljes feliratra következtetni.

Arról megoszlanak a vélemények, hogy a szavakkal le nem írható eltéréseket mutató bélyegváltozatok mennyiben bírnak tudományos fontossággal, mégis leszögezhető, hogy Slobodan Srećković munkája fontos hozzájárulás az egyetemes numizmatika tudományához. Hosszú évtizedeken keresztül kitartóan végzett gyűjtő és rendszerező munka eredményét tette most közkinccsé, egyúttal bizonyítva művészi tehetségét a pénzek feliratainak és ábrázolásainak pontos rajzaival. Járatlan úton haladva igen valószínű, hogy a munka nem teljes, és számos bélyegváltozat csak ezután kerül napvilágra. Ezek beillesztése a könyv adatai közé a jövő feladata.

Szilágyi Mihály

ENDER, Celil: *Candarogullari Beyligi Paralari Katalogu (Catalog of the Isfendiyarid Coins)* Ender Nümismatik Yayinlari (Istanbul) 3 (2003)

A perzsiai mongol uralom és a kis-ázsiai Rum-i Szeldzsukok XII. századi gyengülése következtében létrejött hatalmi vákuum kedvező lehetőséget teremtett számos mini-állam, ún. beylikség létrejöttéhez. Ezek egyike volt a később oly fényes pályát befutott Oszmán Gázi által alapított beylikség is. Történetük ismerete igen fontos, hiszen az akkor kialakult hatalmi viszonyok évszázadokra kiható következményekkel jártak. A tudományos kutatás napjainkig még a beylikségek pontos számát sem volt képes hitelt érdemlően megállapítani, tekintettel a fennmaradt források csekély számára. Nagy a bizonytalanság a beylikek földrajzi kiterjedését illetően is, hiszen határaik gyakorlatilag állandóan változtak. A hatalmasabb, erősebb szomszéd mindig lecsípett egy darab földet, vagy elfoglalt egy várost, amit az erőviszonyok változásával azonnal viszonzott a sértett fél. Nyilvánvaló, hogy a numizmatika tudományának ilyen esetben rendkívül fontos szerep jut, hiszen bizonyító erővel igazolja a hatalmi viszonyokat egy adott helyen és időben. Ezt felismerve a török numizmatikusok már hosszabb ideje komoly erőfeszítéseket tesznek a vonatkozó numizmatikai anyag összegyűjtésére, pontos besorolására és feldolgozására. Itt elsősorban Cüneyt Ölcer munkásságát kell kiemelnem, aki megkezdte a beylikségek numizmatikai történetének feldolgozását. Az általa elindított munkát folytatja Celil Ender, aki korábban már közzétette a Ládik (más néven Denizli), majd a Karesi, Saruhan, Aydin és a Mentese beylikségek pénzverését bemutató munkáját. Ebbe a sorba illeszkedik a most megjelent monográfia is.

A beylikség megalapítója Semseddin Yaman Candar szeldzsuk szolgálatban álló katonai vezér volt, aki 1291-ben a trónutódlás miatt kitört belháborúban a „rossz" oldalra állt, fogságba került és életét csak az ilkhanida Geyhatu Szultán beavatkozásának köszönhette. Hadvezéri képességeit ezután Geyhatu számára kamatoztatta, akitől szolgálatai fejében megkapta a Fekete-tenger nyugati partvidékén, Paflagóniában fekvő Eflani városát. Ez a hely lett a székvárosa, és tekintettel arra, hogy az egyes beylikségeket megalapítójuk nevéről szokás elnevezni, így a szakirodalomban korábban teret nyert Isfendiyarid elnevezést helyesebb Candarogullarira változtatni. Candar csakúgy, mint fia Szulejmán haláláig hűséges maradt az ilkhanida uralkodókhoz, akiknek támogatásával rövidesen kiterjesztette uralmának határait. Elfoglalta Kastamonut, Zalifrét, majd Sinop városát is. Székhelyét áttette Kastamonuba, és folytatta hadjáratait a bizánci területek ellen. Az ő előrelátó politikája alapozta meg a beylikségek között leghosszabb ideig (1461-ig) fennmaradt Candarogullar hatalmat.

Az, hogy az első uralkodók az ilkhanida szultánok alattvalói (európai szóval hűbéresei) voltak, rányomta bélyegét pénzeikre is, vereteik az ilkhanida pénzek mintájára készültek és azok nevét viselték. Az ilkhanida hatalom gyengülése következtében először Ibrahim Bey, majd Adil Bey alatt kerültek olyan pénzek forgalomba, amelyek elismerték ugyan a mongol fennhatóságot, de a helyi uralkodók nevét is feltüntették rajtuk. Az első önálló Candarogullar pénzt Bayezid verette. Az eddigiekből is kitűnik, hogy igen bonyolult dolog a valódi beylik pénzek elkülönítése az eredeti ilkhanida veretektől. A szakirodalomban megszokott módon az egyszer elkövetett hiba vészes gyorsasággal terjed, a szakírók egymástól veszik át a hibás adatokat. Ezek kiirtása csak az eredeti forrás gondos átvizsgálása után lehetséges. Celil Ender felvállalta ezt a nagy fáradságot és kitartást igénylő munkát és sok ezer kilométert utazva személyesen vizsgálta át az eddig ismeretessé vált numizmatikai anyagot. Erről szóló beszámolója során sajnálattal értesültem a néhai Talat Mümtaz Yamant, a Kastamonu története cimű könyv szerzőjét ért tragédiáról, akinek számottevő gyűjteménye és elkészült könyvének kézirata is elégett a házát elpusztító tűzben.

Más beylikségektől eltérően meglehetősen nagy mennyiségű numizmatikai anyagról van szó, különösen a rézpénzek tekintetében a Candarogullar pénzek számítanak a leggyakoribbaknak ebből a korból, aminek több oka is van. Elsősorban az, hogy rendelkezésre álltak a pénzveréshez szükséges rezet és ezüstöt adó bányák. Még századokkal később is a kurei bányák az Oszmán Birodalom legjelentősebb érclelőhelyei voltak, és napjainkban is aktív kitermelés folyik bennük. A másik ok, amelynek az intenzív pénzverést köszönhetjük az volt, hogy a fekete-tengeri kikötőkön keresztül kereskedelmi kapcsolat jött létre a genovai és velencei kereskedőkkel, akiknek révén nagy mennyiségű ezüst áramlott az államkincstárba.

A beylikség öt verdében folytatott ezüst- és rézpénzverést, s az egyes veretek pontos meghatározása igen izgalmas feladat. A szerző az egyes uralkodók pénzverését egyenként tekinti át, időrendben haladva. Celil Ender minden szempontot figyelembe vevő, kimagasló elemző és nyomozó munkája elismerést érdemel. A könyv még azon numizmatikusok számára is izgalmas olvasmány, akik nem foglalkoznak közvetlenül a terület és az időszak pénzverésével. A nemzetközi összefogás eredményeképpen bemutatott anyag pillanatnyilag teljesnek tekinthető, bár nyilvánvaló, hogy egy-egy szerencsés összetételű lelet előkerülése változtathat a

most kialakult képen. Bizonyos vagyok abban is, hogy egyes nehezen olvasható vagy anonim veretek besorolása még változni fog a kutatás előrehaladtával. Számomra az oszmán és candarogullar veretek szétválasztása sem tűnik véglegesen megoldottnak. Az egyes pénzeket rajzon mutatja be a szerző, közli a rajtuk található feliratokat arabul és azok török átírását is. A kötet végén – 32 képtáblán – a pénzek jó minőségű fényképeit is tanulmányozhatjuk. Négy színes képtáblán a Candarogullar történelmi emlékhelyeket, egyes uralkodók síremlékeit láthatjuk. A kötetet anyagának könnyebb áttekinthetőségét leszármazási tábla és térkép segíti. Minden bizonnyal a kötet előnyére vált volna egy évek és egy verdék szerinti táblázatszerű összefoglalás, de a keresett adatokat kellő szakismeret birtokában ezek hiányában is gyorsan megtalálhatjuk.

A kötet kétnyelvű, török és angol, bár az angol fordítás némely esetben lerövidíti az eredeti török szöveget. A teljesség kedvéért mindenképpen ajánlatos a török szöveget követni.

Szilágyi Mihály

PERK, Halük – ÖZTÜRK, Hüsnü: *Candarogullari Beyligi Sikke Definesi.* Türk Nümizmatik Dernegi Yayinlari (Istanbul) 4 (2003)

Kapcsolódva Celil Ender munkájához a Török Numizmatikai Társulat két érdemes tagja egy Candarogullar pénzeket tartalmazó kincslelet feldolgozását adta közre. Sajnos a lelet nem teljes, csak egy része került hozzáértő kezekbe, de így is jelentős, hiszen meglehetősen kevés leletfeldolgozás jelent meg eddig anatóliai iszlám pénzekről. Feltűnő az aránytalanság, ha tekintetbe vesszük az igen nagyszámú antik görög és római leletismertetést. Valószínűnek tartom, hogy a nemzetközileg ismert és elfogadott, iszlám pénzekkel foglalkozó katalógusok hiánya az oka ennek a jelenségnek.

A feldolgozott leletrész 79 ezüstpénzt tartalmaz, amelyek Abu Szaid Bahadur kán (1316-35/716-36 AH) ilkhanida uralkodó nevére vert Candarogullar pénzek. A lelet legkorábbi verete AH 720-ból való, záró évszáma pedig AH 735. Az egyes darabokat rajzon és a kötet végén található 11 képtáblán jó minőségű fényképeken is tanulmányozhatjuk. A feliratokat a szerzők csak átírásban közlik, arabul nem. A lelet közlésének körülményeit és a feldolgozás során nyert adatok összegzését rövid angol és török nyelvű bevezető tanulmányban ismertetik. A katalógus csak török nyelvű, csakúgy, mint a felhasznált irodalom részletes felsorolása. A szerzőknek tudomásuk volt Celil Ender készülő munkájáról és ennek kapcsán érezték hasznosnak, hogy a Candarogullar pénzek katalógusának megjelenésével csaknem egy időben ez a lelet is közlésre kerüljön.

Szilágyi Mihály

Társulati élet 2002/2003.

2002.

Évi rendes közgyűlésünket március 28-án tartottuk, ahol Lakatos Sarolta tagtársunk tartott előadást *A Szent Olga kitüntető jelvény* címmel. A közgyűlés a Réthy László jutalomérmet Makai Ágnes és Héri Vera tagtársainknak ítélte oda kiemelkedő tudományos munkásságukért. A Szentgáli jutalomérmet ez évben Lázár László és Lengyel András a Társulatnak nyújtott kiemelkedő anyagi támogatásért, valamint Nagy Károly a Társulat érdekében végzett aktív munkáért kapták.

A Társulat vezetősége üléseit az alábbi időpontokban tartotta: január 16, március 13, június 12, november 6.

Kiadvány

A numizmatika és a társtudományok IV. az 1999. október 1-3. között Esztergomban rendezett konferencia előadásai. Budapest, 2002.

Havi felolvasó ülések

– Január 10. Maróti Tamás: Csillagászati események Árpád-házi érméken
– Február 14. Bíró Sey Katalin: A Nobel-díj
– Március 14. Radó Ákos: Az Euró
– Április 11. Prohászka László: Ligeti Miklós érmei
– Május 9. Szabó Ádám: Egy usurpator érmei Dáciából
– Szeptember 19. Straub Sándor: Király Róbert érmei
– Október 10. Boga Bálint: A FAO pénzekről
– November 14. Baranyi Anna: Budahelyi Tibor éremművészete
– December 5. Gyöngyössy Márton: Pénzverés Nagybányán az 1480-as években

Konferenciák

– Szeptember 12. *200 éves a Magyar Nemzeti Múzeum*

A rendezvényt megnyitotta: Bakos Miklós professzor, a Társulat elnöke.
Pallos Lajos: A Magyar Nemzeti Múzeum rövid története
Bertók Krisztina: Érmek a Magyar Nemzeti Múzeumról

A MNM 200. évfordulójára készült emlékérem (Fritz Mihály alkotása, készült a szegedi Szabó Éremverdében) bemutatása.

– December 19. *Faluvégi Lajos emlékkonferencia és serlegvacsora* a Magyar Nemzeti Múzeum díszteremben.

A konferenciát megnyitotta Vizi E. Szilveszter, az MTA elnöke.
Pulai Miklós: A számfejtéstől a Tervhivatalig
László Csaba: Pénzügypolitikánk a 3. évezred elején
Serlegvacsorai emlékbeszédet Gedai István tartott.

A rendezvényt a Szerencsejáték Rt. támogatta.

– Augusztus 9-11. *Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem* Tatán a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen.

Előadások:

- Herman Róbert: Kossuth Lajos dunántúli toborzó körútja
- Makai Ágnes: „Hű vitézségért…" az 1848-1849-es szabadságharc kitüntetései
- Garami Erika: Kossuth Lajos a pénzeken
- Torbágyi Melinda: Római éremhátlapok és a propaganda
- Farkas Edit: Római pénzrendszer az 1-3. században
- Bakos Miklós: Viminácium pénzverés
- Gedai István: Pénzverés az Árpád-házi királyok idején
- Ulrich Attila. Az újfehértói aranyéremlelet
- Leányfalusi Károly: A korona-pénzrendszer rövid áttekintése.

Könyvtár

Tovább folytatódott az 1999-ben elkezdődött számítógépes könyvtári adatbázis feltöltése, amelyben jelenleg ca. 10.000 rekord van felvéve. Ebben az évben a gyűjteményes kötetek és külföldi folyóiratok magyar vonatkozású cikkeinek feldolgozása folyt. Ez a munka egyúttal az 1977-ben megjelent Fejér-Huszár magyar numizmatikai bibliográfia folytatásának előmunkálatait is jelenti. A munkát egy megbízásos, részfoglalkozású egyetemi hallgató végzi a Társulat könyvtárosának irányításával.

Személyi helyzet

Társulatunk egyetlen főállású alkalmazottja Baloghné Ábrányi Hedvig. Rónaszéki István tagtársunk továbbra is részben megbízással, részben társadalmi munkában dolgozik. Balogh Éva ugyancsak megbízásos munkaviszonyban végzi a számítógépes könyvtári adatbázis feltöltését.

Taglétszám

A nyilvántartott taglétszám az év végén 436 fő. Szomorú szívvel kell megemlékeznünk elhunyt tagtársainkról - Ákoshegyi Tas, Dömötör József, Lakos János, Mészáros Sándor, Pesti Antal, Simonffy Pál, Szinovszki Sándor, Varga Mihály, Véghelyi József és Vékony Tamás -, akik hosszú évtizedeken keresztül vettek részt munkánkban. Emléküket tisztelettel megőrizzük.

A Társulat ez évi működési költségeit támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

2003.

A Társulat ez évi rendes közgyűlését március 20-án tartotta, ahol dr. Tóth Csaba, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának tudományos munkatársa *„A szerecsen-denár"* címmel tartott előadást. A közgyűlés a Réthy László jutalomérmet ebben az évben dr. Garami Erikának ítélte oda kiemelkedő tudományos munkásságáért. Szentgáli érmet kaptak a Társulat érdekében végzett önzetlen tevékenységükért Balogh Éva és Nagy László Gábor, illetve a Társulat munkájának anyagi támogatásáért az Állami Pénzverő Rt. A közgyűlés megszavazta a tagdíj 4.000 Ft-ra való emelését a 2004. évtől.

A Társulat vezetősége üléseit az alábbi időpontokban tartotta: január 29, május 28, október 29 és december 18.

Havi felolvasó ülések

– Január 16. Pál Gergely: A Tűzkereszt története.
– Február 13. Berta András: A magyar papírpénz kibocsátás a bankjegycsomagoló szalagok tükrében.
– Március 13. Buza János: Még egyszer a polturákról.
– Április 10. Pandula Attila: A Német Sasrend és a Német Érdemérem adományozása
– Május 8. Domoki Ferenc: Verőtő-változatok számítógépes azonosítása.
– Szeptember 11. Sz. Lukács János: Az ismeretterjesztés új lehetősége a falerisztikában: az Internet.
– Október 9. Berzy Péter: Darabolt kelta pénzek.
– November 13. Mészáros M. János: A magyar állategészségügy szolgálatáért adott állami kitüntetések 1949-1989.
– December 11. Gyöngyössy Márton: Oszmán-török pénzek a koraújkori Magyarország pénzforgalmában.

Az ez évi serlegvacsorai megemlékezést *dr. Kisvölcsey Frigyesről* Grád Gusztáv tagtársunk tartotta december 18-án.

Konferencia

Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem Tatán augusztus 8-10-én a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen.

Előadások:
– Szomolányi Gábor: II. Rákóczi Ferenc pénzverése.
– Orgona Angelika: II. Rákóczi Ferenc pecsétnyomói.
– Szemán Attila: Labanc rézpénzek.
– Leányfalusi Károly: A pengő pénzrendszer.
– Pallos Lajos: Magyar színház-, reklám- és játékpénzek a XX. században.
– Radó Ákos: Az euró.
– Bíróné Sey Katalin: Consecratios érmek.
– Pandula Attila: A Magyar Szent Korona Rend.
– Lakatos Sarolta: A Máltai Rend insigniái és kitüntetései.

Kiadvány

Megjelent a Numizmatikai Közlöny 100-101 (2001-2002) száma, amely a 2001. áprilisi esztergomi nemzetközi pénztörténeti konferencia előadásait tartalmazza magyar és idegen nyelven.

Könyvtár

Nyilvános szakkönyvtári szolgáltatás és tagsági ügyek intézése: hétfő 16-18 h, szerda 9-16 h, csütörtök 16-19 h. A könyvtárat az év folyamán 765 fő látogatta.

Ez évben a Társulat - anyagi helyzetéből adódóan - nem tudott adatfelvitelt végző munkatársat foglalkoztatni, így a szakkönyvtár adatainak feldolgozása ideiglenesen szünetelt. Ennek ellenére továbbra is folyamatos volt a magyar, illetve külföldi periodikákban megjelenő magyar vonatkozású numizmatikai szakirodalom adatainak összegyűjtése és elektronikus feldolgozása. Ennek eredménye a Közlöny jelen kötetében található két éves ciklust átfogó bibliográfia is.

Személyi helyzet

Baloghné Ábrányi Hedvig továbbra is Társulatunk egyetlen főállású alkalmazottja, aki a könyvtár

vezetésén kívül intézi a Társulat gazdasági ügyeit, ellátja az irodavezetési feladatokat. Mindezeket a korábban két főállású munkatárs által végzett munkákat egy fizetésért végzi immáron tíz esztendeje. Munkájában segítségére van részben alkalmi megbízások, részben társadalmi munka keretében Rónaszéki István tagtársunk. A könyvtári adatbázis program feltöltésén évek óta dolgozó Balogh Évát sajnos ebben az évben már anyagi források hiányában nem tudtuk alkalmazni.

Taglétszám

Nyilvántartott tagjaink száma az év végén 433 fő. Szomorú szívvel kell megemlékeznünk az év során elhunyt tagtársainkról - Andrási András, Bártfay Pál, Deimel János, id. Fekete András, Grünfelder Lőrinc, Gyömrei Gyula, Lekli József, Mikó József, Náfrádi József, Saltzer Ernő - akik tevékeny résztvevői voltak Társulatunk életének. Emléküket tisztelettel megőrizzük.

A Társulat ez évi működési költségeit támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

Torbágyi Melinda
Főtitkár

Magyar Numizmatikai Bibliográfia*
(2001-2002)

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK

Baloghné Ábrányi Hedvig – Balogh Éva

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

BajHonpolg	Bajai Honpolgár
	Bankszemle
	Blikk
BéMK	Békés Megyei Hírlap
Dunaújvárosi Hlap	Dunaújvárosi Hírlap
	Dunántúli Napló
	Délvidék
ÉlTud	Élet és Tudomány
HVG	Heti Világgazdaság
	Kecskeméti Kínáló
	Kelet Magyarország
	Komlói Újság
	Komárom-Esztergom Megyei Hírlap
Magyar Hlap	Magyar Hírlap
MK	Magyar Közlöny
	Magyar Nemzet
	Metro
	Népszabadság
	Orvosi Hetilap
	Petőfi Népe
	Szentesi Élet
ÚjDN	Új Dunántúli Napló
ÚDNG	Új Dunántúli Napló Grátisz
	Új Észak
	Valóság
	Vas Népe
	Zalai Hírlap

Időszaki kiadványok – hazaiak

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarie
ActaAntiqAcad	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae
	Argus
	Ármádia
	Az Érem

* Ezúton mondunk köszönetet Leányfalusi Károlynak, dr. Nagy Ádámnak és dr. Süle Tamásnak az anyaggyűjtésben nyújtott értékes segítségükért.

	Balácai Közlemények
BankLevél	BankLevél. A Bank és Tőzsde melléklete
	Bankszemle
	Baranyai Orvos
	Business Guide
	Bácsország
Bélyegvilág	Bélyegvilág, Filatéliai Szemle
	Egészség
	Éremtani Lapok
FA	Folia Archaeologica
	Folia Historica
	Forint
HK	Hadtörténelmi Közlemények
HMF	Havi Magyar Fórum
HVG	Heti Világgazdaság
Horizont	Horizont, a Malév Hungarian Airlines ingyenes lapja
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
	Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
	Kapu
	MNB Hírmondó
MBA	Magyar Belorvosi Archivum
	Magyar Múzeumok
	Magyar Napló
MÁllatorvL	Magyar Állatorvosok Lapja
	Millenniumi Országjáró
	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
NK	Numizmatikai Közlöny
	Népszabadság-Kalendárium
	Orvoskari Hírmondó
	Pannonhalmi Szemle
	Pécsi Dénár. A baranyai éremgyűjtők híradója
Pénzügyi Szle	Pénzügyi Szemle
	Rubicon
SopSzle	Soproni Szemle
Szab.-Szat.-Beregi szle	Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle
	Századok
Szeged	Szeged. Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin
	Szülőföldünk
	Tina
	Turul
Társad.szle	Társadalmi Szemle
ÉrHír	Éremgyűjtők Híradója, az MÉE Kecskeméti Csoport Lapja

Időszaki kiadványok – külföldiek

	Annali, Roma
AnNum	Annotazione Numismatiche, Milano
	Biuletyn Numizmaticzny, Warszawa
	Buletin de la Societé Francaise de Numismatique, Paris
BSNR	Buletinul Societatii Numismatice Romane, Bucuresti
	Bolettino del Museo Civivco di Padova, Padova
	Bulletin du Cercle d' etudes de numismatiques, Bruxelles
CercetNum	Cercetari Numismatice, Bucuresti
	China Numismatic, Peking
	Der Geldscheinsammler, Regenstauf

	Die Münze, Wien
	Gaceta Numismatica, Barcelona
	Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt
HMZ	Helvetische Münzenzeitung
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
	Money Trend, Vaduz
	Muzeul National, Bucuresti
	Münzen Revue, Basel
	Münzen und Medaillen, Basel
MünzPap	Münzen und Papiergeld, Regenstauf
NNUM	Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, Copenhagen
	Numizmaticni Vestnik
	Numismatic Report
	Numizmatika, Bratislava
NNB	Numismatisches Nachrichtenblatt
	Numis Post, Bad Ragaz
	Revue Numismatique, Paris
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
	Schweizer Münzblätter, Winterthur
	Schweizerische Numismatische Rundschau, Bern
	The Medal, London
ZÖGO	Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde,Wien

Tartalom:

I.	ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, EMLÉKKÖNYVEK
II.	BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK, FOLYÓIRATOK
III.	LEXIKONOK, SZÓTÁRAK
IV.	GAZDASÁGTÖRTÉNET
V.	ANTIK PÉNZTÖRTÉNET
VI.	KELTA PÉNZTÖRTÉNET
VII.	MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET
VIII.	ERDÉLY
IX.	KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET
X.	EURÓ
XI.	PAPÍRPÉNZ
XII.	ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK
XIII.	SZÜKSÉGPÉNZ
XIV.	BÁNYAPÉNZEK
XV.	BANKTÖRTÉNET
XVI.	ÉREMMŰVÉSZET
XVII.	EMLÉKPÉNZ
XVIII.	KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK
XIX.	ZSETON, BÁRCA
XX.	HAMISÍTÁS
XXI.	ÉREMLELETEK
XXII.	NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK
XXIII.	MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK
XXIV.	ÁRVERÉSEK
XXV.	KIÁLLÍTÁSOK
XXVI.	KONFERENCIÁK
XXVII.	EGYÉB RENDEZVÉNYEK
XXVIII.	CÍMERTAN, PECSÉTTAN
XXIX.	EGYÉB

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, EMLÉKKÖNYVEK

BENKE István: A magyar bányászat évezredes története. III. kötet. Budapest. 2001, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület. 712 p., 40 t.

BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőművesség kézikönyve. Kézirat gyanánt. Budapest. 2001, Heraldika Kiadó. 272 p.

BERLÁSZ Jenő → *GAZDASÁGTÖRTÉNET*

BODAI Zsuzsa: Arisztotelész pénzelmélete. = Bankszemle. 44. 2002. 11-12. p. 65-72.

BUZA János → *GAZDASÁGTÖRTÉNET*

CSIHÁK György: A honfoglalás és a magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára. A Tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozó és a Hetedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai: Tapolca, 1998. Budapest; Zürich. 2001, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. 323 p.

CSURGAI HORVÁTH József – KOVÁCS Eleonóra: „Múltunk építőkövei...". Székesfehérvár. 2001, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára. 153 p., ill., színes. – rec. RAYMAN János = Az Érem. 58.2002. 2. p. 36.

EIBLMAYR, Judith: Architektur des Geldes. Wien. 2001, Oesterreichische Nationalbank. – rec. GARAMI Erika = Forint. 51. 2001. 1. p. 15.

GARAMI Erika rec. → BUZA János ; EIBLMAYR, Judith ; JUNGMANN-STADLER, Franziska *GAZDASÁGTÖRTÉNET* – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: BUZA János. Budapest. 2001, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport. 303 p. (Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek, 1.) – rec. GARAMI Erika = Az Érem. 2002. 2. p. 39.

JUNGMANN-STADLER, Franziska: Geld. Von der Kauri-Schnecke zur Kreditkarte. Was ist was? Nürnberg. 2002, Tessloff Verlag. 48 p. – rec. GARAMI Erika = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 23-24.

KOVÁCS Eleonóra → CSURGAI HORVÁTH József

MONETA mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanislawowi Suchodolskiemu w 65. roznice urozdin. Warszawa. 2002. 571 p., 27 t. – rec. TÓTH Csaba = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 31.

A NUMIZMATIKA és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 259 p.

SCHREINER, Manfred → ALRAM, Michael

RAYMAN János rec → CSURGAI HORVÁTH József

REDŐ Ferenc: Éremtan. In: Bevezetés az ókortudományba I. (A görög és római világ írásos és tárgyi emlékei). Szerk.: Havas László-Tegyey Imre. Debrecen. 1996, Kossuth Egyetemi Kiadó. 389 p. (AGASZA, II.)

TORBÁGYI Melinda → NUMIZMATIKA

TÓTH Csaba rec. → MONETA

ULRICH Attila: Adalékok a 18. századi pénzek értékéhez. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 9-10.
Data the value of 18th century coins
Angaben zur Bewertung der Münzen des 18. Jahrhunderts.

II. BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK, FOLYÓIRATOK

Az *ÉREMTANI* Lapok 42. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 26.

Az *ÉREMTANI* Lapok 43. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 26.

Az *ÉREMTANI* Lapok 44. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 26.

Az *ÉREMTANI* Lapok 45. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 23.

Az *ÉREMTANI* Lapok 46. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 27.

Az *ÉREMTANI* Lapok 47. könyvjegyzéke. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 26.

BALOGH Éva → BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Kőhegyi Mihály numizmatikai tárgyú munkáinak bibliográfiája 1993-2001. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 2-8.

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig - BALOGH Éva: Magyar Numizmatikai bibliográfia (1999-2000). = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 287-318.
Bibliographie der ungarischen Numismatik (1999-2000)

DUNAI I.: A szerecsenfejtől a sörtikettig. A Baranya Megyei Levéltár kiadványaként megjelent Hágen József, Rayman János, Süle Tamás Pécs-Baranya megye numizmatikai bibliográfiája. = ÚjDN. 2001.(04.24.)
[*ÉREMGYŰJTŐK* Híradója] TÍZ éves az Éremgyűjtők Híradója. a MÉE Kecskeméti Csoport lapja. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 5.
FÖLDES László: Numizmatika miniatűr könyvekben.... = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 7-8.
HÁGEN József → DUNAI
KŐHEGYI Mihály szakirodalmi munkássága. 1994-2001. [Összeáll.] Pajor Enikő. = A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Studia archaeologica. 7. 2001. 11-16.
MARTINI, Rodolfo: Il ripostiglio di Treviglio (Bergano) 1936. Antoninani e folles imperiali romani: Part 1-2. Milano. 2001, Comune di Milano. 94, 201 p., 33, 85 t. (Ripostigli Monetali in Italia)
NUMIZMATIKAI érdekességek a most megjelent „Pécsi Szemle" című folyóiratban. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 7.
PAJOR Enikő → KŐHEGYI
[*PÉCSI* Dénár] BEKÖSZÖNTŐ. = Pécsi Dénár. 2001. 1. (08.02.). p. 1.
RAYMAN János: A múlt hírei. Numizmatikai vonatkozású érdekességek a pozsonyi Hírnökből. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 21-22.
RAYMAN János → DUNAI
SÜLE Tamás → DUNAI

III. LEXIKONOK, SZÓTÁRAK

AMANDRY, Michel: Dictionnaire de numismatique. Paris. 2001, Larousse. 628 p.
BURUCS Kornélia → GLATZ Ferenc
ERDŐHELYI Kálmán: Éremgyűjtők latin nyelvkalauza. = Éremtani Lapok. 2002. 74. (08.). p. 32.
FAZEKAS Gábor → TÓTH János
GLATZ Ferenc – BURUCS Kornélia: A Magyar Tudományos Akadémia Almanchja 2001. Budapest. 2001, Magyar Tudományos Akadémia. XXXI, 709 p. (Akadémiai Műhely Almanach)
HARGITAI György – STEMLER Gyula: Magyar Kódex. Magyarok a 20. században. 6. Magyarország művelődéstörténete 1918-2000. Budapest. 2001, Kossuth Kiadó ; Enciklopédia Humana Egyesület. 501 p.
TÓTH János: Megjegyzések Fazekas Gábor „Numizmatikai szófejtő" c. könyvéhez. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 14-17.

IV. GAZDASÁGTÖRTÉNET

CSERNYÁNSZKY [Judit]: Holnaptól konvertibilis a forint. A zöldségesnél is fizethetünk dollárral. = BéMK. 51. 2001. 137. (06.14.). p. 9. ; Petőfi Népe. 2001. (06.14.). p. 9.
DOMINKOVITS Péter: Az SZŐLLŐ munkássok rend szabássa. Sopron vármegye 1688. évi statútuma a szőlőkapások munkadíjáról. = SopSzle. 53. 2001. 1. p. 62-66.
DRÁBIK János: Az inflációmentes pénzkibocsátás és hitelnyújtás. A Lautenbach-memorandum. = HMF. 8. 2002. 9. p. 11-20.
DRÁBIK János: Magánpénzrendszer vagy közpénzrendszer. 1. = Kapu. 2002. 10. p. 10-13. ; Valóság. 42. 2002. 6. p. 1-30.
FELKAI Gábor - SZŰCS Zoltán: Hat hónapos mélypontra esett vissza a közös európai deviza árfolyama. Nem kizárható az uniós jegybank beavatkozása. = Magyar Hlap. 34. 2001. 123. (05.28.). p. 17.
FLANDREAU, Marc - KOMLOS, John: Core or Periphery? The credibility of the Austro-Hungarian currency 1867-1913. = JEEH. 31. 2002. 2. p. 293-320.
HONVÁRI János: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Budapest. 2001, Aula Kiadó. 682 p.
KEMÉNY lett a forint. Hetven év után szabad devizagazdálkodás. = BéMK. 51. 2001. 131. (06.07.). p. 8.
KOMLOS, John → FLANDREAU, Marc
KUBINYI András: Történelem és numizmatika. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 71-79 p.
NÓGRÁDY Árpád: A földesúri pénzjáradék nagysága és adóterhe a késő középkori Magyarországon. =

Századok. 136. 2002. 2. p. 451-468.
PALAIRET, Michael: Grossman – Horváth, and hyperinflation in Hungary, 1944-1946. = JEEH. 31. 2002. 2. p. 429-445.
PAPP Imre: A francia nemesség vagyona és jövedelme. Les biens et les revenus de la noblesse francaise au 18e siecle. In: Gazdaságtörténet - könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: Buza János. Budapest. 2001, Gazdasági-és Társadalomtörténeti Kutatócsoport. 325-351 p. (Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek, 1.)
SZŰCS Zoltán → FELKAI Gábor
VARGA J. János: Gazdasági és katonai tisztségviselők a 17. századi Batthyány nagybirtokon. Wirtschaft und Militärbeamte auf dem Grundbesitz der Familie Batthyány im XVII. Jahrhundert. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: Buza János. Budapest. 2001, Gazdaság- és Társadalomtörténeti kutatócsoport. 467-475 p. (Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek, 1.)
VÁRKONYI Ágnes, R.: Gazdaság és mentalitás. Szirmay András feljegyzései 1688-1718. Wirtschaft und Mentalität. Die Aufzeichnungen von András Szirmay 1680-1720. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: Buza János. Budapest. 2001, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport. 477-501 p. (Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek, 1.)

V. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET

ALFÖLDI, Maria, R.: Gloria romanorum. Schriften zur Spätantike zum 75. Geburtstag der Verfasserin am 6. Juni 2001. Szerk.: Heinz Bellen és Hans-Markus von Kaenel. Stuttgart. 2001, Franz Steiner Verlag. 381 p. ill. (Historia Zeitschrift für alte Geschichte, 153.)
ALFÖLDI, Maria, R.: Római pénz a Barbaricumban: a germán törzsek és a római pénz. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 7-13 p.
[BÍRÓNÉ SEY Katalin] BÍRÓ-SEY Katalin: Bevezetés a római pénzek gyűjtésébe. Császárkor. Budapest. 2002, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 143, [21] p. ill., részben színes. Bibliogr.: p. 130-142.
BÍRÓNÉ SEY Katalin: Az idő számítása és megjelenése a római pénzeken. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 1-5.
Time reckoning and it's appearance on Roman coins
Die Zeitrechnung und deren Erscheinen auf römischen Münzen
BORHY László: A numizmatika mint történeti forrás a római korban. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 53-61 p.
BURNETT, Andrew: Monetáris unió a Római Birodalomban. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 21-24.
BURNETT, Andrew: Monetary Union in the Roman Emipre. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 15-20.
FACSÁDY, Annamária R.: Roman mounted coins. = AAH. 51. 2002. 1-4. p. 269-325.
JOSZIFOVSZKI, Pero: Rimszkata monetnica vo Sztobi. Szkopje. 2001, Narodna Banka na Republika Makedonija. 341 p., 46 t.
FARKAS Edit: Állítólagos antoninianus Severus Alexander korából. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 6-7.
A reputed antoninianus from the time of Severus Alexander
Eine angebliche Antininianus aus der Zeit von Severus Alexander.
FARKAS Edit: Kereskedelmi kapcsolat Pannonia és a Barbarikum között az 1-2. században. Római pénzleletek a szarmata Barbarikumban. Commercial relations between Pannonia and the Barbaricum in the 1st and 2nd centuries AD. Roman coin finds in the Sarmatian Barbaricum = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 251-259.
FARKAS Edit: A római éremkincsek történet értéke. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 37-42 p.
HELYREIGAZÍTÁS. [Rónaszéki István:] Dáciai és felső moesiai pénzek újabb változatairól című cikk (Az Érem 2000/2. [p. 3-5.]). = Az Érem. 57. 2001. 1. p. 8.
KŐHEGYI Mihály – RÓNASZÉKI István: Páncélos mellképek és a jellegzetestől eltérő nőalak III. Gordianus viminaciumi nagybronzain. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 9-15.
Brustbilder mit Panzer und vom Typ abweichende Frauengestalt auf den Viminacium Grossbronzen

von Gordianus III
Cuirassed busts and an unusual female figure on the Viminacium large bronze of Gordianus III
MUNTEANU, Mihai: Provincia Dacia pe monedele Romei imperiale. Cluj-Napoca. 2002, Editura Mediamira. 117 p.
PETRÁNYI Gyula: Apollonia és Dyrrachium drachmaverése. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 1-6.
Die Drachmenprägungen von Apollonia und Dyrrhachium
The drachms of Apollonia and Dyrrhachium
RÓNASZÉKI István → KŐHEGYI Mihály
SASI NAGY Béla: Szerapisz újraértékelése. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 3-6.
TORBÁGYI, Melinda: Mince v Panónii v 1. storočí n. 1. = Numizmatika. 17. 2000. p. 5-8.
TÓTH Endre: 1. századi erődök a Dunántúlon: Alsóhetény. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 15-30 p.
VERTAN, Antoaneta: Circulatia monetara in Dobrogea Romana (secolele I-III). Cluj-Napoca. 2002, Editura Nereamia Napocae. 499 p. (Pontus Euxinus, 2.)
VIDA István: Két római változat. = Az Érem. 57. 2001. 1. p. 2-3.
Zwei römische Varianten
Two Roman variations

VI. KELTA PÉNZTÖRTÉNET

KOLNÍKOVA, Eva: Das keltische Münzwesen im Mitteldonauraum. Gemeinsame Probleme der ungarischen und slowakischen Numismatik. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 233-238.
KOLNÍKOVA, Eva: Kelta pénzverés a Közép-Dunavidéken. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 239-241.
TORBÁGYI Melinda: A keleti kelta éremverés kronológiai problémái. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 63-69 p.
TORBÁGYI Melinda: Késő kelta pénzverés Magyarországon. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 248-250.
TORBÁGYI Melinda: Late celtic coinage in Hungary. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 243-247.

VII. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

BOTOS János: Pengő a II. Világháború után. = Forint. [38]. 2001. 1. p. 13., ill.
BOTOS János: A pengő értékvesztésének számítása. = Forint. [38]. 2001. 2. p. 15.
BUZA János: Az aranyforint felső-magyarországi árfolyama a 17. század első felében. Der Oberungarische Kurs des Dukaten in der Hälfte des 17. Jahrhunderts = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 147-154.
BUZA János: A magyar és a török dukát árfolyama a 16. század közepén. = Századok. 135. 2002. 4. p. 889-906.
DOMOKI Ferenc: Egy megkerült obulus. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 8.
A rediscovered obol
Ein zum Vorschein gekommener Obol
DOMOKI Ferenc: Kiegészítő adatok Mária királynő koronás dénárjaihoz. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 1-5.
Ergänzende Angaben zu den Denaren mit Krone der Königin Maria Complementary data to the denarii with crown of Quenn Mária
DRASKÓCZY István: Kamarai jövedelem és urbura a 15. század első felében. Das Einkommen der Berg- und Münzkammer und die Urbura in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: Buza János. Budapest. 2001, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport. 147-165 p. (Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek, 1.)
DYRHAUG, Sverre: Gode handelsmynter fra europeisk middelalder. = NNUM. 2002. 9-10. (12.). p. 159-181.
A *FORINT* útja az euróhoz. [az MNB feladatai és szerepe Magyarország európai integrációs folyamatában]. [kiad. a Magyar Nemzeti Bank Műszaki-Ellátási Főosztálya]. Budapest. 2001, Magyar Nemzeti Bank Műszaki-Ellátási Főosztálya. 55 p., ill., színes.
A *FORINT* útja az euróhoz. = Petőfi Népe. 2001, (12.13.). p. 10.
GARAMI Erika: 750 éves a forint. = MNB Hírmondó. 2002. (12.16.). p. 7.

GARAMI Erika: 1848-49 pénztörténeti emlékei. A Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremű gyűjteményének kiállítása. Budapest, ... 1998. június - 1999. május. [írta Garami Erika]. [Budapest]. [1998], MNB. (Budapest : Pénzjegyny.). 79 p. : ill. ; 21 cm

GARAMI Erika: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc pénzkibocsátása. = Pénzügyi Szle. 47. 2002. 9. p. 841-888.

GARAMI Erika: A 2000. év pénzei. = BankLevél. 11. 2002. 1. p. 8.

GARAMI Erika: Kossuth Lajos és a pénzkibocsátás. = MNB Hírmondó. 2002. (02.04.). p. 8.

GARAMI Erika: Pénzeink a Pénzügyminisztériumban. = MNB Hírmondó. 2002. (12.16.). p. 11.

GEDAI István: A keresztény Magyarország pénzkibocsátása. In: A magyar kereszténység ezer éve. Szerk.: ZOMBORI István, CSÉFALVY Mária, Maria Antoniella De ANGELIS. Budapest. 2001, A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia kiadványa. 234 p.

GEDAI István: Hol a homály? = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 20.

GEDAI István: Numizmatikai tévedések - hamis történeti következtetések. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 16-19.

GEDAI István: Saint Stephen's Coins. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 35-39.

GEDAI István: Szent István pénzei. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 40-43.

GEDAI István:: Szent László pénzügypolitikája. = HMF. 10. 2002. 3. p. 10-12.

GUEST, E.: Mária nagykoronás dénárjainak egy különleges változata. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 20.

GYÖNGYÖSSY Márton: Beatrix királyné körmöcbányai kamaraispánja: Schaider Péter (1486-1494). Der kremnitzer Kammergraf der Königin Beatrix: Peter Schaider (1486-1494). = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 135-146.

GYÖNGYÖSSY Márton: A bécsi magyar denárverés 1485-1490. Die ungarische Denarprägung in Wien. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 81-92 p.

GYÖNGYÖSSY Márton: Kísérlet II. Ulászló H. 811-es denárja egyik verdejegyének feloldására. Adalék a felsőbányai pénzverde későközépkori működéséhez. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 9-13.
Versuch auf eine Identifizierung der Münz- und Meisterzeichen eines Denars von Wladislaus II. (H.811).
A trial to resolve a mint mark of H.811 denarius of Wladislas II.

GYÖNGYÖSSY Márton: Mátyás király jägerndorfi kamaraispánja: Neziger Sebold. = Az Érem. 56. 2002. 2. p. 14-16.
Sebold Neziger als Kammergraf des König's Matthias in Jägerndorf (Krnov)
Sebold Neziger, the leader of the Jägerndorf (Krnov) mint under the reign of King Matthias

GYÖNGYÖSSY Márton: Mátyás király münsterbergi vereteinek kérdéséhez. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 6-9.

HADOBÁS Pál: A múlt hírei. Numizmatikai érdekességek az Új Idők 1916. évi számaiból. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 19-23.

HUNKA, Ján: Árpád-házi és korabeli külföldi pénzek jelentősége a 11. századtól a 14. század elejéig Szlovákia történetéből. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003, p. 75-77.

HUNKA, Ján: The importance of the coin finds of the Árpád dynasty and contemporary foreign coins from the 11th century to the beginning of the 14th century in the history of Slovakia. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003, p. 71-74.

KISS Gábor: I. Lipót 1681-82-es körmöci hatosai. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 3-7.

KISS Gábor: I. Lipót két kiadatlan nagybányai garasa. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 11-13.

KISS Gábor: II. Ulászló M-M verdejelű denárjai. = Az Érem. 57. 2001. 1. p. 5-8.
Denare des Wladislaw II. mit M-M Münzzeichen
The M-M mint-marked denarii of Wladislaus II

KISS Gábor: Körmöci 30 krajcáros 1754-ből. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 3.

KISS Gábor: Még néhány gondolat az Éremhatározó új kiadásairól. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 30-33.
Further thoughts on the new edition of the Éremhatározó
Einige neue Gedanken über die Neuausgabe des „Ungarischen Münzbestimmers".

KISS Gábor: Nyílt kérdések Szent István obulusának korabeli utánveretei körül. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 16-24.
Offene Frage über die zeitgenössischen Nachprägungen der zwei Obole von Sankt Stefan

Open questions regarding the contemporary restikes of St. Stephan's obols
KISS Gábor: Próbaveret vagy bányapénz?. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 11-12.
KISS Gábor: Új évszám, új típus vagy csak helyesbítés?. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 13-14.
Neue Jahreszahl, ein neuer Typ oder nur eine Richtigstellung?
New data of year, new type or simply a correction?
KISS Gábor: A verdejeles nagybányai hatkrajcárosok 1692-93-as típusváltásai. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 3-5.
KŐHEGYI Mihály: Az akcse és a forint értékviszonya Jászberényben 1550-ben. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 10-11.
Das Wert-Verhätnis zwischen Akcse und Denar im Jahr 1550.
The value relation of the akche and the forint in Jászberény in 1550.
KŐHEGYI Mihály: Károlyi Sándor újabb levele a réz monétáról (1708). = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 14-16.
Neuerer Brief Sándor Károly's über die Messing Monete (1708)
A new letter of Sándor Károlyi on the copper moneta (1708)
KŐHEGYI Mihály: A múlt hírei. Numizmatikai hírek a Vasárnapi Újságban (1861). = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 18-20.
KŐHEGYI Mihály: Numizmatikai adatok egy pozsonyi polgár önéletrajzában (1847-1871). II. rész. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 34-47.
Numismatic references in the biography of a citizen of Pozsony (1847-1871.) Part II.
Numismatische Angaben in der Autobiographie eines Bürgers in Poson (1847-1871.) Teil II.
KŐSZEGI Tivadar: Verőtő variációk és ritka verdejegyek. = Az Érem. 57. 2001. 1. p. 4.
Die Prägestock Variationen und seltene Münzzeichen.
Variations and rare mint marks.
KŐSZEGI Tivadar: Verőtő-variációk, ismeretlen verdejegyek és hibridek VIII. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 3-6. ; IX. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 12-14.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: A magyar pénzverés története CD kazettán. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.). p. 3.
LEÁNYFALUSI Károly: A PRO LIBERTATE felirat elmés értelmezései. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 13.
LEÁNYFALUSI Károly: Helyesírási hibák magyar fémpénzeken. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 26.
LEÁNYFALUSI Károly - NAGY Ádám: Magyar ország fém- és papírpénzei 1926-2002. 1999. évi kiadás bővített változata. Budapest. 2002, magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 337 p., ill.
LEICHT, Karlheinz: II. Ulászló aranyforintja egy német magángyűjteményben. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 264.
Goldgulden von Wladislaus II aus einer deutschen Privatsammlung
LENGYEL András: Utánzat vagy hamisítvány?. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 263.
Imitation oder Fälschung?
LEXIKON für Münzsammler. Filler. = MünzPap. 2002. 2. (02.). p. 41.
LEXIKON für Münzsammler. Forint. = MünzPap. 2002. 3. (03.). p. 41.
LOIBL, Richard -> WURSTER, Herbert W.
MARÓTI Tamás: Csillagászati események az Árpád-házi uralkodók pénzein. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 43-51.
Astronomische Vorkomnisse auf Münzen der Könige des Árpáden-Hauses Astronomical events on the coins of the rulers of the House Árpád
MEHLHAUSEN, Wolfgang J.: Nachrichten. Numismatische Neuigkeiten aus Ungarn. Münzfahrplan für 2002 steht fest. = MünzPap. 2002. 4. (04.). p. 61.
MÉSZÁROS István: Szerkesztői megjegyzések az Éremhatározó új kiadásáról. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 50-51.
Bemerkungen des Redakteurs bezüglich des neuen Münzbestimmers.
Editorial comments on the new edition of the Éremhatározó
MOLNÁR Péter: Magyarország fém - és papírpénzei 1892-1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében, avagy a forint és a korona egymás mellett élése egy átmeneti időszakban. Szakdolgozat. Budapest. 2001, [s.n.]. 55 p.
MOREAU, Jean-Louis → BRION, René
NAGY Ádám: „A lázadás legfőbb segédeszközei". Az 1848-49-es szabadságharc pénzei. = Bácsország. 2003. 7-9. p. 59-61.

NAGY Ádám → LEÁNYFALUSI Károly
NÉMETH Szabolcs → NÉMETH Zsolt
NÉMETH Zsolt - NÉMETH Szabolcs: A csornai Mátyás-forintok. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 16-17.
PALLÓS Lajos: Pénztörténeti emlékek a Batthyány-kormány időszakából. In: A Batthyány-kormány emlékalbuma. [Budapest]. 1999, Kossuth cop. Gyula Dürer. 159-176 p.
PÉNZISMERET. = Petőfi Népe. 2001. (10.30.). p. 3.
RAYMAN János: Akadozó pénzbevonás Siklóson. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 14.
SOÓS Ferenc: II.Lipót tallérjának peremiratai. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 14.
Randschriften der Taler Leopold II.
Edge-ring inscrition of Leopold II. thalers
STEMLER Gyula → HARGITAI György
SZÉKELY György, V.: A pénzverés és a pénzforgalom kapcsolata a 13. századi Magyarországon. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 125-130.
Die Verbindung zwischen der Münzprägung und dem Geldverkehr in Ungarn im 13. Jahrhundert
SZÉKELY György, V.: II. Ulászló körmöcbányai dénárai. Die Kremnitzer Denare von Vladislaus II. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 95-107 p., 3 t.
SZEMÁN Attila: A magyarországi verdejegyek és az ötvös próbajegyek összefüggéseiről a 15-18. században. Über dem Zusammenhang der ungarischen Münzzeichen und Goldschmiedebeschauzeichen in dem 15-18 Jahrhundert. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 123-137 p.
SZEMÁN Attila: A Zrínyi-család bányászatának és érmészetének összefüggései. = Az Érem. 57. 2002. 2. p.26-34.
Die Zusammenhänge des Bergbaues und der Münzkunde in der Familie Zrínyi. The interrelationships between the mining and the coinage of the Zrínyi family.
SZLIVA László: A „kongó" nevű pénz forgalma Kecskeméten. Kivonatos közlés Iványosi-Szabó Tibor 1981 évi hasonló című tanulmányából. IV. befejező rész. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (01.). p. 2.
TÓTH Csaba: Bajor-magyar kapcsolatok ezer éve. Kiállítási katalógus. Tárgyleírások. 2001.
TÓTH Csaba: Banales és Wiennenses - I. Károly aprópénzverése. Banales and Wiennenses - small chang under the reign of Charles Robert. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 131-134.
TÓTH Csaba: Denártól a forintig. Fejezetek a magyar pénzverés történetéből: Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum esztergomi Vármúzeumában. Budapest. 2001. Magyar Nemzeti Múzeum. 23 p.
TÓTH Csaba: Der „Sarachen-Denar". = FA. 49-50. 2002. 2002. p. 349-365.
TÓTH Csaba: Mária királynő dénárjainak korrendje. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 7-12.
Die Chronologie der Denaren der Königin Maria
The chronological order of Queen Mária's denars
TÓTH Csaba: Pénzverés az Anjou-kori Magyarországon. In: „Múltunk építőkövei...". Szerk.: CSURGAI HORVÁTH József, KOVÁCS Eleonóra. Székesfehérvár. 2001, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára. 102-121 p.
TÓTH Csaba: Pénzverés I. István korában. = Argus. 2002. 1. p. 59-66.
TREML, Manfred → WURSTER, Herbert W.
ÚJABB 1 Forintos változatok. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 8.
UNGER Emil: Magyar éremhatározó. Szerk. Mészáros István ; közread. a] Magyar Éremgyujtok Egyesülete. III. kötet. 1740 - 1922 . Bp. 2001, Ajtósi Dürer Könyvkiadó. 241 p. ; MEGJELENT Dr. Unger Emil: Magyar éremhatározó III. kötete. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 8.
ULRICH Attila: Pénzügyi megosztottság a Magyar Királyságban a 17. század második felében. Finanzielle Zerrisenheit im Ungarischen Königreich zur 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 115-121 p.
WURSTER, Herbert W. – TREML, Manfred – LOIBL, Richard: Bayern – Ungarn. Aufsätze zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Vorträge der Tagung „Bayern und Ungarn im Mittelalter und in frühen Neu-

zeit" in Passau 15. bis 18. Oktober 2000. Passau; Regensburg. 2001, Archiv des Bistums & Oberhausm ; Friedrich Pustet. 205 p.

VIII. ERDÉLY

DOMOKI Ferenc: Oppeln - ratibori 2 krajcáros. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 19.
GEDAI István: Báthori fejedelmek ábrázolása pénzeiken. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 15-19.
Die Darstellung der Fürsten der Familie Báthori auf Münzen.
The portrayal of the Báthori princeps on their coins
KŐHEGYI Mihály: Bethlen Gábor megtiltja az arany, az ezüst és a brassói garas kivitelét Erdélyből (1618). = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 18-19.

IX. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

AFGÁN dollár. = Petőfi Népe. 2002. (01.30.). p. 8.
ALRAM, Michael - HÄRTEL, Reinhard - SCGREINER, Manfred: Die Frühzeit des Friesacher Pfennigs (etwa 1125/30 - etwa 1166). Wien. 2002, 513 p., 32 t. - rec. TÓTH Csaba = Az Érem, 58. 2002. 2. p. 52.
FEKETE Zoltán: Fémpénzek Európában. = Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv. 15. 2001. p. 291-301.
GARAMI Erika: Egy ország szimbóluma pénzein: Nagy-Britannia. In: Angliától Nagy-Britannáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről. Szerk.: Frank Tibor. é.n., Gondolat. 9-20 p.
GARAMI Erika: A Latin Éremunió. = ÉlTud. 54. 2002. 48. (11.30.). p. 1510-1512.
GRÜNHUT Gábor: Szovjetunió utódállamának pénzei. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 1. (01.02.). p. 7.
HÄRTEL, Reinhard → ALRAM, Michael
KIRÁLYÖREGÍTÉS. [Svédország]. = Petőfi Népe. 2001. (06.02.). p. 14.
KUSÁN érmék. = BéMK. 51. 2001. 102. (05.03.). p. 5.
LURASCHI, Fabio: Maria Teresa d'Asburgo-Lorena e le riforme monetarie. = Numis Post & HMZ. 35. 2002. 6. (06.). p. 58-60.
ÓRIÁS aranyérmék, csakis gazdagoknak. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 7. 2002. 186. (08.10.). p. 16.
SCHREINER, Manfred → ALRAM, Michael
SKAARE, Kolbjorn: Egyházi pénzverés a középkori Norvégiában. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 97-98.
SKAARE, Kolbjorn: Ecclesiastical coinage in medieval Norway. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 95-98.
SUCHODOLSKI, Stanislaw: Die Münzen des heiligen Adalbert, des Schutzpatrons von Polen, Böhmen und Ungarn. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 79-88.
SZILÁGYI Mihály: A pénzreform utáni omajjad verdék és működési idejük. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 3-10.
TÓTH Csaba rec. → ALRAM, Michael

X. EURÓ

ÁTÁLLÁS ötvenmilliárd érmével. = Népszabadság. 2001, (12.12.).
Az *AUTOMATÁK* még nem álltak át euróra. = Metró. 4. 2002. (01.16.). p. 1.
BÁN Károly: Januártól itt az euró. Mit kezdjünk megmaradt valutánkkal?. = Tina. 2001. 35. (08.29.). p. 12.
BÚCSÚZIK a líra. = Petőfi Népe. 2002. (02.28.). p. 16.
CS. J.: Márkából euró. = BéMK. 51. 2001. 219. (09.19.). p. 8.
CS. J.: Márkából euró. = Petőfi Népe. 2001. (09.19.). p. 8.
CSAK az euró. = Petőfi Népe. 2002. (02.28.). p. 8.
CSERNYÁNSZKY Judit: 2006: Jöhet az euró. = Petőfi Népe. 2001. (06.13.). p. 8.
CSERNYÁNSZKY [Judit]: Időben váltsunk!. Fel kell készülni az euró bevezetésére. = BéMK. 51. 2001. 132. (06.08.). p. 9. ; Petőfi Népe. 2001. (06.08.). p. 9.
CSERNYÁNSZKY [Judit]: Augusztustól eurószámla. = Petőfi Népe. 2001. (07.24.). p. 8.
CSERNYÁNSZKY [Judit]: Új pénz - stabil árak. Magyarországra jön az eurókonferencia. = Petőfi Népe. 2001. (09.14.). p. 3.

A *DEVIZASZÁMLÁK* átváltása díjmentes lesz. Az euró lép a „nyugdíjba vonuló" nemzeti valuták helyére – Január elsején köszönt be az E-nap. A törpeállamok a saját útjukat járják. = Magyar Hlap. 34. 2001. 123. (05.28.). p. 13.
D. L.: Euró: hiányos ismeretek. = BéMK. 51. 2001. 243. (10.17.). p. 9.
ÉRMÉK. = Petőfi Népe. 2001. (09.05.). p. 8.
EURÓ kisebb zökkenőkkel. = Petőfi Népe. 2002. (01.03.). p. 9.
EURÓ. = BéMK. 51. 2001. 147. (06.26.). p. 8.
EURÓ. = Petőfi Népe. 2001. (11.13.). p. 8.
Az *EURÓ*, a mi pénzünk. = Reader's Digest. 2001. (11.). p. 21.
Az *EURO* bankjegyek nyomdái. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 4. (04.01.). p. 8.
Az *EURÓ* bevezetése. = Petőfi Népe. 2001. (11.23.). p. 8.
Az *EURÓ* bírja a mosást, de a vasalás megviseli. = Petőfi Népe. 2002. (01.05.). p. 16.
EURÓ-bukszák. = Petőfi Népe. 2001. (06.14.). p. 14.
EURÓÉRME. = Petőfi Népe. 2002. (11.29.). p. 8.
EURÓÉRMÉKET is dobálnak már a római Trevi-kútba. = Petőfi Népe. 2002. (01.03.). p. 14.
EURÓFÓRIA. = Petőfi Népe. 2002. (01.05.). p. 8.
EURÓ-hadművelet. = Petőfi Népe. 2001. (09.04.). p. 2.
EURÓPA pénze és az alvilág. = Petőfi Népe. 2002. (01.05.). p. 1,12.
EURÓPÁBAN kitört az euró-láz. = Petőfi Népe. 2002. (01.02.). p. 3.
Az *EURÓRA* váltás ideje. Interjú dr. Radó Ákossal. = Bankó. 2001. (08.). p. 3.
„*EURÓRABLÓ*" terroristák. Itt az alkalom, hogy pénzt szerezzenek a merényletekhez. = Petőfi Népe. 2001. (12.03.). p. 11.
EURÓRA várva. = Petőfi Népe. 2001. (11.28.). p. 2.
EURÓ-sarok. = Nők Lapja. 2001. 46. (11.14.). p. 47.
EURÓ-sarok. = Nők Lapja. 2001. 49. (12.05.). p. 45.
EURÓ-sarok. Átállási menetrend. = Nők Lapja. 2002. 7. (02.13.). p. 41.
EURÓ-sarok. Bárhol beváltják a valutánkat euróra?. = Nők Lapja. 2001. 44. (10.30.). p. 39.
EURÓ-sarok. Februárig még elfogadják a régi bankjegyeket. = Nők Lapja. 2001. 50. (12.12.). p. 39.
EURÓ-sarok. Ha tartunk a hamisítványtól.... = Nők Lapja. 2002. 4. (01.23.). p. 37.
EURÓ-sarok. Használjunk bankkártyát! Hogy ne kelljen fejben számolni.... = Nők Lapja. 2002. 1. (01.02.). p. 37.
EURÓ-sarok. Hogyan néznek ki a bankók?. = Nők Lapja. 2001. 47. (11.21.). p. 39.
EURÓ-sarok. Inkább bankkártyát használjunk!. = Nők Lapja. 2001. (11.07.). p. 39.
EURÓ-sarok. Meddig válthatjuk be megszűnő valutáinkat?. = Nők Lapja. 2002. 2. (01.09.). p. 39.
EURÓ-sarok. Megismerkedünk az új pénzzel. Mi az az euró? Mi történik 2002 januárjában? Mi a teendőnk? = Nők Lapja. 2001. 43. (10.24.). p. 39.
Az *EURÓVAL* történő fizetés okoz még gondokat. = Petőfi Népe. 2002.(01.08.). p. 1.
Egy *FELMÉRÉS* szerint a németek elégedettek az euróbankjegyekkel és érmékkel. = Petőfi Népe. 2002. (01.14.). p. 2.
FERKELT Balázs: Egy regionális pénz, az euró első két és fél éve. = PTE-KTK Évkönyv. 2001. p. 167-184.
GARAMI Erika: Euró a gyűjtőknek. = Az Érem. 58. 2001. 1. p. 12-14.
Für Euro Sammler.
Euro for the collectors
G. B.: Félnek az éremgyűjtők. = Blikk. 2001. (06.26.).
GYULAI Zoltán: Euróból is megárt, ha sok. A pénzváltás ürügyül szolgálhat a kereskedőknek a drágításra. = BéMK. 51. 2001. 113. (05.16.). p. 2. ; Petőfi Népe. 2001. (05.16.). p. 2.
HAVI kétszáz euró fixszel.... = Nők Lapja. 2001. 37. (09.12.). p. 7.
HÍR az EURO-ról. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 8.
HOGYAN is néz ki az euró?. = Petőfi Népe. 2002. (01.04.). p. 9.
ITT az euro. = Petőfi Népe. 2002. (01.04.). p. 1.
JÖN az euró. [Az első euró névértékű és euró fémpénzeket ábrázoló bélyegsorozat Luxemburgból]. = Bélyegvilág. 2001. (12.). p. 36.
KÉSZÜLNEK a „koporsók". = Petőfi Népe. 2001. (05.31.). p. 2.
KULCSÁR László: Pénzmosók a reptereken. = Petőfi Népe. 2002. (01.07.). p. 2.
KÜSZÖBÖN van már az euró. Fájdalmas lesz a búcsú a márkától, a schillingtől, a franktól. A pénz maga. Eu-

ropszichológia. = BéMK. 51. 2001. 142. (06.20.). p. 8.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: „Euró" érmék. = ÉrHír. 10. 2002. 5. (09.). p. 3.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Az euró fizetőeszközök tervezői. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 3.
LEÁNYFALUSI Károly: Új fizetőeszköz Európában: az euró. = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 3.
M R: Jön az euro, megy a márka. Év végéig érdemes elkölteni a pénzmaradékot. = Petőfi Népe. 2001. (07.19.). p. 9.
M. B.: Eurót kedvelő nép vagyunk. = VH. 2002. (12.23.). p. 7.
MEGÉRKEZETT az első euró. = Petőfi Népe. 2001. (12.20.). p. 1,8.
A *MEGSZŰNŐ* nemzeti valuta forgalomból történő kivonásával, elévülésével, beválthatóságával kapcsolatos időpontok az euróövezet tagállamaiban. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 1. (01.02.). p. 8.
NE felejtse el!. Megszűnik 12 európai valuta. Tájékozódjon december 31-ig. = Petőfi Népe. 2001. (11.29.). p. 14.
NÉHÁNY adat és megfigyelés az euro forgalmi pénzérmékről. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07.01.). p. 8.
NINCS többé gulden. = Petőfi Népe. 2002. (01.29.). p. 8.
OROSZORSZÁG és az euró. = BéMK. 52. 2002. 3. (01.04.). p. 2. ; Petőfi Népe. 2002. (01.04.). p. 2.
ÖN felkészült az euróra?. = Reader's Digest. 2001. (10.). p. 17-20.
Az *ÖRDÖG* műve. = Petőfi Népe. 2002. (01.11.). p. 16.
PÉNZEMBER. Madridban tegnap először zajlott olyan sorshúzás, melynek nyereményeit euróban fizették ki. = Petőfi Népe. 2002. (01.07.). p. 14.
A *PÉNZNEK* mégis van szaga. A gazdagodás egészségügyi kockázatai. = Petőfi Népe. 2001. (06.01.). p. 2.
POCAKOS az euró. = Petőfi Népe. 2002. (02.04.). p. 2.
PRIVACSEK András: Öt nap múlva jön az euró. = BéMK. 51. 2001. 300. (12.27.). p. 8. ; Petőfi Népe. 2001. (12.27.). p. 8.
RADÓ Ákos: Itt az euró. = Forint. [38]. 2001. 2. p. 9.
SCHILLING-búcsú. = Petőfi Népe. 2002. (02.26.). p. 8.
SOÓS János: Euró 2002. Információk. Kampány. = Forint. [38]. 2001. 2. p. 8.
STRASSZER Valéria: Euróláz. = Petőfi Népe. 2001. (12.04.). p. 2.
SZÁMOLJUNK az euróval. = Bankó. 2001. (10.). p. 1.
T.[ORONYI] A.[ttila]: z euró balkáni hódítása. = Petőfi Népe. 2002. (01.05.). p. 2.
VÁLTOTT-E át pénzt euróra?. = Petőfi Népe. 2002. (01.16.). p. 4.
V. J.: Bemutatkozott az új pénz, az euró. = BéMK. 51. 2001. 244. (10.18.). p. 5.
WERNER, Riecke: Euróra vált a forint. Az új pénz útja. Eurómúlt. Pénzt váltok. Trükkök. Zsebszámolók. = Petőfi Népe. 2002. (01.26.). p. 11.
ZÁKÁNYI Péter: Érdekes adatok az EURO bevezetésével a német pénzekről. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 8.
ZOMBORI Lajos: Az első arany-euró a Német Szövetségi Köztársaságból. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.) p. 23.
ZSETONEURÓ. = Petőfi Népe. 2001. (12.11.). p. 2.

XI. PAPÍRPÉNZ

Az 1848/49. évi polgári forradalom és szabadságharc jeles napjai. = Szülőföldünk. 2001. próbaszám. p. 2.
BANKJEGY- és papírpénzgyűjtőknek!. = ÉrHír. 10. 2002. 4. (07.). p. 4.
BEDŐ József → BERTA András
BERTA András: A korona pénzrendszer jegybanki bankjegy-csomagolószalagjai és azok azonosításának lehetőségei. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 42-43.
Verpackungsbänder der durch die Notenbank erlassenen Banknoten, deren Identitätsifizierung und deren Möglichkeiten.
Notemands of the note-issuing banks in the crown era and possibilities for their identification
BERTA András: Bankjegycsomagoló-szalagok gyűjtése. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 43-46.
Sammlung der Banderolen von Banknoten.
Collecting Notebands
BERTA András - BEDŐ József: Újabb magyar világcsúcs: a 10 milliárd B-pengő névértékű bankjegycsomagoló-szalag. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 16-17.
BERTA András - BERTA Tibor: A Magyar Nemzeti Bank pengős bankjegy-csomagolószalagjai. = Éremtani

Lapok. 2002. 72. (04.). p. 13-20.
BERTA András - BOJTÁR Levente: Nem létező „1 bilió" pengő címletű bankjegy csomagolószalagja. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 41-42.
Das Verpackungsband einer nie existierenden „1 Billion Banknote".
The noteband of the non-existing 1 bilion pengő banknote
BERTA Tibor → BERTA András
BOJTÁR Levente →BERTA András
CSERI Péter: Hibás bankjegyek felárral. = Népszabadság. 2001. (08.31). p. 8.
CSERNYÁNSZKY: Új pénzekkel fizetünk februártól. = Petőfi Népe. 2001. (01.25.). p. 6.
F. Á.: Gyűjtőt keres a selejt ezres. Hiányzik az ezres hátlapja. Bankautomatából származik a hibás pénz. = Blikk. 8. 2001. 215. (08.08.). p. 1,3.
FARKAS Zoltán: Hódolat a húszezres bankónak. Az infláció még nincs letörve, ott lapul a zsebünkben. = Népszabadság. 58. 2002. 212. p. 20-21.
GARAMI Erika: A legtöbb magyar papírpénz tervezője: Helbing Ferenc (1870-1958). = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 163-166.
GARAMI Erika: Az 1860-61-es londoni Kossuth-pénzjegyeket nyomtató Day & Son Co. = Folia Historica. 20. 2002. p. 155-158.
GARAMI Erika: Az első pengő bankjegyek „imázsváltása". In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 157-168 p.
GARAMI Erika: Hírek a jegybankból. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 14.
GARAMI Erika: Jaschik Álmos bankjegytervező tevékenysége. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 21-25.
GARAMI Erika: Propaganda pénzek. = MNB Hírmondó. 2002. (07. 08.). p. 12.
GARAMI Erika: The most profilic Hungarian paper money designer: Ferenc Helbing (1870-1958). = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 155-162.
GARAMI Erika: Új bankjegysorozat VIII: a 20.000 forintos. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 23-25.
GARAMI Erika rec. → VAGYÓCZKY
GÉCS Béla: Kossuth-bankó: az első önálló magyar papírpénz. = BéMK. 57. 2002. 197. (08.24.). p. 11.
HEWITT, Virginia - UNWIN, Tim: Proud heritage: paper money and national identity in central and eastern Europe. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 167-170.
HEWITT, Virginia - UNWINN, Tim: Büszke múlt: papírpénz és nemzeti identitás Közép- és Kelet Európában. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 171-174.
A *HÚSZEZER* forintos bankjegy. = Petőfi Népe. 2000. (02.01.). p. 8.
IDE vele!. Február elsején kerül forgalomba a legnagyobb címletű magyar pénz, a 20 ezer forintos bankjegy = Petőfi Népe. 2001. (01.20.). p. 2.
K. Gy.: A pénz beszél: bankjegyportrék. = BéMK. 51. 2001. 280. (12.01.). p. 13.
KÁDÁR István: Százmilliárd billpengő. 100.000.000.000.000.000.000.000 pengő. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 21.
KATONA Attila: „A magyar bankjegyek iránt határozott utasítást nem adhatok." A Kossuth-bankók sorsa Vas vármegyében 1849. első hónapjaiban. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. 2002. 4. p. 25-40.
KÉRÉS. Kuncze Gábor, az SZDSZ elnöke, Kupa Mihály független képviselő, és Békesi László volt pénzügyminiszter azt kéri, … hogy a legközelebb forgalomba kerülő bankjegyen jelenjen meg Kossuth Lajos arcmása. = Petőfi Népe. 2001. (10.13). p. 3.
KISSÉ megújul az ötszázas. = Metro. 4. 2001. (01.23.). p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Bankjegy- és papírpénzgyűjtőknek!. = ÉrHír. 10. 2002. 5. (09.). p. 4.
LEÁNYFALUSI Károly: Bankjegyek Hírös Napi felülnyomással. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 11.
LEÁNYFALUSI Károly: Kossuth-bankó lelet Kecskeméten. = ÉrHír. 10. 2002. 6. (11.). p. 3.
LESZKÓ Erika: Bankjegy-ismertető középiskolásoknak. = MNB Hírmondó. 2001. 40. (10.01.). p. 16.
A *MAGYAR* Nemzeti Bank 2001. február elején kibocsátotta az 1999. évszámmal ellátott 20.000 forintbankjegyeket. = ÉrHír. 9. 2000. 2. (03.). p. 4. (Közlemények)
A *MAGYAR* Nemzeti Bank 6/2001.(MK 66.) MNB hirdetménye a bankjegyek bevonásáról egyes hirdetmények módosításáról. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 8.
A *MAGYAR* Nemzeti Bank a múlt év folyamán többször is módosította a régebbi típusú 5000 forintos bankjegyek beváltásának idejét. = ÉrHír. 9. 2001. 1. (01.). p. 4. (Közlemények)

A *MAGYAR* Nemzeti Bank ugyancsak február elején kibocsátotta a 2001. évszámmal ellátott 500 forintos bankjegyeket. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 4. (Közlemények)

MÉG beválthatjuk. = Petőfi Népe. 2001. (06.15.). p. 14.

MEGHOSSZABBÍTJÁK a régi bankjegyek beváltását. = Petőfi Népe Magazin. 2001. (06.23.). p. 13.

MEGÚJUL a kétezres bankjegy. = Metró. 2002. (06.04.). p. 5.

MOLNÁR Péter: Koronacímletű államjegyeink pengőértékre való felülnyomása és részvétele a pénzforga lomban 1926-1928 között. Szakdolgozat. Budapest. 2001. Kézirat gyanánt. 55 p., 32 t.

NAGY Ádám: Kossuth-bankók égetése Békés megyében. Die Verbrennung von Kossuth-Noten im Komitat Békés. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 139-152 p.

NAGY Ádám: Kossuth-bankók készítése, beszolgáltatása és megsemmisítése Szegeden (1849-1851). = Szeged. 14. 2002. 9. (09.). p. 10-15.

NŐHIÁNY a bankjegyeken. = ÚDNG. 5. 2001. 54. (11.15.). p. 7.

OR [OROSZ Éva]: Emissziós hírek. = Forint. [38]. 2001. 1. p. 11., ill.

PATAKFALVINÉ: Újra forgalomba kellene hozni a papírszázast. = Metro. 2001. (07.13.). p. 10.

PRÉKOPA Ágnes: JASCHIK Álmos, a művész és pedagógus. [Budapest]. 2002, noran kiadó kft. 303 p.

RAYMAN [János]: A pécsi 5 koronás tervezőjére Gebauer Ernőre emlékezünk. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 1. (01.02.). p. 2.

RAYMAN János: Adatok a 6 és 10 krajcáros papírpénzekről. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 12-13.

RAYMAN János: Adatok a Kossuth-dollárok magyarországi történetéből. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 15.20.

RAYMAN János: Észrevételek egy sosemvolt köztársaság sosemvolt pénzeihez. A „Pécs-Baranya Köztársaság" felülbélyegzéséről. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 20-28.
Bemerkungen über ein „niegewesenes Geld" einer „nie gewesenen Republik". Remarks on the never existed banknotes of a never exsisted republic

RAYMAN János: Kossuth bankók rejtegetéséért börtön. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 13-14.

RAYMAN János: Pécsi pénztervek 1921-ből. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p. 3-11.

UNWIN, Tim → HEWITT, Virginia

VAGYÓCZKY Károly del. et sc. Budapest. 2002, Pénzjegynyomda Rt. 52 p. - rec. GARAMI Erika = MNB Hírmondó. 2002. (05.27.). p. 6.

VAGYÓCZKY Károly: Az euróbankjegyek tervezője. = MNB Hírmondó. 2001. 40. (10.01.). p. 16.

VOLT-E már a kezében húszezres?. = Petőfi Népe. 2001. (02.05.). p. 10. (Megkérdeztük olvasóinkat)

WEISZ György: Félmilliót ér a nyomdahibás kétezerforintos bankjegy. A numizmata szerint hamarosan jön a százezres címlet. = Blikk. 2001. (08.06.). p. 6.

ZSILLE Péter: Bankjegyek történelmi háttérrel. = Horizont. 2001. (04.). p. 42-48.

XII. ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK

EGERSZEGI [Zoltán]: A Pécsegyházmegyei Takarékpénztár Részvénytársaság betéti könyve. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (11.01.). p. 5.

EGERSZEGI [Zoltán]: Pécsi diákszövetkezeti részjegy bemutatása. = Pécsi Dénár. 2001. 1. (08.02.). p. 6-7.

Az *EUROPARK*-érem optimális karácsonyi ajándék. = Metró. 2001. (12.06.). p. 4.

EUROPARK-érmek. = Europark Magazin. 5. 2001. 5. (05.). p. 3.

GARAMI Erika: Régi bankok, régi értékpapírok. Budapest. 2001, MNB Emissziós Főosztály. 44 p.

GARAMI Erika: Részvények, kötvények, záloglevelek. = BankLevél. 11. 2002. 9. p. 16.

IJJÁSZ István: Pécsegyházmegyei Takarékpénztár RT részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (11.01.). p. 4-5.

IJJÁSZ István: A Pécsi Takarékpénztár Egyesület részvénye 1874. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 6-7.

IJJÁSZ István: A Pécsi Takarékpénztár Rt. megalakulása és első részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 4-5.

IJJÁSZ István: A Pécsi Takarékszövetkezet Rt. koronaértékű részvényei. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 6. (06.02.). p. 4-5.

IJJÁSZ István: Pécsegyházmegyei Takarékpénztár RT részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (11.01.). p. 4-5.

JACOB, Hans-Reinhard – KUHÁR Péter: Jelzáloglevél versus jelzáloghitelekkel fedezett értékpapírok. Egymás konkurenciái vagy kiegészítői?. = Bankszemle. 45. 2001. 6. p. 76-89.

JACOB, Hans-Reinhard – KUHÁR Péter:: Futballrészvények. Csak kivételes esetben nyerő befektetés. = Bankszemle. 44. 2002. 4-5. p. 81-87.
JÁNOSKUTI Levente: Eszközök által fedezett értékpapírok. = Bankszemle. 45. 2001. 1-2. p. 27-40.
KUHÁR Péter → JACOB, Hans-Reinhard
PELBÁRT Jenő: Magyar nyelvű záloglevél 1792-ből. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 9-10.
POPOVICS Andrea: Papírrégiségek rekordhozammal. = Business Guide. 2. 2001. 5. p. 4-5.
RAYMAN [János]: A Csetnek-pécsi vasgyár részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 3.
[RAYMAN János: A Csetnek-Pécsi Vasgyár története]. In: NUMIZMATIKAI adatok a Pécsi Szemlében. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01.). p. 8.
RAYMAN [János]: A Pécsi Briquettes-gyár részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (10.01.). p. 5.
RAYMAN [János]: Pécsi Kőszénbánya és Gépgyár Részvénytársaság részvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 5.
RAYMAN [János]: Pécsi részvények. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 1. (01.02.). p. 6.
RAYMAN J.[ános]: Apollo Projectgraph Részvénytársaság részvényei. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01.). p. 4-5.
RAYMAN J.[ános]: Bárdosi Németh Jánosra emlékezünk. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 2-3.
SIMON László: Milyen célt szolgáltak a felvonójegyek?. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 26-27.
SZLIVA László: A „kongó" nevű pénz forgalma Kecskeméten. Kivonatos közlés Iványosi-Szabó Tibor 1981 évi hasonló című tanulmányából (III. rész). = ÉrHír. 9. 2001. 1. (01.). p. 3.
ZOMBORI Lajos: Nagykovácsi cserépjegyei. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 18.

XIII. SZÜKSÉGPÉNZ

BALATON Pál - LEÁNYFALUSI Károly - TAKÁCS István: Börtönpénzek. Büntetőintézeti szükségpénzek Magyarországon. 1. Budapest. 2002, Bedő Bt. 32 p., ill. - rec. GARAMI Erika = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 47. ; RAYMAN [János] = Pécsi Dénár, 1. 2001. 4. (11.07.). p. 3. ; ÚJ numizmatikai szakirodalom jelent meg a közelmúltban BÖRTÖNPÉNZEK címmel.... = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 4.
BENE Attila rec. → MENZEL, Peter
GARAMI Erika rec. → BALATON Pál
GERLOVICS Szilveszter: Az első vajdasági papírszükségpénzek. = Bácsország. 2002. 7-9. p. 62-64.
LEÁNYFALUSI Károly: A nagykőrösi szükségpénzek története. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 16-18.
LEÁNYFALUSI Károly → BALATON Pál
MENZEL, Peter: Deutsche Notmünzen und sonstige Geldersatzmarken 1840-1990. Bände I-II. Deutschsprachige Notmünzen und Gedersatzmarken im Ausland 1840-1990. Band III. Notmünzen und Geldersatzmarken von Bayern. 1840 bis 1998. Münzhandel und Verlag B. Strothotte. – rec. BENE Attila. = Éremtani Lapok. 2001. 69. (10) p. 24-25.
MIKÓ Endre: A Temesvári 10 guldenes változata. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 21-22.
MIKÓ Endre: Jólsva város ezüst egyforintos papír szükségpénze. = Az Érem. 38. 2002. 1. p. 40-41.
1 Silber Forint Papiernotgeld der Stadt Jólsva.
The silver 1 forint emergency paper money of the town Jólsva
MIKÓ Endre: Rozsnyói papírszükségpénz-változatok. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 13-14.
MIKÓ Endre: Változatok a Szabadságharc papír-szükségpénzeinél. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 39-42.
Varianten des Notpapiergeldes in dem Freiheitskampf 1848-49.
Variations in the emergency notes of the War of Independence
PELBÁRT Jenő: Ritka papírszükségpénz-vízjel 1849-ből. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 10-13.
RAYMAN [János] rec. → BALATON Pál
TAKÁCS István → BALATON Pál

XIV. BÁNYAPÉNZEK

KISS Gábor: Ismeretlen nagybányai bányapénz. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 39.
SZEMÁN Attila: Bányapénzek, réz váltópénzek, szükségpénzek. A XVII. század második felétől a XVIII. század elejéig. In: „Múltunk építőkövei...". Szerk.: CSURGAI HORVÁTH József, KOVÁCS Eleonóra. Székesfehérvár. 2001, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára. 124-147 p.
ZOMBORI Lajos: Pécsi bányapénz a XIX. századból. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 4-5.

XV. BANKTÖRTÉNET

BOTOS János: A magyarországi jelzáloghitelezés másfél évszázada. Budapest. 2002, Szaktudás Kiadó Ház.

CSERNYÁNSZKY - ÚJVÁRI: Monetáris tanács, gyártmányalap. Tegnap lapzártánk után szavazott a T. Ház a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény módosításáról... = ÚjDN. 2001. (06.20.). p. 8.

GARAMI Erika: Alpár, Lechner, Róth. = MNB Hírmondó. 2002. (09.09.). p. 7.

KÖVÉR György: A Bank története, 1950 – 2000. [A Magyar Külkereskedelmi Bank története dokumentumokban és emlékezésekben] . Az ötven éves bank. [írta, összeáll. Kövér György] ; [megj. a kötethez írta Bácskai Tamás]. Budapest. 2000, Magyar Külkereskedelmi Bank. 360 p. : ill.

KÖVÉR György: A magyar banktörténet-írás helyzete és hagyományai. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Situation und Traditionen der ungarischen Bankgeschichteschreibung. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk.: Buza János. Budapest. 2001, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport. 293-301 p. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 1.)

KÖVÉR György: Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. Krónika, 1950-2000. Az ötven éves bank. Ungarische Aussenhandelsbank AG. Die Chronik. Die fünfzigjährige Bank. [német szöveg Zádor Éva] ; [szerk. Grenitzer Róbert, Rubovszky Éva]. [Budapest]. 2000, Láng Kiadó. 135 p. : ill., színes

MANDEL Miklós - SZOMBATHELYI Ferenc: Egy intézmény karriertörténete. A központi banktól a jegybankig. = Társadalmi Szemle. 52. 2002. 4. p. 3-12.

SOÓS László: Dokumentumok a kétszintű magyar bankrendszer létrehozásáról. 1984-1987. = Századok. 134. 2002. 6. p. 1449-1502.

SZOMBATHELYI Ferenc -> MANDEL Miklós

TOMKA Béla: A magyar bankrendszer fejlődésének sajátosságai nemzetközi összehasonlításban. 1880-1931. = Századok. 133. 2002. 4. p. 655-683.

TÓTH Ferenc: Az Európai Beruházási Bank tevékenysége Magyarországon. = Bankszemle. 45. 2001. 4-5. p. 40-57.

ÚJVÁRI → CSERNYÁNSZKY

XVI. ÉREMMŰVÉSZET

XIII. Országos Érembiennálé. Szerk: Vasas Edit. Sopron, Lábasház, 2001. június 23 - szeptember 10. Sopron. 2001, Polgármesteri Hiv. ; Képző- és Iparművészeti Lektorátus. 110 p., ill.

175 éves az Erdészeti és Faipari Egyetem Sopronban. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 21.

ALAPÍTÓ okirat. [Petrányi Gyula-emlékérem alapítása]. = MBA. 54. 2001. 3. p. 7-8.

ALBRECHT Gyula: Fémbe öntött kártyaparti. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 26-27.
In Metall verewidtes Kartenspiel
Agame of cards immortalized in metal

Az *AUGUSZTUS* 1-jén megjelent érmés díjjegyesek. = Bélyegvilág. 2001. (10.). p. 34.

BAKOS Miklós: Kiegészítés. [A nagyváradi hadapródiskola emlékérme c. cikkhez]. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 5.

BAKOS Miklós: A nagyváradi hadapródiskola emlékérme. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 24-25.
Gedenksmedaille der Kadettschule von Nagyvárad.
Memory Medal of the Cadet School in Nagyvárad

[*BARANYA* Megyei Közgyűlés Egészségügyi és Szociális Díja]. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 1.

BARANYI Anna: Anton Scharff emlékérme a Nemzeti Zenede ötvenedik jubileumára 1890. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 189-192 p.

BARANYI Anna: „Traditional" and avant-garde Bartók medals in Hungarian art. = Studia musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae. 40. 1999. 1-3. 85-93.

BEBESSI K.: Fontos az orvostársadalom makulátlansága. Dr. Kajtár Pál elismerése. = ÚjDN. 2001. (06.30)

BECK Mihály: Különleges alakú és anyagú érmék. = DSzle. 1. 2002. 2. p. 190-202.

BERTÓK Krisztina: A Magyar Tudományos Akadémia díj- és jutalomérmei. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002. Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 193-206 p.

BÓLYAI-emlékérme. = MNB Hírmondó. 2002. (07.22.). p. 1.

BÓNA Endre: Fény-árnyék-egészség. Művészet és orvostörténet. [írta és a képanyagot vál.] Bóna Endre ; [előszó Vizi E. Szilveszter]. Szeged. 2001, Innovapress & Innovaprint Nyomda és Szerkesztőség. 168 p., ill. - rec. SÜLE Tamás = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (06.02.). p. 8.

BORSOS Miklós érmei. [Szerk. Fertőszögi Béláné, Kratochwill Mimi]. 1. Portrék. S.l. 2002. 167 p. , ill. (A Borsos Miklós-Kéry Ilona Alapítvány kiadványai ; 1.).

[*BUDAHELYI* Tibor] → WEHNER Tibor

CSÍKSZENTMIHÁLYI Róbert: „A legszebb dolgaink altamiraiak!". = Hitel. 12. 2002. 9. p. 61-68.

CS. L.: Ünnepel az orvosi könyvtár. = ÚjDN. 2001. (06.20.). p. 7.

CSOMA Mária → JAKÓ János

DARUVAR, Yves de: Bercsényi László. Franciaország marsallja 1689-1778. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 7-13.

A *DUNÁNTÚLI* Belgyógyász Vándorgyűlési Emlékérem szabályzata. = MBA. 56. 2001. 2. (06.). p. 6.

EGERVÖLGYI Dezső: Széchenyi-arckép egy szabadkőműves-érmén. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 20-21.; SopSzle. 55. 2001. 3. p. 337-339.

Das Portrait von Széchenyi auf einer Freimaurer Medaille

Széchenyi portrait on a freemasonic medal

EIBEN Ottó: Egy alig ismert vívó-plakett két élete. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 20-21.

An inadequately known plaque of fencing

Ein kaum bekanntes Fechter-Plakett

EMLÉKÉRME kibocsátás terve 2002. évben. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (01.). p. 4.

EZERÉVES a magyar pénzverés. Millenniumi emlékérmet bocsátottak ki. = Petőfi Népe. 2001. (05.07.). p. 8.

ÉREMBIENNÁLÉ Sopronban. = Magyar Hlap. 34. 2001. 146. (06.25.). p. 11.

FALUDI Géza: Emlékbeszéd. = Ártér. 4. 2002. 1. p. 9-14.

FELAVATTÁK Kölcsey szobrát. Megünnepeltük a Magyar Kultúra Napját. = Szegedi Extra. 12. 2001. 2.(01.23.).

GEDAI István: Csúcs Ferenc - emléktábla-avatás. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 15-18.

GOSZTONYI József: Giuseppe Verdi a magyar éremművészetben. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 18-19.

Giuseppe Verdi in der ungarischen Medaillenkunst.

Giuseppe Verdi on Hungarian plaquettes

GOSZTONYI József: Johann Sebastian Bach emlékérmek a magyar éremművészetben. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 36-37.

Gedenksmedaillen des Komponisten Johann Sebastian Bach in der ungarischen Medaillenkunst.

Johann Sebastian Bach commemorative medals in the Hungarian medal art

GOSZTONYI József: Kétszáz éve született Bolyai János. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 9-11.

GOSZTONYI József: A Magyar Tudományos Akadémia alapítványainak jutalomérme. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 6-9.

GOSZTONYI József: Németh László a magyar éremművészetben. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 12-14.

GOSZTONYI József – KŐHEGYI Mihály: Telcs Ede zenei érmei és plakettje. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 31-34.

Ede Telcs Bildhauers Medaille und Plaketten mit musikalischen Them.

The musical medals and plaqueks of Ede Telcs

GOSZTONYI József – ZOMBORI Lajos: Hóman Bálint a magyar éremművészetben. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 39.

GOSZTONYI József rec. → PROHÁSZKA László

GÖMÖR Béla: 120 emlékérem kultúrtörténeti háttere. Budapest GMR Reklámügynökség BT 2002 [S.l.] Danár. 251 p. ill. 24 cm. Bibliogr.: p. 7-10.

HADOBÁS Pál: Kossuth Lajos a numizmatikában és a falerisztikában. = Bácsország. 2002. 7-9. p. 68-70.

HATÁRESETEK. [Az érem harmadik oldala]. [1997 július 22 - augusztus 10., Budapest Galéria].[...fényképezte Ács József ; a Magyar Képzomuvészek és Iparmuvészek Szövetsége Érem Szakosztályának kiadványa]. [Budapest] [1998], M. Képzo- és Iparmuv. Szövets. Érem Szakoszt. [11], 69 p., ill.

Kiállítási katalógus. - Wehner Tibor bevezetojével.

HÁGEN [József]: A „Pécsi Angyal" érmeken. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 2-3.

HÁGEN [József]: A dombormű kicsiben. (Kiss György: Mohácsi emlékmű plaketten) = Pécsi Dénár. 2. 2002.

8. (08.01.). p. 2-3.
HÉRI [Vera, G.] Veronika: Luckius „érmei". = Folia Historica. 19. 2002. p. 197-208.
HÉRI Vera, G.: Művészet és társadalom. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 169-175 p.
IJJÁSZ István: A Szentmiklós-hegy bronzban. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 5.
JAKÓ János: Csoma Mária: Medicina in nummis - Magyar orvosi érmek katalógusa 1974-1994 – Könyvismertetés. = MBA. 54. 2001. 1. (02.). p. 45-46.
JÉZUS ezeréves érmeken. = A tudomány eredményei első kézből. Numizmatika. Forrás: http://www.huji.ac.il
JOBST Kázmér: A magyar laboratóriumi medicina jelesei érmeken. = MBA. 54. 2112. 1. (02.). p. 41-44.
KÁPLÁNNÉ JUHÁSZ Márta - SCHUDICH Anna: Bányászati érmek, plakettek. In: A bányászat évezredes története. III. kötet. Budapest. 2001, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület. 271-341 p. – rec. SZOLLÁTH György = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 11.
KENYERES Dénes: Kecskeméti csúszókorong plakett. = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 2.
KENYERES Dénes: Kecskeméti katonai emlékérem. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.). p. 2.
KENYERES Dénes: Kecskeméti orvosi-plakett. = ÉrHír. 10. 2002. 6. (11.). p. 2.
KENYERES Dénes: Kecskeméti vadászrepülő bronzérem. = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 2.
KENYERES Dénes: A repülőezred plakettje Kecskeméten. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (01.). p. 3.
KENYERES Dénes: Sakkverseny-érem Kecskemétről. = ÉrHír. 10. 2002. 5. (09.). p. 2.
KENYERES Dénes: A szenttamási földvár birtokbavétele és a szenttamási emlékérem. = Bácsország. 2003. 7-9. p. 65-66.
KENYERES Dénes: „Vízmű" érem Kecskeméten. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 2-3.
KÉZBE fogható történelem. = ÚjDN. 2001. (07.11.). p. 7.
KŐHEGYI Mihály → GOSZTONYI József
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Borai Viktor. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 267-269.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Az éremművészet és a társadalom kapcsolata a 19-20. században. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 177-187 p.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Telcs Ede éremművészete. = Ártér. 4. 2002. 1. p. 5-8.
KÖNYVTÁRI jubileum. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (09-10.). p. 22.
KÖSZÖNTJÜK a 200 éves Magyar Nemzeti Múzeumot. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 7.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Magyar ifjúsági irodalom. = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 3.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Sportesemény ábrázoló érmek kiállítása Kecskeméten. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 2.
LEÁNYFALUSI Károly: A szeretet érme. [Birkl László emlékére]. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 11-12.
LESZKÓ Erika: Emlékérme Bólyai János tiszteletére. = MNB Hírmondó. 2002. (07.22.). p. 4-5.
A *MAGYAR* millennium Bács-Kiskun megyében. = Petőfi Népe. 2001. (12.08.). p. 7.
A *MAGYAR* Numizmatikai Társulat...ez évben ünnepli megalakulásának 100. évfordulóját. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.). p. 4.
MAKAI Ágnes: Budavár török uralom alóli felszabadítása emlékére vert érem - 1686. = Ármádia. 2002. 9. p. 49-50.
MÉSZÁROS István: Érem és irodalom. 2. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 23-24.
MILLENNIUMI emlékérem. = BéMK. 51. 2001. 192. (08.17.). p. 3. ; Petőfi Népe. 2001. (08.17.). p. 3. ; ÚjDN. 2001. (08.17.). p. 3.
MITTELHOLCZ Dóra: Irodalmi értékű érmék. = Metro. 2002. (09.23.). p. 11.
ÓDORNÉ GRACZA Tünde: Jubileumi tanulmányok. A Pécsi Tudományegyetem Orvosi Könyvtára alapításának 75. évfordulójára. Pécs. 2001, PTE Könyvtár. 82 p.
ÓDORNÉ GRACZA Tünde: Jubileumra készülve. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (09-10.). p. 22-23.
PANDUR Ildikó: Alexandre Charpentier művei és a budapesti Iparművészeti Múzeum. = Ars decorativa. 16. 1997. 111-132.
PANDUR, Ildikó: Les ouvres d'Alexandre Charpentier et le Musée des arts décoratifs de Budapest. = Ars decoorativa. 16. 1997. 133-142.
Magyarul ld. uo. 111-132.

PÁGER János: Magyarországi botveretek, vagy botcímkék. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 4-5. ; 2. [rész]. = uo., 2. 2002. 1. (01.02.). p. 4. ; 3. [rész]. = uo., 2. 2002. 2. (02.02.). p. 6. ; [4. rész] = uo., 2. 2002. 4. (04.01.) p. 6. ; 5. [rész] = uo., 2. 2002. 6. (06.02.). p. 7. ; 6. [rész] = uo., 2. 2002. 8. (08.01.) p. 5. ; [7. rész, hibás számozással 6.-ként szerepel] = uo., 2. 2002. 10. (10.01.). p. 4. ; 8. [rész]. = uo., 2. 2002. 12. (12.01.). p. 6.

PÁRTOS Judit: GÖDI ki kicsoda?. Beck Ö. Fülöpről és dr. Huzella Tivadarról. = Gödi Almanach. 2002. p. 83-94.

PROHÁSZKA László: Beck András és a Magyar Csillag. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 15-17.
Beck und der Magyar Csillag
András Beck and the Magyar Csillag

PROHÁSZKA László: Érmek igézete. Beck Ö. Fülöp és a Nyugat. = MMF. 3. 2001. 1. p. 17-19.

PROHÁSZKA László: Herczeg Ferenc - érmén és könyvborítón. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 14-15.
Ferenc Herczeg - on medal and book-binding
Ferenc Herczeg - Münzen am Buchumschlag

PROHÁSZKA László: Klebelsberg Kuno ábrázolása a magyar éremművészetben. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 47-50.
Portrait-Abbildungen über Kuno Klebelsberg in der ungarischen Medaillenkunst
Kuno Klebelsberg in Hungarian medal art

PROHÁSZKA László: Körmendi Frim Jenő Sobieski-érme. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 29-31.
Die Medaille über Jan Sobieski von Jenő Körmendi Frim.
The Sobieski medal of Jenő Körmendi Frim

PROHÁSZKA László: Ligeti Miklós. Balatonlelle. 2001, Kapoli Múzeum & Galéria. 147 p. – rec. GOSZTONYI József = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 41.

PROHÁSZKA László: Mikus Sándor Cuoco-érme. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 28-30.
Sándor Mikus's Cuoco-Medaille
The Cuoco-medal of Sándor Mikus

RÁCZ-FODOR Mihály: Két halasi érem. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 16-17.
Two medals of Kiskunhalas
Zwei Medaillen aus Kiskunhalas

RAYMAN [János]: Csontváry emlékezete a pécsi érmeken. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 6-7.

RAYMAN [János]: Kiss György szobrász. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 8. (08.01.). p. 2.

RAYMAN János: A mohácsi hadastyán egylet. = JPMÉ. 44-45. 2002. p. 135-150.

RAYMAN János: Török Jánosra emlékezünk. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 6. (06.02.). p. 2-3.

RÉTFALVI Sándor → SÜLE Tamás: Pécsi éremművészek…

RIDEG Gábor: Expresszív indulatok, fegyelmező formák. Kiss György művészetéről. = MMF. 2. 2002. 3. p. 32-35.

SCHNEIDER Imre: Dr. Berde Károly Emlékérem. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (11.). p. 13.

SCHNEIDER Imre: Dr. Melczer Miklós-emlékérem. = Orvoskari Hírmondó. 2002. (11-12). p. 16.

SCHUDICH Anna → KÁPLÁNNÉ JUHÁSZ Márta

SEMMELWEIS-napi ünnepség. [„Baranya Megyei Orvosi Kamaráért" emlékplakett átadása]. = Baranyai Orvos. 8. 2002. 2. (09.). p. 2.

SEMMELWEIS -napi ünnepség. [A „Baranya Megyei Orvosi Kamaráért" emlékplakett átadása]. = Baranyai Orvos. 7. 2001. 2. (09.). p. 2.

SIÓFOKON megtartott 31. Vándorgyűlés alkalmából az MÉE központja – a hagyományoknak megfelelően– érmet veretett ezüstből és bronzból. Ugyancsak a hagyományoknak megfelelően a siófoki csoport kísérő érmet is készíttetett. = ÉrHír. 9. 2001. 04. (07.). p. 4.

SOLTRA Elemér → SÜLE Tamás: Pécsi éremművészek…

SÓLYMOS Szilveszter: Kegyérmek Pannonhalmán. Kuncze Leó bencés gyűjtése. Pannonhalma. 2002, Szent Gellért Kollégium. 221 p., ill. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium könyvei, 12.)

S.[ÜLE] T.[amás]: 75 éves üzenet. = Baranyai Orvos. 7. 2001. 2. (09.). p. 9.

SÜLE Tamás: Az etikai bizottságok története Baranyában. [Hippokratész-emlékérem képe]. = Baranyai Orvos. 8. 2002. 2. (09.). p. 10-12.

SÜLE Tamás: A gyógyító Szent Eligius. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 4-5.

S.[ÜLE] T.[amás]: In memoriam Hölbing Miksa. = Baranyai Orvos. 7. 2001. 3. p. 12.

SÜLE Tamás: Jubileumi érem. 75 éves az orvosi egyetemi könyvtár. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 4-5.
SÜLE Tamás: Kerpel-Fronius emlékérem. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 6.
SÜLE Tamás: Névjegy-érmek. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (11.01.). p. 6-7.
SÜLE Tamás: Pécsi éremművészek kitüntetése. [Rétfalvi Sándor, Soltra Elemér]. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (10.01.). p. 6.
SÜLE Tamás: Szent Eligius orvosi legendáriuma. = Baranyai Orvos. 8. 2002. 1. (03.). p. 7.
SÜLE Tamás: Tíz éves a pécsi Szent Eligiusz Társaság. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 2-3.
SÜLE Tamás: Tóth Lajos emlékezete. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (11.). p. 24-28.
SÜLE Tamás: Tóth Lajos emlékezete. In: Jubileumi tanulmányok: A Pécsi Tudományegyetem Orvosi Könyvtára alapításának 75. évfordulójára Szerk.: Ódorné Gracza Tünde. Pécs. 2001, PTE Könyvtár. 19-31 p.
SÜLE Tamás: Üdvözlő-érmek. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01). p. 2-3.
SÜLE Tamás rec. → BÓNA Endre
SZÁLLÁSI Árpád: A szülészet ábrázolása a magyar orvosi érmeken. = Orvosi Hetilap. 142. 2001. 14. (04.08.). p. 737-739.
A *SZEGED* emlékérem kitüntetettjei. = Délmagyarország. 2001. (05.26.).
SZLÁVICS László, ifj. katalógusának CD-verziója. Budapest. é.n., Art'95 Bt.
SZILÁGYI Mihály: Magyar keletkutatók emlékérmei. = Éremtani Lapok. 2002. 76. (12.). p. 3-8.
SZOLECZKY Emese: Pax in nummis. 1648-1748. A béke Megjelenítése emlékérmeken. = Folia Historica. 21. 2000. p. 165-214.
SZOLLÁTH György rec. -> KÁPLÁNNÉ JUHÁSZ Márta
[*TELCS Ede*]: „Éltem és művész voltam.". [Lejegyezte: Telcs András]. = Ártér. 4. 2002. 1. p. 15-43.
TOMA-DEMIAN Nicoletta: Gozsdu Elek (1849-1919) egy kevésbé ismert plakettje. = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 4. 2001. p. 417-424.
TÓTH A.: A márvány érmek mestere, Holdas György. In: XIII. Országos érembiennále. Szerk.: VASAS Edit. Sopron. 2001. 4-21 p.
György Holdas, der Meister der Marmormedaillen.
The master of marble Medals, György Holdas
VASAS Edit → *XIII.* Országos
VERT ezüst, bronz és hajlított acéldrót. Hagyománytisztelő és kísérletező éremművészek Sopronban. = Magyar Nemzet Millennium. 2001. (07.28.). p. 2.
VÉRTES László: Recordatio - Ars - Gerontologia Hungarica. Budapest. 2001, [s.n.]. 38 p.
WEHNER Tibor: Logika, líra. Budahelyi Tibor érmeiről. = Új Forrás. 28. 2002. 5. p. 61-64.
WEHNER Tibor → *HATÁRESETEK*
ZETMANN Georg: Silbermedaillen des I. Weltkrieges auf die militarischen Handlungen und denkwürdigen Ereignisse von 1914 bis 1919. Regenstauf. 2002, H. Gietl Verlag und Publikationsservice. 384 p.
ZSOLDI Zoltán: Füsti Molnár Béla sportérmeinek azonosítása. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 30-36.
Die Identifizierung der Sportmedaillen von Béla Füsti Molnár
The identification of the sport medals of Béla Füsti Molnár
ZOMBORI Lajos → GOSZTONYI József

XVII. EMLÉKPÉNZ

100 forintos jubileumi érmék kibocsátása. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 4.
2001. évben várhatóan az alábbi emlékpénzeket bocsátja ki a Magyar Nemzeti Bank.... = ÉrHír. 9. 2001. 1. (01.). p. 4.
ASZTALOS Andrásné: Éremújdonságok. Ezeréves a magyar pénzverés, százéves a filmgyártás. = Dunaújvárosi Hlap. 2001. (07.18.). p. 3.
ASZTALOS Andrásné: Új emlékpénz-sorozat, irodalmi vonatkozásokkal. = Dunaújvárosi Hlap. 2001. (08.04.). p. 9.
BEREI József: Jeles emberek és Kecskemét. V. rész. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 2-3.
EMLÉKÉRMÉK. [Országos Széchenyi Könyvtár alapításának 200. évfordulója alkalmából]. = BéMK. 57. 2002. 153. (06.12.). p. 3. ; Petőfi Népe. 2002. (06.12.). p. 3.
EMLÉKFILLÉRT vernek. = Népszabadság. 59. 2001. 27. (02.01.). p. 24.

EZERÉVES a magyar pénzverés. = BéMK. 51. 2001. 105. (05.07.). p. 8.
EZERÉVES a magyar pénzverés. Milleniumi emlékérmet bocsátottak ki. = ÚjDN. 2001. (05.07.). p. 8.
GARAMI Erika: Emlékpénz-különlegességek. = BankLevél. 11. 2002. 7-8. p. 15.
GARAMI Erika: Emlékpénzterveztek vitrinben. = MNB Hírmondó. 2002. (12.16.). p. 11.
GARAMI Erika: Új 3000 forintos ezüstpénz. = HL@. 2002. (07.28.).
GARAMI Erika: Új bankjegysorozat VII: a 2000 forintos emlékbankjegy. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 21-22.
GEDAI István: Néhány szó az emlékpénzeinkről. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p. 27-28.
HARRY Potter-pénzérme. = Petőfi Népe. 2001. (09.08.). p. 14.
H. M.: Elkezdődött a Kossuth-év. = Petőfi Népe. 2002. (01.25.). p. 3.
KÖZLEMÉNY 100 forintos érme kibocsátásáról. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 8.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek!. = ÉrHír. 10. 2002. 6. (11.). p. 4.
A *MAGYAR* Állami Pénzverő „Mesterdarabok ezüstből 1946" elnevezéssel...kiverte az 1946-ban megjelent első forint fizetőeszköz érméit. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 4.
A *MAGYAR* Nemzeti Bank 2/2001. (MK. 27.) MNB hirdetménye szerint március 14-én 4000 forintos címletű ezüst emlékpénzt hozott forgalomba „100 éves a gödöllői művésztelep" megnevezéssel. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 4.
A *MAGYAR* Nemzeti Bank 3/2001. (MK. 46.) MNB hirdetménye szerint április 25-én, két darabból álló sorozatot adott ki az „Ezeréves magyar pénzverés" emlékére. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 4.
A *MAGYAR* Nemzeti Bank 5/2002. sz. hirdetménye a Magyra Közlöny 2002/121. sz.-ban a „sakk" kupronikkel emlékpénzérme kibocsátásáról. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 11. (11.01.). p. 8.
...a *MAGYAR* Nemzeti Bank augusztus 20-án 100.000 Ft címletű, 1 uncia súlyú (31,1 g) aranypénzt bocsát ki Szent István emlékére. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.). p. 4.
...a *MAGYAR* Nemzeti Bank, az 5/2001. (MK. 46.) MNB hirdetménye szerint április 26-án...ezüst 3.000 forintos címletű érméket bocsátott ki...a „100 éves az első magyar film, A tánc" elnevezéssel. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 4.
A *MAGYAR* Nemzeti Banktól kapott tájékoztatás szerint a „Magyar Ifjúsági Irodalom" főhőseiről (Ludas Matyi, Pál utcai fiúk, Toldi, János vitéz) kibocsátott rézötvözetű, 200 forintos címletű emlékpénzek BU kivitelben csak november hónap végén, vagy december... = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 4.
M.[EHLHAUSEN], W.[olfgang] J.: Nachrichten. Numismatische Neuigkeiten aus Ungarn. Schraub- und Jugendmünzen. Silbermünze auf Margit Kovács. Kursmünzenserien in PP - Raritäten von morgen. = MünzPap. 2002. 1. (01.). p. 56-57.
MEHLHAUSEN W.[olfgang] J.: Nachrichten. Numismatische Neuigkeiten aus Ungarn. Viereckige Münze mit einem „Schachautomaten". Falsche DDR-Mark auf Ungarns RGW-Münze. = MünzPap. 2002. 11. (11.). p. 61-62.
NEUE Münzen. Ungarn. = MünzPap. 2002. 6. (06.). p. 26. ; 2002. 9. (09.). p. 28. ; 2002. 11. (11.). p. 33.
[OROSZ Éva] -OR-: Százéves a Gödöllői Művésztelep. = Forint. [38]. 2001. 2. p. 8.
S. K.: Fogytán a Szent István-arany. = Népszabadság. 2001. (09.06.). p. 26.
SOÓS Kálmán: Ezeréves Szent István-ezüst. = Népszabadság-kalendárium. 2001. p. 194.
A *TÖRTÉNELEM* nagy autómodelljei. = Autósélet. 33. 2002. 7. (07.). p. 25.
UGYANCSAK a Magyar Nemzeti Bank kiadott egy tájékoztatót a 2001. évben kibocsátásra tervezett emlékpénzekről. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 4. (Közlemények)
ÚJ emlékpénz kibocsátása. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 4.
ÚJ emlékpénz! 200 éve született Bolyai János. = ÉrHír. 10. 2002. 5. (09.). p. 4.
ÚJ emlékpénz. 200 éves az Országos Széchényi Könyvtár. = ÉrHír. 10. 2002. 4. (07.). p. 4.
ÚJ ezüst a „régiekről". = Autósélet. 33. 2002. 7. (07.). p. 11.

XVIII. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

I. Bartolomaiosz...ortodox egyházi vezetőnek Orbán Viktor miniszterelnök...a Magyar Köztársasági Érdem rend Nagykeresztje kitüntetést nyújtotta át. = BéMK. 51. 2001. 99. (04.28-29.). p. 2.
A *2001.* évi kitüntetettek szakmai életrajza. = MBA. 56. 2001. 2. (06.). p. 8-9.
ÁCS Tibor: A szabadsáharc kitüntetettjei és kitüntetései. = Hadtudomány. 2001. 4. p. 119-121.
BÁN János: Rablók nyomában az Év Rendőre. = BéMK. 51. 2001. 97. (04.26.). p. 3.
BAUM Attila: Testnevelési Díszérem. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 32-36.

Eine Ehren-Medaillle für Körperkultur.
Honorary medal of physical education

BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A zombori „JÖVENDŐ" szabadkőműves páholy jelvénye. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 265-266.
Abzeichen der Freimaurersloge „JÖVENDŐ" in Zombor

BÓNA Endre: Adalék az Ulrich-keresztek történetéhez. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 18-19.
Addition to the history of the Ulrich-crosses
Beitrag zur Historie des Ulrich Kreuzes

A *CORVIN*-kitüntetésekről. = Millenniumi Országjáró. 2. 2001. (11-12.). p. 17.

CORVIN-lánc. = BéMK. 51. 2001. 189. (08.14.). p. 3. ; 51. 2001. 198.(08.25-26.). p. 3.

CSÖRGŐ Zoltán:: „A magyar hazának tett szolgálataiért.". A Március 15-e Emlékéremről. = Magyar Napló. 12. 2002. 1. p. 72-78.

EFLER, Gert: Deutsche Feuerwehr - Auszeichnungen. 11. Schwalmstadt. 2001. - rec. PANDULA Attila = Klió. 11. 2002. 2. p. 77-78.

EGERSZEGI NOB-érdemrendje. = Magyar Hlap. 34. 2001. 146. (06.25.). p. 23.

EGERSZEGI Zoltán: Az 1907-ben Pécsett rendezett IV. Szőlészeti- és borászati kongresszus jelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 4. (04.01.). p. 4.

EGERSZEGI [Zoltán]: A Janus Gimnázium új jelvényének létrejötte. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 4.

EGERSZEGI [Zoltán]: Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 8. (08.01.). p. 4-5.

EGGER, Rainer - JUNG, Peter - RILL, Robert: Unter Österreichs Fahnen. Katalog zur Ausstellung „200 Jahre Kriegsarchiv" vom 18. Oktober 2001. bis 28. Februar 2002. Militärhistorische Kostbarigkeiten aus sechs Jahrhunderten. Wien. 2001, Verlagsbucchandlung Stöhr Gmbh. 112 p. - rec. PANDULA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 117.

EGGER, Rainer – RILL, Robert: Unter Österreichischen Fahnen. Katalog zur Ausstellung „200 Jahre Kriegsarchiv" vom 18. Oktober 2001. bis 28. Februar 2002. Militärhistorische Kostbarigkeiten aus sechs Jahrhunderten. Wien. 2001, Verlagsbuchhandlung Stöhr Gmbh. 112 p. – rec. PANDULA Attila

ELSŐ Kerpel Fronius Ödön-díjas: Boda Domokos. = Gyermekgyógyászat. 52. 2001. (07.). p. 360.

ÉRDEMÉREM. = Petőfi Népe. 2001. (12.07.). p. 3. ; ÚjDN. 2001. (12.07.). p. 3.

FARKAS Ferenc: A Bányász Szolgálati Érdeméremről. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 42.
Bergbau Verdienstmedaille
About Mining Service Medal

FARKAS Ferenc: A Honvéd Dózsa Gyalogos Tisztiiskola karjelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002, 1. (01.02.). p. 3.

FARKAS Ferenc: Még egyszer a Bányász Szolgálati Érdeméremről. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 29.
Nocheinmal über die Bergbau Verdienstmedaille
Once again on the Mining Service Medal

FRANKÓ Marianna: Vöröskeresztes díjeső az ünnepségen. Kivételes elismerés az árvizi speciális mentő és gyorsbeavatkozó csoportnak. = BéMK. 51. 2001. 108. (05.10.). p. 4.

H. M.: Százéves a Nobel-díj. Az évfordulót tudományos tanácskozással ünnepelték. = BéMK. 51. 2001. 280. (12.01.). p. 3.

HADOBÁS Pál rec. → MAKAI Ágnes

HADOBÁS Pál: Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc kitüntetései. = Szülőföldünk. 27. 2002. p. 32-37.

HÁGEN [József]: Egy pécsi „lovag". [Schlaraffia] = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (10.01.). p. 7.

HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. Babits Mihály Gimnázium és Szakközépiskola. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 4. (04.01.). p. 5., ill.

HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. A pécsi „FÉMIPARI". 1. A Pécsi M. kir. Állami Fémipari Szakiskola. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 6., ill.

HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. A pécsi „FÉMIPARI". 2. Pécsi Magyar Király Állami Felsőipariskola. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 7., ill.

HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. A pécsi „FÉMIPARI". 3. Gépipari technikum. 1. 2001. 4. (11.07.) p. 5., ill.

HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. A pécsi „FÉMIPARI". 4. Zipernowsky Károly Ipari Szakközép. =

Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 4., ill.
HÁGEN [József]: [Pécsi iskolák jelvényei.] A pécsi Fémipari jelvényei. 90 éves az iskola. = Pécsi Dénár. 2. 2002. Melléklap. (05.18.). p. 8., ill.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. 5. Gépipari Technikum sapkája és sapkajelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 1. (01.02.). p. 5.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. Egy eddig ismeretlen „Fémiparis" jelvény. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 5.
HÁGEN [József]: [Pécsi iskolák jelvényei]. A Janus Pannonius Gimnázium. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07.01.). p. 6-7., ill.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. Komarov Gimnázium és Szakközépiskola. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 6., ill.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. Széchenyi István Gimnázium Pécs. 1945 előtti jelvények. = Pécsi Dénár. 2001. 1. (08.02.). p. 4-5., ill.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. A Széchenyi István Gimnázium. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 6. (06.02.). p. 6., ill.
HÁGEN [József]: Pécsi iskolák jelvényei. Újmecsekalja Gimnázium. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 7., ill.
HÁGEN [József]: További jelvények a Mecsek Egyesülettől. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (05.01.). p. 3., ill. Ld. még: HORVÁTH Csilla, B.: A Mecsek Egyesület jelvénye.
HÁGEN [József]: További jelvények a Mecsek Egyesülettől. HALY: Corvin-lánc. = Hunyadi Népe. 14. 2002. (09.). p. 4.
HÉRI Vera, [G.] - KŐHEGYI Mihály: Az észt Pro Terra Marianna érdemkereszt. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 51-52.
Das estische Verdienstkreuz Pro Terra Mariana
Cross of distinction of the Estonian Pro Terra Mariana
HÉRI Vera, [G.] – MAKAI Ágnes: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemből. Budapest. 2002, Helikon. 279 p. ill. Bibliogr.: p. 268-269.
HERMANN Róbert: Hű vitézségért. = Millenniumi Országjáró. 2. 2001. 6. (11-12.). p. 17.
HORVÁTH Csilla, B.: A Mecsek Egyesület jelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 2. Ld. még: HÁGEN [József]: További jelvények a Mecsek Egyesülettől.
IJJÁSZ István: A Pécsi Takarékszövetkezet utolsó jelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07. 01.). p. 4-5.
ILLÉSFALVI Péter - KOVÁCS Vilmos - MARUZS Roland: „Vitézségért" Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban. Budapest. 2001. Varietas '93 Kft. 100 p.
INTÉZETI, klinikai hírek. A Humán Anatómiai Intézetből. Dr. Csernus Valér megkapta a Pro Facultate Medicinae ezüst fokozatát. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (11.). p. 30.
JUNG, Peter → EGGER, Rainer
K. A. J.: Tűzoltóünnep német vendégekkel. Kitüntették Péter Istvánt és Kisházi Gusztávot. = BéMK. 51. 2001. 105. (05.07.). p. 5.
K. E.: Oktatókat ünnepeltek. = BéMK. 51. 2001. 134. (06.11.). p. 1.
KATASZTRÓFAVÉDELMI kitüntetések. = BéMK. 51. 2001. 120. (05.24.). p. 6.
KENYERES Dénes: A II. Vilmos 7. Huszárezred csákójelvénye. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 22-23.
Sahako badge of the Seventh Hussars of William II
Das Tschakoabzeichen des von Wilhelm II. benannten 7. Husarenregiment.
KENYERES Dénes: A Császári és Királyi 11. sz. (Győri) Tábori Vadászzászlóalj jelvénye. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 37-38.
Das Abzeichen des 11. K. u. K. Jägerbataillon (Raab)
The badge of the 11th (Győr) Imperial and Royal Field Fighter Battalion
KENYERES Dénes: A Császári és Királyi 52. gyalogezred sapkajelvényei. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 37-39.
Das Feldmünze-Abzeichen des Kaiserlichen und Königlichen 52. Infanterieregiements
The cap badges of the 52th (Imperial and Royal) infrantry regiment
KENYERES Dénes: „Kecskemét felfedezője" jelvény. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 3.
KENYERES Dénes: A Jászkun huszárok sapkajelvényei. = ÉrHír. 10. 2002. 4. (07.). p. 2-3.
KENYERES Dénes: A Kecskeméti Helyőrségi Klub jelvénye. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 2.
KENYERES Dénes: A Kecskeméti Repülőbázis csapatjelvénye. = ÉrHír. 10. 2002. 6. (11.). p. 3.
KITÜNTETÉS. = BéMK. 51. 2001. 118. (05.22.). p. 8.

KITÜNTETÉS. = MÁllatorvL. 123. 2001. 10. (10.). p. 636.
KITÜNTETÉS a magyarság hírnevéért. Teller Ede. = FizSzle. 2002. 1.
KITÜNTETÉS. Leányfalusi Károlyt...a Magyar Numizmatikai Társulat megalakulásának 100. évfordulója alkalmával, a 2001. május 22-én megtartott társulati közgyűlés „Szentgáli Károly emlékéremmel" tüntette ki.... = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 1.
KITÜNTETÉS. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Elnöksége a 2001-ben alapított „UNGER EMIL JUTALOMÉREM"-mel tüntette ki Csoportunk titkárát Leányfalusi Károly-t. = ÉrHír. 10. 2002. 4. (07.). p. 2.
KITÜNTETÉSEK. = Baranyai Orvos. 7. 2001. 3. (12.). p. 2.
KITÜNTETÉSEK. = BéMK. 51. 2001. 127. (05.01.). p. 3.
KITÜNTETETT pedagógusok. = BéMK. 51. 2001. 131. (06.07.). p. 5.
KITÜNTETETTEK. = BéMK. 51. 2001. 193.(08.18-20.). p. 5.
KŐHEGYI Mihály → HÉRI Vera, [G.]
KOVÁCS Vilmos → ILLÉSFALVI Péter
A *KŐRÖSI* Csoma Sándor emlékérem kitüntetettjei. In: Kőrösi Csoma Sándor és a magyar történelem útjai. Szerk.: Gazda József. Covasna. 2001, Kőrösi Csoma Sándor Közmű̈v. Egyesület. P. 185-222.
KVÉDER László: „Árvízvédelmi embléma". = Pécsi Dénár. 2. 2002. 4. (04.01.). p. 7.
LAKATOS Sarolta: Az önálló magyar kitüntetések a szabadságharcból. = Kelet Magyarország. 2002. (01.05.). p. 9.
LAKATOS Sarolta: Pápai érdemrendek. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 227-240 p.
LAKATOS Sarolta rec. → MAKAI Ágnes
LEÁNYFALUSI Károly: „Leskowsky emléktúra" turistajelvény Kecskeméten. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.)3
LEÁNYFALUSI Károly: A „Város Kulcsa" kitüntetés Kecskeméten. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 40-41.
„Stadt-Schlüssel"-Auszeichnungen in Kecskemét.
„Város Kulcsa" decoration at Kecskemét.
LUMDSDEN, Robert: Medals and Decorations of Hitler's Germany. Schremsbury. 2001. – rec. PANDULA Attila = Klió. 11. 2001. 3. p. 122-123.
A *MAGYAR* Kultúra Napja alkalmából díjban részesültek. = Millenniumi Országjáró. 2001. (03-04.). p. 17.
MAGYARI Barna: Nemzetközi Béke Nagydíj a festőművésznek. = BéMK. 51. 2001. (06.30-07.01.). p. 9.
MAKAI Ágnes: „Hű vitézségért..." Az 1848-1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. . „For devoted bravery..." In memory of the decorated heroes who fought in the Hungarian war of inde pendence of 1848-1849. „Für treue Tapferkeit..." Zur Erinnerung an die Dekorierten Helden des ungarischen Freiheitskampfes von 1848-1849. Budapest. 2001, Osiris Kiadó. 224 p. (Historia Militaris. 2.) – rec. HADOBÁS Pál = Turul. 75. 2002. 1-2. p. 63. ; LAKATOS Sarolta = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 48. ; SALLAY GERGELY = Éremtani Lapok. 2002. 71. p. 19-20.
MAKAI Ágnes: Az 1848-49-es Magyar Katonai Érdemrend ideiglenes I. osztálya. = Ármádia. 2002. 3. p. 49-50.
MAKAI Ágnes: 1956-os nemzetőrjelvény. = Ármádia. 2002. 10. p. 49-50.
MAKAI Ágnes: Horthy Miklós kitüntetései a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. = Folia Historica. 23. 2002. 2. p. 87-104.
MAKAI Ágnes: Hőstettek és protokoll. Horthy Miklós kitüntetései. = Rubicon. 105-106. 2001. 1-2. p. 40-41.
MAKAI Ágnes: Kitüntetés (I-IV.). In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Szerk.: SZIJJ Jolán-RAVASZ István. Budapest. 2001, Petit Real Könyvkiadó. 370-372 p.
MAKAI Ágnes: Kitüntetések katonai jelképei. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 4. Szerk.: HAUSNER Gábor, KINCSES Katalin Mária, VESZPRÉMY László. Budapest. 2001. 133-138 p.
MAKAI Ágnes: Kossuth és a magyar kitüntetésügy. = HK. 115. 2002. 3. p. 841-853.
MAKAI Ágnes: A Mária Terézia Katonai Rend középkeresztje. = Ármádia. 2002. 6. p. 49-50.
MAKAI Ágnes: Pontosító adatok Horthy Miklós katonai kitüntetéseihez. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5. Szerk.: HAUSNER Gábor. KINCSES Katalin Mária. KREUTZER Andrea. Budapest. 2002. 113-120 p.
MAKAI Ágnes → HÉRI Vera, [G.]
MARUZS Roland → ILLÉSFALVI Péter
MÉSZÁROS M. János: A magyar állategészségügy és az állatorvosi szakoktatás szolgálatáért adott állami

kitüntetések 1991-től 2000-ig. = MÁllatorvL. 124. 2002. 12. p. 761-768.
State medals given for the service of Hungarian animal health and professional veterinary education from 1991 to 2000.
MÉSZÁROS M. János: A magyar állategészségügy szolgálatáért adott állami kitüntetések a két világháború között. = MÁllatorvL. 123. 2001. 10. (10.). p. 633-636.
State medals given for serving Hungarian animal health between the two World Wars.
MÉSZÁROS M. János: A magyar állatorvosi. állategészségügyi tevékenységet elismerő állami kitüntetések az Osztrák-Magyar Monarchiában. = MÁllatorvL. 123. 2001. 5. p. 310-317.
State medals acknowledging the Hungarian veterinary in activity in Austro-Hungarian Monarchy
MOLNÁR József: A „Hazáért" kitüntető jelvény. 57. 2001. 1. p.38-39.
Auszeichnendes Abzeichen „Für das Vaterland"
The „Hazáért" badge of honour
MOLNÁR József: Kiegészítés. A „Hazáért" kitüntető jelvény című íráshoz (Az Érem 2001/1.). = Az Érem. 57. 2001. 2. p. 38.
MOLNÁR József: Magyar Páneurópa Unió kitüntetése. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 28.
Ungarische Paneuropa Union Auszeichnung
The badge of honour of the Hungarian Paneuropean Union
MURÁNYI Gábor: Érdemek és érdemesek. A Corvin-lánc története. = HVG. 21. 2002. 45. p. 97-104.
NOBEL-díjasok. The 2002 Nobel Prize in Phisiology or Medicine 7 October 2002. = Orvoskari Hírmondó. 2002. (11-12.). p. 26-27.
NUMIZMATIKAI elismerések. = Petőfi Népe. 2001. (06.02.). p. 4.
NYEMCSOK László: Csak a busa nem díjazta az ifjú zongoraművészt. = BéMK. 51. 2001. 228. (09.29.).
NYEMCSOK László: Életmentő emlékérem a főhadnagynak. = BéMK. 52. 2002. 7. (01.09.). p. 4.
OLIMPIAI érdemrendet kap Egerszegi. = Metro. 4. 2001. (05.03.). p. 6.
PANDULA Attila: „Kard és koszorú". tallózás ezer év magyar uralmi és katonai jelképeiben. = Turul. 58. 2002. 3-4. p. 126-127.
PANDULA Attila: A Felvidéki emlékérem (1938-1939), az Erdélyi emlékérem (1940). a Délvidéki Emlékérem (1941). In: A XIV. Magyar Őstörténeti Találkozó. A X. Magyar Történelmi Iskola - Szentendre 2001. (08. 5-12.). 2001, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyesület. 15 p.
PANDULA Attila: A magyar királyi Szent István Rend gyémánt díszítménye. In: A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára. Szerk.: Seifert Tibor. Budapest. 2001, ELTE Bölcsészettudományi Kar. 155-166 p.
PANDULA Attila: A történelem segédtudományai. In: Magyarország a XX. században. V. Tudomány 2. Társtudományok. Szerk.: KOLLEGA TARSOLY István. Szekszárd, 2000. Babits Kiadó. 313-338 p.
PANDULA Attila: Die Brillantendekorationen des königlich-ungarischen St. Stephansordens. = ZÖGO. 11. 2002. 3. (11.). p. 8-16.
PANDULA Attila: Genealógia, heraldika és a társtudományok jelenlegi állapota és perspektívái (Szlovákiában). Tudományos konferencia Túrócszentmártonban (Martin) 2001. szeptember 5-6. = Turul. 74. 2001. 3-4. p. 113-114.
PANDULA Attila: Női rendjelek a Habsburg Birodalomban és az Osztrák-Magyar Monarchiában. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk. TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002. Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 207-225 p.
PANDULA Attila: Orosz falerisztikai gyűjtemény müncheni aukción. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p.21-26.
PANDULA Attila: Rendjelek a magyar állami heraldikában. = Turul. 74. 2001. 3-4. p. 93-102.
PANDULA Attila rec. → EFLER, Gert ; EGGER, Rainer ; LUMDSDEN, Robert
PEDAGÓGUS-kitüntetések. = BéMK. 51. 2001. 131. (06.07.). p. 1.
„*PEDAGÓGUSNAP* – kitüntetésekkel". = BéMK. 8. 2001. 131. (06.07.). p. 5.
PEDAGÓGUSOK, akiket kitüntettek. = BéMK. 51. 2001. 133.(06.09-10.). p. 5.
PRIVACSEK András: Corvin-lánc: újabb kitüntetettek. = Petőfi Népe. 2001. (11.29.). p. 3.
QUELLEN zur Militärgeschichte. 200 Jahre Kriegsarchiv. Innsbruck; Wien; München; Bozen. 2001, Studien Verlag. 541 p. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv. 49.) - rec. PANDULA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 115-116.
R.[AYMAN] J.[ános]: Kitüntetések, katonai jelvények és érmek kiállítása Pécsett. = Pécsi Dénár. 2001. 1.

(08.02.). p. 2.
RAINER Pál: Vitéz Réthy Andor m. kir. ezredes és kitüntetései 1890-1951. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002. Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 241-258 p.
RILL, Robert -> EGGER, Rainer
RUMI György: A Dunántúli Belgyógyász Vándorgyűlés Emlékérem kitüntetettjei. = MBA. 56. 2001. 2. (06.). p. 7.
SALLAY Gergely: A brit Királyi Páncélos Ezred jelvénye. = Ármádia. 2002. 5. p. 49-50.
SALLAY Gergely: Államfői kitüntetések Japánból. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 22-27.
Auszeichnungen von dem Staatsoberhaupt aus Japan
Presidential Decorations from Japan
SALLAY Gergely: Arany Vitézségi Érem (1866-1916). = Ármádia. 2002. 7-8. p. 49-50.
SALLAY Gergely: „Árvízvédelemért" Szolgálati Jel. = Ármádia. 2002. 4. p. 49-50.
SALLAY Gergely: „Az éremművészet apropénze." Propaganda az Osztrák-Magyar Monarchia háborús numizmatikájában. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5. Szerk.: HAUSNER Gábor. KINCSES Katalin Mária. KREUTZER Andrea. Budapest. 2002. 85-112 p.
SALLAY Gergely: NATO-érem „Kosovo" pánttal. = Ármádia. 2002. 11. p. 49-50.
SALLAY Gergely: Osztrák-magyar általános repülő jelvény (1917-1918). = Ármádia. 2002. 12. p. 49-50.
SALLAY GERGELY rec. -> MAKAI Ágnes
SAPKAJELVÉNY Pécs város címerével. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 3.
SCHILLING Józsefné: A pécsi Egyetem Utcai Általános Iskola jelvényei. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01.). p. 7.
SÜLE Tamás: A természetvizsgálók pécsi jelvénye. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07.01.). p. 2.
SÜLE Tamás: Zergevirág kis hibával. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 6. (06.02.). p. 5.
SZ.[ÉNÁSI] Zs.[ófia]: Kis magyar kitüntetés-történet. A Szent György Rendtől a sárkányosokig és a Szent István Rendig. = MK. 2. 2002. 10. (12.). p. 14-15.
SZ.[ŐKE] M.[argit]: Kitüntették az értékmegőrzésért. Schönvisner István-emlékérmet vehetett át pénteken, Szegeden, a Nemzeti Színházban Kósa Zsuzsanna, a gyulai Százéves Cukrászda vezetője. = BéMK. 51. 2001. 221. (09.21.). p. 1.
TESTVÉRI kitüntetés. = BéMK. 51. 2001. 104.(05.05-06.). p. 11.
VAJAY Szabolcs: A Máltai Rend magyar lovagjai 1530-2000. I-II. Budapest, 2002.
VAJNA Tamás: Polgári galéria. Újratervezett Széchenyi- és Kossuth-díjak. = HVG. 22. 2002. 11. p. 85-87.
VANDLIK János: A védőszent emlékérmét vehette át. Példaképe iskolája növedékeinek és szüleiknek. A magyar katolikus püspöki kar minden évben. Szent Gellért ünnepén pedagógusokat jutalmaz kiemelkedő munkájukért. = BéMK. 51. 2001. 227. (09.28.). p. 6.

XIX. ZSETON. BÁRCA

BENE Attila: Adalék a magyar vonatkozású bárcákhoz. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 21-23.
Beitrag zu den Boletten ungarischen Beziehung
Contributions to Hungarian tokens
BOJTÁR Levente: A Selypi Cukorgyár 20 fillérese. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 15.
BOJTÁR Levente → ZOMBORI Lajos
CSEKE Gábor: XIX. századi magyar sorsjegyek. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p. 12-18.
ISTVÁNFFY György: A perecesi bányatelep vendéglőjének bárcái. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 15-16.
ISTVÁNFFY György: Bányászati vonatkozású bárcák Erdélyből. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 8.
ISTVÁNFFY György → ZOMBORI Lajos
PAPP József: Egy rendkívül ritka bárca Nagybecskerekről. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 10.
PELBÁRT Jenő: Liba tréfo bárca vízjele. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 23.
PELBÁRT Jenő: ŐS-BUDAVÁRA, egy ritka bárca-vízjel. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 15.
RAYMAN János: A mohácsi DGT bárcák. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 11-13.
RAYMAN János: Adatok a baranyai ebbárcák bevezetéséről. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 11-14.
SOÓS Ferenc: Egy középkori zseton helytelen meghatározásának problematikája. In: A numizmatika és a

társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó; Magyar Nemzeti Múzeum; Magyar Numizmatikai Társulat.109-114 p., 4 t.
SWIDERSKI, Ortwin: A dülmeni festők bárcái. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 20-21.
TÓTH János: Megjegyzés „A pozsonyi állami Duna-híd vámjegy" című cikkhez. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 14.
ZOMBORI Lajos: A Nemzeti Casino 1000 pengős zsetonja. = Az Érem. 58. 2002. 2. p. 40.
Das 1000 Pengő Jeton des National Casino's
The 1000 Pengő jeton of the National Casino
ZOMBORI Lajos: „Délszláv bárcák". = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 7-12.
ZOMBORI Lajos: Egy honismereti ritkaság a város múltjából - Komlói ellátási bárca. = Komlói Újság. 2001. (08.30.). p. 5.
ZOMBORI Lajos: Egy újpesti festőbárca? = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 21-22.
ZOMBORI Lajos – BOJTÁR Levente: Újabb MATART szerelőérmék. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 15-16.
ZOMBORI Lajos – ISTVÁNFFY György: A tokaji Erzsébet Tisza-híd vámjegyei. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 7-10.

XX. HAMISÍTÁS

B. I.: Hamis húszezresekkel fizettek. = BéMK. 57. 2002. 104. (05.06.). p. 7.
BALOGH Elemér: A pénzhamisítás bűncselekménye a XIX. század első felének néhány német kódexében és a korabeli magyar büntetőtörvénykönyv-tervezetekben. In: Emlékkönyv Dr. Meznerics Iván egyetemi tanár születésének 80. évfordulójára. Szeged JATE 1988 [Szeged] Szegedi Ny. p. 21-36.
BEBESSI K.: A pécsi pénzhamisítás izgalmas története. = ÚDNG. 5. 2001. 17. (05.10.). p. 3.
ELPASSZOLT hamis pénz. = Petőfi Népe. 2001. (05.25.). p. 5.
GARAMI Erika: A frankhamisítás. = ÉlTud. 54. 2002. 37. (09.14.). p. 1160-1163.
GARAMI Erika: Vázsonyi Vilmos és frankhamisítás. = Remény. 1. 2002. p. 19-24.
GEDAI István: A forgers' workshop from the 13th century. = Folia archaeologica. 47. 1998/1999 2000. p. 131-144.
GERENCSÉR Zoltán: Bomba helyett hamis pénzt leltek. = Petőfi Népe. 2002. (09.11.). p. 1. 10.
GERENCSÉR Zoltán: Ismét felbukkantak a pénzhamisítók. = Petőfi Népe. 2002. (03.27.). p. 4.
GYULAY: Tökéletes, mégis hamis. = BéMK. 57. 2002. 176. (07.30.). p. 11.
GYULAY: Tökéletes, mégis hamis. Vigyázat: másolják az 50-es eurót!. = Petőfi Népe. 2002. (07.30.). p. 12.
HAMIS bankók. = BéMK. 57. 2002. 67. (03.21.). p. 4.
HAMIS dollár, igazi drog. [Bátaszék]. = Petőfi Népe. 2002. (06.08). p. 1.
HAMIS eurók. = Petőfi Népe. 2002. (06.21.). p. 8.
HAMIS húszezerforintosok. Kiskőrös. Színes fénymásolóval gyártotta a bankjegyeket. = Petőfi Népe. 2001. (06.11.). p. 1.
HAMIS húszezres. = Petőfi Népe. 2002. (05.27.). p. 5.
HAMIS márkával. = BéMK. 51. 2001. 86. (04.12.). p. 4.
HAMIS pénz a játékvonatban. [Tiszakécske]. = Petőfi Népe. 2002. (05.02.). p. 1.
A *HAMIS* pénz nem boldogít. = Petőfi Népe. 2002. (05.31.). p. 12.
A *HAMISÍTÓKAT* kevésbé érdekli az euró. = MNB Hírmondó. 2002. (07.22.). p. 6.
HAMIS pénz a vágóért. [Lajosmizse]. = Petőfi Népe. 2002. (04.01.). p. 1.
HAMIS pénz. [Kecskemét]. = Petőfi Népe. 2001. (12.15.). p. 12. ; uo.2002. (05.28.). p. 5. ; uo. 2002. (09.19.) p. 10.
HAMIS pénzek. = KmétLap. 2002. (08.01.). p. 3.
HAMIS volt a tízezres bankó. Honnan került a férfiakhoz a jó minőségű hamisítvány? = Petőfi Népe. 2001.(03.12.). p. 3.
HOGYAN kell pénzt csinálni?. = Petőfi Népe. 2001. (04.04.). p. 2.
JAKAB Edit: Hamis húszezresek. = BéMK. 57. 2002. 129. (06.05.). p. 9. ; Petőfi Népe. 53. 2002. (06.05.). p. 9.
A *KISKŐRÖSI* rendőrkapitányság munkatársai tegnap este elfogták és őrizetbe vették R. Richárd 20 éves kiskőrösi lakost. = Kecskeméti Szuperinfó. 2001. (06.14.). p. 4.

KOÓS Tamás: Rács mögött a pénzhamisítók. = Petőfi Népe. 2002. (08.14.). p. 10.
LÁZÁR Ferenc → TELEKI Pál
MADARÁSZ Anna: Hét éve nincs ítélet. Tatabánya. = Petőfi Népe. 2001. (09.29.). p. 11.
MAGYARI Barna: Hamis pénzek a Körös-Sárréten. = BéMK. 52. 2002. 6. (01.08.). p. 1.5.
MAGYARI Barna: Hét pénzhamisító előzetesben. = BéMK. 52. 2002. 9. (01.11.). p. 1.
MAGYARI Barna: Újabb hamis pénzek a Sárréten. = BéMK. 52. 2002. 8. (01.10.). p. 5.
MAGYARORSZÁGI „pénzmosodák". = Petőfi Népe. 2001. (06.28.). p. 2.
MÉNESI György: Hamis húszezres a pénztárból?!. = BéMK. 57. 2002. 262. (11.12.). p. 1.
P. N.: Harminc nap előzetes. = Petőfi Népe. 2002. (09.13.). p. 1.
PALLOS Lajos: Forged banknotes in the Coin and Medal Department of the Hungarian National Museum. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 175-186.
PALLOS Lajos: Hamis papírpénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 187-190.
PÉNZHAMISÍTÁS. = Petőfi Népe. 2001. (10.10.). p. 10.
A *PÉNZHAMISÍTÓ* bandák az euró bevezetésének közeledtével Európa-szerte szeretnének megszabadulni a birtokukban lévő készlettől. = BéMK. 51. 2001. 198.(08.25-26.). p. 2.
PÉNZHAMISÍTÓK előzetesben. = BéMK. 57. 2002. 77. (04.03.). p. 9.
PÉNZT hamisított az egykori sztár fia. = Metro. 2002. (11.20.). p. 5.
PRIVACSEK András: Lóvásár hamis pénzért. = BéMK. 57. 2002. 117. (05.22.). p. 9.
RENDŐRKÉZEN a pénzmásoló, Kiskőrös. = Petőfi Népe. 2001. (06.13.). p. 1.
S. G.: Nyomtatott ezressel fizettek. = Dunántúli Napló. 2001. (04.21.). p. 5.
SZABADLÁBON a gyanúsított. = Petőfi Népe. 2002. (10.14.). p. 5.
TELEKI Pál - LÁZÁR Ferenc: Teleki Pál közjegyzői letétbe helyezett írásai a frankhamisításról. 1926. [Közread., bev. és jegyz. ell.: Gáspár Ferenc. Sarusi Kiss Béla]. = Századok. 133. 2002. 4. p. 727-764.
ZOMBORI Lajos: Hamis konvenciós 10- és 20-krajcárosok. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 17-20.
ZOMBORI Lajos: Hamis konvenciós aprópénzek. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 35-38.

XXI. ÉREMLELETEK

ARDEVAN, Radu → [*ROMÁNIA*] GUDEA, Nicolae
BERTA József → [*MAGYARORSZÁG, Mözs*]
BÍRÓ SEY Katalin → [*MAGYARORSZÁG, Alsóhetény*]
DEMBSKI, Günther → [*MAGYARORSZÁG, Szilágysomlyó*]
[ERDÉLY] SASI NAGY Béla: Rákóczi pénzlelet Máramarosban. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 264.
FACSÁDI Annamária ; [*MAGYARORSZÁG, Aquincum*]
FARKAS Edit → [*MAGYARORSZÁG, Elek*] ; [*MAGYARORSZÁG, Szemely és Pellérd*]
FITZ Jenő → [*MAGYARORSZÁG, Nagyvenyim*]
GUDEA, Nicolae → [*ROMÁNIA*]
HAJDÚ Zoltán → [*MAGYARORSZÁG, Szederkény*]
[*HORVÁTORSZÁG*] MIRNIK, Ivan: Coins from the early Croatian graves. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 99-119
[*HORVÁTORSZÁG*] MIRNIK, Ivan: Érmek a korai horvát sírokból. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 120-124.
JONSSON, Kenneth → [*SVÉDORSZÁG*]
KŐHEGYI Mihály → FARKAS Edit ; [*MAGYARORSZÁG, Esztergom*] ; [*MAGYARORSZÁG, Szemely és Pellérd*]
KOVÁCS Péter → [*MAGYARORSZÁG*]
[*MAGYARORSZÁG*] *ARANYRA* leltek. = BéMK. 57. 2002. 112. (05.15.). p. 3.
[*MAGYARORSZÁG*] B. I.: Aranydukát-emlékhely Sarkadon. = BéMK. 51. 2001. 255. (11.02.). p. 4.
[*MAGYARORSZÁG*] G.[ÁL] Z.[oltán]: Vagyont érő aranylelet a földből. [260 közép- és koraújkori magyar, lengyel és svéd aranypénz]. = Petőfi Népe. 2002. (05.16.). p. 12.
[*MAGYARORSZÁG*] *KINCS* a török elől menekülőktől. = Petőfi Népe. 2001. (03.17.). p. 6.
[*MAGYARORSZÁG*] KOVÁCS Péter: Annamatia (Baracs) – A Roman auxiliary fort in Pannonia. [42 db érem Vespasianustól]. = ActaAntiqAcad. 41. 2001. p. 55-80.

[*MAGYARORSZÁG*] MIKLÓS Imre: Középkori sírokat találtak. Beszédes kövek a határban. = Petőfi Népe. 2002. (08.15.). p. 11.

[*MAGYARORSZÁG*] RAYMAN János: Egy régi pénzlelet Magyarországon. [12 db arany. 7 ezüst tallér. 10 db ezüst 20-as. 95 db ezüst 7 krajcáros]. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 21.

[*MAGYARORSZÁG*] *RÓMAI* pénzérméket találtak a földben. 174 db római érme. = Metro. 2001. (07.13.) p. 2.

[*MAGYARORSZÁG, Alsóhetény*] BÍRÓ SEY Katalin: Alsóhetény (Iovia) szórvány- és ásatási érmeinek értékelése. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. [Constantinus- és Valentinianus-dinasztia kori érmek]. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 31-36 p.

[*MAGYARORSZÁG, Aquincum*] FACSÁDI Annamária – REDŐ Ferenc: Az aquincumi éremleletek feldolgozásának problémái. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. Szerk.: TORBÁGYI Melinda. Budapest. 2002, Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 43-51 p.

[*MAGYARORSZÁG, Baláca*] TORBÁGYI Melinda: A balácai római kori villagazdaság érmei 1992-2000.év, az 1991-es évre vonatkozó kiegészítéssel. = Balácai Közlemények. 6. 2001. p. 83-96.

[*MAGYARORSZÁG, Elek*] FARKAS Edit: Az eleki éremlelet. Numizmatikai adatok a barbaricum 3. sz. elejének történetéhez. = FA. 49-50. 2002. p. 199-205.

[*MAGYARORSZÁG, Esztergom*] KŐHEGYI Mihály: Az Esztergom. Lőrinc utca 16. szám alatti leletről. In: A numizmatika és a társtudományok IV. Konferencia Esztergomban 1999. október 1-3. / Szerk. TORBÁGYI Melinda. Éremstatisztika és valóság. [1948 db 1926-1939 között vert ezüst 1 és 2 forintos]. Budapest. 2002. Argumentum Kiadó ; Magyar Nemzeti Múzeum ; Magyar Numizmatikai Társulat. 153-155 p.

[*MAGYARORSZÁG, Esztergom*] SZÉKELY György, V.: 13. századi friesachi pénzlelet Esztergomból. = KEMMK. 6. 2002. p. 263-280.

[*MAGYARORSZÁG, Hetényegyháza*] *HETÉNYEGYHÁZI* (lát)leletek. = Kecskeméti Köztér. 4. 2001. 6-7. (06-07.). p. 1.

[*MAGYARORSZÁG, Hetényegyháza*] SZÉKELY György, V.: A hetényegyházi római éremlelet. Kecskemét. 2001. Katona József Múzeum. 15 p. (Rejtett kincsek. 3.)

[*MAGYARORSZÁG, Hódmezővásárhely*] NAGY Ádám: XVI. századi pénzlelet Hódmezővásárhelyről. In: Dömötör János Emlékkönyv. Tanulmányok a 80 éves Dömötör János tiszteletére. Hódmezővásárhely, Szeged. 2002, Tornyai J. Múzeum ; Móra F. Múzeum. p. 23-33.

[*MAGYARORSZÁG, Mözs*] BERTA József: A mözsi XVIII-XIX. századi pénzleletről. = A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve. 21. 2002. p. 293-316.

[*MAGYARORSZÁG, Nagyvenyim*] FITZ Jenő: Ezüstök a homokból. A nagyvenyimi éremkincs. Dunaújváros. 2001. Intercisa Múzeum. 33 p.

[*MAGYARORSZÁG, Nagyvenyim*] FITZ Jenő: Silbermünzen im Sand. Der Schatzfund von Nagyvenyim. Dunaújváros. 2001, Intercisa Múzeum. 33 p.

[*MAGYARORSZÁG, Ostffyasszonyfa*] → [*MAGYARORSZÁG, Velemszentvid*]

[*MAGYARORSZÁG, Pellérd*] → [*MAGYARORSZÁG, Szemely és …*]

[*MAGYARORSZÁG, Pécs*] VARGHA Dezső: A pécsi Krisztus-monogramról. [korabeli keresztény bronz monogram]. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02). p. 2.

[*MAGYARORSZÁG, Seuso kincsek*] D P: Az eltűnt ezüstlelet. [Seuso-kincsek]. = Magyar Hlap. 34. 2001. 123. (05.28.). p. 21. ; G Z: Zsákutcába jutott a Seuso-kincsek utáni nyomozás. Százmilliót is kaphat jutalomként a nyomravezető. = Magyar Hlap. 34. 2001. 123. (05.28.). p. 21.

[*MAGYARORSZÁG, Szederkény*] HAJDÚ Zoltán: Néhány gondolat a szederkényi határban talált ókori pénzről. = Szederkény. 2002. p. 56-58.

[*MAGYARORSZÁG, Szemely és Pellérd*] FARKAS Edit - KŐHEGYI Mihály: A szemelyi és a pellérdi éremlelet. Adalékok Baranya megye római kori történetéhez. = JPMÉ. 44-45. 2002. p. 71-78.

[*MAGYARORSZÁG, Szilágysomlyó*] DEMBSKI, Günther: A szilágysomlyói kincslelet numizmatikai szempontból. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 204-208.

[*MAGYARORSZÁG, Szilágysomlyó*] DEMBSKI, Günther: Der Schatzfund von Szilágysomlyó aus numismatischer Sicht. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 191-203.

[*MAGYARORSZÁG, Velemszentvid, Ostffyasszonyfa*] TORBÁGYI Melinda: Zwei keltischen Münzschatzfunde im Umgarischen Nationalmuseum (Velem-Szentvid und Ostffyasszonyfa). = FA. 49-50. 2002.

p. 143-160.
MIKLÓS Imre → [*MAGYARORSZÁG*]
MIRNIK, Ivan → [*HORVÁTORSZÁG*]
[*MORVAORSZÁG*] SEJBAL, Jirí: A 11. századi magyar denárok jelentősége a morvaországi pénzleletekben. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 53-58.
[*MORVAORSZÁG*] SEJBAL, Jirí: Die Bedeutung der ungarischen Denare des 11. Jahrhunderts in den Münzfunden in Mähren. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 45-52.
NAGY Ádám → [*MAGYARORSZÁG, Hódmezővásárhely*]
RAYMAN János → [*MAGYARORSZÁG*]
REDŐ Ferenc → [*MAGYARORSZÁG, Aquincum*] FACSÁDI Annamária
[*ROMÁNIA*] GUDEA, Nicolae – ARDEVAN, Radu: A Dolicheum éremleletei Porolissumban. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 229-231.
[*ROMÁNIA*] GUDEA, Nicolae - ARDEVAN. Radu: Coin Finds in the Dolicheum from Porolissum. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 208-228.
SASI NAGY Béla → [*ERDÉLY*]
SEJBAL, Jirí → [*MORVAORSZÁG*]
[*SVÉDORSZÁG*] JONSSON, Kenneth: Hungarian coins frrom the Viking Age found in Sweden. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 59-67.
[*SVÉDORSZÁG*] JONSSON, Kenneth: Svédországban feltárt magyar pénzek a viking korból. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 68-70.
SZÉKELY György, V. → [*MAGYARORSZÁG, Esztergom*] ; [*MAGYARORSZÁG, Hetényegyháza*]
TORBÁGYI Melinda → [*MAGYARORSZÁG, Baláca*] ; [*MAGYARORSZÁG, Velemszentvid, Ostffyasszonyfa*]
VARGHA Dezső → [*MAGYARORSZÁG, Pécs*]

XXII. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

ARANY Gábor → [*GAZDAG István*]
BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → [*KŐHEGYI Mihály*]
BERNSCHÜTZ Sándor → [*KŐHEGYI Mihály*]
BÍRÓ[NÉ] SEY Katalin → [*KŐHEGYI Mihály*]
[*DELHAES József, JÓNÁS Elemér*] FARKAS Edit: Delhaes. Jónás címszavak. In: Magyar Múzeumi arcképcsarnok. pp. 190-191. 426. Budapest. 2002.
[*DESSEWFFY Miklós, GOHL Ödön, KERÉNYI András, LÁNYI Vera*] TORBÁGYI Melinda: Dessewffy, Gohl, Kerényi, Lányi címszavak. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. pp. 196-197. 315-316. 460. 544. Budapest. 2002.
[*ERDŐHELYI Kálmán*] R[AYMAN] [János]: Erdőhelyi Kálmán (1912-1982). = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (10.01.). p. 2-3.
[*ÉRDY János*] PALLOS Lajos: Érdy címszó. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Budapest. 2002. p. 240-241
FARKAS Edit → [*DELHAES József...*]
[*GAZDAG István*] ARANY Gábor: Több kiállításom volt. mint sok klubnak. [A zalaegerszegi Gazdag István numizmatikai gyűjteménye]. = Zalai Hírlap. 58. 2002. 58. (03.09.). p. 7.
GEDAI István → [*KŐHEGYI Mihály*]
GEDAI István → BÍRÓ[NÉ] SEY Katalin ; [*KŐHEGYI Mihály*]
[GOHL ÖDÖN] → [*DESSEWFFY...*]
GOSZTONYI József: A XX. század második felének neves magyar éremgyűjtői és kutatói. Első rész. = Érem tani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 3-10. ; Második rész. = uo. 2002. 71. (02.). p. 4-7.
[*GRÜNFELDER Lőrinc*] PAZAR László: Dr. Grünfelder Lőrinc (1923-2001). = Pécsi Dénár. 2001. 1. (08.02.). p. 3.
[*HÁGEN József*] Oklevél. Széchényi Ferenc jutalomérem II. fokozat. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07.01.) p. 5., ill.
[*HARSÁNYI Gábor, HUSZÁR Lajos, RÉTHY László*] TÓTH Csaba: Harsányi. Huszár. Réthy címszavak. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. p. 404-405. 739-740. Budapest. 2002.
HÉRI Vera → [*PROCOPIUS Béla*]

[*HÓMAN Bálint*] A. B.: Emléktáblát avatnak Hóman Bálint tiszteletére. Numizmatikai Nyári Egyetem Tatán. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 6. 2001. 183. p. 1.2.
[*HÓMAN Bálint*] *DOMBORMŰVES* emléktáblát avattak Tatán. Az éremgyűjtők történelmi jóvátétele. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 6. 2001. 188. (08.13.). p. 1.3.
[*HÓMAN Bálint*] *EMLÉKTÁBLÁT* avatnak Tatán Hóman Bálintnak. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 6. 2001. 159. (08.10.). p. 3.
[*HÓMAN Bálint*] *EMLÉKTÁBLÁT* avatnak. = Petőfi Népe. 2001. (08.02.). p. 12.
[*HÓMAN Bálint*] *EMLÉKTÁBLÁT* avattak Hóman Bálint tiszteletére. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 6. 2001. 185. p. 1.2.
[*HÓMAN Bálint*] GEDAI István: Hóman Bálint emléktábla-avatása. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 19-21.
[*HÓMAN Bálint*] P.[ULAI] S.[ára]: Újratemetik Hóman Bálintot. = Petőfi Népe. 2001. (10.13.). p. 5.
HÓMAN Bálint Tasson talált végső nyughelyre. Újratemették Hóman Bálintot. = Metro. 2001. (10.15.). p. 1.3.
HÓMAN Bálintról is megemlékeztek. Nyári egyetemet szerveztek városunkban az éremgyűjtők. = Nézőpont. 1. 2001. (08.24.). p. 7.
[*HÓMAN Bálint*] *ÚJRATEMETTÉK* Hóman Bálintot. = Petőfi Népe. 2001. (10.15.). p. 1.3.
[*HORVÁTH Antal*] *NUMIZMATIKAI* adatok a Pécsi Szemlében. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01.). p. 8.
[*HUSZÁR Lajos* → [*HARSÁNYI Gábor*...]
[*JÓNÁS Elemér*] → [*DELHAES József*...]
[*KERÉNYI András*] → [*DESSEWFFY*...]
KŐHEGYI Mihály → [*SVAICZER Gábor*]
[*KŐHEGYI Mihály*] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Kőhegyi Mihály 1934-2001. = Az Érem. 57. 2002. 2. p. 1-2.
[*KŐHEGYI Mihály*] BERNSCHÜTZ Sándor: Búcsú Kőhegyi Mihálytól. = BajHonpolg. 12. 2001. 7. (07.). p. 10.
[*KŐHEGYI Mihály*] BÍRÓ SEY Katalin – GEDAI István: Kőhegyi Mihály (1934-2001). = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 3-5.
[*KŐHEGYI Mihály*] GEDAI István: Kőhegyi Mihály /1934-2001./. = Magyar Múzeumok. 7. 2001. 3. p. 61-62.
[*KŐHEGYI Mihály*] MERK Zsuzsa: Dr. Kőhegyi Mihály (1934-2001). = Délvidék. 2001. (06.21.). p. 1.
[*KŐHEGYI Mihály*] SOÓS Ferenc: Dr. Kőhegyi Mihály (1934-2001). = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 26.
LÁNYI Vera → [*DESSEWFFY*...]
[*MERICKA, Václav*] PANDULA Attila: Václav Mericka (1915-2001). = Turul. 74. 2001. 3-4. p. 128.
MERK Zsuzsa → [*KŐHEGYI Mihály*]
MÉSZÁROS István → [*UNGER Emil*]
[*PÁL József*] KRILOV István: Pénzek. kisebb-nagyobb születési hibákkal. Pál Józsefnek szenvedélyévé vált a „mutáns" bankók és érmék gyűjtése. = Vas Népe. 46. 2001. 198.(08.25.). p. 5.
PALLOS Lajos → [*ÉRDY János*]
PANDULA Attila → [*MERICKA, Václav*]
PAZAR László → [*GRÜNFELDER Lőrinc*]
[*PÉNZES István*] *PÉNZES* percek a páholyban. [A zalaegerszegi Pénzes István numizmatikai gyűjteménye] = Zalai Hírlap. 58. 2002. 54. (03.04.). p. 4.
[*PROCOPIUS Béla*] HÉRI Vera: Procopius címszó. In: Magyar Múzeumi arcképcsarnok. Budapest. 2002. 717-718 p.
R[AYMAN] [János] → [*ERDŐHELYI Kálmán*] ; [*WIESNER Rajmár*]
RÉTHY László → [*HARSÁNYI Gábor*...]
[*RÓNASZÉKI István*] RÓZSA Gábor: Csúcs-érmekkel kedveskedett. Rónaszéki István a múzeum barátja. = Szentesi Élet. 32. 2001. 16. (04.20.). p. 4.
RÓZSA Gábor → [*RÓNASZÉKI István*]
[*SÁNDOR Miklós*] Közöljük Gyűjtőtársainkkal. hogy SÁNDOR MIKLÓS (843) tagtársunk... 2002. január 15-én meghalt. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 4.
SOÓS Ferenc → [*KŐHEGYI Mihály*]
[*SVAICZER Gábor*] KŐHEGYI Mihály – SZEMÁN Attila:: Svaiczer Gábor alsó-magyarországi főkamara-

gróf mint gyűjtő. = SopSzle. 54. 2002. 2. p. 167-172.
[*SZABÓ Nándor*] Oklevél. [Széchényi Ferenc bronz emlékérem]. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.) p. 6., ill.
SZEMÁN Attila → KŐHEGYI Mihály
TORBÁGYI Melinda → [*DESSEWFFY...*]
TÓTH Csaba → [*HARSÁNYI Gábor...*]
[*UNGER Emil*] MÉSZÁROS István: Serlegvacsorai megemlékezés dr. Unger Emilről. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 24-25.
UNGER Emil: Az Újvilág utcai ház. Budapest. 2001, Ajtósi Dürer Könyvkiadó. 309 p.
VÁMOSI László: A múlt hírei. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 19-23.
VÁMOSI László: Elfeledett numizmatikusok. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 29.
Forgotten numismatists
Vergessene Numismatiker
VÉGHELYI József 1940-2002. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 8. (08.01.). p. 7.
[*WIESNER Rajmár*] RAYMAN János: Wiesner Rajmár. egy numizmatikus emlékére. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 43-49.
Zum Andenken an den Numismatiker Rajmár Wiesner
For the memory of Rajmár Wiesner, numismatist

XXIII. MÚZEUMOK. GYŰJTEMÉNYEK. SZERVEZETEK

[*DESSEWFFY-ÉREMGYŰJTEMÉNY*] TORBÁGYI Melinda: A Dessewffy-éremgyűjtemény története. = Az Érem. 56. 2002. 1. p. 24-28.
DESTROOPER-GEORGIADES, Anne → [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*]
EGERVÖLGYI Dezső → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*]
ÉREMGYŰJTŐK közgyűlése. = Petőfi Népe. 2001. (02.17.). p. 14.
GEDAI István → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
HÉRI Vera, G. → [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*]
HIBÁS pénzek gyűjteménye. = Vas Népe. 46. 2001. 98. (08.25.). p. 1.
JOBST Kázmér: Nem múzeum, nem emlékszoba, csak gyűjtemény. [Jendrassik, Pándy és Undrányky-Jendrassik érmek és Somogyi plakett]. = Orvoskari Hírmondó. 2001. (11.). p. 22-23.
[*JÓSA ANDRÁS MÚZEM, Kállay Gyűjtemény, Nyíregyháza*] LAKATOS Sarolta: Pápaérmek a Jósa András Múzeum Kállay-gyűjteményében. = Jósa András Múzeum Évkönyve. Nyíregyháza. 41. 2002. p. 381-390.
[*JÓSA ANDRÁS MÚZEM, Nyíregyháza*] ULRICH Attila: Millenniumi emlékpénzek a Jósa András Múzeum gyűjteményéből. = Szab.-Szat.-Beregi szle. 31. 2002. 2. p. 219-224.
KEMENCZEI Ágota → PALLOS Lajos
KERTÉSZ Katalin → [*OTP BANK RT*]
[*KISCELLI MÚZEUM*] KRÓMER Ágnes: A Kiscelli Múzeum rövid története. = Éremtani Lapok. 2002. 73. (06.). p. 17-19.
LAKATOS Sarolta → [*JÓSA ANDRÁS MÚZEM, Kállay Gyűjtemény, Nyíregyháza*]
[MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE] ...Budapest, a Vörösmarty utcában (MABEOSZ Székházban) megtartásra kerülő keddi és szombati összejöveteleket. valamint a különböző rendezvényeket csak a tárgy évre érvényes „tagsági jegy" felmutatása mellett látogathatják.... = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 4.
[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] EGERVÖLGYI Dezső: Dohogás és emlékezés. A Magyar Éremgyűjtő Egyesülete Emlékkönyve (1969-1999). = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 21.
[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete döntött a 2002. évi tagdíjakról. = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 4.
[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] *VEZETŐSÉGVÁLASZTÓ* küldöttgyűlés. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 7.
[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] 2001. év folyamán is – július és augusztus kivételével - minden hónap első és harmadik szombatján délelőtt 8-12 óra között tartja Csoportunk az összejöveteleit.... = ÉrHír. 9. 2001. 1. (01.). p. 4. (Közlemények)
[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Beszámoló a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kecskeméti csoportjának 2000. év pénzügyi helyzetéről. = ÉrHír. 9. 2001. 1. (01.). p. 2.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportjának tagja. akik február végéig rendezték 2002 tagsági díjukat. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 2.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] Az *MÉE* kecskeméti csoport tagjainak névsora, akik tagsági díjukat február végéig rendezték. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 2.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] *TISZTÚJÍTÓ* közgyűlés az MÉE kecskeméti csoportjánál. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 1.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] PALLOS Lajos: A Magyar Nemzeti Múzeum története. In: Múzsák kert je. Budapest. 2002. 11-20 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] DESTROOPER-GEORGIADES, Anne: Cypriot coin in the Hungarian National Museum. = Numismatic Report. 31-32. 2002. p. 7-16.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] HÉRI Vera, G.: Az Éremtár új szerzeményei. Emlékérem, rend jel és kitüntetés gyűjtemény. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban I. Budapest. 2002. 78-84 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] HÉRI Vera: Göncz Árpád numizmatikai ajándékai a Magyar Nemzeti Múzeumnak. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p. 19-20.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] PALLOS Lajos: Az Éremtár története. In: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek története. Budapest. 2002. 222-275 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] PALLOS Lajos: Az Éremtár új szerzeményei. Papírpénz és értékpapír gyűjtemény. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban I. Budapest. 2001. 85-94 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] TORBÁGYI Melinda: Az Éremtár és a magángyűjtők. = Magyar Múzeumok. 2002. 3. p. 39-41.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] TORBÁGYI Melinda: Az Éremtár új szerzeményei. Antik gyűjtemény. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban I. Budapest. 2001. 70-73 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*] TÓTH Csaba: Az Éremtár új szerzeményei. Közép- és újkori gyűjtemény. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban I. Budapest. 2002. 74-77 p.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] [BALOGHNÉ] ÁBRÁNYI Hedvig: A Magyar Numizmatikai Társulat története. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 25-30.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig - SOÓS Ferenc: Százéves a Magyar Numizmatikai Társulat 1901-2001. Budapest. 2001, Argumentum Kiadó: Magyar Numizmatikai Társulat. 321 p.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] GEDAI István: A Magyar Numizmatikai Társaulat szerepe a magyar numizmatikában. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 33-34.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] GEDAI István: The role of the Hungarian Numismatic Society in the Hungarian numismatics. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 31-32.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] KAHLER Frigyes: Százéves a numizmatikai társulat. Könyv a tudomány kincsestáráról - nem csak tudósoknak. = Magyar Nemzet. 64. 2001. 152. (07.02.). p. 15.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] SÜLE Tamás: A MNT közgyűlése. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 8.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] *TÁMOGATÓINK*. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 319.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] TORBÁGYI Melinda: A Magyar Numizmatikai Társulat hírei. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 6.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] TORBÁGYI Melinda: Társulati élet. 2000/2001. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 281-285.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] TORBÁGYI Melinda - ZOMBORI Lajos: Válogatás a rendezvények után beérkezett köszönőlevelekből. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 15-19.

[*OTP BANK RT*] KERTÉSZ Katalin: Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjteménye. = MNB Hírmondó. 2001. 40. (10.01.). p. 20.

PALLOS LAJOS → [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] ; [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, Éremtár*]

RAYMAN János: Adatok két régi magyar éremgyűjteményről. = Az Érem. 58. 2002. 1. p. 44-47.

SOÓS Ferenc → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig

SÜLE Tamás → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]

TORBÁGYI Melinda → [*DESSEWFFY-ÉREMGYŰJTEMÉNY*]

ULRICH Attila → [*JÓSA ANDRÁS MÚZEM, Nyíregyháza*]

VEZETŐSÉGVÁLASZTÓ → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*]
ZOMBORI Lajos → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] TORBÁGYI Melinda

XXIV. ÁRVERÉSEK

A *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesülete a 2001. november 10-én megtartásra kerülő 96. Országos éremcsere-közvetítés anyagáról...katalógust bocsátott ki. = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 4.
MÉSZÁROS István: A MÉE árveréseiről. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 14-18.
PANDULA Attila: Az évszázad falerisztikai árverése. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 41.
PAZAR László: Éremcsere Mohácson. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 6.
PAZAR László: Mohácsi éremcsere közvetítés. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (10.01.). p. 8.
UNGARN. = Münzen und Medaillen AG. 2002. 12. p. 33.
ZÁKÁNYI Péter: A világ legdrágább pénzérme. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 12. (12.01.). p. 8.
ZOMBORI Lajos: Numizmatikai aukció. = Éremtani Lapok. 2002. 68. (08.). p. 25-26.

XXV. KIÁLLÍTÁSOK

[*AUSSTELLUNG „Maria Theresia*] *VERANSTALTUNGSRÜCKBLICK*. Ausstellung „Maria Theresia – Monarchin. Frau und Mutter". = Die Münze. 13. 2002. (01-02.). p. 3.
CSATÁK ezüstben. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 1.
CSATÁK ezüstben címmel a török elleni harcok emlékérmeit tartalmazó kiállítás várja az érdeklődőket Pécsett. = ÚjDN. 2001. (09.15.). p. 7.
[*CSATÁK ezüstben*] Szeptember 14-én 16 órakor nyílik a Janus Pannonius Múzeum „Csaták ezüstben" c. időszakos kiállítása.... = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 8.
[*CSATÁK ezüstben*] TILLA Gábor: Böngészgetés háromszáz éves érmek között. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 7.
[*CSÚCS Ferenc (1905-1999) emlékkiállítása*] MÉSZÁROS István: Csúcs Ferenc (1905-1999) emlékkiállítása. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 19-21.
[*EGYHÁZ, állam, hadsereg*] SZABÓ József János: Egyház, állam, hadsereg - kiállítás-megnyitó. = Éremtani Lapok. 2002. 67. (06.). p. 22-23.
[*ELIGIUSZ-kiállítás*] → [„*KATONADOLOG*"...]
GARAMI Erika: 2002-ben Kossuth-év: 1848-49 pénztörténetére is emlékezünk. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 25.
GARAMI Erika → [*OLD bank, old securitys*]
[„*KATONADOLOG". Eligiusz-kiállítás*] RAYMAN János: Kiállítások Pécsett. = Éremtani Lapok. 2002. 70. (12.). p. 22-24.
[*MAGYAR bankjegyek*]. = Pécsi Dénár. 1. 2002. 5. (12.02.). p. 8.
[*A MAGYAR történelem érmeken*] *KIRÁLYEGYHÁZÁN* A magyar történelem érmeken címmel bemutató nyílik.... = ÚjDN. 2001. (05.22.). p. 4.
[„*MÁRCIUSI ifjak Óbudáról"*] MEGHÍVÓ „Márciusi ifjak Óbudáról" Birkl László hagyatékában című kiállításunkra. = Éremtani Lapok. 2002. 66. (04.). p. 25.
MÉSZÁROS István → [*CSÚCS Ferenc*...]
NAGY Ádám → [*SZABÓ Géza ötvösmester munkái*]
[*OLD bank, old securitys*] GARAMI Erika: Old bank, old securitys. An exhibition presented by the Banknote and Coin Collection of the National Bank of Hungary. Budapest. 2002, Magyar Nemzeti Bank Emissziós Főosztály. 44 p. Ld. még [RÉGI bankok...]
[*OLD bank, old securitys*] GARAMI Erika: Régi értékpapírok a bank új kiállításán. = MNB Hírmondó. 2002. (09.17.). p. 15.
[*PETŐFI és a szabadság érmeken*] *ÜNNEPI* program. [Petőfi és a szabadság érmeken c. kiállítás]. = Petőfi Népe. 2002. (05.16.). p. 11.
R.[AYMAN] J.[ános]: Kiállítás a Pécsi Helyőrségi Klubban. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 2-3.
RAYMAN János → [„*KATONADOLOG"*...]
RÉGI bankok, régi értékpapírok. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 2. (02.02.). p. 8. Ld. még [OLD BANK...]
RÓMAI pénzek. Szombathely. = Vas Népe. 46. 2001. 186. (08.10.). p. 1.
SÜLE Tamás → [*SZABÓ Géza ötvösmester munkái*]

TÖRÖK János bronz és ezüstpérmeinek katalógusa a Baranya megyei éremgyűjtők 2002. évi június 2-án rendezett kiállításán. = Pécsi Dénár. 2. 2002. (06.02.). Melléklap. p. 4-12.

[*SZABÓ Géza ötvösmester munkái*] NAGY Ádám: Mesterveretek a Várban. Kiállítás Szabó Géza ötvösmester munkáiból. = Szeged. 14. 2002. 9. (09.). p. 40-42.

[*SZABÓ Géza ötvösmester munkái*] SÜLE Tamás: A szegedi „ÉREMVERDE" kiállítása. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 8. (08.01.). p. 6.

SZABÓ József János → [*EGYHÁZ, állam, hadsereg*]

TILLA Gábor → [*CSATÁK ezüstben*]

XXVI. KONFERENCIÁK

GARAMI Erika → [*A MAGYAR pénzverés 1000 éve ...*]

[*„HÓMAN Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem*] *AUGUSZTUS* 10 és 12 között. Tatán első ízben került megrendezésre a „Hóman Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem.... = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 4.

[*„HÓMAN Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem*] EGERSZEGI: Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem Tatán 2001. 08. 10-12.. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 7.

[*„HÓMAN Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem*] *FÉLSZÁZ* éremgyűjtő találkozik Tatán. = Metro. 2001. (08.10.). p. 8.

[*„HÓMAN Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem*] *NUMIZMATIKAI* nyári egyetem Tatán. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap. 6. 2001. 187. (08.11.). p. 1.

ICOMON. Programa científic Barcelona. 2001. [s.n.]. 26 p.

MÁDL Ferenc → [*A MAGYAR pénzverés 1000 éve ...*]

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] *EZERÉVES* a magyar pénzverés. = Dunaújvárosi Hlap. 2001. (10.06.).

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] *MEGHÍVÓ*. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 2.

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] GARAMI Erika: 1000 éves a magyar pénz. = MNB Hírmondó. 2001. (05.14.). p. 4.

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] MÁDL Ferenc: [A magyar Köztársaság elnökének köszöntő levele]. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 11. ; Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 3.

Begrüssungsbrief von Dr. Ferenc Mádl, der President der Ungarischen Republik

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] SOÓS Ferenc: Tudósítás az ezeréves magyar pénzverés és a százéves Magyar Numizmatikai Társulat ünnepi eseményeiről. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 6-14.

[*A MAGYAR pénzverés 1000 éve és a Magyar Numizmatikai Társulat 100. évfordulója*] VÁRHEGYI Attila: A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma államtitkárának megnyitó beszéde 2001. április 27-én Esztergomban. = NK. 100-101. 2001-2002. 2003. p. 13-14.

Eröffnungsrede von Attila Várhegyi, Staatssekretär des Mininsteriums für National Kulturerbschaft in Esztergom.

A *MAGYAR* pénzverés 1000 éves és a Magyar Numizmatikai Társulat 100 éves évfordulója alkalmából rendezett konferencián elhangzott előadások. 2001. IV. 26-29. Budapest-Esztergom. = NK. 100-101. 2001-2002. 2002. p. 9-262.

Vorträge der Konferenz „1000 Jahre des ungarischen Münzwesen und 100 Jahre der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft" (Budapest, 26-29 April 2001).

[*„NUMIZMATIKA és társtudományok" 5.*] G. E.: Numizmatikai konferencia Pécsett. = MNB Hírmondó. 2001. 40. (10.01.). p. 12.

[*„NUMIZMATIKA és társtudományok" 5.*] A *MAGYAR* Numizmatikai Társulat és a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága szervezésében 2001. szeptember 14-16 között kerül megrendezésre a „Numizmatika és társtudományok" 5. országos konferencia.... = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. 8.

[*„NUMIZMATIKA és társtudományok" 5.*] M B: Pécsett, a Baranya Megyei Önkormányzat dísztermében a hét végén numizmatikával és a társadalomtudományokkal foglalkozó konferenciát rendeznek. = ÚjDN. 2001. (09.15.). p. 4.

[*„NUMIZMATIKA és társtudományok" 5.*] RAYMAN János: Numizmatika és társtudományok V. pécsi konferenciája. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 2-3.

RAYMAN János → [„*NUMIZMATIKA és ... 5.*]
A *RENDEZVÉNYEK* tárgysorozata. = Éremtani Lapok. 2002. 69. (10.). p. 4-5.
SOÓS Ferenc → [*A MAGYAR pénzverés 1000 éve ...*]
TORBÁGYI Melinda → [„*NUMIZMATIKA és ... 4.*]
VÁRHEGYI Attila → [*A MAGYAR pénzverés 1000 éve ...*]

XXVII. EGYÉB RENDEZVÉNYEK

A *2002* évi országos rendezvénynaptárból. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (01.). p. 3.
A *BARANYA* Megyei Éremgyűjtők...országos találkozót tartanak. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 2. (09.03.). p. [1].
ÉREMGYŰJTŐK börzéje. = Vasárnapi Petőfi Népe. 4. 2001. 30.(07.29.). p. 1.
ÉREMGYŰJTŐK napja. = Petőfi Népe. 2002. (07.16.). p. 4.
ÉREMGYŰJTŐK találkozója. = ÚjDN. 2001. (06.18.). p. 4.
ÉREMGYŰJTŐK találkozója. Baja. = Petőfi Népe. 2001. (05.25.). p. 18.
ÉREMGYŰJTŐK találkoztak. = Dunaújvárosi Hlap. 2001. (10.08.). p. 9.
LAKATOS István → [*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, XXXII. Vándorgyűlése, Baja*]
LEÁNYFALUSI Károly → [„*NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2001.*] ; [„*NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*]
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete*] Az *MÉE* vidéki csoportjainak márciusi programja. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 4.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete*] *ELŐZETES* tájékoztatás az éremgyűjtők 2003. évi programjairól. = ÉrHír. 10. 2002. 6. (11.). p. 1.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete*] A *MAGYAR* Éremgyűjtők Egyesületének tisztújító küldöttgyűlése Budapesten. = ÉrHír. 9. 2001. 6. (11.). p. 1.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete*] *Tájékoztatásul* közöljük. hogy a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 2001. november 24-én (szombaton) tartja tisztújító közgyűlését.... = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 4.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, XXXII. Vándorgyűlése, Baja*] LAKATOS István: Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Baján rendezi XXXII. vándorgyűlését. = Délvidék. 12. 2002. 19. (05.23.). p. 6.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, XXXII. Vándorgyűlése, Baja*] LAKATOS István: Sikeres éremgyűjtő vándorgyűlés. = Délvidék. 12. 2002. 22. (06.13.). p. 2.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baja*] *GYŰJTŐK* az Újvárosban. Baja. = Petőfi Népe. 2001.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] A *MÉE* Baranya Megyei Szervezete 2002. évben tervezett országos összejövetelei. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 8.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] [Első Országos Éremgyűjtő Találkozó] *ÉREMGYŰJTŐK* találkozója Pécsett. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 7. (07.01.). p. 3.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] *MEGHÍVÓ*. A Baranya Megyei Éremgyűjtők...országos találkozót tartanak. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 1. (08.02.). p. 8.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] *MEGHÍVÓ*. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Baranya Megyei Szervezete Országos Éremgyűjtő Találkozót rendez. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 5. (05.01.). p. 8.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] R.[AYMAN] J.[ános]: Éremgyűjtők találkozója. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 4. (11.07.). p. 2.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] R.[AYMAN] [János]: Éremgyűjtők találkozója Pécsett. = Pécsi Dénár. 2.. 2002. 11. (11.01.). p. 2.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] *RENDEZVÉNYEK*. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 3. (03.02.). p. 8.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*] *VEZETŐSÉGVÁLASZTÓ* közgyűlést tartott a MÉE Baranya Megyei Szervezete.... = Pécsi Dénár. 2001. 1. (08.02.). p. 8.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Dunaújváros*] *SZÁZ* szenvedélyes gyűjtő találkozott Dunaújvárosban. = Petőfi Népe. 2002. (10.07.). p. 4.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportja*] *MABÉOSZ* 370. sz. Városi Bélyeggyűjtő Kör Kecskemét. Oklevél Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoport részére. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 3.
[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportja*] *MEGHÍVÓ*. A Magyar Éremgyűjtők kecskeméti csoportja 2001. február 17-én (szombaton) tartja meg délelőtt 9 órai. határozatképtelenség esetén

9.30 órai kezdettel tartja meg évi rendes és egyben tisztújító közgyűlését. = ÉrHír. 9. 2001. 1.(01.) p. 1.

[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Zala megyei Csoportja*] *CSERE* nap. [Zala megyei gyűjtők cserenapja] = Zalai Hírlap. 58. 2002. 51. (03.01.). p. 8.

[*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Zala megyei Csoportja*] *CSERÉLHETŐ* az egész világ. [Zala megyei gyűjtők cserenapja]. = Zalai Hírlap. 58. 2002. 54. (03.04.). p. 4.

[*MAGYAR Numizmatikai Társulat*] *MEGHÍVÓ*. [Süle Tamásnak a Társulatban tartandó előadására]. = Pécsi Dénár. 1. 2001. 3. (10.05.). p. 3.

[*NEMZETKÖZI numizmatikai és filatéliai találkozó Budapesten.*] *EGY* országos rendezvény margójára. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 8.

MÚZEUMI május. = Éremtani Lapok. 2002. 72. (04.). p. 25-26.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2001.*] ...az idén is megrendezzük a már hagyományos „Numizmatikai Hírös Nap"-ot.... = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 1.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2001.*] *HÍRÖS* nap. = Petőfi Népe. 2001. (07.27.). p. 4.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2001.*] *MEGHÍVÓ*. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportja tisztelettel meghívja a Gyűjtőtársakat és az érdeklődőket Kecskemétre a 15. Numizmatikai Hírös Nap rendezvényünkre. = ÉrHír. 9. 2001. 4. (07.). p. 1

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2001.*] LEÁNYFALUSI Károly: Néhány mondat a XV. numizmatikai „Hírös Nap" rendezvényről. = ÉrHír. 9. 2001. 5. (09.). p. 1.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*] *HIRÖS* érmészek. = KmétLap. 98. 2002. 30. (08.01.). p. 1.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*] *HÍRÖS* numizmatika. = Metro. 2002. (07.26.). p. 4.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*] LEÁNYFALUSI Károly: Numizmatikai „Hírös Nap" Kecskeméten. = ÉrHír. 10. 2002. 5. (09.). p. 1.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*] *NUMIZMATIKUSOK* hírös napja. = Petőfi Népe. 2002. (07.24.). p. 4.

[*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*] PULAI Sára: Éremgyűjtők ünnepe. = Petőfi Népe. 2002. (07.29.). p. 5.

PULAI Sára → [*„NUMIZMATIKAI Hírös Nap", 2002.*]

R.[AYMAN] J.[ános] → [*MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete, Baranya Megyei Szervezete*]

XXVIII. CÍMERTAN, PECSÉTTAN

BERTÉNYI Iván: Az ún. Kossuth-címer 1848/49-ben. = Századok. 133. 2002. 2. p. 373-381.

BODOR Imre: Árpád-kori pecsétjeink II. Egyházi és világi pecsétek. = Turul. 75. 2002. 1-2. p. 11-22.

BODOR Imre: Magyar állami címer a középkorban. = Turul. 75. 2002. 1-2. p. 1-3.

BOTKA János: Jász-Nagykun-Szolnok megye jelképei. Szolnok. 2001, Jázs-Nagykun-Szolnok megye Önkormányzata. 160 p. – rec. PANDULA Attila = Turul. 74. 2001. 3-4. p. 122.

DURISKA, Zdenko: Paulinyovci s slovenskej kultúre. Martin. 2002, Slovenská genealogicko-heraldická spolocnost. 139 p. (Bibliotheca Genealogica Slovaca. 4.) - rec. PANDULA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 124.

GRAUS, Igor: Zur ältesten Gestalt des Wappens von Neusohl (Besztercebány. Banská Bystrica). = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 92-97.

HÁGEN [József]: Pécs szabad királyi város címer- és pecsétrajza. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 9. (09.01.). p. 2-3.

HAUTOVÁ, Julia - SISMS, Milan: Ooeianska heraldika. Martin. 2002, Slovenská genealogicko-heraldická spolocnost. 139 p. – rec. PANDULA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 124-125.

HAUTOVÁ, Julia - VRTEL, Ladislav - SISMS, Milan szerk.: Obaeianska heraldika. Martin. 2002, Slovenská genealogicko-heraldická spolocnost. 139 p., ill. (Bibliotheca Heraldica Slovaca. 2.) – rec. PANDU LA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 124-125.

KOLLEGA TARSOLY István: Településeink címeres pecsétjei a Magyar Országos Levéltárban (CD-ROM).Budapest. 2001, Tarsoly Kiadó (Argumentum Adatbázis).

KREDATUSHOVÁ, Alena: Probstnerovci z Novej L'ubovne e Jakubien. Martin. 2002, Slovenská genealogicko-heraldická spolocnost. 91 p., ill. (Bibliotheca genealogica Slovaca. 3.) – rec. PANDULA Attila = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 117-118.

NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: Magyarország címerkönyve. A heraldika alapjai. Budapest. 2001, CEBA Könyvkiadó. 256 p. (Magyarország kézikönyvtára) – rec. PANDULA Attila = Turul. 74. 2001. 3-4.

p.127-128.
NYULÁSZINÉ STRAUB Éva rec. → *SIEBMACHER* ; *TURUL*
PANDULA Attila: Települések heraldikája. = Turul. 58. 2000. 3-4. p. 126.
PANDULA Attila rec. → BOTKA János ; DURISKA, Zdenko ; HAUTOVÁ, Julia ; KREDATUSHOVÁ, Alena ; NYULÁSZINÉ STRAUB Éva
RAINER Pál: Gesztely Nagy János címeres nemesi levele 1615-ből. = Turul. 75. 2002. 1-2. p. 23-28.
RAINER Pál rec. → VARGA László, Á.
SIEBMACHER Wappenbuch - Nagy címerkönyv. CD-ROM. Budapest. 2002, Arcanum. – rec. NYULÁSZINÉ STRAUB Éva = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 125.
SISMS, Milan → HAUTOVÁ, Julia
SOMOGYI Gábor: A váradi Fekete család 1618. évi címeres nemeslevele és genealógiája. = Turul. 75. 2002. 1-2. p. 29-38.
SZEGEDI László: A rendszerezés és a meghatározás lehetőségei a címertanban. = Századok. 133. 2002. 1. p. 145-183.
TURUL – a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye 1883-1900. CD-ROM. Budapest. Arcanum, 2002. – rec. NYULÁSZINÉ STRAUB Éva = Turul. 75. 2002. 3-4. p. 125.
VRTEL, Ladislav → HAUTOVÁ, Julia
VARGA László, Á.: Budapesti Önkormányzatok Jelképei 2001. Budapest. 2001, Budapest Főváros Levéltára. – rec. RAINER Pál = Turul. 74. 2-3. 2001. p. 126-127.

XXIX. EGYÉB

APRÓPÉNZÉHES fóka. = Petőfi Népe. 2001. (05.19.). p. 16.
BANKJEGYISMERETRE okítják a tanulókat. = Metro. 2001. (10.30.). p. 2.
CÍMVÁLTOZÁS. [MNB. Magyar Pénzverő Rt.]. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 3.
ELAPRÓZOTT büntetés. = Petőfi Népe. 2002. (11.19.). p. 16.
ÉRMÉS levelezőlap került forgalomba. = Metro. 2001. (08.02.). p. 4.
GEDAI István: Szemléletkülönbségek az esztergomi várról. Csorba Csaba „Gondolatok az esztergomi vár újabb műemléki helyreállításáról" c. cikkéhez. = Magyar Múzeumok. 8. 2002. 2. p. 43.
GYŰJTŐK hobbiboltja. = Grátisz +. 1. 2001. 6. (12.05.). p. 1.
HIRDETÉSEK. = Éremtani Lapok. 2001. 65. (02.). p. 29. ; uo. 2002. 66. (04.). p. 27. ; uo. 2002. 67. (06.). p. 27. ; uo. 2002. 68. (08.). p. 27. ; uo. 2002. 69. (10.). p. 27. ; uo. 2002. 70. (12.). p. 27. ; uo. 2002. 71. (02.). p. 24. ; uo. 2002. 73. (06.). p. 24. ; uo. 2002. 75. (10.). p. 27. ; uo. 2002. 76. (12.). p. 28.
JAKÓ Zsigmond – MANOLESCU, Radu: A latin írás története. Budapest. 2002. Európa Könyvkiadó.
K Z: Jön a pénzmosási adatlap. = Petőfi Népe. 2002. (01.19.). p. 8.
K. T.: Befestik a pénzrablókat. = BéMK. 51. 2001. 132. (06.08.). p. 3. ; Petőfi Népe. 2001. (06.08.). p. 3.
KEDVES Gyűjtőtársunk! Tisztelt Olvasónk! = Pécsi Dénár. 1. 2001. 5. (12.02.). p. 6.
KŐHEGYI Mihály: Mikor épült a Latinovics család temetkezési kápolnája Bácsborsódon?. = BajHonpolg. 12. 2001. 7. (07.). p. 11.
KÖSZÖNTŐ. = ÉrHír. 10. 2002. 1. (03.). p. 1.
KÓTAI Sándor: Különleges oldal. = Éremtani Lapok. 2002. 71. (02.). p. 22.
LEÁNYFALUSI Károly: Köszöntő. = Az Érem. 57. 2002. 1. p. 1.
A *MAGYAR* Numizmatikai Társulatban kapható kiadványok jegyzéke. = NK. 100-101. 2001-2002. 2002. p. 321.
M. Gy.: Svájci templom román százlejesekből?. = BéMK. 51. 2001. 115. (05.18.). p. 4.
MANOLESCU, Radu → JAKÓ Zsigmond
MÉNESI György: Kábítószer helyett régiségek. Érméket és kitüntetéseket rejtegettek a csempészek. = Petőfi Népe. 2002. (07.20.). p. 8.
MÉNESI György: Nagy Constantin érmével bukott. = BéMK. 51. 2001. 22. (09.21.). p. 5.
MUZEÁLIS értékű fogás. = Petőfi Népe. 2001. (10.04.). p. 1.
ÖTSZÁZ dollár egy centért. = Petőfi Népe. 2002. (08.05.). p. 12.
PÁGER János: Pézverdében jártam, sok pici pénzt láttam. = Pécsi Dénár. 2. 2002. 10. (11.01.). p. 3.
PANDULA Attila: Zászlók és lobogók 1848-1849. In: A Honfoglalás évfordulójára. A tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozó és a hetedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai. Budapest ; Zürich. 2001, Zürichi Magyar Őstörténeti Egyesület. 176-186 p.

„*PÉNZES*" közmondások. = ÉrHír. 9. 2001. 3. (05.). p. 3.
„*PÉNZES*" közmondások. 200 jó mondás a pénzről és a hatalomról c. könyvből. = ÉrHír. 9. 2001. 2. (03.). p. 3.
PÉNZKOMMANDÓ. = Petőfi Népe. 2001. (12.05.). p. 6.
RÁKÓCZI Margit: Érmés levelezőlap-sorozat. = Bélyegvilág. 2001. (09.17.).
A *PÉNZNEK* mégis van szaga. A gazdagodás egészségügyi kockázatai. = BéMK. 51. 2001. 127. (05.01.). p. 2.
A *SAJTÓ* híreiből. [Humor] = Pécsi Dénár. 2. 2002. 4. (04.01.). p. 8.
SALTZER Ernő: Hétnyelvű tartásfokozat-megjelölés. = Éremtani Lapok. 2002. 75. (10.). p. 24.
ÚJ pénzkatalógus. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 4.
ÜZENET az utókornak. = Petőfi Népe. 2001. (05.18.). p. 1.
ZOMBORI Lajos: Köszöntő. = ÉrHír. 10. 2002. 3. (05.). p. 1.

A NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY jelen kötete a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA támogatásával jelenik meg.
NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY herausgegeben von der UNGARISCHEN NUMISMATISCHEN GESELLSCHAFT mit der Unterstützung der UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

Tagtársaink figyelmébe

A társulati tagok tagsági díja a 2004-ben évi 4000 Ft, amely magába foglalja a kétévenként megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.
A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint a tudományos kérdésekben való érdeklődés, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest Pf. 282) küldendő.
A Társulat könyvtára hétfőn 16-18, szerdán 9-16 óráig, és csütörtökön a hivatalos órák alatt 16-19.30 áll a tagok és az olvasók rendelkezésére.
A Társulat tisztségviselőit rendszerint csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel, de célszerűbb az előzetes telefon megbeszélés időpont egyeztetés céljából.
Telefonszámunk: 327-07-04
E-mail címünk: mnt@axelero.hu
Honlap: http://www.mnt.fw.hu

HU ISSN 0230 – 0583

Nyomdai előkészítés
MARTIN OPITZ KIADÓ BT.

Nyomdai munkák
Regia Rex Nyomda Kft.
Székesfehérvár

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Numismatica
ÉREM BOLT

Ókori, középkori és modern pénzek
vétele – eladása
Próbaveretek! Utánveretek! Fantáziapénzek!
Keresünk különleges vereteket, ritkaságokat
magas áron
Ritka papírpénzeket és kitüntetéseket
vásárolunk készpénzért vagy bizományba
Gyűjtemények vétele, eladása

H 1051 Budapest, Vörösmarty tér 6.
Tel./fax: 00-36-1-337-49-08,
E-mail:nudel-numis@freemail.hu
Mobil: 00-36-20-952-88-44

Pannonia Terra
L. A. Numizmatika Kft.

Antik pénzek, Árpád – Vegyesház,
Habsburg, Erdély, modern pénzek, bankjegyek,
részvények, történelmi értékpapírok,
papírrégiségek, kitüntetések, jelvények, militaria
Vétel és eladás (ingyenes értékbecslés)
Árverés évente több alkalommal!

Iroda és üzlet:
1074 Budapest,
Dohány u. 1/A

Telefon/Fax:
(36-1) 267-0707

Nyitva tartás:
hétf□t□l-péntekig: 10^{00}–18^{00}
(kedden: 10^{00}–15^{00})

Üzlet:
1053 Budapest,
Múzeum krt. 17.

Telefon/Fax:
(36-1) 266-3405

Nyitva tartás:
hétf□t□l-péntekig: 10^{00}–18^{00}
(kedden: 10^{00}–14^{00})

e-mail: info@numizmatika.axelero.net
internet: www.pannoniaterra.hu

MONETA NOVA
BUDAPEST

Magyar, Habsburg és erdélyi pénzek, - bankjegyek
Jelvény - kitüntetés
Emlékérem - plakett
Adás - vétel

Numizmatikai árverések rendezése

Szomolányi Gábor

Tel.: (36) 20-973-8069
Fax: (36-1) 240-2347
Postacím: 1391 Budapest, Postafiók 223

Numizmatika – Érembolt Kft.

Antik, közép- és újkori pénzek
Papírpénzek és részvények
Emlékérmek és plakettek
Jelvények, kitüntetések és egyéb militaria
Vétele és eladása

Keresünk vételre régi zászlókat!

1051 Budapest, Nádor utca 5.
Mobil: (36) 30-931-4354
Telefon: (36-1) 337-7940